

KOMUNIKACJA SPECJALISTYCZNA

TOM VIII

GRADATIM

Warszawa 2014

Redaktor naczelny	- dr Łukasz Karpiński
Sekretarz redakcji	- mgr Wojciech Drajerczak
Rada Naukowa	- prof. dr hab. Jurij Lukszyn (przewodn.) dr hab. Václav Cvrček (Praga) prof. dr hab. Barbara Z. Kielar prof. dr hab. Zenon Weigt prof. dr hab. Wanda Zmarzer prof. dr hab. Aleksandr W. Zubow (Mińsk)
Redaktorzy językowi	- dr hab. Krzysztof Fordoński dr Dorota Muszyńska-Wolny dr Piotr Michałowski mgr Oliwia Tortorelo

Redaktorzy tomu	- dr Łukasz Karpiński mgr Wojciech Figiel
-----------------	--

Adres redakcji	- Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej WLS UW (do X.2014 Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej) 02-678 Warszawa, ul. Szturmowa 4 tel. 22 55 34 200 e-mail: ks.kjs@uw.edu.pl
	Wszystkie prawa zastrzeżone. Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma. Na stronie czasopisma: ks.uw.edu.pl dostępne są publikacje w wersji elektronicznej. Czasopismo recenzowane.
Opracowanie graficzne	- Łukasz Karpiński Justyna Daniec
	 Publikacja dofinansowana ze środków Samorządu Doktorantów UW
Druk	- Zakład Graficzny UW zam. 1081/2014 ark. wyd. 15,6

ISSN 2080-3532

ABSTRACTS	6
SŁOWO WSTĘPNE	13
ROZPRAWY I ARTYKUŁY	
КАК «РАСШЕВЕЛИТЬ» СТУДЕНТА. О РОЛИ СПОНТАННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ	17
<i>AGATA BUCHOWIECKA-FUDAŁA, DOROTA PIEKARSKA-WINKLER</i>	
CAN YOUTUBE SERVE AS AN EFFECTIVE LANGUAGE TOOL FOR INTERCULTURAL TRAINING IN THE DIGITAL ERA?	28
<i>PIOTR ROMANOWSKI</i>	
DEFINICJA KOGNITYWNA W BADANIACH TRANSLATORYCZ- NYCH	38
<i>JOANNA PAMIĘTA-BORKOWSKA</i>	
KLASYFIKACJA SEMANTYCZNA ROSYJSKICH I POLSKICH NAZW MUZYKI POPULARNEJ	50
<i>RAFAŁ KOWALCZYK</i>	
PORÓWNANIE WERSJI WŁOSKIEJ „WŚCIEKŁOŚCI I DUMY” ORIANY FALLACI Z TŁUMACZENIAMI W JĘZYKU ANGIELSKIM I POLSKIM Z PUNKTU WIDZENIA TEORETYCZNEGO I HISTO- RYCZNEGO	62
<i>ALEKSANDRA BANCERZ</i>	
SZTUKA (NIE) DO ZOBACZENIA: BADANIE PREFERENCJI ODBIORCÓW AUDIODESKRYPCJI DO DZIEŁ SZTUKI ZA POMOCĄ METOD ILOŚCIOWYCH	73
<i>WOJCIECH FIGIEL, ROBERT WIĘCKOWSKI</i>	
В ПОИСКАХ МОДЕЛИ ИДЕАЛЬНОГО МНОГОЯЗЫЧНОГО ПРЕДМЕТНОГО ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ	83
<i>PIOTR MICHAŁOWSKI</i>	
JEDNOSTKI CHOROBY W OPISACH PRZYPADKÓW W OTOLARYNGOLOGII W TRANSLATORYCZNYM UJĘCIU POLSKO-ANGIELSKO-ROSYJSKIM	92
<i>ŻELAZOWSKA MAGDA, ZABIELSKA MAGDALENA</i>	

BIBLIOGRAFIA PRAC Z ZAKRESU TERMINOGRAFII POLSKO-ROSYJSKIEJ I ROSYJSKO-POLSKIEJ ZA LATA 1990-2012 W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM	104
<i>MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA</i>	
BIBLIOGRAFIA PRAC Z ZAKRESU LEKSYKOLOGRAFII POLSKO-ROSYJSKIEJ I ROSYJSKO-POLSKIEJ POWSTAŁYCH W LATACH 1990-2012	115
<i>MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA</i>	
ANALIZA PORÓWNAWCZA ORAZ OCENA POLSKIEGO I ANGIELSKIEGO PRZEKŁADU POWIEŚCI ITALO CALVINA POD TYTUŁEM <i>JEŚLI ZIMOWĄ NOCĄ PODRÓŻNY</i>	126
<i>MAGDALENA OLEKSY</i>	
КАТЕГОРИЗАЦИЯ И ОБОБЩЕНИЕ В НАРРАЦИИ Н. ГОГОЛЯ КАК ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРИАЛЕ «ПЕТЕРБУРГСКИХ ПОВЕСТЕЙ» И ПОЛЬСКИХ ПЕРЕВОДОВ) ...	140
<i>JEKATERINA BLIZNIUK-BISKUP</i>	
PIER VITTORIO TONDELLI, AUTOR NIEPRZETŁUMACZALNY? ...	152
<i>AGATA PRYCIAK</i>	
ZDOLNOŚĆ WIEDZOTWÓRCZA W ŚWIETLE ANTROPOCENTRYCZNEJ TEORII JĘZYKÓW LUDZKICH	168
<i>KATARZYNA SZPOTAKOWSKA</i>	
ADDENDA DO DZIEJÓW RECEPCJI LITERATURY ZACHODNIO-EUROPEJSKIEJ W ROSJI PRZEŁOMU XVIII I XIX WIEKU (ZE STUDIÓW NAD CZASOPISMAMI DLA KOBIET)	179
<i>MAGDALENA DĄBROWSKA</i>	
LITERATURA KOBIECA NAJMŁODSZEGO POKOLENIA UKRAIŃSKICH PISAREK – TENDENCJE FEMINISTYCZNE, INSPIRACJE ORAZ TEMATYKA	189
<i>MAGDALENA KOWALEC-PROTASIEWICZ</i>	
TALLEYRAND AS A FRENCH REPRESENTATIVE AT THE CONGRESS OF VIENNA	202
<i>ALEKSANDRA PIEKARNIAK</i>	
HEINRICH HEINE`S “LORE-LEY” [1824]: A CULTUROLOGICAL AND TRANSLATION-RELATED ANALYSIS OF THE MEANS OF EXPRESSIVITY	211
<i>VIRGINIA SCHULTE</i>	

RECENZJE

- Dorota Kaczmarek, Jacek Makowski, Marcin Michoń, Zenon Weigt (red.), *Sprache – Kommunikation – Kompetenzen Impulse für Forschung und Lehre*, Wydawnictwo Primum Verbum, Łódź, 2012 ... 231
TOMASZ JANIAK
- Katarzyna Jakubowska-Krawczyk (red.), *Kobieta we współczesnej kulturze ukraińskiej, Seria monograficzna Katedry Ukrainistyki UW „W kręgu języka, literatury i kultury”*, Warszawa 2013, ss. 180. 236
MAGDALENA JEŻ
- Martin Will, *Dolmetscherorientierte Terminologearbeit. Modell und Methode* Praca doktorska, Gunter Narr Verlag Tübingen, 2009. 239
ZUZANNA ŁOPACIŃSKA-PIĘDEL

SPRAWOZDANIA

- INTERNATIONAL CONFERENCE *CHALLENGES IN INTERNATIONALISATION*, Warsaw, 26 March 2014 247
OLGA JAKUBIAK
- „Uczenie się przez całe życie a dydaktyka szkoły wyższej na przykładzie Uniwersytetu Warszawskiego”, Warszawa, 14 marca 2014 250
OLGA JAKUBIAK

SYLWETKI NAUKOWE

- Profesor Wanda Zmarzer – badacz i organizator nauki 257
MAGDALENA KURATCZYK
- Profesor Jurij Lukszyn – badacz, organizator, mistrz 267
PIOTR MICHAŁOWSKI

- HOW TO INSPIRE THE STUDENT.
THE ROLE OF SPONTANEOUS SPEECH IN THE PROCESS OF
TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE 17
AGATA BUCHOWIECKA-FUDAŁA, DOROTA PIEKARSKA-WINKLER

The purpose of this paper is to discuss the role of spontaneous speech in the process of teaching Russian language as a foreign language.

Nowadays the access to knowledge becomes easier. The most important task for the teacher is to show ways his students to use knowledge. Modern foreign language teachers must modify their glottodidactics workshop. They must stimulate students to the activity and the creativity. An important issue in the contemporary didactics of the higher education are effects of the education. In order to obtain the best results classes must be conducted at an appropriate level of content and methodology. The teacher should take into account the needs and interests of students. The importance from this point of view is the issue of the role of spontaneous speech in a foreign language and methods to inspire students to such statements.

- CAN *YOUTUBE* SERVE AS AN EFFECTIVE LANGUAGE TOOL
FOR INTERCULTURAL TRAINING IN THE DIGITAL ERA? 28
PIOTR ROMANOWSKI

Nowadays the role of media, such as the Internet, has increased tremendously in foreign language teaching. YouTube, a video-sharing website, deserves special attention as it offers a possibility of uploading and projecting films. They can be viewed during English classes and are particularly useful when our objective is to help students develop appropriate forms of behaviour allowing them to exist better at the criss-cross of cultures. The development of intercultural communicative competence in foreign language teaching plays a fundamental role since it makes interlocutors more sensitive to differences in another reality and helps them acquire such competencies and skills, which will enhance their communication. The present article discusses some videos used while teaching English as a foreign language and highlights the students' attitudes successfully generated as a result of the experiment.

- COGNITIVE DEFINITION IN THE TRANSLATIONAL
RESEARCH 38
JOANNA PAMIĘTA-BORKOWSKA

The cognitive definition is a research tool for infernal characters from modern Polish and Russian fantasy literature.

The model for the cognitive definition was created based on the description of the definition by professor Jerzy Bartmiński. A comparison of definitions in Polish and Russian was made through sets of specific traits. This comparison is summarized in form of graphs and a table.

The aim of the work is the evaluation of quantitative and qualitative preservation of traits in translation process. The cognitive definition supports translative analysis by directing the focus of the researcher to the comprehensive character of the text instead of individual words. The prime goal of the work is not to create divisions, but finding a common, timeless language of symbols. Comparison of cognitive definitions translates to comparison of entire language pictures of the world.

THE SEMANTIC CLASSIFICATION OF POPULAR MUSIC NAMES IN RUSSIAN AND POLISH 50

RAFAŁ KOWALCZYK

The present work is a practical application of the multifaceted research into the vocabulary of popular music in contemporary Russian and Polish. It contains the explanatory notes in the first part and the appendixes in the second part, strictly speaking, Russian-Polish mini-dictionaries. The lexical entries are divided into six semantic groups with the key concepts: *jazz, rock, metal, house, techno, trance* describing the styles of music appealing to the popular taste.

THE COMPARISON OF LA RABBIA E L'ORGOGGIO BY ORIANA FALLACI WITH POLISH AND ENGLISH TRANSLATION ON THE BASIS OF HISTORICAL AND THEORETICAL CRITERIA 62

ALEKSANDRA BANCERZ

This article consists of two parts – the theoretical one and the practical one. In the theoretical part were discussed the beginnings of the linguistic diversity, the most relevant translators and their works, as well as 13 deforming tendencies named by french linguist Antoine Berman. In the second part was presented Oriana Fallaci, her life and her carrier, her work as a journalist and her most important publications. Afterward were presented examples of differences between three language versions – original in Italian, English and Polish based on 13 deforming tendencies.

THE ART YOU CAN (NOT) SEE: A RECEPTION STUDY OF AUDIO DESCRIPTION TO ART WITH QUANTITATIVE METHODS 73

WOJCIECH FIGIEL, ROBERT WIĘCKOWSKI

This article presents the results of a reception study of audio description to art galleries and museums. The article begins with the description of possible methods of making art galleries and museums accessible. After a brief overview of audio description (AD) standards for paintings, the authors present the result of on-line survey in which 210 respondents took part. The authors highlight some of the results of the questionnaire and propose the pathway for future studies in the field with qualitative methods, such as in-depth interviews and focus groups.

IN THE SEARCH OF THE MODEL OF AN IDEAL MULTI-LINGUAL BRANCH TERMINOLOGICAL DICTIONARY	83
---	----

PIOTR MICHAŁOWSKI

In this paper Author investigate the possibility of creating model of an ideal multilingual branch terminological dictionary. The presented terminographic model consists of the following elements: 1) entry semantisation technique, 2) dictionary accuracy level, 3) dictionary volume, 4) the character of a terminological system. Aside from that, I present terminographic rules that play the most significant role as regards this dictionary type. These include: 1) the rule of terminology systematisation, 2) the rule of harmonisation of multilingual terminology, 3) the rule of terminographic symmetry.

DISEASE ENTITIES IN THE DESCRIPTIONS OF OTOLARYNGOLOGICAL CASES WITHIN THE CONTEXT OF POLISH - ENGLISH - RUSSIAN TRANSLATIONS	92
---	----

ŻELAZOWSKA MAGDA, ZABIELSKA MAGDALENA

Translating terminology of a given field is a complex and infrequently problematic task, often caused by the lack of specialised vocabulary or knowledge. Although the existing research on medical language in general and terminologies of specific fields in particular is ample, the authors know of no study addressing the terminology used in otolaryngology. Therefore, this paper is the first attempt to present a Polish-English-Russian glossary of disease-related terms based on case reports in otolaryngology. To this aim, a corpus of 25 case reports from 2 leading Polish journals – *Otolaryngologia Polska (Polish Otolaryngology)* and *Otorhinolaryngologia (Otorhinolaryngology)* has been compiled in order to analyse the most frequently occurring terms for different disease entities. Ultimately, 227 terms have been identified, out of which 85 have been chosen for inclusion in the glossary. Each terminological unit has then been provided with English and Russian equivalents.

BIBLIOGRAPHY OF PUBLICATIONS IN POLISH-RUSSIAN AND RUSSIAN-POLISH TERMINOGRAPHY, PUBLISHED BETWEEN 1990 AND 2012 PRESENTED IN CHRONOLOGICAL ORDER	104
---	-----

MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA

The following bibliography is an attempt to register publications in terminography published between 1990 and 2012. The author took into consideration articles, monographs, doctoral theses and reviews that were found in a preliminary survey of Univeristy of Warsaw Library holdings. The main intension of the author was to present the achievements and gaps of Russian-Polish and Polish-Russian terminography.

The bibliography gathered on the topic shows that in 1990-1999 there were only two articles, two reviews and one doctoral thesis written. Between 2000 and 2012 there were more theoretical studies in termonography, that could be classified into such categories as: models

of new terminological dictionaries, terminological dictionary biographies and doctoral theses in terminography.

**BIBLIOGRAPHY OF PUBLICATIONS IN POLISH-RUSSIAN AND
RUSSIAN-POLISH LEXICOGRAPHY PUBLISHED IN 1990-2012 115**
MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA

The following bibliography is an attempt to register publications in lexicography published between 1990 and 2012. The author took into consideration articles, monographs, reviews and sketches that were found in a preliminary survey of University of Warsaw Library. The main intension of the author was to present achievements of Polish-Russian and Russian-Polish lexicography. The bibliography gathered on the topic shows that there is a wide range of studies in lexicography that could be a point of departure for conducting research.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE POLISH AND ENGLISH
TRANSLATIONS OF *IF ON A WINTER'S NIGHT A TRAVELER*
BY ITALO CALVINO 126**
MAGDALENA OLEKSY

The aim of this article was to compare and evaluate the Polish and English versions of Italo Calvino's novel *If on a winter's night a traveler*. Particular emphasis was placed on the similarities and differences between the two language versions, as well as the translation techniques used by Anna Wasilewska and William Weaver. The article presents also the most important issues concerning literary translation, role of the translator, and his relationship with the author of the text.

**CATEGORIZATION AND GENERALIZATION IN THE NIKOLAI
GOGOL'S NARRATION AS A TRANSLATION ISSUE: BASED ON THE
"PETERSBURG TALES" AND THEIR POLISH TRANSLATION 140**
JEKATERINA BLIZNIUK-BISKUP

Based on the selected short stories from the St Petersburg Tales, by Nikolai Gogol, the article analyses the elements of narration which are specific for the Russian language, and compares them with the Polish language. Gogol's narration may be characterised by its specific tendency for categorization / re-categorization, as well as generalization of the presented world. The linguistic analysis allows us to prove that the above tendency poses a deliberate stylistic trick; it is also method of achieving the grammatical and semantic cohesion. The article concludes that a deep linguistic analysis may help to reproduce the author's concept, which consequently may result in the creation of more accurate translation.

TONDELLI – AN UNTRANSLATABLE WRITER? 152
AGATA PRYCIAK

Critical analysis of the translation of *Altri Libertini* (Libertyni Inaczej, Ha!art, Kraków, 2012) – first novel by Pier Vittorio Tondelli published in 1980. Literature translation – between theory and practice. First part of the article collocates the author in the socio – historical context in

order to prove a tight connection between the beginnings of the pop and mass culture and Tondelli's writing and the global aspect of his novels. What follows, is an attempt to define the specificity of Tondelli's prose and verify the translation in the key of crucial concepts.

Pier Vittorio Tondelli is hard to label. His writings assured him an unquestionable position in the Italian literature's canon. Often described as the forerunner of Italian's postmodern thought, Tondelli's "dirty" manner of writing derives from direct experience – contact with junkies, homosexuals, youth from the Eighties in research of the own identity, both sexual and intellectual. Although sometimes claimed hermetic, his prose is dense and multi-layered, full of metatextual references, prone to be "lost in translation". Only close, critical analysis can lead to full comprehension of his writing.

There is no perfect translation. However, the translator assumes a double responsibility and some of the mistakes shall be pointed out. Basing on Translation Studies theory, the article tries to enumerate and correct some of recurring imperfections and misunderstandings, at the same time trying to deconstruct a common cliché about colloquiality of his operas.

THE ABILITY TO FORM KNOWLEDGE AS DEFINED BY THE ANTHROPOCENTRIC THEORY OF HUMAN LANGUAGES 168
KATARZYNA SZPOTAKOWSKA

The aim of this article is to answer the question what the ability to form knowledge is in view of the anthropocentric theory of human languages. The first chapters are a thorough study of the following concepts: language, knowledge, specialized knowledge in view of cognitive linguistics and the anthropocentric theory of human languages. The description of the aforementioned ability constitutes one of the last chapters of the article, since the nature of that ability is strictly connected with the nature of knowledge itself. In the last chapter, the author of the article presents a short conclusion how the ability to form knowledge can be enhanced.

THE ADDENDA TO THE HISTORY OF THE RECEPTION OF THE WEST-EUROPEAN LITERATURE IN RUSSIA AT THE TURN OF THE 18TH AND 19TH CENTURIES (FROM THE STUDIES ON THE PERIODICALS FOR WOMEN) 179
MAGDALENA DĄBROWSKA

The article presents the Russian periodicals for women in years 1779-1833 ("Modnoye Ezhemesachnoye Izdanye, Ili Biblioteka dla damskogo tualyeta" by Nikolay Novikov, „Aglaya” and „Damski zhournal” by Peter Shalikov and others) from the two perspectives: 1. women as the readers (*About the different opinions on the problem of a novel or The white partridge*, the review of *The Sorrows of young Werther* by J. W. Goethe and others; the problem of the moral and immoral literature; the problem of the literary vogue), 2. women as the writers (*About the writing women, The biographies of some famous Frenchwomen, Countess Stephanie Félicité... de Genlis* and others; the problem of the Russian Sappho).

THE FEMININE LITERATURE OF THE YOUNGEST GENERATION
OF UKRAINIAN AUTHORESSES - FEMINISTIC TRENDS,
INSPIRATIONS AND SUBJECTS

189

MAGDALENA KOWALEC-PROTASIEWICZ

In the article a discussion about feminine literature meanings in the Ukrainian context has been raised. Firstly, it appears as the clarification of feminism, modernism, and postmodernism influence on prose of the youngest writers generation. Secondly, inspirations in their works have been analysed. It should be emphasised that a distinctive feature of young Ukrainian women writers is the reference to a modern literature, for instance the authoresses refer to Lesia Ukrainka works, but also to some other prose writers. The subjects of their books are similar to one another, and usually refer to corporality and sexuality. It could be said that the three following elements: inspirations, topics that they describe and feminism in their books indicate that they are the most representative authoresses of the youngest generation.

TALLEYRAND AS A REPRESENTATIVE OF FRANCE AT THE
CONGRESS OF VIENNA

202

ALEKSANDRA PIEKARNIAK

The article presents the profile of one of the greatest diplomats in the history of Europe, i.e. Charles Maurice de Talleyrand – Périgord (1754-1838). The author describes the French statesman during one of his most important diplomatic missions while representing France at the Congress of Vienna. The article points mainly at the Talleyrand's achievements during the Congress; it quotes his statements expressed during the meetings, as well as shows his diplomatic strategies. Furthermore, the article presents the ideas which motivated Talleyrand in his undertakings in Vienna. Generally the article points at the positive role he played in the Europe of his times. The perspective of the article is both biographical and historical. This topic remains part of the author's wider range of research interest.

HEINRICH HEINE'S "LORE-LEY" [1824]: A CULTUROLOGICAL
AND TRANSLATION-RELATED ANALYSIS OF THE MEANS OF
EXPRESSIVITY

211

VIRGINIA SCHULTE

This paper is understood both as a linguistic contribution to the analysis of a literary text as well as research on the forms of representation of the feminine in German literature. It attempts to demonstrate, at least partially, the phenomenon of the demonization of women, which is represented in the literature by beautiful but deadly marine wives, with the use of stylistic means, i.e. the means of expression of expressivity.

The demonization of women is to be presented by the study of the linguistic means of expression of expressivity and emotionality. It will be examined which effects on the reader or receiver has the application of the so-called "expressive means". Further, it will be analysed whether the given means of expressivity can be translated and more precisely, if

the idea of a siren presented in Polish translation of the original corresponds to the German text and has the same effect on Polish and German reader. The analysis bases on excerpts that are expressive, presented in the minimal context of the myth, and their equivalents in Polish. Each excerpt is briefly commented.

SŁOWO WSTĘPNE

W języku ogólnym, potocznym czy specjalistycznym funkcjonuje powszechnie rozpoznawane słowo. W szeroko pojętym społeczeństwie, mimo swojej prostej formy budzi niekiedy obawy i nie przez wszystkich właściwie jest rozumiane, co prowadzi czasem do pojawiania się emocji w trakcie komunikacji międzyludzkiej.

Z punktu widzenia terminologii specjalistycznej słowo to posiada przymioty terminu. Jest zdefiniowane w dziedzinie działalności naukowej i spełnia warunki weryfikacji terminologicznej. Jest opisywane przez język, ale to ono warunkuje zmiany w języku.

Słowo to może być opatrzone kwalifikatorami jakościowymi, pozytywnymi i negatywnymi, jednostkowymi i globalnymi oraz, tak jak czas, posiada swoją nieuchronną prędkość. Nie zna granic fizycznych i mentalnych a przez wieki stało się przyczynkiem do stawiania hipotez i teorii, które sukcesywnie, krok po kroku, wchodziły do kanonu naukowego lub były z niego wypierane.

Postęp.

Niekiedy postęp bywa hamowany, ale wnioski płynące z historii są jednoznaczne – im większa blokada i nakładane ograniczenia, tym gwałtowniejsze i brzemiennie w skutki było jego uwolnienie.

Postęp jednak podlega pewnym wpływom – środowiskowym, kulturowym, naukowym i ogólnocywilizacyjnym, z czego wypływa konstatacja, iż pożądany postęp to taki, który rodzi się w wyniku dyskusji, polemik i szansy prezentowania poglądów przez mistrzów i czeladników w danym temacie, które to poglądy zostaną skonfrontowane z techniczną dokładnością, matematyczną precyzją i humanistycznym polotem.

Ósmy tom „Komunikacji Specjalistycznej” prezentuje zarówno prace doświadczonych badaczy jak i tych, którzy krok po kroku rozwijają swoje zainteresowania badawcze. W ich imieniu, w duchu postępu, życzymy Czytelnikom przyjemnej lektury.

Gradatim.

Łukasz Karpiński

Wojciech Figiel

The original translation tool since 1993

Déjà Vu X3 Professional

- For Freelance Translators
- For In-house Translators
- For Proofreaders and Reviewers

Déjà Vu X3 Workgroup

- For Project Managers
- For Localization Managers

The collaborative platform for translation teams

TEAMserver

TEAMserver solution

- For Language Service Providers (LSPs)
- For corporations and institutions

Déjà Vu X3: the all-in-one translation tool

- **Alignment** of previously translated files
- **Term extraction**
- **Multilingual** and **multi-file** projects
- Advanced **analysis** for best quotation
- Integration of **Machine Translation**
- Advanced **pre-translation** function including **fuzzy match repair** and **assemble**
- Complete translation environment with automatic functions such as **AutoWrite**, **Automatic propagation** and **terminology checks**
- **Quality Assurance** module with defined and customizable rules
- Translation Memory and Termbase administration
- Full **compatibility** for **interoperability** with other tools

All in a single tool, no add-ons!

AGATA BUCHOWIECKA-FUDAŁA
DOROTA PIEKARSKA-WINKLER
Uniwersytet Warszawski, Instytut Rusycystyki

КАК «РАСШЕВЕЛИТЬ» СТУДЕНТА. О РОЛИ СПОНТАННЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Китайская народная мудрость гласит:

«Скажи мне – и я забуду.

Покажи мне – и я запомню.

Вовлеки меня – и я научусь».

Психологи заметили, что люди запоминают 10% услышанного, 20% прочитанного, 40% обсуждаемого, 95% того, что вызвало их интерес или того, чему учат других. Очевидно, что создание благоприятных условий для разговора, беседы, дискуссии на иностранном языке позволяет запомнить 40% информации, а если учащиеся могут пользоваться иностранным языком в естественных актах общения, исключая предварительную подготовку высказываний в силу своей спонтанности, то это позволяет им запомнить 95% того, что прозвучит, так как они полностью погружаются в данный вид деятельности, в котором участвуют ум, чувства, эмоции, желания.

Не подлежит сомнению, что каждый преподаватель, в частности работающий с учащимися продвинутого этапа обучения, должен уделять особое внимание формированию неподготовленной речи. Умения и навыки использования языкового материала необходимо довести до уровня, который позволит студентам реализовать их в ситуации общения.

Следует отметить, что слишком часто в условиях организованного обучения иностранному языку спонтанной речи отводится мало времени. На самом деле на занятиях преподаватели обучают прежде всего подготовленной речи - довольствуются пересказом, изложением, передачей изученного. Давно известно, что речевой коммуникации следует обучать через речевую коммуникацию. Более того общение является в таком случае не только и не столько дополнением обуче-

ния, оно выполняет также познавательные и воспитательные функции, превращаясь в средство, которое развивает индивидуальность и воспитывает необходимые черты личности.

Глазырина Е.С. замечает, что «спонтанное общение на уроке возникает, когда учебная ситуация переходит в естественную. Такое общение имеет следующие особенности: его содержание не всегда предсказуемо; возможны переходы от одной темы к другой; требуются незнакомые или забытые слова; требуется малознакомая или недостаточно усвоенная грамматика; активная мобилизация речемыслительных резервов (...); иностранный язык используется в реальном действии» [Глазырина Е.С. 2013: 22].

Большое значение для непринужденного, спонтанного общения имеет образовательная среда, созданная преподавателем и учащимися. Только в атмосфере доверия и доброжелательности, взаимопонимания и взаимодействия учащиеся могут свободно высказываться, не думая об ошибках и не стесняясь. Опыт показывает, что хороших эффектов в этом отношении можно достигнуть путем применения механизма обучения, заключающегося в демократическом управлении без подавления личности обучаемых.

Новые стандарты образования ориентируют процесс обучения на поиски путей, способствующих повышению его эффективности именно через развитие личностных качеств студента, его готовности мыслить творчески, решать учебно-познавательные и учебно-практические задачи. Исходя из таких позиций, целью предмета *Практические занятия по русскому языку* является обучение студентов оптимальному использованию русского языка как средства общения. Оптимизация процесса обучения требует от преподавателей выдвигать на первый план деятельные дидактические средства, активизирующие языковую и коммуникативную деятельность студентов на занятиях. К числу таких средств относятся упражнения, провоцирующие спонтанные высказывания учащихся. Они заставляют студентов отнестись к конкретным ситуациям, которые могут иметь место в действительности, организуют их действия на основе групповых форм работы на занятиях, вовлекают в коммуникацию, учат соотносить свое высказывание с высказыванием соучастников упражнения.

Упражнения, провоцирующие спонтанные высказывания учащихся, редко присутствуют в учебниках и пособиях, поэтому преподаватель чаще всего составляет их сам, в зависимости от своей находчивости, умений использовать и дидактически обработать языковой материал (текст в письменной или звуковой форме). Это задание довольно трудоемкое, тем более что преподаватель должен осмыслить и соответственно включить в учебный процесс такие упражнения, выявить их возможности формировать коммуникативные и культурологические компетенции, думая одновременно об обеспечении результативности учебного процесса и удовлетворении интеллектуальных запросов современного студента. Однако, упражнения, провоцирующие спонтанные высказывания учащихся, обладают рядом положительных качеств,

в связи с чем их использование всегда приносит пользу студентам. Благодаря широкому разнообразию и коммуникативной направленности упражнения, провоцирующие спонтанные высказывания, можно включать в ход занятий на любом этапе учебного процесса. С их помощью можно осуществлять разные дидактические цели:

- они облегчают запоминание слов, выражений, а также грамматических конструкций,
- формируют и развивают коммуникативные навыки благодаря созданию естественных ситуаций общения,
- активизируют познавательные процессы,
- повышают мотивацию к изучению языка,
- позволяют учащимся творчески относиться к делу благодаря напряжению эмоциональных и умственных сил. [Завьялова Ю.Г. 2008: 1-2]

Основные же качества упражнений, провоцирующих спонтанные высказывания, такие как: чувство равенства, атмосфера увлеченности и радости, ощущение посильности заданий - дают студентам возможность включиться в занятия на максимальном для каждого уровне успешности, преодолеть стеснительность, мешающую свободно говорить. Все эти факторы благотворно сказываются на результатах обучения - незаметно усваивается языковой материал, а вместе с этим возникает чувство удовлетворения.

На этапе реализации упражнений, провоцирующих спонтанные высказывания, студенты получают возможность попробовать роли, которые им хотелось бы освоить в реальности. Все участники таких упражнений получают равные возможности почувствовать себя членами коллектива, отработать навыки межличностного общения, а также навыки презентации и самопрезентации. По времени проведения описываемые упражнения могут быть большие, средние, малые. Их продолжительность зависит от поставленных преподавателем дидактических целей и объема использованного материала.

Стоит подчеркнуть, что упражнения, провоцирующие спонтанные высказывания, являются относительно управляемым тренинговым инструментом. Преподаватель управляет ими в зависимости от того, насколько полно он предварительно разработал материал, подготовленный для проведения упражнений. Однако, реализация такого типа упражнений всегда несет с собой элемент непредвиденного преподавателем развития событий на занятиях и заставляет преподавателя реагировать спонтанно по ходу проведения упражнения (двусторонняя спонтанность). В связи с этим на заключительном этапе работы над заданием рекомендуется подвести итоги. Преподаватель должен следить за их правильным оформлением, поэтому само проведение упражнения требует от него большой напряженности и внимательности.

Исходя из того, что упражнения, провоцирующие неподготовленное общение, могут появляться на каждом этапе занятий по иностранному языку, предлагаем использовать их уже в самом начале,

в качестве «языковой разминки». Именно на этом этапе занятий необходимо настроить студентов на готовность общаться. Эффективным приемом является игра «Ассоциации» («Ментальная карта», «Диаграмма связей», «Карта мыслей», «Интеллект-карта», «Ассоциативная карта»). Например, на вводных занятиях по теме *Национальный характер русских, Стереотипы о русских* на доске записываем выражение **Русский человек**, а студенты должны высказать/записать свои ассоциации, связанные с ним и объяснить, откуда у них возникли такие связи. В результате у нас получается следующая ассоциативная карта:

Рис. 1.

Высокоэффективным приемом является игра, которую мы называем «Горячий стул». Она позволяет в непринужденной форме использовать материал, пройденный на предыдущих занятиях: один студент садится лицом к аудитории, остальные студенты задают ему вопросы на определенную тему. Например, изучив тему *Русская баня. Банные ритуалы. Лечебные свойства бани. Пословицы о бане* студенты задавали следующие вопросы:

- Говорят, что баня – это лекарство от всех болезней. Какие ты знаешь домашние способы лечения распространенных заболеваний (таких как грипп, простуда и т.п.)
- Какими оздоровительными и омолаживающими процедурами ты бы воспользовался в спа-центре?
- Как бы ты расположил к себе банника?
- Что ты возьмешь с собой в баню?
- Расскажи о ситуации, в которой кто-то прилип к тебе как банный лист.

Одним из способов формирования спонтанной речи является обсуждение высказывания известного ученого, писателя, деятеля, политика. Изучая раздел *Спорт*, мы предложили студентам обсудить высказывание Генри Форда: «Гимнастика – это полная чушь. Здоровым она не нужна, а больным противопоказана», а также изречение Джорджа Оруэлла: «Серьезный спорт не имеет ничего общего с честной игрой. Серьезный спорт – это война минус убийство». Обсуждение таких тем требует предварительной подготовки. Студенты на предыдущих занятиях читают тексты, посвященные здоровому образу жизни, влиянию физических упражнений на здоровье человека, случаям, когда занятие спортом противопоказано. Слушают передачи о профессиональном спорте, об издержках большого спорта. Это позволяет им накопить определенный языковой материал, который потом могут использовать для выражения собственных мыслей и идей.

Подбирая изречения, цитаты следует помнить, что они могут стать идеальной основой спонтанного общения лишь тогда, когда не оставляют студентов равнодушными, вызывают эмоции, относятся к важным, злободневным проблемам, которые субъективно значимы для учащихся. Поощряя студентов к спонтанному общению, нельзя ограничиваться вопросами типа: Как вы относитесь к мысли, высказанной...? Необходимо раньше научить их правилам разговора, этикету, клише, а потом модерировать обсуждение, в котором всегда должна работать формула: тезис + антитезис = синтез мыслей. Надо помочь студентам осознать, что особую ценность для беседы представляют факты, аргументированные доводы, обоснованные контраргументы. Преподаватель при помощи наводящих вопросов, идей-подсказок помогает студентам «расшевелиться». Например, в случае высказывания Оруэлла можно задать следующие вопросы: 1. Что такое профессиональный спорт? Чем он отличается от любительского спорта? 2. Полезен ли профессиональный спорт для здоровья? Дайте аргументы за и против. 3. Что, кому, зачем хочет доказать профессиональный спортсмен? 4. Как вы считаете, аккумулирует ли в себе спорт основные ценности общества или он является лишь своего рода бизнесом, где речь идет о больших деньгах?

Для успешного проведения вышеописанной «речевой гимнастики» большое значение имеет снисходительность преподавателя, которая понимается здесь как отсутствие реакции на языковые ошиб-

ки студентов при проведении упражнения. Спонтанное высказывание прекратится, если учитель станет исправлять и обсуждать ошибки. Поэтому эту процедуру следует перенести на другое время. Необходимо отдавать себе отчет в том, что ошибки неизбежны, особенно на первом этапе проведения таких коммуникативных мероприятий, так как встречаются они и в условиях реальной коммуникации. Нельзя переоценить роль учителя, который поощряет и поддерживает учащихся, создает атмосферу сотрудничества, сотворчества и психологического комфорта.

Спонтанное, непринужденное общение может и должно появляться на занятиях не только в начале, в качестве «языковой разминки», но и на других этапах. Коммуникативно-ориентированное обучение иностранным языкам возможно в условиях аутентичного процесса социализации учащихся, т.е. с использованием «взятого из жизни» материала в рамках естественного или максимально приближенного к естественному общения (имеется в виду применение заданий речевого взаимодействия, которые выполняются в парах или группах). Изучая тему *Здоровье*, студенты делятся на группы и получают три разные статьи, посвященные гриппу. В одной статье говорится о возбудителе гриппа, источнике заболевания, путях заражения, формах заболевания и о том, кто восприимчив к нему; во второй статье студенты читают о симптомах гриппа и уходе за больными, в третьей - о возможных осложнениях после гриппа, а также об известных эпидемиях и пандемиях. Студенты получают задание прочитать статью, создать словарик слов и выражений и найти ответы на вопросы преподавателя. Группа выбирает лидера, который подводит итоги работы. После презентации всех статей студенты получают задание создать рассказ, начинающийся словами: *Однажды, проснувшись утром, я почувствовал, что со мной что-то происходит...*

Другой вид заданий осуществляется с применением принципа «информационного неравенства» участников. Они могут принимать различные формы. Работая над темой *Характер и темперамент человека*, мы предлагаем студентам разделить на четыре группы. Каждая группа получает одну часть рисунка Бидструпа, представляющего мужчин, попавших в одну и ту же ситуацию, но реагирующих на эту ситуацию по-разному. Студенты в группах должны описать, а потом сопоставить поведение мужчин и установить соотношение между ними и типами темперамента. Затем получают следующее задание: на основании фотографий, на которых изображены женщина и мужчина дать их характеристику, а потом создать диалог, который они предположительно могли бы провести друг с другом (ролевое общение). В заключение работы над данной темой мы предлагаем еще дискуссию на тему: Кто такой креативный студент? Дискуссия начинается с постановки вопроса:

1. Кто такой креативный студент, по-вашему?

Студенты называют его черты, определяют поведение. (Курсивом приводятся некоторые ответы).

/Находчивый, сообразительный, остроумный, смелый, темпераментный, контактный, любопытный, любознательный, стремящийся к цели, умеющий найти выход из любого положения, оптимист, общительный, сотрудничает, не работает в одиночку, не сдаётся, рискует, нарушает правила.../

Затем преподаватель задает добавочные вопросы, моделируя дискуссию:

- Влияет ли тип темперамента на креативность? (флегматик – сангвиник; оптимист – пессимист) спокойный, молчаливый, скрытный, стеснительный, немногословный, тихий ... не может стать креативным?
- Вы считаете себя креативным? Почему?
- Почему трудно быть креативным? По каким причинам мало креативных студентов?

/учатся только с целью получить бумагу, не хочется, не проявляют инициативу, нет времени, работают, не окупаются, школа убивает креативность программами, формализмом.../

- В какой ситуации вы проявили креативность?

/когда полицейские задержали, потому что превысил скорость, спасаясь от неподходящего вопроса на экзамене, в поисках работы, на собеседовании, подрабатывая.../

В конце дискуссии проходит подведение итогов, запланированное как работа в группах по 3-4 человека. Группы записывают по 10 признаков креативного студента.

Дискуссию могут также заканчивать задания юмористического характера, например:

1. Закончите данное предложение по своему усмотрению:

«Как много я мог/могла бы сделать, если бы ...»

Если бы: я не был такой ленивый, у меня было 2 млн. долларов, сутки длились 30 часов, я рано вставала, у меня было волшебное кольцо, у меня была машина времени ...

2. Сделайте заключение к данному девизу:

«У студентов две приметы: снег выпал – скоро сессия, снег растаял – скоро сессия. Вывод: ...»

У студентов всегда сессия, у студентов нет свободного времени, студенты никогда не успевают, студенты завалены работой, студенты живут по признакам погоды, во всем виноват снег...

К эффективным приемам «речевой гимнастики» принадлежат упражнения с применением проблемно-речемыслительных заданий. По случаю дня святого Валентина, когда студенты читают текст-легенду о покровителе праздника, узнают по электронным материалам (подкастам) историю русских влюбленных Петра и Февронии, мы предлагаем им послушать короткий текст – неоконченную историю. Каждый студент должен придумать окончание рассказа.

По случаю Дня шуток и розыгрышей мы предлагаем задание «Поиски юмора». Каждый студент получает билет с анекдотом и готовит его чтение. Затем каждый читает свой анекдот группе. Преподаватель задает после каждого чтения подробные вопросы группе, а читающий анекдот превращается в главного консультанта, уточняющего информацию. Если содержание анекдота позволяет, то задаются также вопросы, провоцирующие спонтанные высказывания.

Например: (Вопросы преподавателя курсивом)

1. Сижу в кафе. Подходит парень и говорит: - Девушка, можно я за вас заплачу?...

2. Ну я не растерялась — достала квитанции за отопление, газ, свет, воду...

Где происходит действие? Что предлагает парень? Как реагирует на предложение девушка? Как оцениваете ее поведение? А поведение парня?

Встречаются два друга. Один говорит:

- Хочешь, я подарю тебе на день рождения портмоне? Или зажим для денег?

Второй:

- Зажим для денег у меня уже есть. Знакомья: это моя жена Катя.

Какой подарок хочет купить один друг второму? Что такое зажим для денег? От какого глагола образовано существительное зажим? Какие деньги можно зажать? (монеты, бумажные деньги). Как друг реагирует на идею купить ему зажим для денег?

3. Блондинка меняет карту в банке. В заявлении дошла до графы «причина». Ей говорят:

- Напишите: «Ввела пин-код неправильно три раза».

Блондинка пишет: «Ввела пин-код неправильно, ввела пин-код неправильно, ввела пин-код неправильно».

Когда нам нужна карта? (платить картой, пользоваться банкоматом).

Почему блондинка меняет карту? (карта пропала, банкомат съел карту)

Что она должна сделать, чтобы получить новую карту? (обратиться с просьбой, заполнить бланк, вписать причину в соответствующую графу).

Что подсказал блондинке работник банка? Что она сделала?

Задания, ставящие своей целью непринужденное общение, можно реализовать также по ходу проведения культурологических тем, заложенных программой обучения. Им предшествует усвоение темы и знакомство с фрагментом культуры страны изучаемого языка. Затем с помощью упражнений, направленных на спонтанное общение, данный культурологический материал приближается к реальной жизни благодаря применению проблемно-речемыслительных заданий. Например; после реализации темы «Русская ярмарка» студенты, разделившись на группы по 3-4 человека, получают под музыку ярмарочных частушек задания по следующему сценарию (курсивом записаны примерные ответы студентов):

Русская ярмарка

На русских ярмарках развивалась устная реклама. Она играла свою основную роль, но также развлекала гуляющий народ.

Задание 1: Проанализируйте выкрики зазывал, а/ определите принципы, по которым они создавали свою рекламу; б/ создайте характеристику гуляющих людей и самой ярмарки.

Примеры выкриков зазывал, открывающих ярмарку:

Гости желанные, званные и незванные!
Худые и тучные, весёлые и скучные!
Все скорей спешите к нам!
Рады всяким мы гостям!
Люди старые и молодые,
женатые и холостые,
Милости просим на наш праздник!.../
Здравствуйте, гости дорогие,
Малые и большие!
Лохматые и усатые,
Молодые и женатые!
У нас сегодня ярмарка - шумный базар.
Здесь найдёте на любой вкус товар!
Прежде всего, как водится,
Давайте знакомиться.

а/ - обращение к гуляющим, -приветствие, - эмоциональность, - похвала товара, - приглашение; ясность, простота текста, слоган, воздействие на память, манипуляция

б/ - люди разных социальных слоев, - разных возрастов, - разного телосложения, - разные по семейному положению, - по финансовому статусу, - демократичность

Задание 2: Восполните/ создайте выкрики торговцев:

Цирюльник: - Кого побрить, постричь? Усы поправить?

А нет, так и совсем без головы оставить!

Закликала у балагана:

- Сюда! Сюда! Все приглашаются! //Представление начинается!

Стой, прохожий, остановись! //На наше чудо подивись!

С задних рядов протолкайтесь, //К кассе направляйтесь!

За гривенник билет купите //И в балаган входите!

Директор балагана:

- Этого людоеда поймали в самом сердце Африки, пустыне Сахаре. Там он съел 100 человек Он еще голодный,

Дед-зазывала:

- Тары-бары-растобары, //Есть хорошие товары!

Все сюда! Все сюда! //Здесь распродажа, господа!

..... Денег не скупите, купите, что хотите

Продавщица пирожков:

- Кому пирожки? //Горячие пирожки! // Сюда, сюда, голодные мальчики и девочки

Продавец кваса:

- Кому квасу, холодного квасу? Кто купит, получит колбасу; Жажду утоляет, утомление снимает

Продовец блинов: Блины золотые, круглые, солнечные! На сковородках играют, в рот попадают

Задание 3: Приготовьте краткое сообщение на тему «Реклама сегодня».

Какую роль играет реклама в наши дни? (воздействие на стиль жизни, манипулирование поведением покупателей, реклама как двигатель торговли). Вы покупаете рекламированные вещи/ продукты? Какие? Почему?

Подводя итог, хотелось бы отметить, что обучение неподготовленной, спонтанной речи требует от преподавателя достаточно большого эмоционального напряжения, непростой и трудоемкой работы и организационных умений. Однако результаты применения упражнений, провоцирующих спонтанные высказывания, показывают, что все эти затраты окупаются. Заметно растет речевая активность учащихся, повышается интерес и мотивация к предмету *Практические занятия по русскому языку*, улучшается общая лингвистическая подготовленность будущих русистов.

Литература:

Астахова М.Г., 2002, *Проблемы лингводидактики*, [в:] Содержание обучения в вузе (психолого-педагогические и лингвокультурологические аспекты, под ред. Антроповой И.Ф., Магнитогорск.

Глазырина Е.С., 2013, *Лингводидактический подход в обучении студентов-регионоведов неподготовленной речи на иностранном языке*, [в:] Профессиональный проект: идеи-технологии-результаты, Научный журнал, выпуск 3, АНО НОЦ "Со-Действие", Москва-Челябинск.

Завьялова Ю.Г., 2008, *Современные технологии обучения русскому языку в высшей школе*, artykuł w Internecie, dostęp 9.09.2014, adres:

http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/VII/uch_2008_VII_00024.pdf

Шейлз Д., 1995, *Коммуникативность в обучении современным иностранным языкам*, Совет Европы Пресс, Москва.

**Jak zainspirować studenta.
O roli wypowiedzi spontanicznej w procesie nauczania języka
rosyjskiego jako obcego**

Niniejszy artykuł ma na celu omówienie roli wypowiedzi spontanicznych w procesie nauczania języka rosyjskiego jako języka obcego.

W warunkach coraz łatwiejszego dostępu do wiedzy zadaniem nauczyciela staje się nie tyle jej przekazywanie, co wskazanie sposobów jej zastosowania. Współczesny nauczyciel języka obcego musi zatem modyfikować warsztat glottodydaktyczny w taki sposób, aby rozbudzać w osobach uczących się zdolność bycia aktywnym i kreatywnym. We współczesnej dydaktyce szkoły wyższej dużo uwagi poświęca się czynnikom sprzyjającym powstawaniu wysokich efektów kształcenia. Jednym z takich czynników jest prowadzenie zajęć dydaktycznych na odpowiednim poziomie merytorycznym i metodycznym, uwzględniającym oczekiwania i zainteresowania studentów. Istotnego znaczenia w tej perspektywie nabiera zagadnienie roli wypowiedzi spontanicznej w języku obcym oraz sposobów jej prowokowania.

PIOTR ROMANOWSKI*Uniwersytet Warszawski – Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej*

CAN YOUTUBE SERVE AS AN EFFECTIVE LANGUAGE TOOL FOR INTERCULTURAL TRAINING IN THE DIGITAL ERA?

1. The significance of YouTube for educational purposes in the Digital Era

According to the data available on Google, over 2 billion people use the Internet, i.e. $\frac{1}{3}$ of the world's total population. Due to the growth of tablets and smartphones sales, Digital media is booming in a rapid pace. These devices provide a fancy medium for feeding the information to the users comfortably, however, they also increase the time spent by users online. The foremost player who took advantage of the Digital Era is Google. It takes 62% of the US online advertising market share while Facebook constitutes 11% and other advertising sites with 27%. It is worth mentioning that YouTube, which was successfully acquired by Google in 2007, reached the number of 1 billion unique users' visits monthly in March 2013.

Serving as a website used for uploading, viewing and sharing videos, YouTube has become a great medium through which learners do not only practise a foreign language, but they can also use it to facilitate intercultural learning. Nowadays, since we all live in a global village and speak English – the language recognized as the *lingua franca* of the new millenium – we get in contact more often than before with people of various cultural backgrounds. Moreover, as culture impacts communication to such a great extent, it seems natural and helpful for teachers to expose their students to lessons and activities that reveal how particular cultural components influence interaction among different nationalities and ethnic groups.

YouTube, being the source of an unlimited number of videos, contains excellent examples of intercultural (mis)communication and can be regarded a valuable resource for language teachers and students. Such materials can be easily viewed on a personal computer, or as podcasts from iPhones. Last but not least, YouTube offers its users the ability to view

videos on web pages outside the site. Each video is accompanied by a piece of HTML, which can be embedded on a page outside the YouTube website. In most of the cases, users embed these videos in social networking pages and blogs.

As Kelsey [2010: 298-299] claims, YouTube being a social networking space, performs the role of a TV channel. Viewers enjoy seeing videos from the past and treat them as a time capsule. As far as the place to post a clip is concerned, YouTube thrives because people share everything publicly and it is user-created.

2. What comprises intercultural training?

Intercultural topics, which present people from various cultural backgrounds interacting, have recently taken a more prominent role in language teaching. Teachers must sensitize their learners to the fact that linguistic competence is not sufficient and as a consequence, they must master a set of skills essential for successful intercultural encounters. Moreover, it appears a prerequisite to broaden one's intercultural knowledge so that they participate fully in intercultural exchanges. By having possessed necessary knowledge and proper skills interactants develop their intercultural communicative competence, being the ultimate objective of any intercultural training [Spitzberg 2000: 193].

The phenomenon, which has been the focus of a number of studies since the 1960s, entails the use of language that is proper in a given cultural context, and of actions that meet the expectations and demands of intercultural communicators who act in a culture-specific situation [Gardner 1962: 243]. When communicators interact on an intercultural level, they are co-orienting and coordinating their behaviours (verbal and nonverbal) to accomplish social functions, meet personal goals, and conform to the normative dimensions of the situation as only then will they be considered competent. Their knowledge involves awareness or understanding of requisite information and actions at the criss-cross of cultures. Knowledgeable communicators possess information about people, communication rules, context, and normative expectations governing interactions with interlocutors from other cultures. Without it, they will invariably make misattributions, choose incorrect communication strategies, violate rules of etiquette, or cause the loss of face [Bennett 2004: 418].

On the other hand, skills refer to the actual performance or the communicative behaviours felt to be effective and appropriate in a communication context. Success in intercultural communication involves knowing what skills are required and then becoming proficient in using them. Such proficiency demands a great deal of practice. Samovar, Porter and Stefani [1998: 31] posit that skills are our abilities to engage in the behaviours necessary to communicate appropriately and effectively. Speakers' understanding of skills that facilitate communication processes among culturally diverse communicators must lead to their enforcement and active use on a regular basis. Skills are also tied to motivational factors in intercultural

training. The more skilful a speaker becomes, the more successful s/he will be in an intercultural exchange. The intercultural skills include being mindful, managing anxiety, empathizing, adapting one's behaviour, and making predictions about and explaining others' behaviours.

The most comprehensive model of what is required in intercultural training was presented by Chen and Starosta [2000: 6-7]. It integrates the following three features: awareness, adroitness and sensitivity. Each dimension consists of a set of components. For example, intercultural awareness is the cognitive dimension of intercultural communicative competence, which concerns a person's ability to understand similarities and differences of other cultures. It includes self-awareness and cultural awareness. Intercultural sensitivity, being the affective dimension, refers to the emotional desire of a person to acknowledge, appreciate and accept cultural differences. Six components, such as: self-esteem, self-monitoring, empathy, open-mindedness, non-judgementalness and social relaxation are involved in the dimension. Ultimately, intercultural adroitness as a behavioural dimension, is understood as an individual's ability to reach communication goals while interacting with people from other cultures. It consists of four elements, namely: message skills, appropriate self-disclosure, behavioural flexibility and interaction management.

In foreign language instruction, teachers should focus on subjective culture which includes beliefs, values, assumptions and patterns without which it is not possible to understand the impact of it on communication [Bennett 1998: 64-65]. These are the most difficult aspects to be taught and learnt as they account in particular for the speaker's intercultural awareness to be clearly distinguished from intercultural know-how. Whereas intercultural awareness refers generally to the learner's awareness of him-/herself as a member of a global community, intercultural skills and know-how refer rather to the individual's way of dealing with cultural differences.

Furthermore, both knowledge and skills develop in students a special kind of sensitivity manifested as their own need to sustain certain self-conceptions and self-image, their degree of anxiety and their avoidance tendencies engendered by strangers. The role of the teacher consists in making students understand who they are, reinforcing their self-confidence and overcoming their anxiety [Gudykunst and Kim, 2002: 338]. When communicators are threatened, they often become defensive and can no longer think clearly or access the knowledge and skills needed to communicate effectively. Their sensitivity experienced as anxiety hinders their ability to gather information that could reduce uncertainty and their sense of alienation from other cultural groups. All the factors decrease their motivation to communicate further and make them avoid intercultural interactions in the future [Brislin 1993: 152].

Understanding cultural differences is as important as knowing personal similarities and sharing commonalities with interlocutors in the process of intercultural communication [Samovar, Porter and Stefani, 1998: 16; Gudykunst and Kim 2002: 370]. They facilitate creating relationships and connecting with one another, which has a significant impact on communi-

cation, directly on its relational level and indirectly on the factual one. By finding personal similarities, they are able to validate their students' experiences and ways of knowing and doing. The knowledge of the interlocutor as well as of how to gather information about them reduce the danger of misjudgement, which makes teachers learn the most effective ways of gathering accurate cultural and individual information about their students. It will assist them in understanding the nature of the experiences the students bring to school and in making personal connections to provide support for learning both within and outside the classroom [Hollins 1996: 62]. Several ways of gathering both culture-specific and individual information about students are possible. Observation of their behaviours, both in interaction with school mates and with the teacher him-/herself is quite efficient although the teacher's awareness of cultural variables, his/her identity as well as the type of interaction impact the amount of the information gathered. Teachers can also use written records such as journals, life stories, biographical accounts, questionnaires and other activities or projects that invite students to bring their lives into the classroom and curriculum.

3. Intercultural training in language classrooms

Today's culturally hybrid world and classroom need individuals with increased awareness of the different ways of being and perceiving. Students need to be open and prepared for new experiences to be trained in self-reflection and to be flexible enough to adapt to and work with others. To answer the demand teachers should structure the classroom experience in such a way so as to encourage students' exploration and appreciation of multiple perspectives. The interactions between students should be made more meaningful and authentic. Teachers should aim to make their participants share information, ideas, opinions and personal reflections in comfortable, supportive spaces in which students can express themselves following the principle of multiple perspective. The principle consists in promoting a diversity of opinion and interests, which prevents ostracism of differences as well as stereotyping and rejection of interests and hobbies fraught with otherness [Kohonen 2005: 128-129].

In classrooms advocating more autonomy and independence for learners, where students may be involved in training on learning strategies and study skills, it may be important to discuss the need to be open to new experiences and ways of learning. Classroom activities are structured in such a way that they encourage more active behaviours and more responsibility for the learning process on the part of students. A great part of learner's training involves a confrontation with expectations, beliefs and attitudes regarding the learning process, and the development of students' openness towards new experiences. Students who are aided in developing a higher level of adaptability, independence and flexibility will more likely be able to face new situations in the future and by adapting to it work with others [Kohonen 2005:127].

This ability is also of utmost importance in today's foreign language classroom, where activities and tasks require from students not only to share information, but also to use it in order to collaborate on group tasks and projects. In many cases, teachers allow students to perpetuate divisions in the classroom by assuming that their reluctance to work with others is a natural but insurmountable obstacle. Such behaviours and attitudes of rejection, stereotyping and otherness discourage the collaborative classroom, and in the future, a society built on cooperation rather than competition. To create pro-collaborative attitudes of students they should be also taught the language that shows involvement and interest in others and consequently facilitates group work and interaction activities.

Concluding, it must be stressed that a foreign language classroom offers to students an experience of acting as intercultural communicators. Its authenticity is carefully created by both the teacher and his/her students who get engaged in a difficult process of dealing with strangeness. Intercultural competence which they aim at developing is to provide them with knowledge, attitudes and skills to overcome their fear, uncertainty, one-dimensional picture of reality and stereotyping in order to act as modern global citizens. A foreign language classroom is an opportunity to get prepared for the future where encounters with others will be a daily experience.

4. Why is an intercultural approach essential in foreign language learning?

According to Byram *et. al* [2002: 9-10] an intercultural approach in foreign language learning involves: development of intercultural communicative competence together with linguistic competence, preparation of students for cooperation with representatives of other cultures, enabling learners to understand and accept representatives of other cultures as individuals of distinct views, values and behaviours and making others aware of the fact that intercultural contacts can be an enriching experience. The crucial aim of the process is being able to critically understand otherness. It is not sufficient to understand our own culture, because the knowledge of it determines our perception, interpretation and behaviour. Thus, cultures cannot be compared only from one perspective. Our aim should be to mediate between cultures and negotiate new meanings. This involves verbalization of similarities and differences, expressing issues, which remain unclear or uncertain.

The most popular intercultural approach, which can be successfully applied to foreign language teaching is ethnographic approach [Corbett 2003: 97]. It concentrates on observation and description of behaviours of representatives of other cultures. Communicated meanings are negotiated and constructed for a particular interaction in a context. The role of ethnography was stressed by Damen [1997: 53-54] who suggested using it in integrated learning of language and culture and the development of mediation competence.

Experiential learning, on the other hand, refers to those educational activities where the elements of formal classroom teaching are interwoven with informal instruction happening outside the school. A learner's direct experience (both intellectual and emotional) and engagement are emphasized [Kohonen *et al.*, 2001: 116]. It is essential for learners to experience an authentic situation by means of cognitive processes (thinking, reading, and listening). At the same time learners are encouraged to share their thoughts and observations with other participants.

Ultimately, in comparative approach learning about a foreign culture involves constant comparisons with our own culture. We tend to understand and compare new phenomena from the point of view of our own culture. In most cases the picture we create is neither reliable nor objective. Kramersch [1996: 234] suggests learning how to accept new viewpoints about other cultures as an element of intercultural training. The most valuable aspect of the approach is the opportunity to engage all learner's knowledge and experience. Learners can reflect upon how their own language and culture are perceived by others, which is the main advantage of the approach. Further, they can activate their knowledge and experience. By discussing the topics of tolerance, xenophobia, identity they analyze stereotypes and as a result they are able to develop critical understanding. Frequent comparisons of cultures lead to the development of intercultural awareness and empathy. Stressing the comparative aspect Kramersch [1996: 239] advocates activities aiming at accepting other viewpoints. One of them, known as *personal constructs*, consists in constructing new meanings by us and other representatives of our culture. Comparing foreign and native cultures allows us to recognize especially unknown aspects of our own culture and thus strengthen our cultural identity [Bandura 2007: 78]. Making comparisons should also be viewed as a source of knowledge because thanks to them we discover the nuances of our own identity and particularly the fact that the national culture is not monolithic.

5. The educational role of podcasts, videos and films in culture and language learning

In this study students are exposed to a number of activities when the use of authentic video material is applied for teaching a foreign language. Various pre-, while-, and post-viewing tasks prepare them to a discussion of films or individual clips in the classroom [Sherman 2003: 9-11]. Pre-viewing activities normally elicit what students already know about a topic and the content of the scenes becomes more meaningful. Furthermore, by using prompts students can speculate about the film. On the other hand, while-viewing tasks provide an opportunity to deepen understanding of the material and conduct a comprehension check [Stempleski and Tomalin 2001: 77-79]. The technique is particularly suitable if we focus on listening to individual words and try to identify some new vocabulary. Ultimately, post-viewing activities impact the students' comprehension and allow them to use the newly-learned language. To practise their writing skills, they can be

asked to prepare diaries from the film characters' viewpoints. Additionally, critical incidents as another technique may be taken advantage of [Wight 1995: 128-130]. The idea is to analyze a certain conflict or a misunderstanding in its intercultural setting. At the end of the task the students try to determine the causes of the conflict.

There is an abundance of material with intercultural themes available on YouTube. It is the teacher's role to view particular podcasts, clips and videos firsthand to determine if they are appropriate for their learners. The material which is investigated for the purpose of intercultural training and the present study, has been grouped according to the categories describing various cultural elements and features. Depending on the teaching objectives, the class can either watch a complete film, or one or two key scenes sufficient to illustrate a cultural point.

The most notable feature among the students is stereotyping. How to deal with and fight stereotypes was shown in a film available on YouTube and entitled: *Mind Your Language*, which is a British comedy series from the 1970's. The series focuses on the adult students of an English foreign language class in a London college. The class consists of foreign students with varying degrees of English proficiency and much of the humour of the show is derived from the students misunderstanding English words and plays heavily on the cultural stereotype of their individual nation of origin.

In order to foster empathy, the students were also exposed to *Bread and Roses*, portraying a situation of a young Mexican immigrant working illegally in the USA, who in search of a better life, gets involved in a strike. The topics to be explored during the lesson were: discrimination, exploitation, human rights and the life of immigrants.

Not surprisingly, there are a lot of podcasts to be accessed on YouTube, which illustrate conflicts and problems arising between members of different ethnic groups. *Save the Last Dance*, shows the resentment a white teenage girl is faced with due to her relationship with an Afro-American classmate. Another example is *Yasmin* about a young Asian woman caught in the heightened racial tensions of a Yorkshire town during the aftermath of 11th September. Her husband is accused of being a terrorist and is imprisoned. The film suggests that paranoia about Islam and racism encourage isolation and extremism. The students discussed prejudices in the contemporary world and performed role plays defending their viewpoints and therefore stimulated the development of empathy.

Lakeview Terrace is a good example of a film tackling the topic of racism. It is about an interracial couple moving into their California dream home, only to find themselves the target of their volatile next-door neighbour, who is a racist police officer objecting to their marriage. A similar problem is depicted in *Hairspray*, a story of a young girl being chosen to dance in a TV show. She realizes of a cultural clash in the show and participates in an anti-racial demonstration in an attempt to integrate the dance show. The issues of race relations, discrimination and exploitation were discussed. Also, they were assigned a number of intercultural post-viewing activities involving a task-based approach, or project work and combining the deve-

lopment of the four language skills together with some practical skills such as searching the Internet, developing a presentation and group-working. The material presented on YouTube and explored in our language classroom allowed the students to observe various interactions among characters depicted in videos and clips. The analysis of their content involved mainly the interpretation of examples of behaviour and attitudes. The ethnographic activities focused on the exploration of cultural practices, i.e. body language accompanying basic exchanges such as greetings, when handshakes or kisses are acceptable, etc. In our language classroom learners were supposed to mediate between their mother culture and the target culture in order to avoid judgementalness and stereotyping, because in such classrooms learners are not required to assimilate. Through the adaptation of their usual behaviour they effectively managed an intercultural encounter, which ultimately enabled some of them to become intercultural mediators knowing both the target language and the second culture [Byram and Zarate 1997: 11]. By observing certain concepts they worked towards larger cultural generalizations. Thanks to discussions, step by step they moved their 'cultural frames' and by constant contemplating they 'decentred' their sense of the ordinary.

6. Conclusion

The students, who were exposed to the videos and participated in the post-viewing activities, have become more aware of knowledge, skills and attitudes – essential elements of successful intercultural interaction. The experience changed their understanding of the communication process on the criss-cross of cultures. In the field of knowledge, the most important thing was to make them see verbal language as only one constituent of communication, important but not decisive. Their knowledge of culture systematized by means of its models occurred to be helpful in understanding its presence in semantics, syntax, conversational routines, choice of topics etc, which facilitates an anticipation and avoidance of potential communication difficulties. As a result they managed to enrich their own repertoire of its means and also made them aware that a proper understanding of a message goes far beyond its wording. The knowledge of the existing cultural diversity constituted a foundation for a change of their attitude. They gradually became more open towards strangeness and willing to suspend stereotypes, prejudice, hasty judgments, apprehension and even hostility towards others. They were also more curious about other cultures and their users, which led to their growing interest of mother culture, national values, ethnicity, religion, gender, etc. Empathy, another dimension of intercultural sensitivity was also improved as a result of their better understanding of the value of the relational level on each communication act and an ethnorelative attitude. Such changes in their attitudes led them to a much more critical and open approach towards otherness, unknown cultural meanings and behaviours. They also encouraged a development of critical thinking, because through the participation in the course the stu-

dents, on many occasions, were expected to articulate their own beliefs even though these were not acceptable and caused a lot of confusion or doubt. It is worth noticing that all the students were positive and emphasized that viewing the selected videos had helped them improve the intercultural communicator's skills, which were either not fully developed, or even did not exist earlier. They also highlighted that it made them more culturally sensitive, which turned out to be useful while learning how to tolerate ambiguity and manage stress as well as the fear of the unknown. Moreover, it was possible for them to become more flexible in their approach towards intercultural differences and more successful in maintaining a positive emotional state regardless of the interfering obstacles. Their personal autonomy heightened and together with increased mindfulness, self-confidence, empathic openness and curiosity, empowerment contributed to creating new multicultural identities.

References

- Bandura E., 2007**, *Nauczyciel jako mediator kulturowy*, Kraków, Tertium.
- Bennett M. J., 2004**, *Becoming Interculturally Competent*, [in:] Wurzel J. S. (ed.), *Toward Multiculturalism: A Reader in Multicultural Education*, 62-77, Newton, MA, Intercultural Resource Corporation.
- Brislin R., 1999**, *Understanding Culture's Influence on Behavior*, Forth Worth, TX, Harcourt Brace Jovanovich.
- Byram M., Zarate G., 1997**, *The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching*, Council of Europe Publishing.
- Byram M., Gribkova B., Starkey H., 2002**, *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching. A Practical Introduction for Teachers*, Strasbourg, Council of Europe.
- Guo-Ming C., Starosta W., 2000**, *The Development and Validation of the Intercultural Sensitivity Scale*, [in:] *Human Communication* 3, 2-14.
- Corbett J., 2003**, *An Intercultural Approach to English Language Teaching*, Clevedon, Multilingual Matters.
- Damen L., 1997**, *Culture Learning: The Fifth Dimension in The Language Classroom*, Reading, MA, Addison-Wesley Publishing Company.
- Gardner G. H., 1962**, *Cross-Cultural Communication*, [in:] «Journal of Social Psychology» 58, 241-256.
- Gudykunst W. B., Young Y. K., 2002**, *Communicating With Strangers: an Approach to Intercultural Communication*, New York, Mc Graw-Hill Education.
- Hollins E. R., 1996**, *Culture in School Learning: Revealing the Deep Meaning*, Mahwah, NJ, Erlbaum.
- Kaviarasan S., 2012**, *Digital Era – Introduction to the Growth of Digital Media*, date of access 15.02.2013 <http://www.aeldata.com/blogs/item/108-digital-era-introduction-to-the-growth-of-digital-media>.
- Kelsey T., 2010**, *Social Networking Spaces: From Facebook to Twitter and Everything in Between*. Springer-Verlag.

- Kohonen V., Jaatinen R., Kaikkonen P., Lehtovaara J., 2001**, *Experiential Learning in Foreign Language Education*, Longman.
- Kohonen V., 2005**, *Experiential Learning, Intercultural Learning and Teacher Development in Foreign Language Education*, [in:] Smeds J., Sarmavuori K., Laakkonen, E., de Cillia R. (eds), *Multicultural Communities, Multilingual Practice*, Turku, Annales Universitatis Turkuensis B 285, 123-135.
- Kramsch C., 1996**, *Context and Culture in Language Teaching*, Oxford, Oxford University Press.
- Samovar L. A., Porter R., Stefani L., 1998**, *Communication Between Cultures*. Belmont, CA, Wadsworth Publishing.
- Sherman J., 2003**, *Using Authentic Video in the Language Classroom*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Spitzberg B., 2000**, *A Model of Intercultural Communication Competence* [in:] Samovar L. A., Porter R. (eds.), *Intercultural Communication: A Reader*, Belmont, CA, Wadsworth, 375-387.
- Stempleski S., Tomalin B., 2001**, *Film*, Oxford, Oxford University Press.
- Wight A. R., 1995**, *The Critical Incident as a Training Tool*, [in:] Fowler S., Mumford M. (eds.), *Intercultural Sourcebook: Cross-Cultural Training Methods, Vol. 1*, Yarmouth, ME, Intercultural Press, Inc. 127-140.
- YouTube Reaches 1 Billion Users Milestone*, Accessed: 21.03.2013
<http://www.cnn.com/id/100575883>.

Czy Youtube może stanowić efektywne narzędzie językowe do nauczania interkulturowości w epoce cyfrowej?

W dzisiejszych czasach znacząco wzrosła rola mediów, takich jak Internet, w nauczaniu języków obcych. Na szczególną uwagę zasługuje serwis internetowy YouTube, który umożliwia umieszczanie i odtwarzanie filmów. Mogą one być udostępniane na zajęciach z języka angielskiego w sytuacjach, gdy próbujemy wytworzyć u naszych studentów odpowiednie zachowania umożliwiające im lepszą egzystencję na styku kultur. Rozwijanie interkulturowej kompetencji komunikacyjnej w trakcie nauczania języków obcych odgrywa niezmiernie istotną rolę, ponieważ uwrażliwia rozmówców na różnice istniejące w innej rzeczywistości oraz pozwala na opanowanie takich kompetencji i umiejętności, które usprawnią komunikację. Niniejszy artykuł prezentuje wykorzystane na zajęciach pliki video oraz omawia wytworzone u studentów w rezultacie postawy.

JOANNA PAMIĘTA-BORKOWSKA
Uniwersytet Warszawski

DEFINICJA KOGNITYWNA W BADANIACH TRANSLATORYCZNYCH

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób definicja kognitywna [Bartmiński 2006:42] może służyć diagnozowaniu i wychwytywaniu problemów towarzyszących procesowi tłumaczenia, czyli jak wspiera ona proces analizy przekładowej. Swoje rozważania wspieramy przykładami zaczerpniętymi z literatury *fantasy*. W tym celu wyodrębniliśmy kilka archetypów postaci, które najczęściej pojawiają się w *fantasy* rosyjskiej i polskiej. Na podstawie danych faktograficznych oraz charakterystyk dostępnych w badanej literaturze tworzymy zestawienie zwane przez nas „portretem”, którego budowa oparta jest na definicji kognitywnej oraz charakterystycznej dla niej fasetowej organizacji poszczególnych cech. Nim jednak przejdziemy do szerszego umówienia narzędzia badawczego, chcielibyśmy zwrócić uwagę na specyfikę badanych obiektów, a mianowicie – na podwójną rolę postaci infernalnych we współczesnej literaturze *fantasy*.

Postaciami infernalnymi nazywamy odrzucone lub przekształcone w toku procesów chrystianizacyjnych i reform kościelnych wierzenia w niezwykle postacie, których demoniczna proveniencja albo już istniała wcześniej, albo też zostały one przeniesione do sfery negatywnego sacrum na skutek utraty boskich, pozytywnych atrybutów¹. Na przetrwanie postaci infernalnych w świadomości ludowej do czasów współczesnych wpływ miało zjawisko dwuwiary, czyli szczególna forma ludowego synkretyzmu kulturowego. Rejestr istot, które pojawiają się w demonologii ludowej, a wywodzą się z dawnych kultów, jest bardzo bogaty.

We współczesnej literaturze *fantasy* postacie infernalne pełnią dwojaką rolę. Czytelnik ma wrażenie obcowania z czymś znanym i obcym jednocześnie. Wszelkie przekształcenia lub zmiany cech postaci stanowią element zabawy z konwencją. Ponieważ wywodzą się one z mitów i baśni, wywołuje to w czytelniku wrażenie obcowania z czymś znanym, mimo że

¹ Dobrym przykładem jest ambiwalentna postać wilka.

z gruntu niezwykłym i nie z tego świata. Ów motyw doskonale wpisuje się w intertekstualną modę postmodernizmu. Nie bez powodu w ostatnich kilkunastu latach zauważyć można zwiększoną popularność powieści będących od nowa napisanymi baśniami, bajkami dla dorosłych, np. opowiadania Andrzeja Sapkowskiego czy powieści Siergieja Łukjanienki, w których występują znane z bajek postacie infernalne takie jak wampiry, wilkołaki czy Baba Jaga². Są to postacie obce, ale akceptowane, ponieważ pojawienie się ich w powieści jest zabiegiem polegającym na sięgnięciu do głęboko zakorzenionych w świadomości czytelnika wizerunków, obrazów, archetypów pochodzących z bajek, baśni, mitów.

Najczęściej występujące w literaturze fantasy postacie infernalne są uniwersalne dla kultury rosyjskiej i polskiej. Na podstawie klasyki psychoanalizy bajki (Clarisa Pincola Estees, Wojciech J. Burszta, Bruno Bettelheim i inni) można wysnuć przypuszczenie, że ich powszechność jest zjawiskiem uzasadnionym kulturowo i psychologicznie. Są one mianowicie odbiciem najpierwotniejszych lęków, ale też głęboko skrywanych pragnień. Każdą z postaci infernalnych może scharakteryzować ze względu na dwa rodzaje cech: pożądane przez ludzi i budzące lęk/odrazę.

Tabela 1

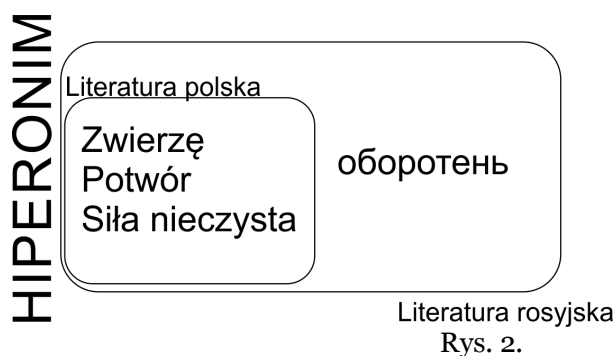
	Pragnienia	Lęki
Wampir	nieśmiertelność, wieczna młodość i uroda	pasożytnictwo, kanibalizm
Wilkołak	bliskość natury	bliskość bestii
Czarownica	tajemnicza kobiecość, bliskość natury	tajemnicza kobiecość
Mag	ujarzmienie natury, męska chłodna inteligencja	obcowanie z zakazaną wiedzą tajemną

Zestawienie definicji kognitywnych różnych postaci infernalnych można ująć w postaci zbiorów, reprezentujących cechy typowe dla literatury rosyjskiej i polskiej. Na podstawie analizy zbiorów, pokrywania się cech albo ich wykluczenia widoczne są sfery przejawu postaci infernalnych w danych kulturach. Zestaw zbiorów dla portretu wilkołaka mógłby wyglądać następująco (rys. 1-8):

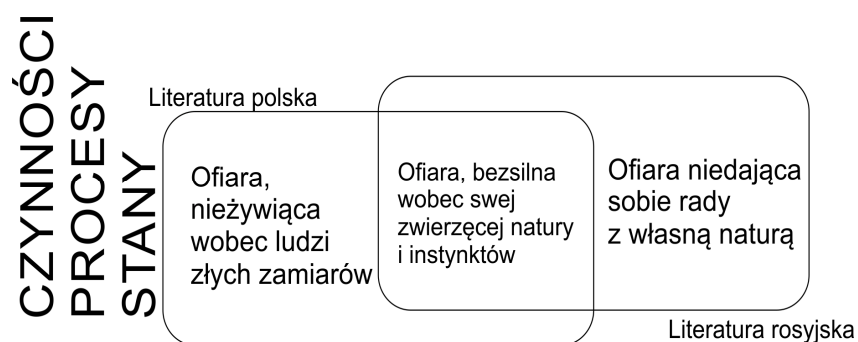
² Warto też przy okazji wspomnieć cykl o wampirach autorstwa Stephanie Meyers, który zapoczątkował w literaturze młodzieżowej modę na infernalnych bohaterów.

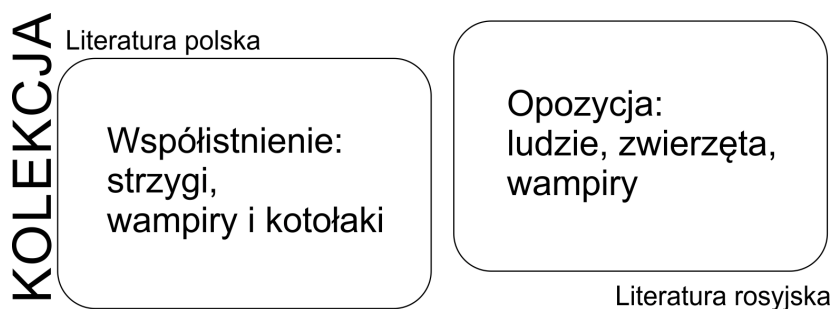
Rys. 1.

Rys. 2.

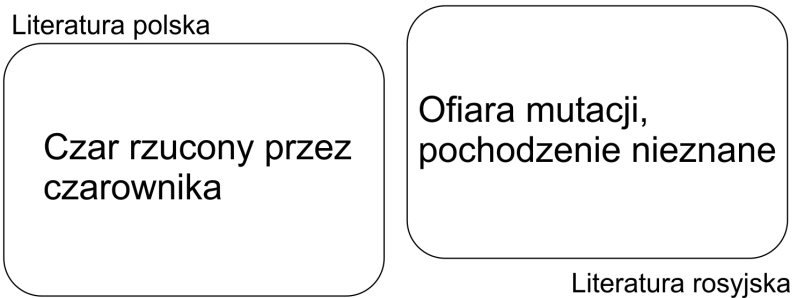

Rys. 3.

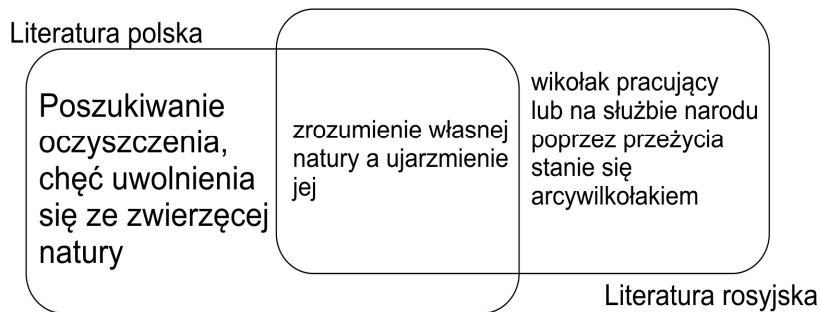
Rys. 4.

POCHODZENIE

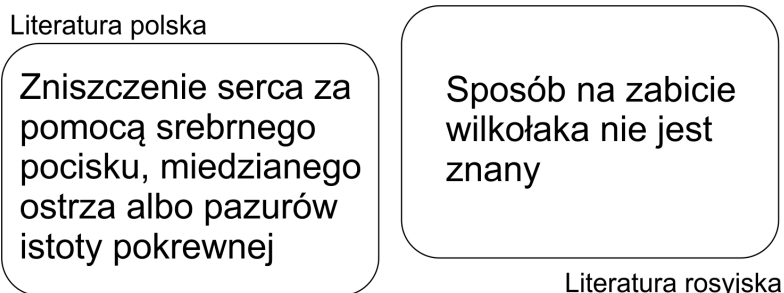
Rys. 5.

PRZEWIDYWANA LUB RZECZYWISTA FUNKCJA POSTACI

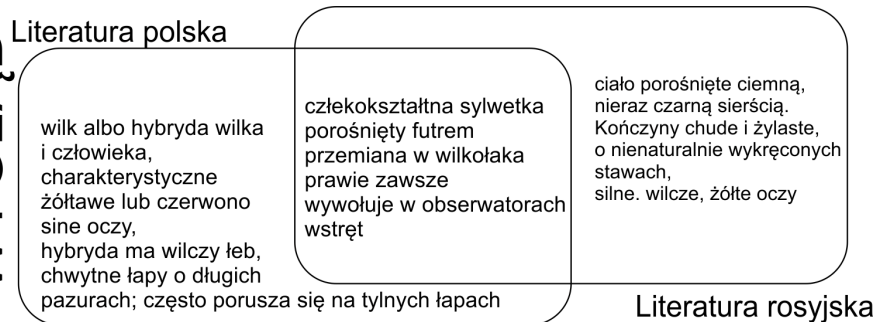
Rys. 6.

DZIAŁANIA SPRAWCZE

Rys. 7.

WYGLĄD

Rys. 8.

Podsumowanie zbiorów dla każdej definicji może zostać ujęte w postaci tabeli z podziałem na fasety (w kolumnach), uwzględniającą ich opis oraz istnienie bądź nie w wersji rosyjskiej i polskiej.

Tabela 2

Lp.	Nazwa fasety	Literatura polska	Literatura rosyjska	Elementy wspólne
1	Nazwa	wilkołak, likantrop	Верволк, вервольф, волк-оборотень	wilkołak, Верволк, вервольф
2	Hiperonim	Zwierzę, potwór, siła nieczysta	оборотень	brak hasła nadrzędnego
3	Kolekcja	współistnienie: strzygi, wampiry i kotołaki	opozycja: ludzie, zwierzęta, przede wszystkim - wampiry	współistnienie albo opozycja - sprzeczność
4	Pochodzenie	czar rzucony przez czarownika	ofiara mutacji, pochodzenie nieznanne	brak
5	Wygląd	wilk albo hybryda wilka i człowieka, charakterystyczne żółtawe lub czerwono sine oczy, hybryda ma wilczy łeb, chwytne łapy o długich pazurach; często porusza się na tylnych łapach	człękkształtna sylwetka, porośnięty futrem, Całe ciało ma porośnięte ciemną, nieraz czarną sierścią. Kończyny ma chude i żyłaste, o nienaturalnie wykręconych stawach, ale silne. wilcze, żółte oczy	człękkształtna sylwetka, porośnięty futrem, przemiana w wilkołaka prawie zawsze wywołuje w obserwatorach wstręt
6	Działania sprawcze	zniszczenie serca za pomocą srebrnego pocisku, miedzianego ostrza albo pazurów istoty pokrewnej	sposób zabicia wilkołaka nie jest znany	brak
7	Czynności, procesy, stany	ofiara, nieżywiąca wobec ludzi złych zamiarów	ofiara, bezsiona wobec swej zwierzęcej natury i instynktów	ofiara niedająca sobie rady z własną naturą
8	Przewidywana lub rzeczystwa funkcja postaci infernalnej	poszukiwanie oczyszczenia, chęć uwolnienia się ze zwierzęcej natury	wilkołak pracujący w tartaku, wilkołak w służbie narodu; stanie się arcywilkołakiem na drodze: miłosierdzia, nieczynienia zła słabym tego świata oraz dążenia do zrozumienia własnej natury	zrozumienie własnej natury a ujarzmienie jej

Fakt nieistnienia jakiegokolwiek fasety świadczy o znaczeniu danej cechy w świadomości autora, zaś na podstawie obszerności fasety możemy wysnuć wniosek o jej istotności w świadomości autora, np. zestawienie charakterystyki wampirów z różnych pozycji literackich pozwoliło na uświadomienie sobie, jak ważna jest kwestia hierarchii wampirzej społeczności i jej silnego wpływu na życie ludzi. Lęk przed byciem manipulowanym przez mroczne, nieznanne siły idealnie wpisuje się we współczesne tendencje do tworzenia teorii spiskowych i wiary w jedną organizację, która „stoi za tym wszystkim” (Wiktor Pielewin, *Empire V* oraz Oleg Diwov, *Nocny obserwator*). Z kolei nieodłącznym atrybutem czarownicy są składniki magiczne pochodzenia naturalnego, nie tylko zioła i części zwierząt, ale też przedmioty dla ludzi trudne do zebrania, np. mgła (Ewa Białołęcka, *Opowieści z Wilżyńskiej Doliny*). Element wiedzy tajemnej niedostępnej zwykłemu śmiertelnikowi charakterystyczny jest też dla postaci maga, z tą różnicą, że jego składniki/ingredyenty mają uzasadnienie w nauce (składniki chemiczne, pierwiastki, metale, ale też naczynia i narzędzia typowe dla badań przeprowadzanych w obrębie nauk przyrodniczych, np. w prozie Andrzeja Sapkowskiego).

Kolejnym krokiem w badaniach nad portretami jest analiza tłumaczeniowa. Celem jest ocena ilościowego i jakościowego zachowania w procesie tłumaczenia cech poszczególnych faset. Najwyraźniej różnice widoczne będą w przypadku faset odnoszących się bezpośrednio do nazewnictwa, czyli **nazwa, hiperonim**. W przykładzie podanym wyżej, bodajże jednym z najciekawszych, szeroki zakres znaczeniowy rosyjskiego słowa *оборотень* jest źródłem problemów z adekwatnym przekładem wszystkich warstw tekstu. Brak pojęcia nadrzędnego do *wilkołaka* stanowi problem przy tłumaczeniu *Świętej księgi wilkołaka* (*Священная книга оборотня*) Wiktora Pielewina w tłumaczeniu Ewy Rojewskiej-Olejarczuk. Dla czytelnika nie wiedzącego, że w języku rosyjskim istnieje wyraz nadrzędny – *оборотень*, deklaracje lisicy A Huli o chęci stania się *arcywilkołakiem*³ są niejasne – przecież ona sama jest lisicą (czyli *lisolakiem/lisicolakiem*) a nie wilkiem. Dochodzi do absurdalnych związków wyrazowych w postaci *lisicy-wilkołaka*⁴ i *wilka-wilkołaka*⁵. Doskonale widać to na poniższym przykładzie:

„Ты оборотень, поскольку можешь стать волком. Я оборотень, потому что я лиса, которая притворяется человеком”.

Z powyższego fragmentu wynika, że lisica to istota czasowo przyjmująca postać człowieka, udająca go; jej pierwotną, prawdziwą naturą jest lis, podczas gdy wilkołak to człowiek przemieniający się na jakiś czas w wilka. W przekładzie dwukrotne użycie nazwy *wilkołak* zaburza odbiór.

³ сверхооборотень

⁴ лисица-оборотень

⁵ волк-оборотень

„Jesteś wilkołakiem, ponieważ możesz się stać wilkiem. Ja jestem wilkołakiem, ponieważ jestem lisicą, która udaje człowieka”.

Wskazanie na różnice w przekładzie, uwidocznione w zestawieniu faset, oraz dodatkowe odniesienie do danych encyklopedycznych służy ustaleniu cech wspólnych dla kultur polskiej i rosyjskiej. Natomiast przesunięcia/różnice w obrębie faset są uwarunkowane historycznie i kulturowo, np. rosyjski mag nosi cechy czarownicy, ponieważ w Rosji mężczyźni też byli uznawani za czarownice i paleni na stosie⁶. Różnice najczęściej dotyczą nazw, hiperonimów itd., jednak stanowią one raptem parę pierwszych faset spośród kilkunastu składających się na cały portret. Strach ma wiele imion, ale to, co czyni kogoś potworem, jest wspólne dla większości kultur. O wiele ważniejsze dla charakterystyki danej postaci infernalnej są tak naprawdę cechy związane z wyglądem, zachowaniem i aspektami społecznymi.

Definicja kognitywna wspiera procesy analizy przekładowej poprzez koncentrację uwagi badacza na całościowym charakterze tekstu, a nie na pojedynczych wyrazach (czyli w przypadku postaci infernalnych, na nazwie). Nie sprowadza analizy przekładu do wyłapywania pomyłek w tłumaczeniu polegających na nieadekwatnym zastąpieniu jednego słowa drugim, a wskazuje na ogólny charakter zjawiska. Zastosowanie podziału na kategorie zwane fasetami pozwala na ujęcie wszystkich cech relewantnych, hierarchizuje je, ukazuje dynamikę i otwartość struktury znaczenia. Dzięki temu praca tłumacza faktycznie jest postrzegana jako interpretacja tekstu i przenoszenie go na grunt drugiej kultury. Sam proces tłumaczenia jest widoczny jako zderzenie konceptosfery języka oryginału i języka przekładu, w końcu - jako walka dwóch archetypów.

Definicja kognitywna wykorzystana jako instrument badania przekładów ma pomóc w wykryciu problemów językowo-kulturowych oraz w opracowaniu strategii tłumaczeniowych. Przyjęta metodologia zakłada, że po zaprezentowaniu definicji kognitywnej dla każdej postaci infernalnej nastąpi określenie, na ile udało się zachować pierwotny językowy obraz świata (dalej JOS), czy został on uproszczony, zniekształcony czy też nastąpiło dostosowanie do JOS2. Fakt bliskości, zarówno geograficznej jak i kulturowej, Rosji i Polski wpływa na to, że różnice w definicjach kognitywnych postaci infernalnych nie są bardzo duże. Pomijając różnice w doktrynach religijnych, klasyfikacji postaci demonów, różnicach w egzorcyzmach, wydarzeniach o charakterze religijno-społecznym takich jak misje chrystianizacyjne, podstawowe archetypy postaci infernalnych są te same. Nie świadczy to jednak o bezcelowości takiego badania ani o niestosowności użycia definicji kognitywnej w analizie przekładu, albowiem nie chodzi tylko o wskazanie różnic. Celem takiej metody jest znalezienie formalno-semantycznych korelacji występujących przy konstruowaniu obrazu świata w różnych konceptosferach, uwarunkowanych, przede wszystkim, różnicami w obrazach świata przedstawicieli różnych etnosów, w paradygmach języka rosyjskiego i polskiego.

Nadrzędnym celem pracy jest zatem nie tworzenie podziałów, a raczej znalezienie wspólnego ponadczasowego języka symboli. Porównywanie definicji kognitywnych przekłada się na porównanie całych językowych obrazów świata.

⁶ Szerzej o tym: Thurtson R, *Polowania na czarownice*, rozdział IV.

Podobieństwa mają charakter głęboki, składają się na nie wspólne doświadczenia gatunkowe, sposoby konceptualizacji, ta sama baza biologiczna⁷.

Jak zatem powinno być zbudowane podstawowe narzędzie badawcze, czyli definicja kognitywna? Znać należy od samego jej opisu. Nazwa pochodzi od łac. *cognosco*, 'poznaję', co jednoznacznie sugeruje, że treść definicji ma mieć charakter poznawczy, a nie czysto semantyczny. Ma ona wskazywać na sposób pojmowania przedmiotu przez użytkowników danego języka, tj. sposób utrwalonej społecznie a dającej się poznać poprzez język oraz jego użycie wiedzy o świecie, kategoryzacji zjawisk, ich charakterystyki i wartościowania. Nie istnieje sztywna granica pomiędzy wiedzą językową i pozajęzykową, dopuszcza się elastyczność w przeprowadzaniu owej granicy i uwzględnianie danych pozajęzykowych w postaci np. wierzeń i obrzędów. Definicja kognitywna uwzględnia również wyróżnione przez H. Putmana elementy stereotypowe. Definicji podlega przedmiot mentalny w całym bogactwie jego charakterystyki utrwalonej w JOS. Jest on projekcją. W przypadku niniejszej pracy, nie można mówić o porównaniu go z przedmiotem rzeczywistym, dającym się empirycznie poznać. Dlatego też definicja kognitywna ma jak najbardziej zastosowanie w przypadku omawiania poszczególnych archetypów.

Celem definicji kognitywnej jest wydobycie z zespołu cech przypisywanych przedmiotowi w konkretnych tekstach językowych tego zbioru cech, który uległ utrwaleniu i funkcjonuje jako zbiór cech charakterystycznych i kryterialnych⁸.

Pojęcie definicji kognitywnej obrazuje jej zestawienie z definicją taksonomiczną (na podstawie haseł ze słownika Doroszewskiego). Definicje słownikowe mają charakter taksonomiczny i scjentyistyczny, operują wiedzą naukową, a nie potoczną. Denotat zostaje wyodrębniony z nadrzędnej klasy denotatów wg reguł klasyfikacji logicznej. Kolejną cechą charakterystyczną dla definicji słownikowej jest wyodrębnienie *genius proximum* i *differentia specifica*. *Genius proximum* to pierwszy komponent znaczeniowy, uznany za najważniejszy, użyty do wstępnej kategoryzacji. Tworzy on perspektywę interpretacyjną dla całościowej charakterystyki przedmiotu. W przeciwieństwie do definicji taksonomicznej, definicja kognitywna przyjmuje perspektywę interpretacyjną adekwatną do kompetencji użytkowników danego języka. Dzięki temu umożliwia poznanie związku języka z kulturą społeczności używającej danego języka. Wg Bartmińskiego definicja powinna wydobyc i ukazać, że znaczenie słowa jest rezultatem interpretacji świata, że jest determinowane kulturowo.

W definicji kognitywnej można użyć składników kategoryzujących. Charakterystyczna jest relacja między składnikami konotacji słowa:

1. koniunkcja, współwystępowanie cech;
2. wiązanie się cech na zasadzie przyczynowo-skutkowej.

Przy konstruowaniu definicji kognitywnej należy dokonać wyboru cech stereotypowych. Kryterium może tu być powtarzalność cech w wielu tekstach - na tej samej zasadzie budowane są portrety postaci infernalnych. Chodzi mianowicie o wyodrębnienie najbardziej charakterystycznych cech danej postaci infernalnej i zbudowanie jednolitego portretu z ewentualnymi

⁷ Urbanek D., *JOS w badaniach nad przekładem: problemy przedstawienia, ekwiwalencji i intertekstualności*.

⁸ Bartmiński J., 2006:43.

odchyleniami. Potwierdzenia wymaga teoria, że im bardziej popularna i zakorzeniona w świadomości jest postać, tym więcej istnieje wariantów jej cech. Ostatnią ważną właściwością definicji kognitywnej jest kategoryjne, fasetowe uporządkowanie zdań definiujących⁹. Przy czym dobór i układ faset może być inny dla różnych haseł. Zadaniem faset jest odwzorowanie badanej świadomości językowej oraz uporządkowanie materiału dokumentującego użycie hasła. Poniżej prezentujemy zestaw faset użyty w *Słowniku stereotypów i symboli ludowych* [t. I Kosmos, 1996, 1999]:

1. **nazwy** z uwzględnieniem ich różnych znaczeń i odniesień; **derywaty, synonimy, kohiponimy**;
2. **hiperonim**: hasło nadrzędne wobec analizowanego, np. dla *rozmarynu* – *ziele*, dla *konia* – *zwierzę*, dla *kochać* – *czuć*;
3. **hiponim**: hasło (hasła) podrzędne, np. dla *konia* – *ogier/walach* i *kobyła*;
4. **kolekcja**: z jakimi innymi przedmiotami przedmiot hasłowy współwystępuje w jednym miejscu i czasie na zasadzie pełnienia jakiejś wspólnej funkcji;
5. **opozycje**, tj. „antonimy” na poziomie ponadleksykalnym (znaczeń naddanych);
6. **pochodzenie**: (a) z czego pochodzi przedmiot hasłowy, (b) co pochodzi od przedmiotu hasłowego;
7. **wygląd**;
8. **właściwości** nie związane z wyglądem przedmiotu hasłowego;
9. **części**, z jakich składa się przedmiot hasłowy;
10. **ilość**: w jakich ilościach występuje przedmiot hasłowy;
11. **czynności, procesy, stany**, jakie wykonuje (jakim podlega, w jakiej jest) przedmiot hasłowy;
12. **działania sprawcze**;
13. **przeżycia**: co przeżywa przedmiot hasłowy;
14. **przyczyna**: przedmiot hasłowy jako przyczyna czegoś;
15. **skutek**: przedmiot hasłowy jako rezultat, wynik, skutek czegoś;
16. **obiekt**: przedmiot hasłowy jako obiekt oddziaływania;
17. **adresat, rozmówca**: przedmiot hasłowy jako adresat wypowiedzi i/lub rozmówca;
18. **zastosowanie, użytek, narzędzie**;
19. **lokalizacja, lokalizator**: (a) lokalizacja przedmiotu hasłowego, (b) przedmiot hasłowy jako miejsce lokalizacji czegoś;
20. **czas**: (a) tło czasowe przedmiotu hasłowego, (b) przedmiot hasłowy jako tło czasowe czegoś;
21. **przepowiednie**;
22. **ekwiwalencje** kulturowe, wewnątrz- i międzytekstowe przedmiotu hasłowego, np. koń i samochód w praktykach wróżebnych dzieci, rozmaryn i ruta jako kwiaty do wieńca panny itp.;
23. **symbolika**: (a) symbole przedmiotu hasłowego, (b) przedmiot hasłowy jako symbol czegoś.

Zatem definicja kognitywna narzuca na leksykografa konieczność wykroczenia poza model definicji taksonomicznej i uwzględnienie wszystkich cech obiektu

⁹ Bartmiński J., 2006:50.

relewantnych dla funkcjonowania przedmiotu i jego nazwy w kulturze i w języku, co służy zbudowaniu językowego "portretu" przedmiotu.

Definicja kognitywna ma zastosowanie - oraz była w takim celu obmyślona - w słownikach etnolingwistycznych. Przyjmuje ona za cel pełen opis typowego przedmiotu, budowany z punktu widzenia „naiwnego użytkownika języka”, opis ułożony w postaci sądów w zespoły (fasety), odwzorowujące kognitywną strukturę pojęcia. Jednak charakter niniejszej pracy narzuca wprowadzenie kilku istotnych zmian oraz ograniczeń. Przede wszystkim, ze względu na wymiar translatoryczny, źródłem opinii użytych w definicji będą teksty literackie, a nie ankiety. Przy opracowywaniu faset mających służyć do budowy definicji kognitywnej postaci infernalnych korzystaliśmy ze zbioru faset proponowanych przez Jerzego Bartmińskiego i Annę Wierzbicką do opisu przedmiotów ze *Słownika stereotypów i symboli ludowych*. Do zbioru owego należą: **nazwy; hiperonim; kolekcja; pochodzenie; wygląd; właściwości; czynności, procesy, stany; przeżycia; przyczyna; obiekt; czas**. Jednak w odróżnieniu od haseł *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, nie wszystkie fasety zostały uwzględnione, na niektóre położony został większy nacisk. Dotyczy to zwłaszcza fasety **działania sprawcze**, rozszerzonej o zdanie definiujące oraz **sposoby przeciwdziałania i walki** oraz fasety **zastosowania, użytek, narzędzie**. Zmienione zostały też nazwy faset, jako że hasła dotyczą żywych istot, a nie przedmiotów nieożywionych. Dodaliśmy fasetę **możliwości koegzystencji z ludźmi**, co uzasadniają poniższe przykłady:

„Sam pomyśl, pod naszym nosem od niepamiętnych czasów żyje sobie alternatywna cywilizacja. Wedle wszystkich oznak ślepa uliczka, niezdolne do życia, wyraźnie zdegenerowane odgałęzienie rodu ludzkiego. Ale zdolności, jakimi dysponują jego przedstawiciele... Mamy czego się od nich uczyć, i co rozpowszechnić na wszystkie osobniki. Byłoby głupio stracić taką szansę”¹⁰

„Glamour i dyskurs to dwie różne dyscypliny, w których musi się doskonalić wampir. Istotą ich jest maskowanie się i kontrolowanie – oraz, w rezultacie, władza.”¹¹

W pierwszym przykładzie jeden z bohaterów, nawrócony wampir Doliński, przedstawia miejsce wampirów w świecie ludzi. Drugi przykład jest fragmentem nauk świeżo upieczonego wampira Romana Sztorkina prowadzonych przez doświadczonego wampira Baldura.

Dodatkowo rozszerzyliśmy fasetę **działania sprawcze** o aspekt walki z postaciami infernalnymi, dlatego też pełna nazwa fasety brzmi: **działania sprawcze i sposoby przeciwdziałania**.

¹⁰ Diwow A., *Nocny obserwator*, 2009:157.

¹¹ Pielewin W., *Empire V*, 63.

„W innych okolicznościach pewnie by uciekł. Przebiłby się przez wilgotną ścianę, wyskoczył w korytarz i dał dyla. Niestety, teraz na zewnątrz zaczyna się dzień. Szary i paskudny, ale jednak dzień. (...) Przygnieciony niewidzialnym słońcem przywódca źle widział, czuł, poruszał się, myślał¹²”.

„Upicie się to zanikła metoda ochrony przed wampirem. Krew pijanego człowieka jest dla niego nieprzyjemna, a bardzo pijanego – nawet trująca. Może dlatego wampiry wolą Europę od Rosji¹³”.

Kolejną dodaną przez nas fasetą jest: **przewidywana lub rzeczywista funkcja postaci infernalnej**. Występujący w powieści Wiktora Pielewina wilkołak Aleksander uważa, że jego nieludzka natura predestynuje go do służenia ojczyźnie swymi niezwykleymi zdolnościami. Za pomocą wycia w sposób mistyczny nawiązuje kontakt z animizacją matki ziemi, dzięki czemu może wskazać złoża ropy naftowej. Może to być to przeznaczone nawiązanie do wilczej magii księcia Boniaka. Bohaterka powieści Pielewina, lisica A Huli, uważa z kolei, że celem życia każdego wilkołaka jest stanie się arcywilkołakiem, co można osiągnąć na drodze wyznaczonej przez trzy przykazania: miłosierdzia, nieczynienia zła słabym tego świata oraz dążenia do zrozumienia własnej natury.

Podczas tworzenia portretu wychodzić będziemy od hasel słownikowych i danych etnolingwistycznych, dostępnych w obu językach, rosyjskim i polskim, które to definicje taksonomiczne następnie uzupełniane, przycinane lub rozszerzane będą o zbiory cech wskazanych w tekstach reprezentacyjnych. Podstawowym źródłem informacji dla budowy definicji są: *Wielka księga demonów polskich* Barbary i Adama Podgórskich dla polskiej definicji kognitywnej, oraz *Мифы народов мира* Сергея Александровича Токарева dla rosyjskiej definicji kognitywnej. Specyfika obiektów nie stwarza ryzyka znacznej rozbieżności pomiędzy obu zbiorami cech, dzięki temu językowy obraz danej postaci wyłaniający się z zestawienia powinien być spójny i jednolity (z odchyleniami wspomnianymi wcześniej). Podsumowaniem każdego opisu powinno być wskazanie, jakie czynniki kulturowe wpłynęły na powstanie danej struktury wyobrażenia przedmiotu. Czynniki owe to: wiedza o świecie, typ racjonalności, system wartości oraz podmiotowy punkt widzenia przedmiotu. Efektem działania wymienionych czynników jest ujęcie przedmiotu w pewien szczególny sposób zwany **profilem pojęcia**.

Materiał językowy do badań pozyskano z polskich utworów *fantasy* wraz z ich przekładami na język rosyjski oraz rosyjskich utworów *fantasy* i ich przekładów na język polski. Kryterium doboru tekstu była z jednej strony popularność danego utworu (stąd w spisie literatury zebranej na potrzeby tego szkicu znajdują się tak znane i cenione nazwiska jak Andrzej

¹² Diwow A., *Nocny obserwator*, 2009:182.

¹³ Łukjanienko S., *Patrol Zmroku*, 2007:286.

Sapkowski, Andrzej Pilipiuk czy Wiktor Pielewin), ale też szerokie spektrum postaci opisywanych w utworze (dlatego jednym z autorów jest mniej znany Oleg Diwow oraz Konrad Lewandowski). Trzecią kategorią są utwory w języku trzecim przetłumaczone zarówno na język rosyjski, jak i polski. W przypadku pełnego portretu, baza tekstów będzie składać się minimum z pięciu pozycji polskojęzycznych i pięciu rosyjskojęzycznych, wraz z przekładami.

Każdy portret składa się z dwóch definicji kognitywnych – odpowiednio dla języka i kultury polskiej oraz dla języka i kultury rosyjskiej. W toku przyporządkowywania cech postaci infernalnych do poszczególnych faset postaramy się wyłonić językowy obraz danej postaci w obu kulturach. Zestawienie charakterystyk pochodzących ze współczesnych tekstów z danymi etnologicznymi uwypukli ewentualne rozbieżności, które mogą mieć wiele przyczyn. Najczęstszym przypadkiem jest świadome korzystanie z bogactwa rodzimej (i nie tylko) mitologii przez autorów literatury *fantasy*, często jednak z pewnymi modyfikacjami lub wręcz innowacjami w obrazie danej postaci. Niektóre zabiegi są bardziej charakterystyczne dla autorów polskich, inne dla rosyjskich, zaś zarówno podobieństwa jak i różnice pozwalają wyłonić współczesny językowy obraz postaci infernalnych w obu kulturach. Istotne jest też, że na podstawie znanych książek powstają filmy, gry itp., i to one w dużym stopniu kreują nasze postrzeganie owych postaci (np. duża popularność ekranizacji cyklu o Patrolach Siergieja Łukjanienki).

Bibliografia:

Bartmiński J. 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo UMCS, Lublin

Belletheim B. 2010, *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, Wydawnictwo W. A. B., Warszawa

Białolecka E. 2010, *Wiedźma z Wilżyńskiej Doliny*, Agencja wydawnicza RUNA, Warszawa

Burszta W. J. 1998, *Antropologia kultury*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa

Diwow O. 2009, *Nocny obserwator*, Fabryka Słów, Lublin

Łukjanienko S. 2007, *Patrol Zmroku*, Wydawnictwo MAG, Warszawa

Pielewin W. 2008, *Empire V*, Wydawnictwo W. A. B., Warszawa

Thurtson R. 2008, *Polowania na czarownice*, PIW, Warszawa.

RAFAŁ KOWALCZYK

Uniwersytet Wrocławski

KLASYFIKACJA SEMANTYCZNA ROSYJSKICH I POLSKICH NAZW MUZYKI POPULARNEJ

Podstawa struktury opisu

Proponowane uwadze czytelnika opracowanie ma dwa zamierzone cele: glottodydaktyczny i translatoryczny. Zamieszczone w nim aneksy (zob. część słownikowa) mogą służyć studentom i wykładowcom jako materiały poglądowe¹⁴ zarówno na zajęciach z nauki praktycznej języka rosyjskiego, jak i na zajęciach z przekładu, szczególnie funkcjonalnego. Tak więc z merytorycznego punktu widzenia mogą one być pomocne w rozwijaniu i utrwalaniu takich kompetencji, jak: językowa (gramatyczna i leksotaktyczna), tłumaczeniowa (receptyjna i reprodukcyjna), terminologiczna i kulturowa¹⁵.

Wspomniane wyżej aneksy – będące aplikacyjnym zastosowaniem prowadzonych przeze mnie badań nad słownictwem muzyki popularnej w rosyjskim i polskim areale kulturowym – zawierają ogółem 909 jednostek wyrazowych, w tym rosyjskich 466, polskich 443 (materiał faktograficzny wyekscerpowałem z wielu źródeł drukowanych, wykaz najważniejszych z nich umieszczony jest po części słownikowej na końcu niniejszego opracowania; korzystałem także z portali poświęconych muzyce popularnej). Układają się one w sześć grup leksykalno-semantycznych zawierających szczegółowe określenia muzyki: jazzowej, rockowej, metalowej i tanecznej¹⁶. Rzecz jasna, nie wyczerpują one w pełni analizowanej problematyki, są zaledwie próbą egzemplifikacji analizowanego słownictwa.

¹⁴ Zob. inne opracowane materiały poglądowe: [Kowalczyk 2005: 125–134], [Kowalczyk 2006a: 149–158], [Kowalczyk 2006b: 133–144].

¹⁵ O wymienionych kompetencjach zob.: [Tezaurus 1998: 155–157], [Szulc 1997: 110–112].

¹⁶ Por. słownictwo muzyczne opracowane przez [Marcinkiewicz 2008: 149–167].

Według moich obserwacji słownictwo muzyki popularnej jest jednym z podsystemów leksyki ogólnej¹⁷ języka rosyjskiego i polskiego, odzwierciedlającym te wszystkie realia, które dotyczą show-biznesu muzycznego. Jest ono zróżnicowane nie tylko na płaszczyźnie znaczeń językowych, ale także na płaszczyźnie struktur formalnych (o tym zob. niżej).

Badania nad omawianym słownictwem prowadzę na kilku poziomach:

1. formalnogramatycznym (liczba komponentów tworzących nazwę),
2. formalnoznaczeniowym (liczba znaczeń nazwy; relacje znaczeniowe między nazwami),
3. semantycznym (grupy tematyczne nazw)
4. słowotwórczym (techniki i środki derywacyjne za pomocą których powstały nazwy),
5. etymologicznym (pochodzenie nazw).

Z formalnogramatycznego punktu widzenia nazwy: *джаз, рок, метал(л), хаус, техно, транс; jazz, rock, metal, house, techno, trance* wykazują zdolność do łączenia się w grupy wyrazowe. Są to głównie skupienia atrybutywne, tj. frazy nominalne, w skład których wchodzi: przymiotnik i rzeczownik – szyk dla analityzmów rosyjskich (*индустриальный метал(л), психоделический рок, симфонический транс, чикагский джаз*), rzeczownik i przymiotnik – szyk dla analityzmów polskich (*house minimalistyczny, jazz modalny, rock instrumentalny, techno eksperymentalne*). Ze względu na to, że określają one pojęcia specjalistyczne, zasięg ich użycia ogranicza się do działalności muzycznej (słownictwo: kompozytorów, wykonawców, didżejów, turntablistów, menedżerów, producentów, a także fanów, muzykologów, krytyków) można je więc traktować jako jednostki leksyki specjalnej.

Z genetycznego punktu widzenia wśród nominacji opisujących style muzyki rozrywkowej można wydzielić liczne nazwy obce. Wystarczy pobieżny ogląd materiału leksykograficznego, by stwierdzić, że zdecydowana większość jednostek tworzących poszczególne pola semantyczne pochodzi z języka angielskiego¹⁸ (*хот-джаз, пауэр-рок, блэк-метал(л); bassline house, hard techno, vocal trance*). Można je odnotować w wielu językach, a to oznacza, że mają status internacjonalizmów. Innymi słowy, nazewnictwo muzyki popularnej, a na pewno jej podstawowy zasób, ma charakter międzynarodowy¹⁹.

¹⁷ Por. inne zasoby leksykalne: baletowe [Jakowicka 1981], lekarskie [Masłowski 1977], sportowe [Ozdzyński 1970], medyczne [Musiołek-Choinski 1986], lingwistyczne [Sitarski 1991], glottodydaktyczne [Siemianowska 1994], kosmonautyczna [Luciński 1994].

¹⁸ O zapożyczeniach angielskich w ruszczyźnie i polszczyźnie zob. m.in.: [Аристова 1985], [Беяева 1984], [Брейтер 1997], [Вальтер, Вовк, Зумп, Конопкова, Кульпа, Порос 2004], [Габдреева, Агеева, Тимиргалеева 2013], [Гаврилов 2011], [Елизова 1978], [Казенкова 2014], [Крысин 2004: 72–226], [Маринова 2013], [Маринова 2012], [Мартинек 1972], [Тимофеева 1992], [Яхина 2011], [Hüttle-Worth 1963], [Mańczak-Wohlfeld 2006], [Wiśniewska-Białas 2011], [Wojan 2013], [Wójtowicz 1984].

¹⁹ Szerzej o przejawach internacjonalizacji w słownictwie muzycznym [zob. Dąbkowski 1997].

Te same pojęcia muzyczne mogą określać z jednej strony nazwy zapożyczone, z drugiej zaś – kalki semantyczne i strukturalne (por.: *арена-рок* – *стадионный рок*; *мелодик-транс* – *мелодический транс*; *progressive house* – *house progresywny*; *southern rock* – *rock południowy*). Z przytoczonego faktu wynika ważna cecha wszystkich poniższych zbiorów wyrazowych, a zarazem obydwu zasobów nazewniczych, mianowicie zjawisko synonimii leksykalnej. Szeregi synonimiczne mogą liczyć od dwóch do pięciu nominacji (*кислотный транс* – *эйсид-транс*; *белый метал(л)* – *светлый метал(л)* – *уайт-метал(л)* – *христианский метал(л)*; *alt rock* – *alternative rock* – *rock alternatywny*; *electronic jazz* – *e-jazz* – *jazztronica* – *jazz elektroniczny* – *nu jazz*). Znamienne są także inne cechy. W zebranych materiale empirycznym można wyodrębnić nazwy, między którymi zachodzą relacje konwersji (por.: *авангардный джаз* – *традиционный джаз*; *софт-транс* – *хард-транс*; *христианский метал(л)* – *языческий метал(л)*; *black metal* – *white metal*; *hard rock* – *soft rock*; *jazz archaiczny* – *jazz nowoczesny*) oraz nazwy ilustrujące zjawisko homonimii (por.: *рок* I. ‘los, fatum’, II. ‘styl muz.’; *тяжелый металл* – *metal ciężki* I. ‘termin w chemii i fizyce’, II. ‘styl muz.’; *trans* I. ‘stan psychiczny’, II. ‘styl muz.’).

Zarówno w rosyjskich, jak i w polskich źródłach (w tym internetowych) poświęconych muzyce popularnej można zaobserwować odmienną pisownię wielu obcych nazw muzycznych²⁰. Wobec tego w poniższych aneksach przytaczam warianty graficzne (np.: *этно-рок*, *этнорок*; *techno house*, *techno-house*) oraz fonetyczne (np.: *смус-джаз*, *смут-джаз*; *хэви-мэтл*; *рокендрол*). Wnikliwa lektura rosyjskich muzycznych kompendiów słownikowo-encyklopedycznych pozwala mi stwierdzić, że w przypadku obcych nazw muzyki popularnej ich autorzy często stosują tę samą regułę ortograficzną, tj. zapis poprzez dywiz, choć inna może być pisownia w języku zapożyczenia, głównie angielskim (por.: *punk rock* – *панк-рок*; *west coast jazz* – *вест-коуст-джаз*).

W aneksach stosuję następujące znaki (trzy pierwsze tylko w części rosyjskiej): ~ (zastępuje w obrębie hasła cały wyraz), → (odsyła do innego hasła), // (oznacza współistnienie form obocznych), ◇ (oddziela hasło podstawowe od połączeń wyrazowych).

²⁰ Szerzej o tym zob.: [Нечаева 2011],

Чаść słownikowa

Aneks № 1

Rosyjsko-polskie nazwy muzyki jazzowej

<p>джаз jazz, джез ◊ авангардный ~ jazz awangardowy, avant-garde jazz, архаический ~ jazz archaiczny, archaic jazz, афро-кубинский ~ jazz afrokubański, afro-cuban jazz, барок~ baroque jazz, биг-бэнд~ big band jazz, вест-коуст~ // Вест-Коуст~ → ~ Западного побережья, гарлемский ~ Harlem jazz, горячий ~ → хот~, ~ блюз jazz blues, ~ Восточного побережья jazz Wschodniego Wybrzeża, east coast jazz, East Coast jazz, ~ Западного побережья jazz Zachodniego Wybrzeża, west coast jazz, West Coast jazz, ~-авангард → авангардный ~, ~ мануш jazz manouche, ~-метал jazz metal, ~-поп jazz pop, ~-рок jazz rock, ~-рэп jazz rap, ~-роника jazztronica, ~-фанк jazz funk, ~-фьюжн jazz fusion, ~-хаус jazz house, диско~ disco jazz, dance jazz, душевный ~ → соул~, ист-коуст~ // Ист-Коуст~ → ~ Восточного побережья, калифорнийский ~ → ~ Западного побережья, камерный ~ jazz kameralny, chamber jazz, Канзас-Сити~ Kansas City jazz, кислотный ~ → эйсид~, классик~ classical jazz, классический ~ jazz klasyczny, коммерческий ~ jazz komercyjny, континентальный ~ jazz kontynentalny, continental jazz, креольский ~ Creole jazz, кроссовер~ crossover jazz, кубинский ~ cuban jazz, кул~ cool jazz, ладовый ~ → модальный ~, латин~ latin jazz, латиноамери-канский ~ jazz latyno-amerykański, лофт~ loft jazz,</p>	<p>мини~ mini-jazz, модальный ~ jazz modalny, modal jazz, модерн~ modern jazz, нью~ nu-jazz, nu jazz, нью-йоркский ~ jazz nowojorski, New York jazz, нью-орлеанский ~ jazz nowoorleański, New Orlean jazz, оркестровый ~ jazz orkiestralny, orchestral jazz, панк~ punk jazz, приглаженный ~ → смут~, прогрессив~ progressive jazz, прогрессивный ~ jazz progresywny, прото~ // прото~ proto-jazz, protojazz, прохладный ~ → кул~, свит~ // суит~ sweet jazz, свобод- ный ~ → фри~, симфо~ // симфо~ → симфонический ~, симфоник~ symphonic jazz, симфонический ~ jazz symfoniczny, ска~ ska jazz, смус~ // смут~ // смуф~ smooth jazz, современный ~ jazz nowoczesny, софт~ soft jazz, соул~ soul jazz, стрейт~ → чикагский ~, традиционный ~ jazz tradycyjny, traditional jazz, трэд~ trad jazz, трэш~ thrash jazz, уэст-коуст~ // Уэст-Коус~ → ~ Западного по- бережья, фолк~ folk jazz, фри~ free jazz, хип-хоп~ hip hop jazz, hip-hop jazz, хот~ hot jazz, цыганский ~ gypsy jazz, чикагский ~ jazz chicagowski, Чикаго jazz, эйсид~ acid jazz, электронный ~ jazz elektroniczny, electronic jazz, электро~ electro-jazz, e-jazz, этник~ // этно~ // этно~ etno-jazz, etnojazz.</p>
---	--

<p>рок rock ◊ авангардный ~ rock awangardowy, avant-garde rock, альт-- // альт-- alt rock, альтернативный ~ rock alternatywny, alternative rock, андеграунд-- underground rock, андеграундный ~ rock undergroundowy, арена-- arena rock, stadium rock, арт-- art rock, афро-- arfo rock, бэблгам-- bubble gum rock, байкер-- biker rock, grebo rock, бард-- w Rosji: nazwa stylu lat 70. i 80. XX w., powstałego w wyniku symbiozy poezji bardów, głównie A. Galicza, B. Okudźawy, W. Wysockiego, folkloru i rocka, барок-- baroque rock, блюз-- blues rock, брас-- brass rock, буги-- boogi rock, гаражный ~ rock garażowy, garage rock, гитарный ~ rock gitarowy, guitar-oriented rock, гламурный ~ → глэм--, глиттер-- glitter rock, глэм-- glam rock, готик-- gothic rock, готический ~ rock gotycki, гранж-- grunge rock, евро-- euro-rock, индастриал-- industrial rock, инди-- indie rock, индустриальный ~ rock industrialny, instrumentalny, инструментальный ~ rock instrumentalny, instrumental rock, кантри-- country rock, кислотный ~ → эйсид--, классик-- classic rock, классический ~ rock klasyczny, кок-- cock rock, колледж-- college rock, комеди-- comedy rock, концептуальный ~ conceptualised rock, космик-- → спейс--, космический ~ rock kosmiczny, краут-- kraut rock, krautrock, латин-- latin rock, мат-- math rock, медиэвал-- medieval rock, минималистский ~ rock minimalistyczny, мод-- mod rock, мок-- mock rock, мягкий ~ rock lekki, независимый ~ rock niezależny, неоклассик-- // неоклассик-- neoclassical rock, neo classical rock, неоклассический ~ rock neoklasyczny, неопрогрессив-- // неопрогрессив ~ neoprogressive rock, neo progressive rock,</p>	<p>→ андеграундный ~, помп-- pomp rock, помпезный ~ → помп--, поп-- pop rock, пост-- // пост-- post-rock, postrock, прог-- // прог-- prog rock, прогрессив-- progressive rock, прогрессивный ~ rock progresywny, психоделик-- psychedelic rock, психоделический ~ rock psychodeliczny, rock psychodeliczny, рага-- raga rock, ретро-- retro rock, ~абилли rockabilly, ~авангард → авангардный ~, ~ для взрослых → эдалт-ориентид--, ~ Западного побережья rock Zachodniego Wybrzeża, West ~стеди // ~стеди rocksteady, рэп-- → ~н-рэп, сайкеделик-- → психоделик--, саутерн-- southern rock, свамп-- swamp rock, серф-- surf rock, симфоник-- symphonic rock, симфонический ~ rock symfoniczny, симфо-- // симфо-- symphorock, синт-- // синти-- synth rock, synthi rock, скузз-- scuzz rock, слиз-- sleaze rock, соул-- soul rock, софт-- soft rock, piano rock, спейс-- // спэйс-- space rock, срамной ~ w Rosji: nazwa stylu, w którym głównym środkiem oddziaływania jest tekst nasycony obscenami, warstwa muzyczna ma mniejsze znaczenie, стадионный ~ rock stadionowy, стонер-- // стоунер-- stoner rock, твердый ~ → тяжелый ~, техно-- techno-rock, techno rock, триллер-- → хоррор--, трип-- trip rock, трэш-- thrash rock, ту-тоун-- two-tone rock, тяжелый ~ rock ciężki, уэст-коуст-- → ~ Западного побережья, фанк-- funk rock, фолк-- folk rock, фрат-- frat rock, хард-- hard rock, хард--фью-жн hard rock fusion, хоррор-- horror rock, христианский ~ rock chrześcijański, rock natchniony, christian rock, хэви-- // хеви-- heavy rock, чикано-- chicano rock, rock latynoski, шок-- shock rock,</p>
--	---

<p>неопрогрессивный ~ rock neoprogressywny, нео~абилли // нео~абилли neorockabilly, neo-rockabilly, neo rockabilly, нойз~ noise rock, ню~ nu-rock, nu rock, паб~ pub rock, панк~ punk rock, пауэр~ power rock, Coast rock, ~н-ролл rock and roll, rock'n'roll, rokendrol, ~н-рэп rock and rap, rock'n'rap, ~подполье → подпольный ~, ~ривайвл rock revival, renesans rocka, подпольный ~</p>	<p>южный ~ rock południowy, эдалт-ориентид~ adult-oriented rock, электронный ~ rock elektroniczny, electronic rock, электро~ electro-rock, эйсид~ acid rock, этно~ // этно~ etno-rock, etnorock.</p>
--	---

Aneks № 3

Rosyjsko-polskie nazwy muzyki metalowej

<p>метал // металл metal ◊ авангардный ~ metal awangardowy, avant-garde metal, альтернативный ~ metal alternatywny, alternative metal, альт~ // альт~ alt metal, анблэк~ unblack metal, андеграунд~ underground metal, андеграундный ~ metal undergroundowy, атмосферик-блэк~ atmospheric black metal, атмосферный блэк~ black metal nastrojowy, белый ~ → уайт~, блэк-дум~ black doom metal, блэк-дэт~ black death metal, блэк~ black metal, блек metal, бруталь-дэт~ brutal death metal, брутальный дэт~ death metal brutalny, викинг~ viking metal, викинский ~ → викинг~, волосатый ~ → хэир~, глэм~ glam metal, готик-дум~ gothic doom metal, готик~ gothic metal, goth metal, готический ~ metal gotycki, грув~ groove metal, дарк~ dark metal, депре-сив-блэк~ depressive black metal, деперессивно-суицидальный блэк~ black metal depresyjno-samobójczy, depressive suicidal black metal, депрессивный блэк~ black metal depresyjny, джаз-рок~ jazz rock metal, дроун-дум~ drone doom metal, дроун~ drone metal, дум~ doom metal, дэз~ // дэс~ // дэт~ // дэф~ death metal, дэт-дум~ death doom metal, дэт-трэш~ death thrash metal, жизнеутверждающий ~ → уайт~, индастриал-блэк~ industrial black metal,</p>	<p>прогрессивный дэт~ death metal progresywny, прогрессивный ~ metal progresywny, реггей~ reggae metal, ретро~ retro metal, рэп~ rap metal, сатаник~ satanic metal, сатанинский ~ metal sataniczny саутерн~ southern metal, светлый ~ → уайт~, симфо-блэк~ → симфонический блэк~, симфо-готик~ → симфонический готик~, симфо~ // симфо~ → симфонический ~, симфо-пауэр~ ~ → симфонический пауэр~, симфоник-блэк~ symphonic black metal, симфоник-готик~ symphonic gothic metal, симфоник~ symphonic metal, opera metal, симфоник-пауэр~ symphonic power metal, симфонический блэк~ black metal symfoniczny, симфонический готик~ gothic metal symfoniczny, симфонический ~ metal symfoniczny, симфонический пауэр~ power metal symfoniczny, сладж-дум~ sludge doom metal, славянский фолк~ slavonic folk metal, сладж~ sludge metal, софт~ soft metal, спид~ speed metal, спид-пауэр~ speed power metal, спид-трэш~ speed thrash metal, стоунер-дум~ stoner doom metal, стоунер~ stoner metal, технический дэт~ death metal techniczny, technical death metal, техно-дэт~ techno death metal, техно~ techno metal, традиционный хэви~ heavy</p>
--	--

<p>индастриал-- industrial metal, инди-- indie metal, индустриальный блэк-- black metal industrialny, индустриальный ~ metal industrialny, классический хэви-- classic heavy metal, лав-- love metal, медиевал-- medieval metal, ~кор metalcore, мелодик-блэк-- melodic black metal, мелодик-дэт-- melodic death metal, мелодический блэк-- black metal melodyczny, мелодический дэт-- death metal melodyczny, ~-авангард → авангардный ~, ~орок // ~-рок metalorock, metal rock, нео-классик-- // неоклассик-- neoclassical metal, neo classical metal, неоклассический ~ metal neoklasyczny, новая волна британского хэви--а nowa fala brytyjskiego heavy metalu, ну-- // ню-- // нюю-- nu-metal, nu metal, окултный ~ occult metal, оркестрал-- orchestral metal, паган-- // пейган-- // пэган-- pagan metal, паган-блэк-- pagan black metal, diaboliczny, пауэр-- power metal, поп-- pop metal, похоронный дум-- → фьюнерал-дум--, прог-- // прог-- prog metal, прогрессив-дэт-- progressive death metal, прогрессив-- progressive metal,</p>	<p>metal tradycyjny, traditionnal heavy metal, трэш-- thrash metal, тяжелый ~ metal ciężki, уайт-- white metal, фанк-- ~ funk metal, фолк-- folk metal, фьюнерал-дум-- funeral doom metal, хардкор-- hard core metal, хоррор-- horror metal, theatrical metal, христианский блэк-- black metal chrześcijański, christian black metal, христианский ~ metal chrześcijański, christian metal, хэви-дум-- heavy doom metal, хэви-- // хеви-- // хэви-метл // хэви-мэтл // хэви-мэтл heavy metal, hejwi metal, хэир-- hair metal, pudel metal, чёрный ~ metal czarny, электронный ~ electronic metal, эмбиент-блэк-- ambient black metal, языческий блэк-- black metal pogański, языческий ~ metal pogański, экстремальный ~ metal ekstremalny.</p>
--	--

Aneks № 4
Rosyjsko-polskie nazwy muzyki house

<p>хаус house ◊ бейслайн-- bassline house, балларик-- balearic house, бангра-- // бхангра-- bhangra house, брейк-- break house, гетто-- ghetto house, глубокий ~ house głęboki, гэраж-- garage house, дарк-- dark house, дип-- deep house, диско-- disco house, дрим-- dream house, dreaming house, итало-- italo house, кислотный ~ → эйсид--, латин-- latin house, микро-- // микро-- microhouse, минималистский ~ house minimalistyczny, минимал-- minimal house, мрачный ~ house mroczny, прогрессивный ~ house progresywny, прогрессив-- progressive</p>	<p>house, рага-- ragga house, ска-- ska house, сонный ~ house senny, ступид-- stupid house, тек-- tech house, техно-- techno-house, techno house, трайбл-- tribal house, тяжелый ~ house ciężki, фанки-- funky house, френч-- french house, Чикаго-- // чикаго-- Chicago house, чикагский ~ → Чикаго--, фиджет-- fidget house, хард-- hard house, ~-рэп house rap, хип-- hip house, хэппи-- // хеппи-- happy house, эйсид-- ~ acid house, эмбиент-- ambient house.</p>
---	--

Aneks № 5
Rosyjsko-polskie nazwy muzyki techno

<p>техно techno ◇ даб~ dub techno, данс~ // дэнс~ dance techno, Детройт~ // детройт~ Detroit techno, детройтское ~ → Детройт~, диско~ disco techno, евро~ euro-techno, интеллиджен~ intelligent techno, кислотное ~ → эйсид~, минималистское ~ techno minimalistyczne, минимал~ minimal techno, пампин~ pumpin' techno, софт~ soft techno, фильтер~ filter house, ~ бангра // ~ бхангра techno-bhangra, ~ фанк techno</p>	<p>funk, тяжелое ~ techno ciężkie, умное ~ → интелиджен~, хардкор~ hardcore techno, хард~ hard techno, эйсид~ acid techno, экспериментал~ experimental techno, экспериментальное ~ techno eksperymentalne, электро~ electro-techno, эмбиент~ ambient techno, этно~ // этно~ etno-techno, etnotechno.</p>
--	--

Aneks № 6
Rosyjsko-polskie nazwy muzyki trance

<p>транс trance, trans ◇ аплифтинг~ uplifting trance, вокал~ vocal trance, вокальный ~ → вокал~, гибрид~ hybrid trance, гоа~ goa trance, дарк~ dark trance, дрим~ dream trance, евро~ euro-trance, кислотный ~ → эйсид~, мелодик~ melodic trance, мелодический ~ trans melodyczny, мрачный ~ trans mroczny, нео~ // нео~ neo-trance, neotrance, прогрессивный ~ trans progresywny, прогрессивпсай~ progressive psytrance, прогрессив~ progressive trance,</p>	<p>психделик~ psychedelic trance, психоделический ~ trans psychodeliczny, психо~ → психоделик~, сайкеделик~ → психоделик~, симфонический ~ symphonic trance, симфо~ → симфонический ~, софт~ soft trance, тек~ tech trance, ~ даб~ trance dub, ~ данс // ~ дэнс~ trance dance, ~ техно~ trance techno, тяжелый ~ trans ciężki, хард~ hard trance, эйсид~ acid trance, электро~ electro-trance, эмбиент~ ambient trance, эпик~ epic trance.</p>
---	---

Na podstawie lektury powyższych aneksów nie trudno stwierdzić, że oba analizowane zasoby nazewnicze tworzą zróżnicowane jednostki leksykalne. Wynika to bogactwa i różnorodności stylów i kierunków muzycznych współczesnego przemysłu rozrywkowego.

Wykaz źródeł wykorzystanych przy ekscerpcji nazw stylów muzyki popularnej

- All Music Guide o Rock. The Definitive to Rock, Pop and Soul 2002**, 3rd ed., ed. by V. Bogdanov, Ch. Woodstra, S.T. Erlewine, "Backbeat Books", «All Media Guide», San Francisco.
- Bartas P. 2005**, *Rock & Metal Book. Encyklopedie hard rocku a heavy metalu*, «Volvox Globator», Praha.
- Berendt J.E. 1979**, *Od raga do rocka. Wszystko o jazzie*, wyd. nowe, tł. S. Haraschin, I. i W. Pankowie, Państwowe Wydawnictwo Muzyczne, Warszawa.
- Crampton L., Rees D. 2004**, *Rock & Pop. Zespoły, artyści, przeboje, koncerty*, red. M. Grabowski, tł. P. Braiter, «Hachette Livre Polska», Warszawa.
- Encyklopedia muzyki popularnej. Heavy Metal 1994**, tł. K. Sawala, P. Żebrowski, uzupeł. i red. merytoryczna P. Kosiński, T. Słoń, A. Wójcik, «Atena», «Rock-Serwis», Poznań, Kraków.
- Encyklopedia muzyki popularnej. Rap, dance, techno 1997**, tł. T. Szczegóła, J. Weckwerth, uzupeł. i red. merytoryczna D. Świątkowska, S. Pękala, H. Wrona, «Atena» Warszawa.
- Gall Z. 2001**, *Pojmovník popularne glazbe*, «Šareni dućan», Koprivnica.
- Gligo N. 1996**, *Pojmovni vodić kroz glazbu 20. stolećia s uputama za prvilnu uporabu pojmovna*, Muzicki informativni centar FDZ, Matica hrvatska, Zagreb.
- Gloger R., Skrzydlewski W., 2002** *Ilustrowany leksykon muzyki popularnej*, Poznań: «Kurpisz», Ponań.
- Gnioński L., Skaradziński J. 2001**, *Encyklopedia polskiego rocka*, wyd. 3, «In Rock», Poznań.
- Kajtoch W. 2008**, *Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*, t. I–II, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- McIver J. 2002**, *Nu-metal: encyklopedia*, tł. L. Haliński, «In Rock», Poznań.
- Niedziela J. 2009**, *Historia jazzu. 100 wykładów*, «infoMAX®», Katowice.
- Panek W. 2000**, *Encyklopedia muzyki rozrywkowej*, «Świat Książki», Warszawa.
- Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski 2008**, pod red. W. Chlebdy, z. 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Siron J. 2006**, *Dictionnaire des mots de la musique*, 3e éd., «Outre Mesure», Paris.
- Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie 2010**, red. nauk. E. Mańczak-Wohlfeld, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Quarantotto C. 1994**, *Dizionario della musica pop & rock*, «Tascabili Economici Newton», Roma.
- Weiss W. 2000**, *Wielka rock encyklopedia*, t. I A–E, t. II F–K, wyd. 2, «Iskry», Warszawa.
- Wicke P., Ziegenrücker W., Ziegenrücker K.E. 2007**, *Handbuch der populären Musik. Geschichte. Stile. Praxis. Industrie*, «Schott», Mainz.
- Waschko R. 1970**, *Przewodnik ISKIER: muzyka jazzowa i rozrywkowa*, «Iskry», Warszawa.
- Wolański A. 2000**, *Słownik terminów muzyki rozrywkowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wolański R. 2003**, *Pop, rock, jazz, folk. Leksykon polskiej muzyki rozrywkowej*, t. I–III, Agencja Artystyczna MTJ, Warszawa.

Азаров А.А. 2005, *Русско-английский энциклопедический словарь искусств и художественных ремёсел. The Russian-English Encyclopedic Dictionary of the Arts and Artistic Crafts*, т. 1–2, «Флинта», «Наука», Москва.

Альтернативная культура. Энциклопедия 2005, сост. Д. Десятерик, «Ультра.Культура», Екатеринбург.

Бондаренко В.В., Дроздов Ю.В. 2006, *Энциклопедия популярной музыки*, «Экономпресс», Минск.

Брюстер Б., Броутон Ф. 2007, *История диджеев*, пер. с англ. М. Леонovichа, «Ультра.Культура», Екатеринбург.

Верменич Ю.Т. 2009, *Джаз. История. Стили. Мастера*, «Лань», «Планета Музыки», Санкт-Петербург.

Грачев И.Ю. 2006a, *Энциклопедия Power / Speed Metal*, «Нота-Р», Королев.

Грачев И.Ю. 2006b, *Энциклопедия Gothic / Doom Metal*, «Нота-Р», Королев.

Кинус Ю.Г. 2011, *Джаз: истоки и развитие*, «Феникс», Ростов на Дону.

Козлов В.В. 2009, *Реальная культура: от Альтернативы до Эмо*, «Амфора», Санкт-Петербург.

Королёв О.К. 2006, *Краткий энциклопедический словарь джаза, рок- и поп-музыки. Термины и понятия*, «Музыка», Москва.

Костюк Е.Б. 2008, *Популярные музыкальные направления и жанры XX века: джаз, мюзикл, рок-музыка, рок-опера. Учеб. пособие*, Изд-во СПбГУП, Санкт-Петербург.

Крэмптон Л., Риз В. 2004, *Rock & Pop. Энциклопедия. Рок- и поп-музыка год за годом*, пер. с англ. У.В. Сапциной, Н.С. Гусевой, консультант В.И. Ильинский, «Росмэн-Издат», Москва.

Лысова Ж.А. 1999, *Англо-русский и русско-английский музыкальный словарь*, «Лань», Санкт-Петербург.

Рок-энциклопедия 2013, автор и сост. С. Кастальский, «Ровесник», Москва.

Рыбакова Е.Л. 2006, *Развитие музыкального искусства эстрады в современной России: традиции, перспективы, исследования*, Изд-во СПбГУ, Санкт-Петербург.

Рыбакова Е.Л. 2013, *Джаз и рок. Музыка современной России*, «Композитор», Санкт-Петербург.

Современная энциклопедия Аванта. Музыка наших дней 2002, вед. ред. Д. Володихин, «Аванта+», Москва.

Троицкий А. 2009, *Poplex™*, «Амфора», Санкт-Петербург.

Туп Д. 2012, *Рэп атака. От африканского рэпа до глобального хип-хопа*, пер. с англ. В. Осовский, АНФ, Москва.

Филлипс Д. 2012, *Супердиджеи. Триумф, крайность и пустота*, пер. с англ. И. Воронина, «Белое Яблоко», Москва.

Фейертаг В. 2008, *Джаз. Энциклопедический справочник*. «Скифия», Санкт-Петербург.

Цалер И. 2013, *100 легенд рока*, «Центрополиграф», Москва.

Энциклопедия русского рока 2008, ред.: А. Трофимов, С. Бушуева, фотогр. И. Колбасов, «А.Т. Publishing», Москва.

Широков В., Neumark А. 2013, Диджеинг от А до Я, «Феникс», Ростов-на-Дону.

Literatura

Dąbkowski G. 1997, Europejska terminologia muzyczna, Wydawnictwo WSP im. J. Kochanowskiego, Kielce.

Jakowicka W. 1981, Балетная лексика в русском и польском языках, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

Kowalczyk R. 2005, Próbny rosyjsko-polski słownik teatralny [w:] tegoż, Rosyjskie słownictwo teatralne w porównaniu z polskim, «Slavica Wratislaviensia» CXXXVII, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Kowalczyk R. 2006a, Nomina actionis i nomina essendi w rosyjskim i polskim słownictwie teatralnym [w:] «Rozprawy Komisji Językowej WTN» XXXII, pod red. J. Miodka i W. Wysoczańskiego, Wydawnictwo WTN, Wrocław.

Kowalczyk R. 2006b, Ponadwyrazowe rosyjskie i polskie nazwy teatralne (skupienia z komponentami meamp – teatr) [w:] «Slavica Wratislaviensia» CXXXV, pod red. T. Klimowicza, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Luciński K. 1994, Narodziny, kształtowanie się i rozwój rosyjskiej terminologii kosmonautycznej, Wydawnictwo WSP im. J. Kochanowskiego, Kielce.

Luciński K. 2000, Anglicyzmy w języku polskim i rosyjskim, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej im. J. Kochanowskiego, Kielce.

Mańczak-Wohlfeld E. 2006, Angielsko-polskie kontakty językowe, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Marcinkiewicz R. 2008, Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, pod red. W. Chlebdy, z. 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Masłowski J. 1977, Polskie słownictwo lekarskie, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Musiołek-Choiński 1986, Polskie nazwy chorób. Studium z terminologii medycznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Ożdżyński J. 1970, Polskie współczesne słownictwo sportowe, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Siemianowska U. 1994, Terminologia glottodydaktyczna języka rosyjskiego i polskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Toruńskiego, Toruń.

Sitarski A. 1991, Польская и русская лингвистическая терминология в свете словообразовательного и лексического явлений, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.

Szulc F. 1997, Słownik dydaktyki języków obcych, wyd. 2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

Tezaurus 1998, Tezaurus terminologii translatorycznej, red. nauk. J. Łukaszyn, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Wiśniewska-Białas H. 2011, Wpływ języka angielskiego na polszczyznę blogów, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Wojan K. 2013, *Język angielski w polskiej leksykografii. Słowniki przekładowe lingwistyczne i encyklopedyczne, wydane w latach 1782–2012*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

Wójtowicz M. 1984, *Характеристика заимствованных из английского языка имен существительных в русском языке*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.

Аристова В.М. 1978, *Англо-русские языковые контакты (англизмы в русском языке)*, Изд-во ЛГУ, Ленинград.

Беляева С.А. 1984, *Английские слова в русском языке XVI–XX вв.*, Издательство Дальневосточного университета, Владивосток.

Брейтер М.А. 1997, *Англицизмы в русском языке: история и перспективы. Пособие для иностр. студентов-русистов*, Изд-во АО «Диалог–МГУ», Москва.

Вальтер Х., Вовк О., Зумп А., Конупкова Х., Кульпа А., Порос В. 2004, *Словарь. Заимствования в русском субстандарте. Англицизмы*, «Ити Технологии», Москва.

Габдреева Н.В., Агеева А.В., Тимиргалеева А.Р. 2013, *Иноязычная лексика в русском языке новейшего времени. Монография*, «Флинта», «Наука», Москва.

Гаврилов А.В. 2011, *Европейские заимствования XIX века в русском языке*, «Ленанд», Москва.

Елизова Т.К. 1978, *Заимствование английской лексики в русский язык 60–70-е годы XX века*, автореф. на соиск. ученой степени канд. филол. наук, Изд-во Ростовского государственного университета, Ростов-на-Дону.

Казкенова А.К. 2014, *Онтология заимствованного слова. Монография*, 3-е изд. стер., «Флинта», «Наука», Москва.

Крысин Л.П. 2004., *Заимствование иноязычной лексики русским языком XX века [w:] tegoż, Русское слово, своё и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолингвистике*, «Языки славянской культуры», Москва.

Маринова Е.В. 2012, *Иноязычная лексика современного русского языка*, «Флинта», «Наука», Москва.

Маринова Е.В. 2013, *Теория заимствования в основных понятиях и терминах. Словарь-справочник*, «Флинта», «Наука», Москва.

Маргинек В.Ю. 1972, *Лексико-семантическая ассимиляция английских заимствований в русском литературном языке советской эпохи*, автореф. на соиск. ученой степени канд. филол. наук, Изд-во Днепропетровского университета, Днепропетровск.

Нечаева И.В. 2011, *Актуальные проблемы орфографии иноязычных заимствований*, «Азбуковник», Москва.

Тимофеева Г.Г. 1992, *Английские заимствования в русском языке (фонетико-орфографический аспект)*, автореф. на соиск. ученой степени кандид. филол. наук, Изд-во СПбГУ, Санкт-Петербург.

Яхина Р.Р. 2011, *Англо-русские языковые контакты конца XX – начала XXI вв. В сравнительном освещении*, Издательство «Яз», Казань.

ALEKSANDRA BANCERZ

Варшавский университет – Факультет прикладной лингвистики

PORÓWNANIE WERSJI WŁOSKIEJ „WŚCIEKŁOŚCI I DUMY” ORIANY FALLACI Z TŁUMACZENIAMI W JĘZYKU ANGIELSKIM I POLSKIM Z PUNKTU WIDZENIA TEORETYCZNEGO I HISTORYCZNEGO.

Wieża Babel, według nauczania Pisma Świętego dała początek różnorodności językowej na świecie. Przed jej upadkiem ludność porozumiewała się tylko jednym, uniwersalnym językiem, jednak ich zuchwałość i chęć osiągnięcia nieba doprowadziła do gniewu Boga, zburzenia Wieży i pomieszania języków. Ludzie, nie będąc w stanie się ze sobą porozumieć, rozproszyli się po całym świecie, tworząc nowe narodowości.

To właśnie to wydarzenie biblijne jest często traktowane jako początek różnorodności językowej, a w konsekwencji – sztuki tłumaczenia. Jak więc można łatwo zauważyć, tłumaczenia są obecne w historii ludzkości praktycznie od początków jej istnienia. Ludzie musieli się ze sobą komunikować przede wszystkim w celach handlowych, kulturowych lub podczas trwania wojen. Nieszczęście czy sytuacja dość komiczna? Za jakiegokolwiek uważalibyśmy zburzenie Wieży Babel, dało ono początek różnym językom, narodowościom i mentalnościom. A użytkownicy poszczególnych języków, dla rozwoju swoich narodowości, musieli rozwinąć umiejętność komunikowania się z „obcymi” i wykształcić zawód tłumacza, tj. osoby, która oprócz perfekcyjnej znajomości języka macierzystego, znała również przynajmniej jeden język obcy.

Przez lata uczeni, mędrcy filozofowie i poeci próbowali dać odpowiedzi na pytania – czym jest tłumaczenie? Na czym polega? Czy jest w ogóle możliwe zdefiniowanie tłumaczenia? Najbardziej ogólną definicją słowa tłumaczyć może być definicja zawarta w Słowniku języka polskiego: *tłumaczyć* 1. «wyjaśnić coś komuś» 2. «uzasadniać lub usprawiedliwiać coś» 3. «usprawiedliwiać kogoś» 4. «namawiać do czegoś lub odradzać coś komuś» 5. «przekładać coś z jednego języka na inny» 6. «przedstawiać, objaśniać jakieś treści, obrazy lub zjawiska za pomocą środków

właściwych danej dziedzinie»²¹

Jednym z najważniejszych i wzbudzających największe kontrowersje jest zapewne temat tłumaczeń biblijnych – Pismo Święte to najczęściej tłumaczona książka na świecie²². Pierwsi tłumacze, którzy pragnęli szerzyć Słowo Boże podjęli się tego zadania jeszcze w wiekach p.n.e., przekładając Stary Testament z języka hebrajskiego i aramejskiego na grekę i tworząc tzw. Septuagintę. Jednak do tłumaczy, którzy mieli największy wpływ na pracę kolejnych pokoleń przedstawicieli tego zawodu zaliczyć należy przede wszystkim Marcina Lutera i Świętego Hieronima. Obydwaj podjęli się przetłumaczenia Biblii i obydwaj zostali posądzeni o herezję. Święty Hieronim, pisarz, teolog, Ojciec Kościoła i przede wszystkim patron tłumaczy, zyskał sławę dzięki swojemu pierwszemu, integralnemu przekładowi Nowego i Starego Testamentu zrealizowanemu w początkach V wieku, zatytułowanemu Wulgata. Święty Hieronim został oskarżony o herezję nie ze względu na ewentualne błędy językowe czy stylistyczne, lecz ponieważ zerwał z obowiązującą do tamtego czasu tradycją tłumaczenia dosłownego i przełożył sens zdań, a nie znaczenie każdego pojedynczego słowa.

Kolejnym tłumaczem, którego dzieło wzbudziło liczne kontrowersje był Marcin Luter, niemiecki teolog i inicjator reformy protestanckiej. „Zgermanizował” on wersję Biblii, tłumacząc ją tak, by była zrozumiała dla przeciętnego obywatela. Wyjaśnił więc poszczególne słowa, trudniejsze zastąpił bardziej zrozumiałymi. Jak już zostało wspomniane, również Luter został posądzony o herezję, a jego dzieło wywołało konflikt autora z Kościołem. Jednak biblia luterańska stała się swego rodzaju modelem i została przetłumaczona na inne języki, między innymi na czeski, szwedzki, angielski i duński.

Ważną postacią w teorii tłumaczeń jest również Antoine Berman, lingwista, pisarz i tłumacz, który w swojej książce pt. *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain* wyodrębnił 13 tendencji deformujących przekład. Są to:

1. Racjonalizacja – deformacja, która nie wpływa bezpośrednio na odbiór tekstu, ale przekomponowuje struktury syntaktyczne i interpunkcyjne, polega na usunięciu wszelkich niedoskonałości z oryginału.
2. Objaśnianie – wynika z racjonalizacji i wpływa na tekst przekładu przede wszystkim na poziomie znaczenia słów i wyrażeń. Wyjaśnia te elementy, które w tekście oryginalnym go nie wymagają.
3. Wydłużenie – jest konsekwencją dwóch poprzednich deformacji, każde tłumaczenie jest dłuższe niż tekst wyjściowy.
4. Uszlachetnianie – w wyniku tej deformacji tekst przełożony staje się piękniejszy, bardziej elegancki niż oryginał, zostają usunięte np. elementy mówione.
5. Zubożenie jakościowe – użycie słów i zwrotów, które nie posiadają takiego bogactwa dźwiękowego, znaczeniowego czy ikonicznego, jak słowa w wersji wyjściowej.

²¹ Słownik języka polskiego www.sjp.pwn.pl/szukaj/tlumaczyc dostęp 08.06.2014

²² Nergaard S., (red.), 1993 *La teoria della traduzione nella storia*, Strumenti Bompiani, Mediolan s. 29.

6. Zubożenie ilościowe – deformacja polegająca na stratach leksykalnych i dużo mniejszej precyzji w doborze słów względem tekstu oryginału.
7. Niszczenie rytmu – zmiany polegające na zmianach w interpunkcji, doborze słów i wyrażeniach odpowiadających ilością sylab.
8. Niszczenie ukrytych sieci znaczeniowych – deformacja polegająca na niszczeniu skrywanych sieci znaczeń, podobieństw, które często ze względu na podobieństwo dźwiękowe lub znaczeniowe mają wartość symboliczną.
9. Niszczenie wewnętrznego usystematyzowania tekstu – spowodowane przez racjonalizację, objaśnianie, wydłużenie.
10. Niszczenie sieci elementów rodzimych lub ich egzotyzacja – wynika z trudności w przełożeniu np. dialektów.
11. Niszczenie zwrotów i wyrażeni idiomatycznych – deformacja wyrażeni idiomatycznych, przysłów, powiedzeń, które mają podobne, ale nie identyczne formy w języku, na który są tłumaczone.
12. Zacieranie superpozycji języków – niszczenie, zacieranie wielości językowe istniejącej w oryginale (np. dialektów).
13. Homogenizacja – ujednolicenie przekładu względem oryginału, jest wynikiem zubożenia ilościowego, zubożenia jakościowego, racjonalizacji, objaśnienia, uszlachetnienia i wydłużenia²³.

Tłumaczenie to zadanie bardzo trudne do wykonania, oczywiście jeśli ma zostać wykonane w sposób perfekcyjny. W trakcie pracy tłumacz napotyka wiele przeszkód, które sprawiają, że działanie to staje się jeszcze bardziej złożone i skomplikowane. Składają się na nie zarówno elementy nieprzetłumaczalne, jak również wszystkie deformacje wyodrębnione przez Bermana. Jeśli tłumacz pragnie wykonać tłumaczenie na wysokim poziomie i zostać niewidzialnym, powinien znać i zwracać uwagę na wszelkie pułapki, w które może wpaść.

Postacią, której utwór został poddany analizie a w niniejszym artykule zostaną przedstawione jej rezultaty jest włoska pisarka i dziennikarka Oriana Fallaci. To kobieta, która urodziła się w 1929 r. we Florencji, a więc w czasach, gdy we Włoszech kwitła era faszystów. Już w wieku 14 lat, pod wpływem ojca, zagorzałego antyfaszysty, oraz matki, kobiety bardzo silnej i odważnej, wstąpiła do włoskiego podziemia zwanego *Resistenza Giustizia e Libertà*. Pod pseudonimem Emilia odprowadzała żołnierzy amerykańskich i angielskich, uciekinierów z obozów koncentracyjnych. Dostarczała również wojsku sekretne wiadomości, gazety oraz broń, znajdując się tym samym na pierwszej linii walk. To doświadczenie wojny sprawiło, że Fallaci wyrosła na kobietę nieprawdopodobnie odważną, o silnym temperamencie, zdyscyplinowaną, oraz zdolną do używania ostrych słów i mówienia tego, co myśli. Te wszystkie cechy jej charakteru znaleźć możemy w jej późniejszych książkach, reportażach wojennych oraz przede wszystkim w jej sławnych

²³ Berman A. 2003 *La traduzione e la lettera o l'albergo nella lontananza*, Quodlibet, Macerata s. 44-56.

wywiadach. W 1954 Fallaci przeprowadziła się do Rzymu, gdzie rozpoczęła współpracę z dziennikiem *L'Europeo*, na łamach którego zajmowała się sprawami Rzymu i Rzymian. W tym czasie również zaczęła przeprowadzać wywiady, które przyniosły jej ogromną sławę. Na początku rozmawiała ze sławami Cinecittà, takimi jak Mastroianni, Totò, Fellini czy Anna Magnan. Następnie, po kolejnych podróżach i przeprowadzkach napisała *I sette peccati di Hollywood* (1958), *Il sesso inutile* (1961), *Penelope alla guerra* (1962), *Gli antipatici* (1963), *Se il Sole muore* (1965), *Quel giorno sulla Luna* (1970). W 1967 wyjechała do Wietnamu jako wysłanniczka, znajdując się ponownie na pierwszej linii walk i w najbardziej niebezpiecznych miejscach kraju. Podczas pobytu w Wietnamie pisała pamiętnik, który następnie został wydany pod tytułem *Niente e così sia* (1969). W latach '70, '80 i '90 koncentrowała się głównie na wywiadach z ważnymi postaciami ze świata polityki, takimi jak Haille Sellasie, Indira Ghandi, Golda Meir, Yassir Arafat, Henry Kissinger, Ariel Sharon, Deng Xiaoping, Lech Wałęsa. Jednym z najważniejszych wywiadów Fallaci był wywiad z Ayatollahem Khomeinim, liderem reżimu irańskiego, podczas którego Fallaci zdjęła czador, na znak protestu przeciwko poniżaniu i złemu traktowaniu kobiet w Islamie. Wszystkie wywiady zostały zebrane i opublikowane w książce *Intervista con la storia*²⁴ (1974). Trzy lata później autorka została uhonorowana nagrodą honoris causa w dziedzinie literatury w Columbia College w Chicago, następnie wydała powieść *Inscillah*²⁵ (1990) i zdecydowała się na przeprowadzkę do Nowego Jorku, gdzie rozpoczęła pracę nad dziełem swojego życia, które nazywała swoim „dzieckiem”. W trakcie pracy nad sagą został zdiagnozowany u Fallaci nowotwór. Autorka, w obawie, że nie zdąży ukończyć swojego dzieła przed śmiercią, przestała wychodzić z domu i skupiła się tylko na pracy nad książką. Jednak ataki terrorystyczne z 11.09.2001r. w Nowym Jorku zmusiły ją do przerwania milczenia i napisania artykułu zatytułowanego *Wściekłość i duma*, który następnie został przekształcony w książkę i wydany. Niedługo po tym Fallaci napisała kolejne dwa utwory dotyczące postępującej islamizacji Europy: *La forza della Ragione*²⁶ (2004) i *Oriana Fallaci intervista sé stessa – L'Apocalisse*²⁷ (2004). W 2006 roku stan pisarki uległ pogorszeniu, została przetransportowana do swojego rodzinnego miasta – Florencji, gdzie 15 września zmarła. Przed śmiercią ukończyła jednak pracę nad swoim „dzieckiem” - sagą rodziny Fallacich, zatytułowaną *Il cappello pieno di ciliege*²⁸ (2008).

Polskie tłumaczenie *Wściekłości i dumy* zostało wykonane przez Krzysztofa Hejwowskiego, profesora Uniwersytetu Warszawskiego. Na

²⁴Wyd. polskie *Wywiad z historią*, 2012, przekład Joanna Ugniewska, Anna Osmólska-Mętrak, Agnieszka Czepnik

²⁵Wyd. polskie *Inszallah*. 2013, przekład Joanna Ugniewska

²⁶Wyd. polskie *Sila rozumu*, 2004, przekład Joanna Wajs

²⁷Wyd. polskie *Wywiad z samą sobą. Apokalipsa*, 2005, przekład Joanna Wajs

²⁸Wyd. polskie *Kapelusz cały w czereśniach*, 2012, przekład Jarosław Mikołajewski, Monika Woźniak

połączenie Fallaci przekład miał być wykonany z języka angielskiego, a nie z oryginału włoskiego, ze względu na fragmenty, które Fallaci dodała do wersji angielskiej, a których brakuje w oryginale. Ciągła niewiara i brak zaufania do tłumaczy oraz obawy przed zatraceniem w tłumaczeniu kontrowersyjnego i pełnego polemiki charakteru książki sprawiły, że Oriana Fallaci sama przetłumaczyła swoją książkę na język angielski, a podczas prac nad pozostałymi wersjami *Wściekłości i dumy* (w tym również nad wersją w języku polskim) była w ciągłym kontakcie z tłumaczami oraz nadzorowała procesy przekładu.

W tym miejscu pragnę przedstawić wyniki analizy porównawczej trzech wersji językowych *Wściekłości i dumy* – oryginału włoskiego, tłumaczenia na język angielski wykonanego przez autorkę oraz przekładu na język polski, wykonanego z języka angielskiego. Analiza polegała na porównaniu doboru słów, wyrażeń, interpunkcji i rejestru. Co więcej, poszczególne fragmenty zostały poddane analizie na podstawie 13 tendencji deformujących przekład Antione'a Bermiana. Przedstawię elementy, które różnią się w poszczególnych edycjach, a także części przetłumaczone w sposób idealny, w których tłumacz pozostał niewidoczny.

Jeśli spojrzeć na wygląd zewnętrzny poszczególnych wydań, można zauważyć, że są one praktycznie identyczne – skromne, bordowe okładki z tytułem i nazwiskiem autorki w kolorze złotym. Również pierwsze strony książek są podobne, za wyjątkiem dedykacji. W wersji włoskiej zawarte są następujące słowa:

*Ai morti dell'Undici Settembre,
ai miei genitori Edoardo e Tosca Fallaci
che mi insegnarono a dire la verità,
a mio zio Bruno Fallaci
che mi insegnò a scriverla*²⁹

Natomiast w wersjach polskiej i angielskiej został ominięty pierwszy wers, mówiący o ofiarach z 11.09:

*To my parents, Edoardo and Tosca Fallaci,
who taught me to tell the truth
and to my uncle, Bruno Fallaci,
who taught me how to write it*³⁰

*Moim rodzicom, Edoardo i Tosce Fallaci,
którzy nauczyli mnie mówić prawdę,
i mojemu stryjowi, Bruno Fallaciemu,
który nauczył mnie, jak pisać prawdę*³¹

²⁹ Fallaci O., 2001 *La Rabbia e l'Orgoglio*, Rizzoli, Mediolan s. 7

³⁰ Fallaci O., 2002 *The Rage and the Pride*, Rizzoli, Nowy Jork s. 8

³¹ Fallaci O. 2003 *Wściekłość i duma*, Warszawa s. 7

Poza tym, w wersji angielskiej została zawarta przedmowa skierowana do czytelnika anglojęzycznego, w której Fallaci wyjaśnia, dlaczego zdecydowała się przetłumaczyć książkę samodzielnie (tłum. autorki):

*[...] chcę wziąć całkowitą odpowiedzialność za każde słowo i każdy przecinek, który publikuję pod swoim nazwiskiem w tym języku, który kocham tak mocno, jak mój własny [...]*³²

Natomiast w wersji włoskiej znajduje się cytat z *Troilusa i Kresydy* W. Shakespeare'a, który nie został załączony do pozostałych dwóch wersji:

*Piangete, troiani, piangete! E datemi in prestito diecimila occhi, ché io li riempirò con le lacrime della profezia*³³

Kolejnym przykładem, który dobrze ilustruje różnice pomiędzy wydaniem może być następujący fragment, dość obszerny w wersji oryginalnej i skrócony do jedynie kilku zdań w wersjach angielskiej i polskiej:

*Lo ridussi quasi a metà. Il rimanente lo chiusi in una cartella rossa, lo misi a dormire con il bambino. Metri e metri di fogli su cui avevo rovesciato il cuore. Quelli sui due Buddha ammazzati a Bamiyan, ad esempio, e quelli sul mio Kondun. Il Dalai Lama. Quelli sulle tre donne giustiziate a Kabul perché andavano dal parrucchiere, e quelli sulle femministe che se ne fregano delle sorelle in burkah e in chador. Quelli su Ali Bhutto costretto a sposarsi meno che tredicenne, e quelli su re Hussein cui racconto in che modo mi hanno trattato i palestinesi. Quelli sui comunisti italiani che per mezzo secolo m'hanno trattato peggio dei palestinesi, e quelli sul Cavaliere che ci governa. Quelli su mio padre e su mia madre, quelli sui molluschi d'oggi cioè sui giovani viziati dal benessere e dalla scuola e dai genitori. Quelli sui voltagabbana di ieri e di oggi e di domani... Accantonai perfino i pezzetti sul pompiere Jimmy Grillo che non cede e su Bobby il bambino newyorkese che crede nella bontà, nel coraggio. E nonostante questo il testo rimase tremendamente lungo*³⁴.

*I cut the part on two Buddhas slaughtered at Bamiyan, for instance. The one on the Cavaliere who governs Italy, the one on Ali Bhutto forced to get married at thirteen*³⁵.

³² Fallaci O., 2001: To the English – speaking reader [...] The translation is mine and I choose/ to offer it as it is because,/ given the importance of what I tell, given/ the gravity of what I maintain/ I want to have total responsibility/ for every word and comma I publish/ under my name in this language/ that I love as much as my own.

³³ Fallaci O. 2003: 8

³⁴ Fallaci O. 2003: 23

³⁵ Fallaci O. 2001: 24

*Wycięłam na przykład fragment o dwóch Buddach zmasakrowanych w Bamjan. Ten o cavaliere, który rządzi we Włoszech, ten o Alim Bhutto, zmuszonym do małżeństwa w wieku lat trzynastu...*³⁶

Poza wspomnianym już skróceniem fragmentu, zauważyć można w tym przykładzie również inny fenomen, a mianowicie domestykację i egzotyzację: w wersji włoskiej Fallaci pisze *Cavaliere che ci governa*, natomiast edycje angielska i polska zawierają zdanie: *Cavaliere who governs Italy* i *Cavaliere, który rządzi we Włoszech*. Użycie zaimka *ci*, znaczącego w tym przypadku *nami*, wskazuje na odbiorcę, do którego zwraca się autorka – jest to niewątpliwie Włoch lub Włoszka (*Cavaliere, który nami rządzi*), podczas gdy w pozostałych wersjach odbiorca postrzegany jest jako „obcy”, z którym Fallaci nie identyfikuje się.

Usuwanie poszczególnych fragmentów w wersji włoskiej jest obecne bardzo często. Zostały np. widocznie skrócone strony 89-98, w których Fallaci opisuje wkład narodowości europejskich w rozwój takich dziedzin jak filozofia, medycyna, matematyka i porównuje je z zasługami i wynalazkami narodowości arabskich. Opisy te zajmują w wersjach angielskiej i polskiej tylko dwie strony. Zabieg ten mógł być spowodowany chęcią przekazania jak największej ilości informacji ważnych, bez zagłębiania się w szczegóły.

Kolejne przykłady uwidaczniają różnice przede wszystkim na poziomie interpunkcji, co może być zakwalifikowane jako niszczenie rytmów, według deformacji Bermana:

*Lui, ritirandosi su una remota collina del Chianti dove la politica alla quale aveva dedicato la sua vita di uomo integerrimo non arrivava*³⁷.

*My father, retiring to a remote hill of Chianti where the politics to which he had dedicated his life as a noble and upright man did not reach him*³⁸.

*Mój ojciec – usuwając się z życia publicznego na jedno z odległych wzgórz Chianti, gdzie polityka, której poświęcił swe życie jako człowiek szlachetny i prawy, nie mogła go osiągnąć*³⁹.

Łatwo można zauważyć, że wersja polska różni się od pozostałych dwóch. Wynika to jednak z innych reguł dotyczących interpunkcji w języku polskim, angielskim i włoskim. Poza interpunkcją zauważamy również nieścisłości pomiędzy dwiema pierwszymi edycjami – włoską i angielską. W Wersji włoskiej Fallaci rozpoczyna zdanie odwołując się do przy-

³⁶ Fallaci O. 2003: 28.

³⁷ Fallaci O. 2003: 9.

³⁸ Fallaci O. 2001: 11.

³⁹ Fallaci O. 2003: 9.

woływanych chwilę wcześniej opowiadań o życiu swojego ojca, natomiast wersje angielska i polska podkreślają osobę jej rodzica, powtarzając *My father/ Mój ojciec*. Co więcej, w wersji polskiej widzimy dodane dwa słowa: *[usuwając się] z życia publicznego*, natomiast w wydaniach obcojęzycznych napisane jest: *ritirandosi* oraz *retiring*. Jest to idealny wręcz przykład objaśniania, a następnie wydłużenia, wg deformacji Bermana. Tłumacz był zmuszony dodać słowa *z życia publicznego*, ponieważ samo wyrażenie *usuwając się* może spowodować trudności z prawidłowym odczytaniem przekazu. Ostatnia różnica w przytoczonych fragmentach dotyczy wyboru przymiotników: w wersji pierwotnej Fallaci używa tylko jednego przymiotnika by opisać życie swojego ojca (*la vita dell'uomo integerrimo*), natomiast w wersji angielskiej używa dwóch (*his life as a noble and upright man*), które zostały perfekcyjnie przetłumaczone na język polski (*życie jako człowiek szlachetny i prawy*). Znaczenie tego zdania nie zostało zachwiane, jednak w tłumaczeniach charakter ojca został podkreślony przez dwa przymiotniki.

Następny przykład obrazuje zjawisko objaśniania wg Bermana:

*Arrivò il 30 luglio da Liverpool, così arrabbiato [...]*⁴⁰

*He arrived the 30th of July on a ship from Liverpool, so bitterly hurt [...]*⁴¹

*Przyłynął 30 lipca na statku z Liverpoolu, tak gorzko rozczarowany [...]*⁴²

Zauważamy, że Fallaci objaśnia sposób, w jaki Garibaldi dotarł do Nowego Jorku. Dla lektora włoskiego jest zapewne jasne, że Garibaldi przyłynął na statku, natomiast osoby nie znające dokładnie historii Włoch, mogą nie być tego faktu świadome.

Kolejny ciekawy przykład, który niestety nie został zachowany w tłumaczeniach stanowi fragment w wersji włoskiej, zapiany w dwóch językach, zarówno po włosku jak i po angielsku. Zabieg ten prawdopodobnie miał za zadanie podkreślenie bilingwizmu Oriany Fallaci, jak również tego, że przywoływane wspomnienia dotyczą Amerykanów:

*Gli chiese: <<Who is for you, chi è per voi, Bin Laden?>>. <<A hero, our hero! Un eroe, il nostro eroe!>> rispose il vecchio, felice. <<And if he dies, e se muore?>> aggiunse il telecronista. <<We find another one, ne troviamo un altro>>*⁴³

*He asked him: <<Who is for you, Ousama Bin Laden?>> <<A hero, our hero!>> the old man joyfully answered. <<And what happens if he dies?>> the tv reporter added. <<We find another one>>*⁴⁴

⁴⁰ Fallaci O. 2003: 10.

⁴¹ Fallaci O. 2001: 12.

⁴² Fallaci O. 2003: 10.

⁴³ Fallaci O. 2003: 26-27.

⁴⁴ Fallaci O. 2001: 29.

Zapytał go: “Kim jest dla pana Osama bin Laden?” “Bohaterem, naszym bohaterem!” - odpowiedział starzec radośnie. “A co się stanie, jeśli on zginie?” - pytał dalej reporter. “Znajdziemy następnego”⁴⁵

Następnym przykładem wartym zaprezentowania jest już wspomniane objaśnianie. W tym przypadku objaśnianie polega na wyjaśnieniu czytelnikom zagranicznym, kim był dla Włoch i dla Włochów Pietro Micca, bohater narodowy. Jest to częsty zabieg stosowany przez Fallaci, która zadaje sobie za cel wyjaśnienie, kto nie zna, historii Italii:

*Non li ho mai considerati Pietri Micca che per bloccar l'arrivo delle truppe nemiche danno fuoco alle polveri e saltano in aria con la cittadella di Torino*⁴⁶.

*I never considered them valiant and generous people like our Pietro Micca, the Piedmontese soldier who in order to stop the French troops' advance and save the Citadel of Turin on the 29th of August 1706 lit up the gunpowder's deposit and blew up with the enemy*⁴⁷.

*Nigdy nie uważałam ich za odważnych czy szlachetnych; ludzi takich jak nasz Pietro Micca, piemoncki żołnierz, który chcąc powstrzymać atak francuskich wojsk i ocalić cytadelę turyńską 29 sierpnia 1706 roku podpalił skład prochu i wysadził siebie i nieprzyjaciół*⁴⁸.

W tym miejscu chciałabym zaprezentować fragmenty wydań, które zostały przetłumaczone w sposób idealny, pozostawiający tłumacza niewidocznego. Zarówno Fallaci, jak i Hejwowski zdołali utrzymać oryginalny styl, rytm oraz znaczenie:

*Dulcis in fundo. Stavolta con un sorriso*⁴⁹

*Dulcis in fundo. Finally, with a little smile*⁵⁰.

*Dulcis in fundo. W końcu z małym uśmiezkiem*⁵¹.

Zdania powyższe przedstawiają użycie przez Falaci wyrażenia łacińskiego *dulcis in fundo*, oznaczającego *najsłodsze na koniec*. Zarówno autorka, jak i Hejwowski zdecydowali się pozostawić to wyrażenie i nie tłumaczyć go, pomimo tego, że dla czytelnika polskiego może być ono trudne do zrozumienia, gdyż nie jest często używane w naszym języku.

⁴⁵ Fallaci O. 2003: 26.

⁴⁶ Fallaci O. 2003: 56.

⁴⁷ Fallaci O. 2001: 62 – 63.

⁴⁸ Fallaci O. 2003: 56.

⁴⁹ Fallaci O. 2003: 37.

⁵⁰ Fallaci O. 2001: 40.

⁵¹ Fallaci O. 2003: 36.

W kolejnym fragmencie mamy do czynienia ze zdaniem, w których trudno dostrzec jakiegokolwiek różnice, błędy czy nieścisłości pomiędzy wersją angielską i polską. Co więcej, warto podkreślić bardzo dobre słowa w tłumaczeniu polskim – Hejwowski przełożył angielskie *havoc* na *spustoszenie*, które w obrazowy oraz idealny sposób opisuje to, co wydarzyło się w Ameryce. Jedyna różnica, która może być zauważona to nieścisłość pomiędzy edycjami samej Fallaci: w wersji pierwotnej używa stwierdzenia *ci affliggono*, natomiast w tłumaczeniu *wrought this havoc*. Zmiana ta jest dość poważna, ponieważ zmienia znaczenie wyrażenia:

*Che cosa penso dell'invulnerabilità che tanti attribuiscono all'America, che cosa sento per i kamikaze che ora ci affliggono? Per i kamikaze, nessun rispetto. Nessuna pietà. No, neanche pietà*⁵².

*What do I think of the invulnerability that so many in Europe attributed to America, what do I feel for the nineteen kamikazes who wrought this havoc? Listen: for kamikazes, no respect. No pity. Right: not even pity*⁵³.

*Co sądzę o całkowitej nietykalności, jaką wielu ludzi w Europie przypisywało Ameryce, co czuję do dziewiętnastu kamikadze, którzy spowodowali to spustoszenie? Posłuchaj: dla kamikadze – żadnego szacunku. Żadnej litości. Tak, nawet litości*⁵⁴.

Podsumowując, niniejszy artykuł miał za zadanie przedstawić wyniki analizy porównawczej trzech wersji językowych książki Oriany Fallaci pt. *Wściekłość i duma* – oryginału napisanego w języku włoskim, tłumaczenia na język angielski wykonanego przez samą autorkę, oraz wersji w języku polskim., przetłumaczonej z języka angielskiego przez Krzysztofa Hejwowskiego. Analiza miała na celu uwidocznienie różnic, które pojawiają się w procesie tłumaczenia i które spowodowane są wieloma motywami. W wersji angielskiej przełożonej przez Fallaci zauważyć można różnice głównie na poziomie leksykalnym. Autorka usuwa poszczególne fragmenty, dodając w zamian inne, lub też skracając je. Zmienia czasowniki, przymiotniki, interpunkcję, ale zachowuje jednocześnie treść, którą pragnie przekazać. Nawet jeśli czasem można napotkać wariacje dotyczące faktów, dat, liczb, nie mają one wpływu na ogólny przekaz. Jeśli natomiast chodzi o polskie tłumaczenie z języka angielskiego, nie można mu zarzucić deformacji i przekształceń. Hejwowski przetłumaczył książkę Fallaci w sposób wierny, zachowując przekaz autorki. Czasami można zauważyć zmianę szyku zdania, lub kolejności słów, jednak praktyk tych nie można zakwalifikować jako błędy – wynikają one głównie z wymagań stylistycznych i gramatycznych języka polskiego. Analizując książki również pod kątem deformacji

⁵² Fallaci O. 2003: 56.

⁵³ Fallaci O. 2001: 62.

⁵⁴ Fallaci O. 2003: 56.

Antoine'a Bermana należy przyznać, że są one bardzo nieliczne i z pewnością trudne do zauważenia dla przeciętnego czytelnika. Wśród tych, które spotykane są najczęściej wspomnieć można racjonalizację, objaśnianie, wydłużenie oraz zubożenie jakościowe, jednak również te deformacje wynikają w głównej mierze z różnic pomiędzy językami.

Bibliografia i prace publikowane w Internecie:

Berman A. 2003, *La traduzione e la lettera o l'albergo nella lontananza*, Quodlibet, Macerata

Fallaci O. 2001 *La Rabbia e l'Orgoglio*, Rizzoli, Mediolan

Fallaci O. 2002 *The Rage and the Pride*, Rizzoli, Nowy Jork

Fallaci O. 2003 *Wściekłości i Duma*, Cyklady, Warszawa

Nergaard S. (red.), 1993 *La teoria della traduzione nella storia*, Strumenti Bompiani, Mediolan

Słownik języka polskiego dostęp 08.06.2014

www.sjp.pwn.pl/szukaj/tlumaczyć

WOJCIECH FIGIEL*Uniwersytet Warszawski, Warszawa***ROBERT WIĘCKOWSKI***Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa*

SZTUKA (NIE) DO ZOBACZENIA: BADANIE PREFERENCJI ODBIORCÓW AUDIODESKRYPCJI DO DZIEŁ SZTUKI ZA POMOCĄ METOD ILOŚCIOWYCH

Wprowadzenie

Polskie muzea i galerie sztuki coraz częściej starają się udostępnić swe zbiory osobom niewidomym i niedowidzącym. Tendencja ta, obecna w krajach Europy Zachodniej i w Ameryce Północnej od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, nasiliła się w naszym kraju na przestrzeni ostatnich 3-4 lat, a liczba podejmowanych w tym celu działań zwiększa się z roku na rok. Prezentacja dzieł sztuki osobom z niepełnosprawnością wzroku wymaga stosowania różnych technik. Bezspornie najpopularniejszą, pozwalającą w największym stopniu przewyższyć stan wykluczenia kulturowego osób z dysfunkcją wzroku jest audiodeskrypcja, czyli werbalny opis treści wizualnych. Mimo skuteczności, profesjonalnie technika ta wykorzystywana jest od niedawna. Klasyczna audiodeskrypcja, czytana przez lektora, nagrana i umieszczona w audio przewodniku czy na stronie internetowej danej instytucji nie jest oczywiście jedynym sposobem udostępniania zasobów muzeów i galerii sztuki osobom z dysfunkcją wzroku. Zdarzają się bowiem sytuacje, w których przygotowanie trwałego, dostępnego stale opisu audiodeskryptywnego jest niewystarczające, nieuzasadnione lub technicznie trudne do wykonania. Dotyczy to np. galerii sztuki pozbawionych wystaw stałych, a organizujących nieprzerwanie wystawy czasowe. W takich przypadkach można, jak czyni to Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, prowadzić comiesięczne spotkania udostępniające bieżącą ekspozycję osobom niewidomym i niedowidzącym. Spotkania takie prowadzi zawsze specjalnie przeszkolony, kompetentny przewodnik, który przygotowuje scenariusz zwiedzania wystawy oraz audiodeskrypcje wybranych obiektów. Opisy są prezentowane wówczas na żywo, w czasie zwiedzania wystawy, a niewidomi

i niedowidzący odbiorcy są każdorazowo zachęceni do aktywnego włączania się w poszukiwanie sensów i znaczeń konstytuujących poszczególne dzieła sztuki, jak i całą ekspozycję. W przypadku „Zachęty” – w naszej ocenie polskiego lidera udostępniania swoich zasobów osobom niewidomym i niedowidzącym – system ten sprawdza się znakomicie i jest z pewnością wart naśladowania przez instytucje pracujące nad cyklami wystaw czasowych.

Innym sposobem przybliżania widzom z dysfunkcją wzroku plastycznych dzieł sztuki (szczególnie dwuwymiarowych, jak obrazy czy fotografie) są tzw. tyflografiki, tj. dotykowe, przygotowane według specjalnych zasad reprezentacje obrazów. Budowane z wykorzystaniem elementów wypukłych i charakteryzujące się zmiennością faktur na powierzchni, tyflografiki informują osobę niewidomą o istniejących na obrazie kształtach, granicach kolorów, perspektywie czy nawet technice prowadzenia pędzla i kładzenia farby.

Kolejnym sposobem udostępniania ekspozycji muzeów i galerii może być przygotowanie dedykowanego osobom z dysfunkcją wzroku przewodnika głosowego, który – oprócz audiodeskrypcji do znajdujących się w muzeum dzieł – będzie przekazywał zwiedzającemu wskazówki jak przemieszczać się pomiędzy salami ekspozycyjnymi oraz opisywał sposób prezentacji eksponatów w każdej z przestrzeni wystawienniczych. Muzealnicy mogą zdecydować się również na stworzenie trójwymiarowej makiety będącej repliką danej rzeźby, budowli czy przestrzeni. Wykorzystywanym w niektórych instytucjach kultury sposobem udostępniania eksponatów widzom z niepełnosprawnością wzroku jest także umożliwianie im dotknięcia oryginalnego dzieła sztuki. Takie praktyki, budzące wciąż kontrowersje wśród muzealników i realizowane zawsze pod nadzorem konserwatorskim, wyłącznie w odniesieniu do specjalnie wyselekcjonowanych, szczególnie trwałych obiektów, należą do rzadkości, choć coraz więcej instytucji deklaruje chęć takiego popularyzowania zasobów.

Przedstawione powyżej techniki to najważniejsze i najczęściej wykorzystywane sposoby udostępniania zasobów galerii i muzeów publicznie niedowidzącej i niewidomej. Co jednak ważne i symptomatyczne, obecna w Polsce działalność spod znaku kultury dostępnej prowadzona była dotychczas w przynajmniej większości przypadków przez, skupionych w organizacjach pozarządowych i szukających wsparcia wśród pracowników muzeów i galerii, entuzjastów wykorzystujących środki grantowe przyznawane w drodze konkursów przez administrację publiczną lub Unię Europejską.

Standardy tworzenia audiodeskrypcji do dzieł sztuki

W zbiorze różnych technik udostępniania muzeów i galerii osobom z niepełnosprawnością wzroku, rola opisów audiodeskryptywnych jest zupełnie wyjątkowa. Opisy te są niezbędnym uzupełnieniem innych sposobów dostosowywania plastycznych dzieł sztuki do potrzeb widzów niewidomych i niedowidzących. Pozbawiona audiodeskrypcji i ograniczona np. do dotknięcia tyflografiki, makiety czy oryginału, próba poznania dzieła przez osobę

niewidomą będzie zawsze niepełna, nie zapewni warunków do kompetentnego i satysfakcjonującego odbioru sztuki. Jednak mimo że znaczenie audiodeskrypcji w procesie dostosowywania muzeów i galerii do potrzeb osób z dysfunkcją wzroku jest tak duże, zarówno w Polsce, jak i na świecie brak jest wyczerpujących, uwzględniających specyfikę sztuk plastycznych zasad tworzenia opisów audiodeskryptywnych do obrazów, rzeźb, fotografii itp. W przygniatającej większości standardów tworzenia audiodeskrypcji sfera dzieł plastycznych jest w ogóle pomijana, a w tych niezwykle nielicznych zbiorach, w których starano się zwrócić na nią uwagę, wskazówki są bardzo ogólne. Spośród znanych nam standardów, tylko Amerykanie i Polacy postarali się pozytywnie odpowiedzieć na potrzeby muzeów i galerii. Niestety, opracowania te mają poważne braki.

Standardy amerykańskie ograniczają się do, choć bardzo ważnych, to jednak zbyt, jak na to wskazuje praktyka, ogólnych zapisów nakazujących tworzenie audiodeskrypcji do obrazu czy rzeźby zgodnie z zasadą „od ogółu do szczegółu”, niezbędność poznania przez audiodeskryptora konwencji w jakiej powstało dzieło, obowiązek nazwania kolorów i wskazania związanych z dziełem kontekstów [Audio Description Coalition 2009: 17]. Do zasad tych należy dodać jeszcze, zapisany w uwagach ogólnych, obowiązek obiektywizmu opisu. Istniejący w Polsce zbiór zasad dotyczących tworzenia audiodeskrypcji można znaleźć na stronie Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów. Zbiór ten to „Rekomendacje dotyczące udostępniania instytucji muzealnych osobom z niepełnosprawnością wzroku i tworzenia audiodeskrypcji do dzieł plastycznych” [Szymańska 2013]. W rekomendacjach tych można znaleźć zapisy obligujące audiodeskryptora do obiektywizmu, do uważnej obserwacji obrazu, do używania precyzyjnego języka, do opisywania zgodnie z zasadą od ogółu do szczegółu i wzbogacenia opisu o tzw. ciekawostki związane z epoką w której powstał obraz, z autorem dzieła, ze stylem w jakim zostało wykonane. Podjęta została również próba zdefiniowania pojęć opisu ogólnego i szczegółowego, a dodatkowo rekomendacje wzbogacono kilkunastoma zrealizowanymi opisami audiodeskryptywnymi. Zarówno amerykańskie, jak i polskie zbiory zasad pomijają więc wiele, jak wynika to z praktyki, istotnych kwestii, z jakimi mierzą się osoby tworzące audiodeskrypcję do obrazów, rzeźb, fotografii, instalacji wideo itp. Nie ma w tych zbiorach mowy np. o długości audiodeskrypcji, poziomie jej szczegółowości, o tak ważnych w przypadku sztuki współczesnej możliwościach sugerowania tropów interpretacyjnych, sposobach poszukiwania, nazywania wpisanych w dzieło znaczeń. Standardy pomijają też m.in. potrzeby i sposoby oddania w opisie napięć estetycznych wpisanych w każde dzieło sztuki.

Dotychczasowe badania nad recepcją audiodeskrypcji

Podobnie jak w przypadku standardów tworzenia skryptów, również i naukowcy zajmujący się audiodeskrypcją skupiali się głównie na badaniu możliwości udostępniania materiałów audiowizualnych, przede wszystkim

filmów. W tym właśnie zakresie prowadzone były badania nad recepcją audiodeskrypcji w Polsce [Chmiel i Mazur 2012], jak i zagranicą. Do tej pory zbadano bardzo wiele aspektów recepcji audiodeskrypcji dołączanej do filmów. Przedmiotem badań stały się m.in. poziom satysfakcji odbiorców audiodeskrypcji do filmów z Bollywood [Rai 2009], stopień akceptacji syntezatora mowy do odczytu skryptu [Szarkowska 2011, Szarkowska i Janowska 2012], zasadność wykorzystywania pojęć właściwych dla „języka filmu” w audiodeskrypcji [Fryer i Freeman 2012], wpływ intonacji i prędkości odczytu skryptu audiodeskrypcji na recepcję materiałów opatrzonych audiodeskrypcją [Cabeza-Cáceres 2013], preferencje niewidomych i niedowidzących odbiorców w odniesieniu do męskich i żeńskich głosów lektora [Chmiel i Mazur 2011].

Stosunkowo niewiele badań poświęconych było natomiast recepcji innych, niż przypisane do filmów, skryptów audiodeskrypcji, w tym m.in. audiodeskrybowanych sztuk teatralnych [Sánchez-Vizcaino Flys 2013, Orero 2008]. Należy także podkreślić, iż większość z cytowanych powyżej badań prowadzona była za pomocą metod ilościowych. Tymczasem, z uwagi na fakt, że badanie recepcji skryptów audiodeskrypcji to dziedzina nowa, wskazane byłoby odnieść wyniki badań ilościowych przeprowadzonych na dużej grupie respondentów do badań prowadzonych różnymi metodami jakościowym. W ten sposób, dzięki efektowi triangulacji, udałoby się uwiarygodnić uzyskane wyniki.

Badania audiodeskrypcji dołączanej do plastycznych dzieł sztuki nie są znane. Kwerenda czasopism naukowych oraz analiza wystąpień konferencyjnych wskazuje na to, że oprócz ogólnych stwierdzeń, iż audiodeskrypcja jest wykorzystywana również w muzeach, teoretycy kierujący swą refleksję na sztuki plastyczne ograniczali się jedynie do komunikowania liczby zrealizowanych w ich kraju prób udostępnienia muzeów i galerii, ewentualnie podkreślali potrzebę zbadania tej dziedziny [Brown 2008: 1-2]. Na tym tle warto zasygnalizować zgłoszoną w Polsce, sugestię wpisania opisów audiodeskryptywnych w formułę ekfrazy, jako skutecznego sposobu utrzymania napięć estetycznych konstytuujących plastyczne dzieła sztuki w procesie ich intersemiotycznego przekładu na system znaków językowych [Więckowski 2014].

Przeprowadzenie badań audiodeskrypcji dołączanej do plastycznych dzieł sztuki rozumieliśmy, w tej sytuacji, jako niezbędną konieczność. Zdawaliśmy sobie bowiem sprawę z tego, że niemal zupełnemu brakowi naukowej refleksji towarzyszyła, rosnąca niemal z dnia na dzień, duża liczba opisów audiodeskryptywnych tworzonych w celu dostosowywania ekspozycji do potrzeb osób z niepełnosprawnością wzroku.

Potrzeba przeprowadzenia takich badań wynika z troski o jak najwyższą jakość tworzonych skryptów, co w sposób naturalny znajdzie odzwierciedlenie w poziomie satysfakcji odbiorców.

Metodologia i architektura badania

Korzystając z metod ilościowych, postanowiliśmy przeprowadzić wstępne badanie preferencji odbiorczych osób z dysfunkcją wzroku, chcących poznawać dzieła sztuk plastycznych. Prowadzona przez Internet ankieta pozwoliła na dotarcie do stosunkowo szerokiej grupy odbiorców.

Początkowo ankieta była dystrybuowana w formie papierowej podczas spotkań w ramach Warszawskiego Tygodnia Kultury Bez Barrier. Następnie pozyskane dane wprowadzono do systemu moje-ankiety.pl i otwarto publiczny dostęp do ankiety on-line. Dzięki kontaktom własnym autorów oraz przede wszystkim uprzejmości pracowników Działu Zbiorów Dla Niewidomych Biblioteki Pracy i Zabezpieczeń Społecznych (dawna Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych) ankieta mogła dotrzeć do szerszego grona odbiorców.

Pytania zawarte w ankiecie podzielono na trzy grupy. W pierwszej pytaliśmy o ogólne doświadczenia związane z odwiedzaniem muzeów i galerii oraz o główne bariery uniemożliwiające poznanie eksponatów zgromadzonych w tego typu instytucjach. Chcieliśmy wiedzieć jak często nasi respondenci chodzą do muzeów i galerii sztuki, co jest najważniejszym powodem uniemożliwiającym im częstsze wizyty, który gatunek sztuk plastycznych jest im najbliższy oraz czy kiedykolwiek korzystali z udogodnień tworzonych w muzeach i galeriach dla osób z niepełnosprawnością wzroku. Drugą część ankiety stanowiły pytania badające wybrane szczegóły preferencji odbiorczych respondentów. Pytaliśmy w tej sekcji o preferowany sposób udostępniania treści muzeów i galerii sztuki, ilość czasu, który respondenci są gotowi przeznaczyć na poznanie ekspozycji i o to, w jakiej sytuacji uznają, że rzeczywiście poznali prezentowany im eksponat. Ostatnią część stanowiły pytania demograficzne o wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania oraz rodzaj dysfunkcji wzroku.

Do przeprowadzenia ankiety zdecydowaliśmy się skorzystać z usług oferowanych przez serwer moje-ankiety.pl. Zdawaliśmy sobie sprawę z ograniczeń technicznych i analitycznych tego typu rozwiązania. Wybraliśmy je jednak ze względu na wysoki stopień dostępności jego funkcji dla osób niewidomych. Zależało nam przede wszystkim na tym, by niewidomi i słabowidzący respondenci wypełniający ankietę mogli uczynić to w pełni samodzielnie, nawet jeśli korzystają na co dzień z jednego ze specjalnych programów do odczytu ekranu, tzw. screen readera. Bardziej zaawansowane rozwiązania niestety nie dawały takiej gwarancji. W systemie moje-ankiety.pl ankieta została zarejestrowana pod nazwą „Sztuka nie do zobaczenia” i towarzyszył jej następujący opis: „Ankieta jest częścią badania, którego celem jest określenie preferencji odbiorczych osób z niepełnosprawnością wzroku, chcących zwiedzać muzea i galerie, chcących poznawać dzieła malarskie, rzeźby, instalacje przestrzenne, rysunki, kolaże itp.). Badanie jest prowadzone w celach naukowych i na potrzeby projektów Fundacji Kultury bez Barrier i Laboratorium Przekładu Audiowizualnego –

AVT lab.” Dodatkowo ankiecie przypisano następujące słowa kluczowe: audiodeskrypcja, muzeum, galeria, dostępność. Zaś całość została umieszczona w kategorii ankiet „naukowa, edukacyjna”.

W sumie ankietę wypełniło 210 respondentów. Dostęp do ankiety został otwarty 25 września 2013 r. Początkowo planowano zamknąć zbieranie danych po 14 dniach, jednak ze względu na dużą liczbę zainteresowanych wypełnieniem kwestionariusza, termin ten przedłużono do 20 października, co daje 26 dni aktywności ankiety. Ogólną liczbę osób, do których dotarła ankieta, szacujemy na ok. 1100.

Cechy demograficzne respondentów

Ankietę wypełnili respondenci reprezentujący cały przekrój społeczny osób z dysfunkcją wzroku. Kobiety stanowiły 51,9 proc. (109 osób) wypełniających ankietę, a mężczyźni – 49,1 proc. (101 osób). Występowała duża różnorodność zasadniczych cech demograficznych. Jeśli chodzi o wiek największą grupę respondentów, tj. 35,7 proc. (75 osób) stanowiły osoby w wieku między 26 a 40 rokiem życia. Następnie, z uwagi na frekwencyjność, ankietę wypełnili respondenci w wieku 41-50 lat, 51-60 lat i powyżej 60 lat, reprezentowani odpowiednio przez 41 osób (19,5 proc.), 35 osób (16,7 proc.) i 33 osoby (15,7 proc.). W ankiecie wzięło udział znacznie mniej osób młodych w wieku między 17 a 25 rokiem życia oraz do 16 roku życia. Odpowiednio 9,5 proc. (20 osób) oraz 2,9 proc. (6 osób). Z uwagi na wykształcenie najliczniej reprezentowaną grupą były osoby z wykształceniem wyższym magisterskim (40,5 proc., 85 respondentów) oraz średnim (39 proc., 82 respondentów). Ponadto 19 osób (8 proc. respondentów) zadeklarowało ukończenie studiów licencjackich. Niespełna połowa osób biorących udział w badaniu miała zatem wyższe wykształcenie, 7,6 proc. (16 osób) deklarowało wykształcenie zasadnicze zawodowe i tylko 3,8 proc. (8 osób) – podstawowe. Miejscem zamieszkania dla 36,2 proc. respondentów (76 osób) było miasto liczące powyżej 500 tys. mieszkańców. Po 44 osoby (21 proc.) zadeklarowały zamieszkanie w mieście liczącym między 100 a 500 tys. ludzi oraz w mieście liczącym do 50 tys. ludzi, zaś 11,9 proc. respondentów (25 osób) określiło swoje miejsce zamieszkania jako miasto od 50 do 100 tys. mieszkańców. Wreszcie 10 proc. respondentów (21 osób) zadeklarowało, iż mieszka na wsi.

Z uwagi na rodzaj niepełnosprawności wzroku, mniej więcej jedna czwarta respondentów wybrała jedną z czterech dostępnych opcji: osoba niewidoma od urodzenia (24,8 proc., 52 respondentów), osoba niewidoma ociemniała (21,9 proc., 46 respondentów), osoba niedowidząca od urodzenia (28,1 proc., 59 respondentów) i osoba niedowidząca ociemniała (52,2 proc., 53 respondentów).

Przytoczone powyżej dane demograficzne tylko częściowo odpowiadają charakterystyce środowiska osób z niepełnosprawnością stworzonej na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane pozyskano w ramach

Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). Z badania GUS wynika, że przeciętna osoba niepełnosprawna to osoba w wieku powyżej 60. roku życia oraz z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym. [Główny Urząd Statystyczny 2014]. Mimo że GUS nie czyni rozróżnienia na przyczynę niepełnosprawności można twierdzić, iż próba respondentów biorąca udział w prezentowanym przez nas badaniu ankietowym jest grupą niereprezentującą ogółu populacji osób niepełnosprawnych ze względu na dysfunkcję wzroku, lecz częścią tej grupy. Jednak dla potrzeb niniejszego badania, kryterium znacznie ważniejszym od reprezentatywności jest fakt, iż udało się zebrać opinie od przedstawicieli wszystkich czterech grup osób, wyszczególnionych z uwagi na rodzaj dysfunkcji wzroku. Dodatkowym atutem badania jest zaś to, że grupy te były niemal tak samo liczne.

Doświadczenia ze sztuką dostępną

Wśród badanych przeważały osoby, które rzadko uczęszczają do muzeów i galerii. 43,8 proc. (92 osoby) respondentów stwierdziło, że odwiedza muzea i galerie sztuki „raz na kilka lat”. Raz w roku i kilka razy w roku galerie i muzea odwiedza odpowiednio 20 proc. (42 osoby) oraz 20,5 proc. (43 osoby) respondentów. Widzowie częściej chodzący do tych instytucji to rzadkość. Tylko 12,4 proc. (26 osób) zaznaczyło odpowiedź „4-10 razy w roku” i zaledwie 3,3 proc. (7 osób) respondentów wybrało opcję „częściej niż 10 razy w roku”. Im mniejsza miejscowość, tym większy odsetek osób niechodzących lub chodzących rzadko do muzeów i galerii sztuki.

Jako najważniejszy powód uniemożliwiający częstsze wizyty w galeriach i muzeach podawano brak dostosowania ekspozycji do potrzeb osób z niepełnosprawnością wzroku (taką odpowiedź wybrało 46,2 proc., 97 osób). Następne cztery opcje uzyskały ok. 10 proc. odpowiedzi: brak czasu (taką odpowiedź wybrało 11,9 proc., 25 osób), duża odległość od miejsc wystawowych (11,4 proc., 24 osoby), nie interesuję się sztuką (10 proc., 21 osób), brak przewodnika (9,5 proc., 20 osób). Brak pieniędzy zaznaczyło 4,8 proc. respondentów (10 osób). 6,2 proc. respondentów (13 osób) wskazało na inne powody, są to m.in. choroby narządów ruchu, brak obrajlowania eksponatów, brak oznaczeń krawędzi schodów, brak czytelnej informacji wizualnej, brak oświetlenia umożliwiającego osobie słabowidzącej poznanie obrazu. Techniczne ograniczenia systemu, w którym została sporządzona ankieta uniemożliwiały respondentom zaznaczenie więcej niż jednej opcji. Dlatego też prezentowane wyniki należy traktować wyłącznie orientacyjnie. Nie można wyciągnąć z nich na przykład wniosku, iż tylko nielicznej grupy spośród ankietowanych nie stać na zakup biletu. Respondenci wiedzieli ponadto jakim celem będzie służyło badanie (por. cytowany wyżej opis ankiety), stąd też zapewne zaznaczali bardzo często pole odnoszące się do braku audiodeskrypcji. Wątpliwości związane z tym pytaniem można by usunąć tylko w trakcie dalszych badań w grupie docelowej, korelując poszczególne odpowiedzi można jednak stwierdzić, iż problem odległości od

miejsca wystawienniczego nie stanowi przeszkody dla osób z miast powyżej 500 tys. mieszkańców. Tylko jedna osoba z tej grupy zaznaczyła tę odpowiedź. Dla mieszkańców większych miast ważniejszym problemem jest brak odpowiednich dostosowań ekspozycji.

Niewiele ponad połowa respondentów (54,3 proc., 144 osób) korzystała w muzeum lub galerii z dostosowań dla osób z dysfunkcją wzroku. Oznacza to, że wciąż jesteśmy na początku drogi jeśli chodzi o udostępnianie zbiorów osobom niewidomym i niedowidzącym. Za najbardziej przydatną formę udostępniania dzieł sztuki 90 osób (42,9 proc.) uznało audiodeskrypcję.

Preferencje odbiorcze osób z niepełnosprawnością wzroku

Odpowiedzi na pytania zakwalifikowane do tej grupy to niezwykle istotny początek konstruowania wniosków dotyczących najbardziej interesującej nas kwestii, a więc pożądanych przez odbiorców z dysfunkcją wzroku długości i poziomu szczegółowości audiodeskrypcji dołączanej do dzieł sztuki. Wyniki uzyskane w ankiecie muszą jednak zostać zweryfikowane w czasie dalszych, projektowanych przez nas badań. W tej chwili przedstawimy więc jedynie stosunkowo ogólne podsumowanie badania.

Wskazując preferowany przez siebie gatunek sztuki, największa liczba respondentów – 50 osób (23, 8 proc.) opowiedziało się za malarstwem. Na drugim miejscu znalazła się rzeźba, na którą wskazało 40 osób (19 proc.), a na trzecim projekcja video. Taką odpowiedź zaznaczyły 32 osoby, co stanowiło 15,2 proc. wszystkich respondentów. Już te dane wskazują, iż osoby z dysfunkcją wzroku są zainteresowane poznawaniem sztuki. W tym również i treści, których percepcja jest dla takich osób szczególnie trudna. Największa liczba uczestników ankiety uznała przy tym, że jednorazowo chciałaby spędzać w muzeum lub galerii sztuki od 1 do 2 godzin (119 osób, co stanowi 56, 7 proc. respondentów). Z badania wynika również, że większość osób niewidomych i niedowidzących uznaje, że prezentowane dzieło zostało poznane, jeśli oprócz opisu wyglądu eksponatu, audiodeskrypcja zawierała też informacje z historii sztuki. Za taką dwuczłonową prezentacją opowiedziały się w sumie 153 osoby (75, 8 proc. respondentów). Grupa ta jest jednak wewnętrznie podzielona na mniejsze podgrupy opowiadające się za mniej lub bardziej szczegółowym opisem wyglądu dzieła. Chcemy jeszcze zasygnalizować jedną kwestię, która może być dla niektórych zaskoczeniem. Otóż odpowiadając na pytanie o to, co jest najważniejsze w czasie oglądania dzieła sztuki, największa grupa niewidomych i niedowidzących respondentów uznała, że przeżycie estetyczne, emocje, pobudzenie wyobraźni. Za taką wersją opowiedziało się 66 osób (31, 4 proc. respondentów). Chęć poznania szczegółowego wyglądu dzieła sztuki jako najważniejszy cel wizyty w muzeum wskazały 62 osoby (29, 5 proc.), ogólny wygląd dzieła sztuki był zaś dominującym celem dla 48 osób (22, 9 proc.).

Dalsze kierunki badań

Omówione powyżej dane ankietowe otwierają przestrzeń do dalszych badań. Naszym zdaniem badania takie powinny być przeprowadzane z wykorzystaniem metod jakościowych. Poruszana problematyka jest nowatorska i wcześniej nie została poznana. Prowadzenie dalszego namysłu naukowego w tej sytuacji wymaga zatem, zgodnie ze wskazówkami zawartymi w literaturze przedmiotu [Silverman 2008: 149], podjęcia badań jakościowych. Naszym zdaniem mogą one być przeprowadzone w dwóch etapach. Najpierw odbyłyby się wywiady pogłębione z doświadczonymi odbiorcami audiodeskrypcji do dzieł sztuki. Wywiady takie powinny być prowadzone na podstawie scenariusza, który uwzględniałby wskazane w niniejszym artykule obszary badawcze. Następnym krokiem byłyby wywiady w grupach zogniskowanych [Barbour 2009]. Taka forma badania jakościowego pozwala na wytworzenie dynamiki relacji grupowej. Dzięki wymieszaniu doświadczonych i niedoświadczonych odbiorców audiodeskrypcji do dzieł sztuki można uzyskać całe spektrum odpowiedzi na pytania dotyczące optymalnej długości oraz poziomu szczegółowości skryptów audiodeskrypcji. Przyjęcie techniki zogniskowanego wywiadu grupowego byłoby absolutną innowacją w dziedzinie badań preferencji odbiorczych skryptów audiodeskrypcji w Polsce. Przyczyniłoby się również do stworzenia jeszcze lepszych rekomendacji dla autorów skryptów.

Bibliografia:

Audio Description Coalition, 2009, *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*, artykuł w Internecie, dostęp 01.06.2014, adres: <http://www.nps.gov/hfc/acquisition/pdf/audio-description/shared/attach-a.pdf>.

Barbour R., 2009, *Badania fokusowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Braun S., 2008, *Audiodescription Research: State of the Art and Beyond*, [w:] «Translation Studies in the New Millennium», nr 6, s. 14-30.

Cabeza-Cáceres C., 2013, *Audiodescripció i recepció. Efecte de la velocitat de narració, l'entonació i l'explicitació en la comprensió filmica*. Niepublikowana rozprawa doktorska, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona.

Chmiel A., Mazur I., 2011, *Audiodeskrypcja jako intersemiotyczny przekład audiowizualny – percepcja produktu i ocena jakości*, [w:] *Przekład jako produkt i kontekst jego odbioru*, I. Kasperska i A. Żuchelkowska (red.), Wydawnictwo Rys, Poznań, s. 13-30.

Chmiel A., Mazur I., 2012, *AD reception research: Some methodological considerations*, [w:]. *Emerging topics in translation: Audio description*, E. Perego (red.), EUT, Triest, s. 57-80.

Fryer L., Freeman J., 2012, *Cinematic Language and the Description of Film: Keeping AD Users in Frame*, [w:] «Perspectives: Studies in Translationology», tom 20 nr 2, s. 1-15.

Główny Urząd Statystyczny, 2014, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w IV kwartale 2013 r.*, artykuł w Internecie, dostęp 01.06.2014, adres: http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/4/11/3/aktywnosc_ekonomiczna_4kw2013.pdf.

Orero P., 2008, *Three Different Receptions of the Same Film. The Pear Stories Applied to Audio Description*, [w:] «European Journal of English Studies», s. tom 12, nr 2, s. 179-193.

Rai S., 2009, *Bollywood for All*, artykuł w Internecie, dostęp 01.06.2014, adres: http://www.rnib.org.uk/sites/default/files/2009_09_Bollywood_AD_report.pdf.

Sánchez-Vizcaino Flys, E., 2013, *Comunicación y discapacidad sensorial: elaboración y análisis de una propuesta teatral accesible a todos*, niepublikowana rozprawa doktorska, Universidad de Alcalá.

Silverman D., 2008, *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Szarkowska A., 2011, *Text-to-Speech Audio Description. Towards Wider Availability of AD*. [w:] «JosTrans. The Journal of Specialised Translation», tom 15, s. 142-162.

Szarkowska A., Jankowska A., 2012, *Text-to-Speech Audio Description of Voiced-Over Films. A Case Study of Audio Described Volver in Polish*, [w:] *Emerging topics in translation: Audio description*, E. Perego (red.), EUT, Triest, s. 81-98.

Szymańska B., 2013, *Rekomendacje dotyczące udostępniania instytucji muzealnych odbiorcom z niepełnosprawnością wzroku i tworzenia audiodeskrypcji do dzieł plastycznych*, artykuł w Internecie, dostęp 01.06.2014, adres: http://nimos.pl/upload/muzea_bez_barier/Rekomendacje_dotyczace_audiodeskrypcji_w_muzeach.pdf.

Udo J. P., Acevedo B., Fels, D., 2010, *Horatio Audio Describes Shakespeare's Hamlet: Blind and low-vision theatre-goers evaluate an unconventional audio description strategy*, [w:] «British Journal of Visual Impairment», tom 28 nr 2, s. 139-156).

Więckowski R. 2014, *Audiodeskrypcja piękna*, [w:] *Przekładaniec*, nr 28.

PIOTR MICHAŁOWSKI*Uniwersytet Warszawski – Instytut Rusycystyki*

В ПОИСКАХ МОДЕЛИ ИДЕАЛЬНОГО МНОГОЯЗЫЧНОГО ПРЕДМЕТНОГО ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ⁵⁵

Настоящая статья посвящена одной из важнейших задач современной терминографии, а именно – созданию модели идеального многоязычного предметного терминологического словаря (ПТС).

В настоящее время, в связи с международным характером научной и профессиональной деятельности, наблюдается необходимость выравнивания уровня знаний специалистов во всем мире, а также обмена профессиональной информацией и опытом. Таким образом, создание многоязычных терминологических словарей всех областей знаний является сегодня самым актуальным заданием. С другой стороны, необходимо помнить о том, что такие словари должны отвечать потребностям адресатов, а также адекватно и объективно представлять терминологию данной отрасли. Несмотря на то, что в последние годы в Польше издается очень много терминологических словарей разного типа, их качество и количество оставляют желать лучшего. До сих пор не созданы системные словари во многих областях знаний. Многие из словарей, которые выходят из печати страдают различными недостатками, которые дисквалифицируют их пригодность, на нынешнем этапе развития как терминографии, так и описываемых дисциплин. Итак, необходимым является создание модели идеального многоязычного ПТС, которую – конечно с необходимыми модификациями – можно бы применять для

⁵⁵ Niniejszy artykuł jest zmodyfikowaną wersją referatu, wygłoszonego na XXXIV Międzynarodowej Konferencji Filologicznej, zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego w 2005 r., opublikowanego w tomie *Лексикология. Лексикография (русско-славянский цикл)*, Лутовинова, И. С. [red.]. Spis bibliograficzny został uzupełniony o nowsze publikacje.

создания многоязычных словарей разных отраслей профессионального знания.

Создание вышеупомянутой терминографической модели представляет собой одну из важнейших задач современной терминологической лексикографии. Согласно классификации В. Змарзер (1991), ПТС имеет своей целью описание одного терминологического лексикона. Терминологический лексикон (ТЛ), в свою очередь, представляет собой собрание конвенционных языковых знаков, репрезентирующих состояние профессиональных знаний в жестко ограниченном спектре [ср. Герд 1996, Lukszyn, Zmarzer 2001, Rondeau 1984]. Это означает, что в данный ТЛ в первую очередь входят термины одной отрасли профессиональных знаний. На основе терминографических данных можно сказать, что один ТЛ насчитывает от нескольких сотен до нескольких тысяч терминов. Представленную в данной статье модель многоязычного ПТС можно применить для создания словаря любой отрасли знаний на любых языках. Целью такого ПТС является адекватное и объективное представление предмета описания.

По отношению к идеальному ПТС, теоретически можно снять противопоставление: *специальный / учебный*, поскольку правильно конструированный специальный терминологический словарь носит также учебный характер. Таким образом, с точки зрения структуры, идеологии и техники конструирования вышеупомянутая оппозиция теряет значение. С другой стороны, следует отметить, что в связи с такими параметрами, как: уровень точности словаря и объем словника, упомянутое противопоставление по-прежнему остается актуальным (о чем пойдет речь в дальнейшей части статьи).

Модель ПТС может быть задана набором следующих терминографических параметров:

1. техника семантизации заглавных единиц,
2. степень точности словаря,
3. объем словника,
4. характер системы и др.

Ключевое значение для определения описываемой модели ПТС имеют также его макро- и микроструктура [Гринев 1995, Караулов 1981, Karpínski 2008, Michałowski 2014].

Под понятием макроструктуры словаря (в т.ч. ПТС) понимается его общая концепция, возникшая в результате применения определенных терминографических принципов по отношению к терминологическому материалу, являющемуся предметом описания. Иначе говоря, она представляет собой систему ограничений, определяющих структуру словаря. К основным терминографическим принципам принадлежат следующие:

1. принцип оптимального ограничения словаря (выделения концептуальной основы описываемого спецлексикона);
2. принцип межъязыковой гармонизации терминологии;
3. принцип систематизации терминологии.

Микроструктура (микрокомпозиция) каждого словаря является реализацией терминографических принципов, которые легли в основу его концепции. Иными словами, это строение собственно словарной части словаря. Можно сказать, что в общем виде микрокомпозиция словаря должна выглядеть следующим образом:

1. репрезентация термина;
2. определение значения термина;
3. демонстрация функционирования термина.

В зависимости от отрасли описываемых профессиональных знаний отдельные элементы микрокомпозиции могут иметь разную форму, отвечающую характеру этих знаний.

Для создания модели идеального многоязычного ПТС чрезвычайно важное значение имеют два следующих терминографических принципа, а именно:

1. принцип межъязыковой гармонизации терминологии,
2. принцип терминографической симметрии.

Принцип межъязыковой гармонизации заключается в синхронизации терминологических данных в словаре путем сопоставления терминосистем языков, на которых написан словарь с первичной терминосистемой (иначе говоря, с терминосистемами таких терминологически обеспеченных мировых языков, как: английский, немецкий, русский и французский). Целью межъязыковой гармонизации является трансформация терминологического словаря в терминосистему, совместимую с мировыми языками в плане формы и содержания [ср. Kielar 2001]. По отношению к идеальному многоязычному ПТС, принцип гармонизации должен реализоваться также на втором, внутреннем уровне путем сопоставления друг с другом терминосистем языков, на которых создан словарь.

Принцип терминографической симметрии заключается в том, что все статьи должны быть структурно однородными (иными словами, они должны состоять из тех же элементов). В свою очередь элементы одного типа должны быть построены одинаково. Например должны использоваться одинаковые типы дефиниций и т.д. В случае идеального многоязычного ПТС, этот принцип должен реализоваться и на третьем уровне. Симметричность должна обнаруживаться внутри статей. Это означает, что все языковые части данной словарной статьи должны быть одинаковыми в плане формы и содержания.

С точки зрения лексикографической практики, самыми популярными являются две техники конструирования словарей, а именно – техника автономизации (сепарирования) и техника тезауруса. Техника автономизации заключается в том, что заглавные термины, зафиксированные в словаре, являются автономными единицами специального знания, будучи самостоятельными семантическими величинами [Lukszyn, Zmarzer 2001: 162]. Таким образом обычно конструируются энциклопедические и филологические (языковые) словари. Заглавный термин в филологическом словаре трактуется как самостоятельная семантическая величина, которая, в принципе, должна фиксироваться во всех аспектах своего употребления [Щерба 1958: 69]. Относительно энциклопедического словаря, по мнению В. Змарзер, заглавный термин фиксируется в нем как единица парцелляции определенного понятийного поля – единого культурно-исторического образования [Zmarzer 1991: 123]. Читатель, пользующийся словарем, созданным при помощи техники автономизации, вынужден самостоятельно воссоздавать сложную структуру системы, которую представляет собой терминологический лексикон. Нередко эта задача превышает способности пользователя, что влечет за собой деформацию образа представляемого ТЛ. Это сводится к тому, что таким типом словаря активно смогут пользоваться лишь некоторые группы читателей, и что он недостаточно эффективен в процессе обучения. Следовательно, техника автономизации недостаточна для применения при создании идеального ПТС.

Техника тезауруса имеет своей целью представление термина в соответствующей терминологической парадигме [Lukszyn, Zmarzer 2001: 152]. Благодаря этой технике, определяется место термина в концептуальной системе и выявляются связи, в которые он вступает с другими элементами этой системы. Таким образом, тезаурус (словарь, созданный при ее помощи) репрезентует знания системным способом и представляет собой своего рода непрерывное семантическое пространство. В связи с этим, реконструкция терминологической системы данной отрасли возможна в любом месте словаря [ср. Lerat 1995: 174]. Согласно дефиниции из *Словаря предметной терминологии. Специальные языки* [Lukszyn 2002/2005: 147], суть тезауруса определяют, в первую очередь, такие характеристики, как: 1. компактность, 2. непрерывность, 3. продуктивность. Внутренней оперативной единицей тезауруса является концепт, значение которого определяется его местом в соответствующем концептуальном поле. В свою очередь, для поля свойственными являются многосторонние связи между его компонентами, что влечет за собой компактность тезауруса как уникальной концептуальной системы. Семантические связи, соединяющие концептуальные единицы, обеспечивают непрерывность тезауруса, благодаря чему, определение концептуальной

структуры данного спецлексикона можно начать с любого термина. Продуктивность тезауруса – это его способность создавать новые концепты в рамках данной отрасли, благодаря исчерпывающему, упорядоченному и непрерывному описанию соответствующего собрания терминов.

Это свидетельствует о том, что техника тезауруса оптимальна для применения при создании идеального ПТС, потому что она гарантирует системное представление знаний. Благодаря этому, словарем эффективно смогут пользоваться читатели с разной степенью профессиональной подготовки.

Степень точности словаря – это измеримая величина. Ее определяет основной тип дефиниции в словаре. В литературе предмета различают разные шкалы точности [Lukszyn, Zmarzer 2001: 161-163, Michałowski 2004: 196-197 и др.]. В тезаурусе первой степени точности (1°) единицы упорядочены на основе предикативной дефиниции. В результате применения техники тезауруса 1° получается двумерное представление концептуальной системы.

В словаре 2° точности единицы упорядочены на основе интенциональной дефиниции. Такой тип определения состоит из нескольких избранных характеристик объекта, которые вместе полностью в состоянии противопоставить этот объект другим компонентам общей концептуальной системы. Следовательно, в тезаурусе 2° точности единицы представлены в форме дифференцированных наборов характеристик. В результате применения техники тезауруса 2° в словаре воссоздается сложная структура семантических связей, определяющих структуру данного ТЛ. Такой способ представления предметной терминологии предоставляет пользователю возможность узнать место термина в системе, а также его связи с другими элементами этой системы.

Словарь 3° точности построен на основе полной экспликации значения термина. Кроме уникальных характеристик объекта, представляющих его на фоне данного специального знания, тезаурус 3° точности принимает во внимание некоторые черты, общие для объектов, принадлежащих к разным отраслям специальных знаний. Такой тип словаря представляет предметную терминологию в широком контексте и имеет межотраслевой характер.

В связи с точностью определений появляются некоторые сомнения, связанные с выбором ее степени для идеального ПТС. Несомненно, техника тезауруса 1° недостаточно эффективна для применения в идеальном ПТС, поскольку она дает возможность провести лишь поверхностную систематизацию терминологии, результатом которой является упрощенное, двумерное представление системы.

Что касается словарей 2° и 3° точности, дело обстоит сложнее. С одной стороны, первый тип словаря можно считать оптимальным для использования в учебном процессе, так как он предоставляет

комплекс необходимых сведений о концептуальных единицах [ср. Марусенко 1996]. С другой стороны, второй тип словаря представляет предметную терминологию наиболее исчерпывающим способом, в том числе в контексте смежных дисциплин. Однако использование словаря 3° точности в учебном процессе может не дать ожидаемых результатов. Следует отметить, что столь подробное описание концептуальных единиц и столь широкий контекст их представления могут затруднять восприятие содержания словаря учащимися [Czerni 1977: 21].

В результате встает вопрос: какой уровень точности должен характеризовать идеальный ПТС? Ответ вовсе не простой. Кажется, однако, что для применения в идеальном ПТС оптимальной является 2° точности. Ибо она гарантирует пригодность словаря для широкого круга пользователей, а также делает возможным его использование в процессе обучения. Однако это утверждение совершенно не снижает значения словарей 3° точности, которые, несомненно, представляют собой большую ценность для науки и развития отраслевых терминологий.

Объем словника – это измеримая величина. Однако в терминографической практике (по отношению к ПТС) ее размер чаще всего устанавливается при помощи противопоставления *полный / неполный* словарь [ср. Лейчик 1989, Zmarzer 1991, 2001]. Создание неполных, например, базовых ПТС практикуется главным образом с целью их применения в учебном процессе. Задание таких словарей – выделить и описать базовые знания, приобретение которых является условием *sine qua non* дальнейшего знакомства с данной отраслевой терминологией и функционирования в ее рамках. Состав группы входных единиц (заглавных терминов) в таких словарях представляет концептуальную основу описываемого ТЛ, что является их дополнительным преимуществом. Несомненно, как неполный учебный ПТС, так и полный имеют неоспоримые достоинства и поэтому сложно однозначно решить, который из них лучше отвечает модели идеального ПТС. Можно однако сказать, что в этом отношении идеальным был бы полный ПТС, конструированный согласно образцу учебного словаря с выделением концептуальной базы ТЛ. Такое решение, однако, влечет за собой значительное увеличение объема словника, что противоречит одному из главных принципов создания учебных словарей. Сложившееся противоречие можно ликвидировать путем издания словаря в электронной версии [ср. Герд 1996а]. Созданный таким способом ПТС будет пригоден для широкого круга пользователей.

Следующим параметром, который принимается во внимание при описании ПТС, является характер системы. С точки зрения этого параметра словари можно разделить на *открытые* и *закрытые*.

В словарях закрытого типа концептуальная система данного специализированного языка представлена в виде замкнутой статичной структуры. Благодаря этому, все термины, использованные в словаре являются также заглавными единицами, т.е. являются предметом отдельных статей. Вследствие этого автоматически увеличивается объем словаря и, следовательно, размер словаря. Важным положительным признаком словарей закрытого типа является тот факт, что при их помощи можно довольно подробно описать данный специализированный язык, что способствует раскрытию возможных путей мест. Таким образом, закрытые словари представляют собой хороший инструмент оценки специальных текстов и являются стимулом для дальнейшего развития отраслевых терминологий.

Одновременно, закрытая структура такого словаря не склонна к расширению. Она не указывает также ни на концептуальную базу, ни на размеры описываемого лексикона. Отсюда следует, что такой тип словаря недостаточно эффективен в процессе обучения.

В словаре открытого типа концептуальная система данного терминального лексикона представлена в виде открытой динамичной структуры (которая склонна расширяться). Во-вторых, состав группы заглавных терминов указывает на концептуальную базу ТЛ, знание которой является основой дальнейшего знакомства с данной отраслью. В-третьих, словарь открытого типа информирует об относительных размерах данного лексикона путем сопоставления численности группы заглавных терминов с количеством т. н. вспомогательных терминов, представляющих собой инструмент семантизации заглавных единиц [Michałowski 2009: 206-207]. Это позволяет сделать вывод, что для применения в учебном процессе лучшим является словарь открытого типа, представляющий знания в более удобной и понятной форме, а также предоставляющий пользователю дополнительную информацию относительно статуса термина и относительных размеров ТЛ.

На основании вышесказанного можно сделать вывод, что описание модели идеального многоязычного ПТС должно выглядеть следующим образом: тезаурус 2^о точности, полный, открытый, гармонизированный, симметричный. Следует также отметить, что вышеописанная модель предрасположена к реализации в электронной форме, при которой необходимо отчетливо выделить концептуальную основу представляемого терминологического лексикона.

Ни один из существующих терминологических словарей не отвечает полностью вышепредставленной терминографической модели. Однако надо сказать, что некоторые из них в большей или меньшей степени к нему приближаются. Поэтому необходимо издавать целые терминографические серии [ср. Lukszyn 2004]. Конструирование словарей открытого типа содействует этому процессу.

В заключение следует добавить, что, в связи с динамическим развитием науки и техники, а также международного сотрудничества в разных областях, необходима постоянная работа над улучшением модели идеального многоязычного предметного терминологического словаря.

Bibliografia:

Czerni S., 1977, *Słowniki specjalistyczne*, Wydawnictwo Naukowo-Techniczne, Warszawa.

Karpiński Ł., 2008, *Zarys leksykografii terminologicznej*, KJS UW, Warszawa.

Karpiński Ł., 2014, Baza danych w konstruowaniu lingwistycznym, [w:] Zmarzer W. [red.] *Narzędzia pracy lingwistycznej*, Instytut Rusycystyki UW, Warszawa.

Kielar B. Z., 2001, *Harmonizacja terminologii w słowniku* [w:] Lukszyn J. [red.] *Języki specjalistyczne. Metajęzyk lingwistyki*, KJS UW, Warszawa.

Lerat P., 1995, *Les langues spécialisées*, Presses Universitaires de France, Paris.

Lewandowski J., 2004 [red.], *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, KJS UW, Warszawa.

Lukszyn J., 2002/2005 (red.), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, KJS UW, Warszawa.

Lukszyn J., 2004, *Leksykon specjalistyczny – słownik terminologiczny – seria terminograficzna*, [w:] Lewandowski 2004.

Lukszyn J., Zmarzer W., 2001, *Teoretyczne podstawy terminologii*, KJS UW, Warszawa.

Lukszyn J., Zmarzer W., 2014, *Narzędzia pracy lingwistycznej*, [w:] Zmarzer W. (red.) *Narzędzia pracy lingwistycznej*, Instytut Rusycystyki UW, Warszawa.

Michałowski P., 2004, *W poszukiwaniu idealnego modelu słownika terminologii przedmiotowej* [w:] Lewandowski 2004.

Michałowski P., 2009, *Słownik terminologiczny a dydaktyka języków specjalistycznych*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, t. 26.

Michałowski P., 2011, *Rodzaj wiedzy a słownik terminologiczny*, [w:] „Komunikacja Specjalistyczna”, t. 4, *Od terminologii do leksykografii*, IKLA UW, Warszawa.

Michałowski P., 2014, *Struktura kognitywna języka leksykografii* [w:] Zmarzer W. [red.] *Narzędzia pracy lingwistycznej*, Instytut Rusycystyki UW, Warszawa.

Rondeau G., 1984, *Introduction à la terminologie*, Québec.

Zmarzer W., 1991, *Leksykografia terminologiczna* [w:] Grucza F. (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Ossolineum, Wrocław.

Zmarzer W., 2001, *Typologia słowników terminologicznych* [w:] Lukszyn J. (red.) *Języki specjalistyczne. Metajęzyk lingwistyki*, KJS UW, Warszawa.

Zmarzer W., 2014 (red.), *Narzędzia pracy lingwistycznej*, Instytut Rusycystyki UW, Warszawa.

Герд А. С., 1996 (red.), *Прикладное языкознание*, Издательство СПбГУ, Санкт-Петербург.

Герд А. С., 1996a, *Научно-техническая лексикография* [w:] Герд 1996.

Гринев С. В., 1995, *Введение в терминографию*, Московский педагогический университет, Москва.

Караулов Ю. Н., 1981, *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*, „Наука”, Москва.

Лейчик В. М., 1989, *Опыт построения терминологических словарей* [w:] *Теория и практика научно-технической лексикографии*, Москва.

Марусенко М. А., 1996, *Учебная лексикография* [w:] Герд 1996.

Щерба Л. В., 1958, *Избранные работы по русскому языкознанию и фонетике*, Ленинград.

W poszukiwaniu modelu idealnego wielojęzycznego słownika terminologii branżowej

Artykuł prezentuje rozważania dotyczące modelu idealnego wielojęzycznego słownika terminologii branżowej. Opisany model terminograficzny składa się z następujących elementów: 1) technika semantyzacji jednostek hasłowych, 2) stopień dokładności słownika, 3) objętość słownika, 4) charakter systemu terminologicznego. Omawiane są również najważniejsze dla prezentowanego typu słownika zasady terminograficzne. Należą do nich m.in.:

- zasada systematyzacji terminologii,
- zasada harmonizacji międzyjęzykowej terminologii,
- zasada symetrii terminograficznej.

ŻELAZOWSKA MAGDA, ZABIELSKA MAGDALENA,
Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

JEDNOSTKI CHOROBOWE W OPISACH PRZYPADKÓW W OTOLARYNGOLOGII W TRANSLATORYCZNYM UJĘCIU POLSKO-ANGIELSKO-ROSYJSKIM

Przekład terminologii języka specjalistycznego danej dziedziny jest złożony i może być źródłem wielu problemów tłumaczeniowych, często wynikających z braku odpowiedniego leksykonu terminologicznego. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie opracowanego polsko-angielsko-rosyjskiego glosariusza z dziedziny otolaryngologii na podstawie analizy polskich opisów przypadków, które to stanowią jedno z narzędzi komunikacji pomiędzy specjalistami. Tematyka komunikacji zawodowej w kontekście medycznym jest często podejmowana w pracach językoznawczych. Jak podaje Foucault (1973), język obecny jest na wszystkich etapach leczenia pacjenta, począwszy od zebrania wywiadu, poprzez opis stanu pacjenta, wykonanie badań, rozpoznanie choroby, kończąc na zaleceniach lekarskich.

Przyczynkiem do stworzenia polsko-angielsko-rosyjskiego glosariusza jednostek chorobowych na podstawie otolaryngologicznych opisów przypadków był brak takiego współczesnego opracowania. O ile dostępnych jest wiele prac, badań i rozważań o ogólnym języku medycznym, to nie zostały podjęte dotychczas szczegółowe prace nad językiem medycznym z zakresu otolaryngologii, które dotyczyłyby zarówno analizy terminologicznej jak i doboru zakresu tematyki dla potrzeb dydaktyki medycznej. Niniejsza publikacja jest zatem pierwszą próbą takiego opracowania, które może posłużyć jako podstawa dla dalszych badań lingwistycznych odpowiadających przy tym realnym potrzebom praktycznym.

Już w starożytności wybitny rzymski pisarz Pliniusz Stary powiedział: „*Nic nie jest tak potrzebne człowiekowi, jak medycyna*”. Również słowa Jana Kochanowskiego: „*Szlachetne zdrowie, nikt się nie dowie, jako smakujesz, aż się zepsujesz*” podkreślają, że zdrowie jest najważniejszą wartością w życiu ludzi. Terminologia medyczna jest narzędziem służącym do przekazywania wiedzy specjalistycznej w sferze ochrony zdrowia i życia ludzi. W przeniesieniu powyższych słów na grunt translatoryki, oczywista

jest konieczność opanowania owego narzędzia, a także dołożenie wszelkich starań, aby przekład szeroko pojętych tekstów medycznych był poprawny, dokładny i rzetelny [Fedina 2010: 188-194].

W celu zrozumienia specyfiki języka medycyny warto przyjrzeć się jego cechom charakterystycznym. W swojej monografii dotyczącej analizy języka specjalistycznego, Gotti [2008] wyróżnia szereg jego ogólnych cech, bez względu na dziedzinę, min. zwięzłość, precyzyjność oraz brak nacechowania emocjonalnego. Podejście to prezentowane jest również przez innych naukowców [por. Lukszyn&Zmarzer: 2001, Grucza S.: 2004]. Te cechy można również zaobserwować we współczesnym języku medycznym. Dominują w nim terminy, mianem których określić można pojedyncze słowa, np. *serce, nos, głowa, wątroba, ślimak, anemia, wysięk, perlak, endoskopia, radioterapia, otolaryngologia, pediatria* oraz wyrażenia, np. *zapalenie wątroby, nowotwór złośliwy, zapalenie ucha środkowego, kanał słuchowy wewnętrzny, biopsja bezigłowa, nerw słuchowy, operacja wszczepienia implantu ślimakowego* i inne. Występują tu także skróty (abrewiatury), np. AIDS, HCV, USG, RTG, TK, MRI, jak również terminy mieszane, np. witamina B₁, nerw VII i inne, które przyczyniają się do tego, że tekst specjalistyczny jest zwięzły [por. Gotti 2008]. Jeszcze inna grupa terminów medycznych to eponimy, stanowiące najmniejsze wyzwanie tłumaczeniowe, powstałe na drodze skojarzeniowej od nazwiska uczonego, nazwy zwierzęcia lub innego pojęcia: *choroba Parkinsona, choroba Alzheimera, skala Apgar, odczyn Coombsa, odczyn Biernackiego, zespół Downa, test Babińskiego-Weilla, trąbka Eustachiusza* i inne [Doroszewski 1999].

Warto zwrócić uwagę, że terminologia medyczna musi być również precyzyjna i konkretna, a jeden termin określać tylko jedno pojęcie, co znacznie ułatwia przekład i niweluje błędy w interpretacji, np. wyraz „ucho”, które w języku ogólnym ma wiele znaczeń, w języku medycznym oznacza tylko „narząd słuchu” [por. Gotti 2008].

Cechą charakterystyczną języka medycznego, jako jednego z języków specjalistycznych, jest także ograniczone zastosowanie stylistycznych środków ekspresji. Język medyczny pozbawiony jest nacechowania emocjonalnego, dlatego też często występują w nim czasowniki w formie bezosobowej, np. *wykonano, przeprowadzono, dowiedziano, zanalizowano, zbadano, wykazano* i inne [por. Gotti 2008].

Z uwagi na postęp naukowo-techniczny, w polskim języku medycznym, oprócz wyrazów rodzimych, pojawiają się także te zapożyczone z języków obcych. Ze względu na rozwinięty poziom medycyny w krajach zachodnich znaczący wpływ na rozwój terminologii medycznej ma język angielski. To właśnie w tym języku publikowana jest większość wyników badań i osiągnięć naukowych, organizowane są specjalistyczne sympozja i konferencje naukowe itp. [Górnicz 2009]. Co za tym idzie, we współczesnym języku medycyny pojawiają się takie zapożyczenia anglojęzyczne jak: *AIDS - Acquired Immunodeficiency Syndrome* (pol. *zespół nabytego niedoboru odporności*), *BMI - Body Mass Index* (pol. *wskaźnik masy ciała*), *HCV - hepatitis C virus* (pol. *wirus zapalenia wątroby typu C*) i inne. Występują tu również liczne internacjonalizmy, które w wielu

językach brzmią podobnie lub mają podobną formę graficzną, np. pol. *otolaryngologia*, ang. *otolaryngology*, hiszp. *otolaryngologia*, fr. *otolaryngologie*, itp.

Rola łaciny i greki, które niegdyś były wiodącymi językami medycyny, dziś ogranicza się jedynie do precyzowania pojęć i ułatwienia procesu komunikacji zawodowej. Lekarze i inni specjaliści stosują terminy z języka łacińskiego i greckiego w celu określenia jednostki chorobowej, stanów zdrowotnych, procedur medycznych i innych, jednak normy języka polskiego wg Doroszewskiego [1999] nie pozwalały na użycie wyrazów pochodzenia łacińskiego i greckiego w miejsce polskich ekwiwalentów, choć sufiksy pochodzenia antycznego stanowią stały element terminotwórstwa w zakresie medycyny. Z kolei w języku rosyjskim występują i są stosowane bezpośrednie zapożyczenia z łaciny, np. *аннедиум, инфаркт*.

W niniejszej pracy skupiono się na terminologii medycznej z zakresu otolaryngologii. Według danych WHO coraz więcej osób cierpi na choroby ucha, gardła, zatok, nosa i krtani, tj. 5% całej populacji na świecie. Problemy ze słuchem dotyczą zarówno dzieci jak i dorosłych [WHO 2014]. Zaburzenia słuchu i mowy znacznie wpływają na życie ludzi w społeczeństwie, ich samoocenę i komunikację z innymi. Otolaryngologia zajmuje również ważną pozycję z punktu widzenia rozwoju naukowego. Obecnie odbywa się wiele kongresów, konferencji i sympozjów o zasięgu międzynarodowym w zakresie otolaryngologii, które to skupiają specjalistów z całego świata. W celu poprawnej komunikacji zawodowej opanowanie specjalistyczne terminologii otolaryngologicznej jest niezwykle istotne. Opracowanie omawianego glosariusza jest więc zatem w pełni uzasadnione.

Materiał badawczy w niniejszej pracy stanowią opisy przypadku – gatunek medyczny uważany za najstarszą formę komunikacji w medycynie. Opis przypadku ma na celu przedstawienie nowych chorób lub tych już istniejących, jednak występujących rzadko lub charakteryzujących się nietypowymi objawami. Oznacza to iż tego typu teksty mogą przyczynić się do efektywniejszego rozwiązania podobnych problemów klinicznych w przyszłości, co jednocześnie wiąże się z większą szansą na wyleczenie pacjenta [Krzemieński 2010]. Opis przypadku adresowany jest głównie do lekarzy praktyków, którzy posiadają określony zasób wiedzy specjalistycznej, co pozwala na stosowanie terminologii medycznej oraz przyjętych skrótów i niepełnych wyrażań. Język stosowany w opisach przypadków jest zwięzły i konkretny [Zejda 2006]. Standardowa struktura tego gatunku to: „Wprowadzenie” – podaje krótki rys historyczny i częstotliwość występowania danego schorzenia; „Opis przypadku” – zawiera początkowy wywiad lekarski i dolegliwości, na które uskarża się pacjent, szeroko pojętą diagnostykę i proces leczenia; „Komentarz/Dyskusja/Omówienie/Wnioski” – zawiera interpretację wyników leczenia i ewentualne wskazówki dotyczące leczenia podobnych przypadków. Opisy przypadków, publikowane w różnych czasopismach oraz językach, mogą różnić się od siebie, natomiast z reguły mają określony porządek i ewentualne różnice nie wynikają z różnic kulturowych w danych krajach, ale zależne są od poruszanego tematu i wymagań edytorskich.

Analizie poddano 25 opisów przypadków z dwóch wiodących w Polsce czasopism otolaryngologicznych, wybranych na podstawie wykazu czasopism naukowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz własnej wiedzy autorów w tej dziedzinie: *Otolaryngologia Polska* (14 artykułów) i *Otorynolaryngologia* (11 artykułów). Analiza polegała na odszukaniu jednostek chorobowych, zastosowanych w danym opisie, do których zaliczone zostały nazwy chorób i schorzeń, np. *paradoksalne ruchy fałdów głosowych*, *sarkoidoza*, *szumy uszne*, *kostniakomięsak* oraz objawy chorobowe, np. *obrzęk*, *łzawienie*, *gorączka*, *krwawienie*, *rana*. Kolejnym etapem pracy była analiza częstotliwości występowania powyższych nazw nomenklaturowych we wszystkich 25 opisach łącznie, np. wyraz *guz* pojawił się aż 90 razy, *promienica* 20 razy, a *ziarniniak Wegenera* tylko raz. Większość jednostek chorobowych występujących w analizowanych opisach przypadków ma swoje odniesienie do wielu dziedzin medycyny, co potwierdza fakt, iż otolaryngologia jest nauką interdyscyplinarną i czerpie z osiągnięć innych gałęzi medycyny, z którymi jest bezpośrednio lub pośrednio związana. Łącznie wyróżniono 227 różnych jednostek chorobowych w 25 opisach przypadków przedstawiających różnorodne schorzenia, np. *chłoniaki*, *nowotwory*, *urazy szyi i uszu*, *stany zapalne*, *czerniaki*, *gruźlicę*, *przewlekłe zapalenie ucha środkowego*, *urazy krtani* i inne. Ciekawym spostrzeżeniem jest fakt, iż 9 opisów (36%) przedstawia nowotwory nosa, szczęki, ślinianki przyusznej, krtani, kości czołowej, przewodu słuchowego zewnętrznego i kości skroniowej oraz zatoki sitowej i woreczka łzowego. Na podstawie wykonanej listy frekwencyjnej wybrano 85 najczęściej występujących jednostek chorobowych (minimum dwa razy) i na podstawie dostępnych pozycji leksykograficznych dokonano tłumaczenia na język angielski i rosyjski. W każdym z przypadków dla danej jednostki chorobowej w każdym z języków podano kilka ekwiwalentów powszechnie jak i rzadziej stosowanych, zarówno fachowych i potocznych. Jeśli w polskiej wersji podane jest kilka określeń jednej jednostki chorobowej, to pierwsze z nich wystąpiło w tekście, a kolejne zostały dobrane w oparciu o odpowiednie pozycje leksykograficzne. Dalszy dobór ekwiwalentów i weryfikacja terminologii będzie sukcesywnie prowadzona w ramach postępu prac leksykograficznych.

Wybór wersji językowych umotywowany jest faktem, iż język angielski jest międzynarodowym językiem nauki, a badania i osiągnięcia naukowe zazwyczaj publikowane są w tym właśnie języku. Język rosyjski jest piątym oficjalnym językiem w Unii Europejskiej i również funkcjonuje jako język nauki, szczególnie jeśli chodzi o rozwój techniczny. Co więcej, powszechność języka rosyjskiego w Polsce z każdym rokiem wzrasta, co tworzy konieczność tworzenia materiałów także w tym języku.

Glosariusz zawiera 85 jednostek chorobowych w języku polskim, angielskim i rosyjskim w formie mianownika, ze wskazaniem liczby oraz rodzaju rzeczownika. W języku angielskim rzeczowniki mają naturalnie przypisany rodzaj poprzez ich formę leksykalną, np. *dziewczynka*, *chłopiec*, *kobieta*, *mężczyzna*, *wujek*, *ciocia* itd. W przypadku pozostałych rzeczowników nie określa się ich rodzaju [Sera et. al. 2002]. W związku

z powyższym stwierdzeniem, w niniejszym glosariuszu nie uwzględniono rodzaju podanych ekwiwalentów w języku angielskim, natomiast podano, jak w pozostałych językach, liczbę rzeczownika, co pozwoli na ich poprawne zastosowanie z punktu widzenia gramatyki. Hasła słownikowe ułożone są w porządku alfabetycznym w oparciu o język polski.

**Polsko-angielsko-rosyjski glosariusz jednostek chorobowych
z dziedziny otolaryngologii
na podstawie medycznych opisów przypadków**

Lp.	Język polski	Język angielski	Język rosyjski
1	Alergia, <i>sing, f</i>	Allergy, <i>sing</i> Allergia, <i>sing</i>	Аллергия, <i>sing, f</i>
2	Astma, <i>sing, m</i>	Asthma, <i>sing</i>	Астма, <i>sing, f</i>
3	Bezdech senny, <i>sing, m</i>	Sleep apnoea, <i>sing</i>	Апноэ, <i>sing, n</i>
4	Bezgłos, <i>sing, n</i>	Aphonia, <i>sing</i> Loss of voice, <i>sing</i>	Афония, <i>sing, f</i>
5	Brodawczak, <i>sing, m</i>	Papilloma, <i>sing</i>	Папиллома, <i>sing, f</i>
6	Brodawczak odwrócony błony śluzowej nosa, <i>sing, m</i>	Inverted papilloma, <i>sing</i>	Инвертированная папиллома полости носа, <i>sing, f</i>
7	Chłoniak, <i>sing, m</i>	Lymphoma, <i>sing</i>	Лимфома, <i>sing, f</i>
8	Chłoniak typu MALT, <i>sing, m</i>	MALT lymphoma (MALToma), <i>sing</i>	MALT-лимфома, <i>sing, f</i>
9	Choroba Hodgkina, <i>sing, f</i> Chłoniak Hodgkina, <i>sing, m</i> Ziarnica złośliwa, <i>sing, f</i> Limfogranulomatoza, <i>sing, f</i>	Hodgkin's disease, <i>sing</i> Hodgkin's lymphoma, <i>sing</i>	Болезнь Ходжкина, <i>sing, f</i> Лимфома Ходжкина, <i>sing, f</i> Злокачественная гранулёма, <i>sing, f</i> Лимфогранулематоз, <i>sing, m</i>
10	Choroba Marfana, <i>sing, f</i> Zespół Marfana, <i>sing, m</i>	Marfan syndrome, <i>sing</i>	Болезнь Марфана, <i>sing, f</i> Синдром Марфана, <i>sing, m</i>
11	Choroba Mikulicza- Radeckiego, <i>sing, f</i> Zespół Sjögrena, <i>sing, m</i>	Sjögren syndrome, <i>sing</i> Mikulicz's disease, <i>sing</i>	Синдром Шегрена, <i>sing, m</i> Болезнь Микулича, <i>sing, f</i>

12	Choroba refluksowa przełyku, <i>sing, f</i> Refluks żołądkowo-przełykowy (GER), <i>sing, m</i> Kwaśny refluks przełykowy, <i>sing, m</i>	Gastroesophageal reflux disease (GERD), <i>sing</i> Gastro-oesophageal reflux disease (GORD), <i>sing</i> Gastric reflux disease, <i>sing</i> Acid reflux disease, <i>sing</i>	Гастроэзофагеальная рефлюксная болезнь (ГЭРБ), <i>sing, f</i>
13	Choroba wrzodowa, <i>sing, f</i>	Chronic peptic ulcer disease, <i>sing</i>	Язвенная болезнь, <i>sing, f</i>
14	Chrypka, <i>sing, f</i>	Hoarseness, <i>sing</i> Hoarse voice, <i>sing</i>	Охриплость, <i>sing, f</i>
15	Chrzęstniakomięsak, <i>sing, m</i> Chrzęstniak mięsakowy, <i>sing, m</i>	Chondrosarcoma, <i>sing</i>	Хондросаркома, <i>sing, f</i>
16	Cukrzyca, <i>sing, f</i>	Diabetes mellitus, <i>sing</i> Diabetes, <i>sing</i>	Сахарный диабет, <i>sing, m</i> Сахарная болезнь, <i>sing, f</i>
17	Czerniak, <i>sing, m</i>	Melanoma, <i>sing</i> Melanosarcoma, <i>sing</i> Melanotic cancer, <i>sing</i> Melanotic sarcoma, <i>sing</i>	Меланома, <i>sing, f</i>
18	Depresja, <i>sing, f</i>	Depression, <i>sing</i>	Депрессия, <i>sing, f</i>
19	Dna moczanowa, <i>sing, f</i> Artretyzm, <i>sing, m</i> Skaza moczanowa, <i>sing, f</i> Podagra, <i>sing, f</i>	Gout, <i>sing</i> Podagra, <i>sing</i>	Мочекислый диатез, <i>sing, m</i> Подагра, <i>sing, f</i>
20	Duszność, <i>sing, f</i>	Dyspnoea, <i>sing</i> Breathlessness, <i>sing</i> Shortness of breath, <i>sing</i> Air hunger, <i>sing</i>	Одышка, <i>sing, f</i> Диспноэ, <i>sing, n</i>
21	Dysfonia, <i>sing, f</i>	Dysphonia, <i>sing</i>	Дисфония, <i>sing, f</i>
22	Dystonia krtani, <i>sing, f</i>	Laryngeal dystonia, <i>sing</i>	Дистония мышц гортани, <i>sing, f</i>
23	Gruczolak, <i>sing, m</i>	Adenoma, <i>sing</i>	Аденома, <i>sing, f</i>
24	Gruźlica, <i>sing, m</i>	Tuberculosis, <i>sing</i>	Туберкулёз, <i>sing, m</i>
25	Gruźlica krtani, <i>sing, f</i>	Tuberculosis of the larynx, <i>sing</i> Laryngeal tuberculosis, <i>sing</i>	Туберкулёз гортани, <i>sing, m</i>

26	Guz, <i>sing, m</i>	Tumour, <i>sing</i> Cancer, <i>sing</i>	Опухоль, <i>sing, f</i>
27	Kaszel, <i>sing, m</i>	Cough, <i>sing</i>	Кашель, <i>sing, m</i>
28	Kiła, <i>sing, f</i>	Syphilis, <i>sing</i> Lues, <i>sing</i>	Сифилис, <i>sing, m</i> Льюэс (<i>устар.</i>), <i>sing, m</i>
29	Kostniakomięsak, <i>sing, m</i>	Osteosarcoma, <i>sing</i>	Остеосаркома, <i>sing, f</i> Остеогенная саркома, <i>sing, f</i>
30	Krwawienie, <i>sing, n</i>	Bleeding, <i>sing</i>	Кровотечение, <i>sing, n</i>
31	Krwawienie z nosa, <i>sing, n</i>	Epistaxis, <i>sing</i> Nosebleed, <i>sing</i>	Носовое кровотечение, <i>sing, n</i> Эпистаксис, <i>sing, m</i>
32	Krwiak, <i>sing, m</i>	Haematoma, <i>sing</i>	Гематома, <i>sing, f</i>
33	Ludzki wirus niedoboru odporności (HIV), <i>sing, m</i>	Human immunodeficiency virus (HIV), <i>sing</i>	Вирус иммунодефицита человека, <i>sing, m</i>
34	Łzawienie, <i>sing, n</i>	Lacrimation, <i>sing</i> Dacryorrhoea, <i>sing</i>	Слезотечение, <i>sing, n</i>
35	Martwica, <i>sing, f</i>	Necrosis, <i>sing</i>	Некроз, <i>sing, m</i>
36	Miażdżyca, <i>sing, f</i>	Atheromatosis Atherosclerosis, <i>sing</i> Arteriosclerotic vascular disease (ASVD), <i>sing</i> Sclerosis, <i>sing</i>	Атеросклероз, <i>sing, m</i>
37	Mięsak, <i>sing, m</i>	Sarcoma, <i>sing</i>	Саркома, <i>sing, f</i>
38	Mioklonie podniebienia miękkiego, <i>pl</i>	Palatal myoclonus, <i>pl</i>	Миоклония мягкого нёба, <i>sing, f</i>
39	Mukowiscydoza, <i>sing, f</i> Zwłóknienie torbielowate, <i>sing, n</i>	Mucoviscidosis, <i>sing</i> Cystic fibrosis (CF), <i>sing</i>	Муковисцидоз, <i>sing, m</i> Кистозный фиброз, <i>sing, m (редко)</i>
40	Naciek zapalny, <i>sing, m</i>	Inflammatory infiltration, <i>sing</i>	Воспалительный инфильтрат, <i>sing, m</i>
41	Nadciśnienie tętnicze, <i>sing, m</i>	Hypertension (HTN), <i>sing</i>	Артериальная гипертензия, <i>sing, f</i> Артериальная гипертония, <i>sing, f</i>
42	Niedosłuch odbiorczy, <i>sing, m</i>	Sensorineural hearing loss, <i>sing</i>	Нейросенсорная тугоухость, <i>sing, f</i>
43	Niedosłuch przewodzeniowy, <i>sing, n</i>	Conductive hearing loss, <i>sing</i>	Кондуктивная тугоухость, <i>sing, f</i>

44	Nowotwór, <i>sing, m</i>	Tumour, <i>sing</i> Neoplasm, <i>sing</i> New growth, <i>sing</i>	Опухоль, <i>sing, f</i> Новообразование, <i>sing, n</i> Неоплазия, <i>sing, f</i> Неоплазма, <i>sing, f</i>
45	Nowotwór niezłośliwy, <i>sing, m</i> Nowotwór łagodny, <i>sing, m</i>	Benign tumour, <i>sing</i> Benign neoplasm, <i>sing</i>	Доброкачественная опухоль, <i>sing, f</i>
46	Nowotwór złośliwy, <i>sing, m</i>	Malignant tumour, <i>sing</i> Malignant neoplasm, <i>sing</i>	Злокачественная опухоль, <i>sing, f</i> Злокачественное ново- образование, <i>sing, m</i>
47	Obrzęk, <i>sing, m</i>	Oedema, <i>sing</i> Dropsy, <i>sing</i> Swelling, <i>sing</i>	Отёк, <i>sing, m</i>
48	Odma, <i>sing, f</i>	Pneumothorax, <i>sing</i> Emphysema, <i>sing</i>	Пневмоторакс, <i>sing, m</i>
49	Paradoksalne ruchy fałdów głosowych (PVFM), <i>pl</i>	Paradoxical vocal fold motion (PVFM), <i>sing</i>	Синдром парадоксального движения голосовых складок, <i>sing, m</i>
50	Pemfigoid bliznowaciejący, <i>sing, m</i>	Cicatricial pemphigoid (CP), <i>sing</i>	Рубцовый пемфигоид, <i>sing, m</i>
51	Perforacja błony bębenkowej, <i>sing, f</i>	Perforated eardrum, <i>sing</i> Ruptured eardrum, <i>sing</i> Tympanic membrane perforation, <i>sing</i>	Перфорация барабанной перепонки, <i>sing, f</i>
52	Perlak, <i>sing, m</i>	Cholesteatoma, <i>sing</i>	Холестеатома, <i>sing, f</i>
53	Polip, <i>sing, m</i>	Polyp, <i>sing</i>	Полип, <i>sing, m</i>
54	Polip choanalny, <i>sing, m</i> Polip Kiliana, <i>sing, m</i>	Antrochoanal polyp, <i>sing</i>	Антрохоанальный полип, <i>sing, m</i>
55	Półowiczny przykurcz mięśni twarzy, <i>sing, m</i>	Hemifacial spasm, <i>sing</i>	Гемифациальный спазм, <i>sing, m</i>
56	Porażenie fałdów głosowych, <i>sing, n</i>	Vocal cord paralysis, <i>sing</i> Vocal cord paresis, <i>sing</i>	Паралич голосовых складок, <i>sing, m</i>
57	Porażenie nerwu twarzowego, <i>sing, n</i>	Facial nerve paralysis, <i>sing</i>	Паралич лицевого нерва, <i>sing, m</i>
58	Promienica, <i>sing, f</i>	Actinomycosis, <i>sing</i>	Актиномикоз, <i>sing, m</i>
59	Przewlekłe zapalenie ucha środkowego, <i>sing, n</i>	Chronic otitis media, <i>sing</i>	Хронический средний отит, <i>sing, m</i>

60	Rak łojowy, <i>sing, m</i>	Sebaceous carcinoma, <i>sing</i>	Рак сальных желез, <i>sing, m</i>
61	Rak podstawno komórkowy skóry, <i>sing, m</i>	Basal-cell carcinoma, <i>sing</i> Basal cell cancer (BCC), <i>sing</i> Basal-cell epithelioma, <i>sing</i>	Базальноклеточный рак кожи, <i>sing, m</i> Базалиома, <i>sing, f</i>
62	Rak śluzowo naskórkowy, <i>sing, m</i>	Mucoepidermoid carcinoma, <i>sin</i>	Слизеобразующий плоскоклеточный рак, <i>sing, m</i>
63	Ropień, <i>sing, m</i>	Abscess, <i>sing</i> Apostem, <i>sing</i> Apostema, <i>sing</i>	Абсцесс, <i>sing, m</i>
64	Ropowica, <i>sing, f</i>	Phlegmon, <i>sing</i> Phlegmonous abscess, <i>sing</i> Phlegmonous cellulitis, <i>sing</i> Diffuse phlegmon, <i>sing</i>	Флегмона, <i>sing, f</i>
65	Sarkoidoza, <i>sing, f</i> Choroba Besniera-Boecka-Schaumanna, <i>sing, f</i>	Sarcoidosis, <i>sing</i> Besnier-Boeck-Schaumann disease, <i>sing</i>	Саркоидоз, <i>sing, m</i> Болезнь Беньё — Бёка — Шаумана, <i>sing, f</i>
66	Siatkówczak, <i>sing, m</i>	Retinoblastoma, <i>sing</i>	Ретинобластома, <i>sing, f</i> Диктиома, <i>sing, f</i>
67	Skrzywienie przegrody nosa, <i>sing, n</i>	Nasal septum deviation, <i>sing</i>	Искривление перегородки носа, <i>sing, n</i> Искривление носовой перегородки, <i>sing, n</i>
68	Szczękościsk, <i>sing, m</i>	Trismus, <i>sing</i> Lockjaw, <i>sing</i>	Тризм, <i>sing, m</i>
69	Szum uszny, <i>sing, m</i>	Tinnitus, <i>sing</i> Ear buzzing, <i>sing</i>	Ушной шум, <i>sing, m</i> Тиннитус, <i>sing, m</i>
70	Ślinotok, <i>sing, m</i>	Hypersalivation, <i>sing</i> Ptyalism, <i>sing</i> Sialorrhoea, <i>sing</i>	Гиперсаливация, <i>sing, f</i> Слюнотечение, <i>sing, n</i> Птиализм, <i>sing, m</i>
71	Torbiel, <i>sing, f</i> Cysta, <i>sing, f</i>	Cyst, <i>sing</i>	Киста, <i>sing, f</i>
72	Tympanoskleroza, <i>sing, f</i>	Tympanosclerosis, <i>sing</i>	Тимпаносклероз, <i>sing, m</i>
73	Uszkodzenie słuchu, <i>sing, n</i> Ubytek słuchu, <i>sing, m</i>	Hearing loss, <i>sing</i>	Потеря слуха, <i>sing, f</i> Повреждение слуха, <i>sing, n</i>

74	Uraz, <i>sing, m</i>	Trauma, <i>sing</i> Injury, <i>sing</i>	Травма, <i>sing, f</i>
75	Uraz akustyczny, <i>sing, m</i>	Acoustic trauma, <i>sing</i>	Акустическая травма, <i>sing, f</i>
76	Wirus brodawczaka ludzkiego (HPV), <i>sing, m</i>	Human Papilloma Virus (HPV), <i>sing</i>	Папилломавирус человека, <i>sing, m</i> Вирус папилломы человека (ВПЧ), <i>sing, m</i>
77	Wirusowe zapalenie wątroby typu B (HBV), <i>sing, m</i>	Hepatitis B, <i>sing</i> Hepatitis B virus (HBV), <i>sing</i>	Гепатит В, <i>sing, m</i> вирус ГВ, ВГВ или HBV, <i>sing, m</i>
78	Wysiękowe zapalenie ucha środkowego, <i>sing, n</i>	Otitis media with effusion (OME), <i>sing</i>	Экссудативный средний отит (ЭСО), <i>sing, m</i>
79	Wytrzeszcz, <i>sing, m</i>	Exophthalmos, <i>sing</i> Exophthalmus, <i>sing</i> Proptosis, <i>sing</i> Exorbitism, <i>sing</i> Protrusion of the eyeballs, <i>sing</i>	Экзофтальм, <i>sing, m</i> Пучеглазие, <i>sing, n</i>
80	Zapalenie zębopochodne zatoki, <i>sing, n</i>	Odontogenous maxillary sinusitis, <i>sing</i>	Одонтогенные гаймориты, <i>pl</i>
81	Zespół Angelmana, <i>sing, m</i>	Angelman syndrome, <i>sing</i>	Синдром Ангельмана, <i>sing, m</i>
82	Zespół Churg-Straussa, <i>sing, m</i> Eozynofilowe ziarniniakowe zapalenie naczyń, <i>sing, n</i>	Churg–Strauss syndrome, <i>sing</i> Eosinophilic granulomatosis with polyangiitis, <i>sing</i>	Синдром Чарга- Стросса, <i>sing, m</i> Эозинофильный гранулематоз с полиангиитом, <i>sing, m</i>
83	Zespół Münchhausena, <i>sing, m</i>	Münchhausen syndrome, <i>sing</i>	Синдром Мюнхгаузена, <i>sing, m</i>
84	Zespół Pradera-Willego, <i>sing, m</i>	Prader-Willi syndrome, <i>sing</i>	Синдром Прадера — Вилли, <i>sing, m</i>
85	Ziarnina, <i>sing, f</i>	Granular tissue, <i>sing</i> Granulation, <i>sing</i>	Грануляция, <i>sing, f</i>

Piśmiennictwo

Monografie i artykuły:

Doroszewski J., 1999, *Polski język medyczny*, [w:] W. Pisarek, (red.), „Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci”, Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, 33-49.

Fedina E.A., 2010, *Types of synonyms in the medical terminology*, [w:] „Vestnik IGLU”, № 3, s. 188-194.

Foucault M., 1973, *The Birth of the Clinic. An Archaeology of Medical Perception*. Nowy Jork: Vintage Books Edition.

Gotti M., 2008, *Investigating Specialised Discourse*. Bern: Peter Lang.

Górnicz M., 2005, *Lingua anglica medicinalis?*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t. 5, „Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych Uniwersytetu Warszawskiego, 135-140.

Grucza S., 2004, *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, KJS UW, Warszawa.

Krzemieniecki K., 2010, *Opis przypadku – sztuka zwięzłości*, [w:] „Onkologia w praktyce klinicznej”, t. 6, № 2, 85-86.

Sera D., et al., 2002, *When language affects cognition when it does not: An analysis of grammatical gender and classification*, [w:] “Journal of Experimental Psychology: General”, vol. 131, №3, 377-397.

WHO = World Health Organization, 2014, *Deafness and hearing loss*, WHO Media centre. [dostęp: 19.08.2014].

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs300/en/>.

Zejsza J., 2006, *Medyczny artykuł naukowy. Zasady dobrej praktyki publikacyjnej*, [w:] „Annales Academiae Medicae Silesiensis”, № 4, 323-329.

Słowniki i encyklopedie:

Bateman H. et al., 2007, *The Dictionary of Medical Terms*. Londyn: A&C Black.

Bogusławski S., et al. (red.), 1987, *Mała encyklopedia medycyny*, t. 1-3. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Hofman A., 1957, *Słownik lekarski rosyjsko-polski*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.

Majewski T. et al., 1998, *Słownik terminów rehabilitacyjnych polsko-angielsko-niemiecko-francusko-rosyjski*. Warszawa: Centrum Badawczo-Rozwojowe Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Martin E.A., 2006, *Oxford Concise Colour Medical Dictionary*. Oxford.

Neuman B., 1987, *Słownik lekarski*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.

Perlińska L., et al., 2007, *Medical Slang & Acronyms. Słownik angielsko-polski*. Medyk.

Perlińska, L., et al. 2009, *Medical Eponym*. Medyk.

Reihard V., 2006, *Słownik medyczny i farmaceutyczny w 11 językach*. MedPharm Polska.

Słomski P., et al., 2007, *Podręczny słownik medyczny polsko-angielski i angielsko-polski*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL.

Youngson R.M., 2005, *Collins Dictionary of Medicine*. 4th edition. Glasgow: Collins.

Zaniewski J., et al., 2006, *Podręczny słownik medyczny polsko-rosyjski i rosyjsko-polski*. Warszawa: Wydawnictwo Lekarskie PZWL.

Арнаутов Г., 1964, *Медицинская терминология на пяти языках*, София: Медицина и физкультура.

Бенюмович М. (ред.), 2000, *Большой русско-английский медицинский словарь*, Москва: «РУССО».

Злотницкий Б. (ред.), 1971, *Медицинский словарь*, Варшава: Польское государственное медицинское издательство.

DISEASE ENTITIES IN THE DESCRIPTIONS OF OTOLARYNGOLOGICAL CASES WITHIN THE CONTEXT OF POLISH - ENGLISH - RUSSIAN TRANSLATIONS

Translating terminology of a given field is a complex and infrequently problematic task, often caused by the lack of specialised vocabulary or knowledge. Although the existing research on medical language in general and terminologies of specific fields in particular is ample, the authors know of no study addressing the terminology used in otolaryngology. Therefore, this paper is the first attempt to present a Polish-English-Russian glossary of disease-related terms based on case reports in otolaryngology. To this aim, a corpus of 25 case reports from 2 leading Polish journals – *Otolaryngologia Polska* (*Polish Otolaryngology*) and *Otorynolaryngologia* (*Otorhinolaryngology*) has been compiled in order to analyse the most frequently occurring terms for different disease entities. Ultimately, 227 terms have been identified, out of which 85 have been chosen for inclusion in the glossary. Each terminological unit has then been provided with English and Russian equivalents.

MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA*Uniwersytet Warszawski – Instytut Rusycystyki***BIBLIOGRAFIA PRAC Z ZAKRESU TERMINOGRAFII
POLSKO-ROSYJSKIEJ I ROSYJSKO-POLSKIEJ ZA LATA
1990-2012 W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM**

Gwałtowny rozwój języków specjalistycznych związany z postępowaniem naukowo-technicznym w XX wieku wpłynął na pojawienie się terminografii – dziedziny zajmującej się teorią i praktyką konstruowania słowników terminologicznych. Tworzenie słowników terminologicznych poszczególnych branż należy dziś do zadań pierwszoplanowych, gdyż utwierdzają one status zawodowy poszczególnych dziedzin wiedzy. Prezentując stan terminografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej pod uwagę wzięto artykuły, monografie, recenzje oraz prace doktorskie z tego zakresu tematycznego. Dane dotyczące wyżej wymienionych publikacji pochodzą z 27 czasopism naukowych⁵⁶ o profilu językoznawczym wydawanych przez największe ośrodki akademickie w Polsce. Niniejszy artykuł przedstawia bibliografię prac teoretycznych z zakresu terminografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej w układzie chronologicznym. W charakterystyce każdej

⁵⁶ Przeanalizowano treść następujących czasopism: „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne. Filologia rosyjska”; „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica”; „Białostockie Archiwum Językowe”; „Opuscula Polonica et Russica”; „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”; „Linguistica Copernicana”; „Linguistica Silesiana”; „Neophilologica Podlasiensis”; „Kieleckie Studia Filologiczne”; „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe: język, literatura, kultura”; „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Studia Neofilologiczne”; „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. Filologia Rosyjska”; „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria Filologiczna. Językoznawstwo”; „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”; „Studia Rossica Posnaniensis”; „Przegląd Rusycystyczny”; „Studia Rossica”; „Studia Wschodniosłowiańskie”; „Acta Neophilologica”; „Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis”; „Acta Polono-Ruthenica”; „Annales Neophilologiarum”; „Język. Komunikacja. Informacja”; „Scripta Neophilologica Posnaniensis. Rocznik poświęcony językoznawstwu, literaturoznawstwu i kulturoznawstwu”; „Studia i szkice slawistyczne. Literatura. Kultura. Język”; „Linguodidactica”; „Lingua Posnaniensis. Czasopismo poświęcone językoznawstwu porównawczemu i ogólnemu”.

publikacji uwzględnia się autora, tytuł, datę powstania, wydawnictwo, miejsce wydania oraz zwięzłą treść⁵⁷.

Analiza wskazanych poniżej publikacji może stać się przyczynkiem do opracowania następujących zagadnień, dotyczących terminografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej:

- 1) współczesne kierunki rozwoju terminografii dwujęzycznej;
- 2) mankamenty współczesnych dwujęzycznych słowników terminologicznych;
- 3) makro- i mikrostruktura współczesnych dwujęzycznych słowników terminologicznych;
- 4) zasady terminograficzne obowiązujące przy konstruowaniu dwujęzycznych słowników terminologicznych;
- 5) projekty słowników terminologicznych;
- 6) problemy współczesnej terminografii dwujęzycznej;
- 7) typologia słowników terminologicznych;
- 8) miejsce tezaury w terminografii dwujęzycznej i in.

Ponadto analiza wskazanych poniżej publikacji może stanowić również tło do badań nad polsko-rosyjskimi i rosyjsko-polskimi słownikami terminologicznymi.

Wykaz prac teoretycznych z zakresu terminografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej

1991

Zmarzer W., 1991, *Leksykografia terminologiczna* [w:] *Teoretyczne podstawy terminologii*, F. Grucza (red.), Ossolineum, Wrocław, s. 117-132.

[Autorka definiuje termin leksykografia terminologiczna. Przeciwwstawiając słownik terminologiczny słownikowi filologicznemu oraz encyklopedycznemu ujawnia różnice pomiędzy nimi. Słownikom terminologicznym przeciwstawione zostają również rejestry terminologiczne. Jako przykład rejestrów terminologicznych autorka podaje m.in. *Słownik prawniczy polsko-rosyjski* (1986) i krytycznie analizuje jego strukturę. Ostatnia część artykułu poświęcona została tezaurosom jako szczególnemu typowi słowników terminologicznych.]

1993

Sokólski K., 1993, *Polsko-rosyjskie tożsamości i podobieństwa leksykalne w słownictwie prawniczym (na podstawie słowników)*,

⁵⁷ Nie odniesiono się do treści recenzji, jako, że recenzje słowników terminologicznych mają stałą strukturę, tzn. omówienie słownika (treści, budowy mikro- i makrostruktury) oraz ewentualne uwagi.

niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. M. Jurkowskiego, Warszawa: Wydział Rusycystki i Lingwistyki Stosowanej.

[Autor rozprawy podjął próbę opisania polsko-rosyjskich tożsamości i podobieństw w leksyce prawniczej, wskazując jednocześnie na rolę i konsekwencje ich istnienia. Bazę leksykalną badań nad tożsamościami i podobieństwami stanowiło polskie słownictwo prawnicze wyekscerpowane ze *Słownika Języka Polskiego* W. Doroszewskiego. Cały zasób polskiego słownictwa prawniczego porównano z rosyjskimi ekwiwalentami pod względem występowania w tym słownictwie tożsamości i podobieństw. Wszystkie tożsamości i podobieństwa zaprezentowano w *Słowniku polsko-rosyjskich tożsamości i podobieństw w słownictwie prawniczym* podzielonym na dwie części: I – zawierająca hasła jednowyrazowe, II – zawierająca hasła złożone. Przeprowadzono również analizę słowotwórczą materiału oraz analizę tego zasobu pod względem genezy terminów.]

1994

Szczęśny A., 1994, *Tezaurus terminologii translatorycznej*, red. J. Lukszyn PWN, Warszawa 1993 [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 1-2, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 131-134. (rec.).

1999

Golonka R., 1999, *Zasady ustalenia zakresu ekonomicznego leksykonu terminologicznego* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 3-4, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice: s. 109-114.

[Autor analizuje strukturę leksykonu branżowego ekonomii, opierając się o słowniki polsko-rosyjskie i rosyjsko-polskie. Z punktu widzenia zasad konstruowania słowników terminologicznych artykuł porusza problem ustalania zakresu poszczególnych leksykonów. Według autora słownik ekonomiczny jako najbardziej ogólny i zawierający dużą ilość artykułów hasłowych może być traktowany jako punkt wyjścia do poszukiwania ekwiwalentów w leksykonie branżowym obejmującym swym zakresem wąską dziedzinę. Autor zaznacza, że jednym z kryteriów ustalania zakresu leksykonu branżowego powinno być porównanie terminologii danej dziedziny z terminologią języka, będącego prymarnym systemem terminologicznym, jako że terminy z prymarnego systemu terminologicznego mają zazwyczaj charakter internacjonalny, bardziej w terminologii pożądany, a co za tym idzie owa terminologia powinna trafić do konstruowanego słownika. Innym kryterium jest stosowanie filtru słowotwórczego tzn. sprawdzanie, które terminy dają możliwość tworzenia nowych terminów na podstawie istniejących już jednostek bazowych. W ten sposób oceniany jest model derywacyjny, a co za tym idzie ilość terminów będących jednostkami pochodnymi, które powinny zostać umieszczone w słowniku.]

Piotrowski R., 1999, *Bronisława Konopielko, Słownik finansowy rosyjsko-polski*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1996, 403 s.; *Bronisława Konopielsko, Русский язык делового общения. Коммерческая корреспонденция*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1996, 110 s. [w:] «Acta Polono-Ruthenica», t. IV, Wydawnictwo WSP Olsztyn, Olsztyn, s. 399-401. (rec.).

2000

Lewicki R., 2000, *Rosyjsko-polski słownik objaśniająco-przekładowy Chrześcijaństwo. Koncepcja i wybrane materiały*, [w:] «Studia Rossica», t. XI, W. Zmarzer, W. Skrunda (red.), Wydawnictwo Studia Rossica, Warszawa, s. 287-295.

[Autor przedstawia w artykule przykładowe artykuły hasłowe projektowanego słownika. Poruszona również została kwestia doboru translandów do słownika. Autor wskazuje na następujące kryteria: częstotliwość ich użycia we współczesnych tekstach oraz tzw. „nośność kulturowa” leksyki – chodzi o odzwierciedlenie w niej pewnych cech kultury rosyjskiej, w szczególności tych, które nie są identyczne z kulturą polską.]

Алексеенко М., 2000, *Некоторые проблемы теории и практики лексикографического описания официально-деловой речи* [w:] «Studia Rossica», t. XI, W. Skrunda, W. Zmarzer (red.), Instytut Rusycystyki UW, Warszawa, s. 325-335.

[Artykuł dotyczy wybranych zasad konstruowania *Polsko-rosyjsko-ukraińskiego słownika języka oficjalno-urzędowego*. Przewiedzona została mikrostruktura słownika wraz z przykładami artykułów hasłowych.]

2001

Łukszyn J., Zmarzer W., 2001, *Teoretyczne podstawy terminologii*, KJS UW, Warszawa.

[Podręcznik składający się z czterech części poświęcono następującym zagadnieniom: terminologia, słownictwo specjalistyczne, termin oraz jego typy, typy tekstów specjalistycznych, struktura leksykonu terminologicznego, prymarny system terminologiczny, internacjonalizacja leksykonów terminologicznych, terminotwórstwo, norma terminologiczna, unifikacja leksykonu terminologicznego, zasady pracy terminologicznej, system terminologiczny, definicja i jej typy terminografia jako dyscyplina naukowa, zasady pracy terminograficznej, typologia słowników terminologicznych, zasady oceny słowników terminologicznych, tezaurs terminologii branżowej.]

Wołczuk J., 2001, *A. Markunas, T. Uczitel: Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Лексикон христианства русско-польский и польско-русский*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1999, 368 s. [w:] «Przełęcz

Rusycystyczny», z. 1, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s.84-87. (rec.).

2002

Karpiński Ł., 2002, *Принципы составления многоязычного словаря терминологии дорожного строительства* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 3, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 95-99.

[Autor opisuje zasady konstruowania projektowanego wielojęzycznego tezaursusa. Klasyfikacja terminów w tezaursusie odzwierciedla logikę profesjonalnej działalności. Projektowany tezaursus jest otwartym systemem modułów, do którego można bez problemów dodawać nowe moduły i w ten sposób poszerzać jego tematykę. Wyróżnianie modułów określa zakres słownika i pomaga uporządkować terminologię.]

2004

Ostanina-Olszewska J., 2004, *Problemy stworzenia wielojęzycznego słownika internetowego biznesmena (polsko-angielsko-rosyjski)* [w:] «Linguodidactica», t. VIII, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s.127-136.

[Artykuł przedstawia algorytm działania słownika, jego mikrostrukturę oraz zalety słownika internetowego.]

2005

Dacewicz L., 2005, *Podręczny polsko-rosyjski słownik biznesmena //Краткийпольско-русскийсловарьбизнесмена*, pod red. Jurija Lukszyna i Wandy Zmarzer, Warszawa 204, ss. 319 [w:] «Studia Wschodniosłowiańskie», t. 5, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 317-318. (rec.).

Lukszyn J. (red), 2005, *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, KJS UW, Warszawa.

[Słownik w formie tezaursusa przedstawia podstawowe pojęcia z zakresu teorii języków specjalistycznych. Większość artykułów hasłowych opracowano na podstawie rosyjskiej literatury fachowej (również zachodnioeuropejskiej), o czym świadczą noty bibliograficzne znajdujące się po definicjach terminów hasłowych.]

Karpiński Ł., 2005, *Teoretyczne podstawy sporządzania modułowego słownika terminologii branżowej (na materiale lądowego budownictwa transportowego w języku polskim, rosyjskim i angielskim)*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich, Katedra Języków Specjalistycznych.

[Praca doktorska składa się z dwóch części: teoretycznej – podstawy sporządzania modułowego słownika terminologii LBT oraz praktycznej – słownika. W części teoretycznej autor porusza m.in. następujące zagadnienia: komunikacja językowa, rola tłumacza w międzynarodowym wydaniu komunikacji językowej, struktura słownika lądowego budownictwa transportowego. Dla potrzeb rozprawy zdefiniowane zostały następujące pojęcia: standard terminologiczny, termin, słowo języka potocznego, koncept, cecha dystynktywna. Część praktyczna oprócz słownika obejmuje opis modułów składowych słownika, dane statystyczne dotyczące: klasyfikacji terminów według alfabetu, udziału poszczególnych typów jednostek terminologicznych w strukturze teaurusu, stosunku ilościowego terminów w teaurusie ze względu na ich długość itp., przykładowe materiały uzupełniające do słownika.]

2006

Karpiński Ł., 2006, *Model kompilacji modułowego teaurusu terminologii specjalistycznej* [w:] «Linguodidactica», t. X, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 57-67.

[Autor wskazuje na kryteria przyjmowania bądź odrzucania elementów składowych projektowanego teaurusu. Należy wziąć pod uwagę następujące aspekty: położenie terminu względem dziedziny głównej; przydatność terminu w teaurusie, z uwzględnieniem potrzeb potencjalnych odbiorców – należy mieć tu na uwadze rolę słownika w procesie komunikacji specjalistycznej; aktualność pojęcia i jego status (pretermin, termin, standard terminologiczny); rola terminu w systemie klasyfikacji danego technolektu.]

Szymula R., 2006, *Роль композиционных параметров при создании многоязычного терминологического словаря* [w:] «Linguodidactica», t. X, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 261-269.

[Artykuł przedstawia parametry kompozycyjne słownika specjalistycznego, do których należą: sposób porządkowania terminów, określenie składu podstawowych części słownika; sposób przedstawienia w słowniku terminów wielokomponentowych oraz terminów wieloznacznych. Jako przykład zostają podane artykuły hasłowe z *Podręcznego słownika (angielsko-polsko-rosyjskiego) terminów informatycznych*.]

Wojan K., 2006, *Язык росыjsкий в польской лексикографии переводowej. Библиография словарей за lata 1795-2005*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

[Praca K. Wojan zawiera dane o 862 pracach leksykograficznych o charakterze przekładowym, powstałych w latach 1795-2005 oraz 44 pozycje o charakterze encyklopedycznym i 10 – bibliograficznym. Materiał bibliograficzny dotyczący słowników przekładowych został podzielony na dwie grupy: słowniki przekładowe lingwistyczne oraz terminologiczne. Grupa słowników terminologicznych dwu- i wielojęzycznych sklasyfikowana

została według 63 dziedzin w układzie alfabetycznym. Każdy słownik został opatrzony parametrami bibliograficznymi, które dotyczą danych w zakresie autorstwa, tytułu, roku i miejsca wydania, numeru wydania oraz wydawnictwa. W bibliografii wskazane zostały również tytuły obcojęzyczne danego dzieła (jeśli takowe były podane na karcie tytułowej). Ponadto w przypadku niektórych słowników autorka podaje liczbę haseł.]

2007

Karpiński Ł., 2007, *Модульный словарь как орудие труда специалиста и глоттодидактика* [w:] *Wschód-zachód: dialog kultur. Język rosyjski i literatura w perspektywie kulturowej*, t. 1, G. Nefagina (red.), Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk, s. 394-400.

[W artykule zaproponowano określenia kolejnych stopni podziału tezauryśa ładowego budownictwa transportowego według klasyfikacji modułowej. Przedstawione zostały również dydaktyczne aspekty słownika.]

2008

Karpiński Ł., 2008, *Zarys leksykografii terminologicznej*, KJS UW, Warszawa.

[Podręcznik składający się z 15 jednostek tematycznych dotyczy etapów konstruowania słownika terminologicznego. Są to: zakres leksykografii terminologicznej; komunikacja-wiedza-tezaurus; typologia jednostek języka; typologia słowników w kontekście przekazu wiedzy; makrostruktura tezauryśa – wejściowe filtry danych; weryfikacja i rejestracja danych; rejestracja danych – karta terminologiczna – parametry wewnętrzne; rejestracja danych – parametry zewnętrzne; składowe opisu pojęć na poziomie idio-, etno- i technolektu, definicja; ekwiwalencja międzyjęzykowa; podział logiczny – klasyfikacja; system – klasyfikacja – moduły; hasło słownikowe – wizualizacja danych; hipertekst – hiperłącza i sieć w kontekście leksykografii. Został on wyposażony w słownik związany z szeroko pojętą leksykografią terminologiczną. Artykuł hasłowy zawiera deskryptor tytułowy, ekwiwalenty w języku angielskim, rosyjskim i niemieckim oraz definicję w języku polskim.]

Karpiński Ł., 2008, *Trzy aspekty makrostruktury tezauryśa* [w:] «Języki specjalistyczne», t. 8, *Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych*, Ł. Karpiński (red.), KJS UW, Warszawa, s. 206-222.

[Zagadnienia omawiane w artykule dotyczą elementów makrostruktury słownika, do których zalicza się: zasady wyodrębniania bazy konceptualnej; zasady harmonizacji terminologii oraz zasady systematyzacji terminologii. W związku z rozpatrywaniem zakresu terminologicznego słownika specjalistycznego wskazane zostały ich trzy modele tematyczne. Omówiono harmonizację terminologii na płaszczyźnie wewnętrznej i zewnętrznej, a także przedstawiono jedną z możliwości systematyzacji terminologii – trójstopniową klasyfikację modułową.]

Matkowski A., 2008, *Z. Fedus: Wielki słownik sportowy polsko-rosyjski. Большойпольско-русскийспортивныйсловарь*. Warszawa 2007 [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 4, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 149-152. (rec.).

Ostanina-Olszewska J., 2008, *Teoretyczne i praktyczne problemy transkrypcji w słowniku wielojęzycznym* [w:] «Linguodidactica», t. XII, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 115-122.

[Artykuł porusza problem obecności transkrypcji w słownikach zarówno jedno-, dwu- jak i wielojęzycznych. Autorka proponuje zunifikowaną transkrypcję fonetyczną dla trzech języków: polskiego, rosyjskiego i angielskiego. Według opracowanej transkrypcji autorka przygotowała *Polsko-angielsko-rosyjski słownik biznesmena*, w którym do wszystkich terminów dodano ich transkrypcję.]

Szuper-Jakubiuk D., 2008, *Niektóre aspekty tworzenia modułowego tezaurusu terminologii specjalistycznej na przykładzie terminologii handlu zagranicznego* [w:] «Linguodidactica», t. XII, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 187-194.

[Autorka proponuje podział terminologii handlu zagranicznego w oparciu o klasyfikację modułową Ł. Karpińskiego. Dzięki jej zastosowaniu powstają terminy związane z ofertą, kupnem/sprzedazą i dostawą. Obiektem klasyfikacji terminologicznej jest towar. W artykule wskazane również zostały zalety modułowego budowania tezaurusu.]

Szymula R., 2008, *Лингвистические аспекты создания многоязычного терминологического словаря*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.

[Rozprawa doktorska autora składa się dwóch części: teoretycznej oraz praktycznej. W pierwszym rozdziale części teoretycznej autor przedstawia definicje podstawowych pojęć użytych w pracy takich jak: termin, terminologia, nomen, terminoid, quazi-termin, pretermin, profesjonalizm. Przeanalizowane zostały również sposoby zapożyczania terminologii informatycznej w języku polskim i rosyjskim. W rozdziale drugim zostały opisane parametry leksykograficzne, wzięte pod uwagę przy konstruowaniu przez autora *Podręcznego słownika terminów informatycznych (angielsko-polsko-rosyjskiego)*. Autor uwzględnił następujące parametry kompozycyjne: sposób porządkowania zasobu terminologicznego w słowniku, opracowanie poszczególnych części składowych słownika, sposób przedstawienia w słowniku terminów wielokomponentowych oraz terminów wieloznacznych. Drugi typ parametrów związany z ogólną koncepcją słownika odnosi się do określenia zakresu tematycznego słownika, ramy chronologicznej, obecności ekwiwalentów obcojęzycznych, przeznaczenia, adresata, funkcji, objętości, określenia źródeł pozyskiwania terminologii dla potrzeb słownika oraz kryteriów ich doboru dla konstruowanego słownika. Ostatni rozdział pracy dotyczy analizy terminologii informatycznej pod

kątem języka z jakiego została ona zapożyczona. Część praktyczną stanowi wspomniany *Podręczny słownik terminów informatycznych (angielsko-polsko-rosyjski będący glosariuszem.*]

Woźnicka A. M., 2008, *Sposoby reprezentacji wiedzy specjalistycznej w słowniku terminologicznym (na materiale terminologii medycznej w języku polskim i rosyjskim)*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Katedra Języków Specjalistycznych.

[Rozprawa poświęcona została opracowaniu dwóch typów słowników terminologicznych: hipotetycznego tezauryusa *Położnictwo* (przygotowano serię terminologiczną *ciąża*), oraz słownika edukacyjnego *Pod sercem matki*. W części teoretycznej pracy przedstawiono następujące zagadnienia: różnorodne definicje oraz typy wiedzy ludzkiej; sposoby reprezentacji wiedzy specjalistycznej w obrębie leksykonu terminologicznego (opisano pięć komponentów struktury kognitywnej leksykonu terminologicznego, na który składają się: kod terminologiczny, jednostki terminologiczne, paradygmat terminologiczny, seria terminologiczna oraz sieć semantyczna); funkcja słownika terminologicznego jako makroznaku wiedzy profesjonalnej.]

2009

Nawacka J., Nawacki M., 2009, *Założenia jednoznaczniowego kontekstowego słownika translacyjnego rosyjskiego języka prawnego* [w:] «Acta Polono-Ruthenica», t. XIV, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, s. 443-452.

[Autorzy przedstawili projekt słownika opierającego na kontekście wewnątrzdanowym, okołodanowym i tekstowym. Zaprezentowane zostały również przykładowe artykuły hasłowe konstruowanego słownika translacyjnego.]

2010

Karpiński Ł., 2010, *Лексикографические методы регистрации изменений в современной языковой системе* [w:] *Язык русский współczesnej Rosji*, W. Zmarzer (red.), Instytut Rusycystki UW, Warszawa, s. 87-100.

[Artykuł podzielony jest na kilka części, w których autor przedstawia etapy kompilacji modułowego tezauryusa. Autor opisuje następujące etapy: określenie tematyki tezauryusa z uwzględnieniem potencjalnych użytkowników; określenie korpusu tekstów jako nośników aktualnej terminologii (analiza frekwencyjna); jakościowa i ilościowa weryfikacja zebranego materiału słownikowego (np. za pomocą stron internetowych i innych źródeł); wewnętrzna klasyfikacja terminologii – przedstawiona

została autorska koncepcja klasyfikacji modułowej, z uwzględnieniem jej systemowej elastyczności i szybkiej adaptacji nowych zjawisk językowych .]

Michałowski P., 2010, *Struktura wiedzy zawodowej w ujęciu terminograficznym*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Katedra Języków Specjalistycznych.

[Autor rozprawy zaproponował model idealnego słownika terminologicznego. Praca doktorska składa się z trzech rozdziałów. Rozdział pierwszy podejmuje kwestie wiedzy ludzkiej i języka specjalistycznego jako narzędzia, którym posługuje się człowiek w pracy intelektualnej. Z kolei w rozdziale drugim autor analizuje strukturę leksykonu terminologicznego oraz jego miejsce w makrosystemie terminologicznym. P. Michałowski zbadał leksykony terminologiczne chemii, fizyki oraz geografii celem określenia struktury wyżej wymienionych leksykonów oraz wskazania różnic i podobieństw pomiędzy nimi. W rozdziale trzecim rozprawy przedstawiono makrostrukturę, mikrostrukturę, strukturę głównej części oraz strukturę części pomocniczych modelu idealnego słownika terminologicznego. Ponadto zaprezentowano projekt realizacji słownika w wersji elektronicznej a także opis trzech modeli branżowych słowników terminologicznych opisujących leksykony dziedzin wiedzy specjalistycznej, które były poddane badaniu opisanemu w rozdziale drugim.]

Szuper-Jakubiuk D., 2010, *Bibliografia słowników przekładowych handlowych i okołohandlowych (język polski, rosyjski, ukraiński) za lata 1990-2010 w układzie chronologicznym* [w:] «Linguodidactica», t. XIV, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok, s. 243-250.

[Artykuł obejmuje 47 pozycji, wśród których znajdują się klasyczne woluminy w postaci książkowej (słowniki dwu- i wielojęzyczne), słowniki w wersji elektronicznej oraz publikacje do których dołączone zostały słowniki.]

2011

Michałowski P., Szadyko S., 2011, *W kwestii idealnego słownika skrótów i skrótowców* [w:] «Komunikacja specjalistyczna», t. IV, *Od terminologii do leksykografii*, Ł. Karpiński (red.), KJS UW, Warszawa, s. 35-52.

[Autorzy przedstawili zarys istniejących słowników skrótów i skrótowców na świecie (ze szczególnym uwzględnieniem dorobku leksykografów rosyjskich) oraz zaprezentowali w budowę artykułu hasłowego projektowanego tezauryusa skrótów i skrótowców.]

Bibliografia zebrana w niniejszym artykule pokazuje, że powstało niewiele prac teoretycznych z zakresu polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej terminografii. Po analizie publikacji za lata 1990-1999 stwierdza się, że w tym okresie opublikowano dwa artykuły i trzy recenzje słowników terminologicznych oraz obroniono pracę doktorską. W latach 2000-2012 powstało więcej prac teoretycznych z zakresu terminografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej. Umownie można je zaklasyfikować do trzech grup tematycznych: modele nowych słowników terminologicznych i zasady ich konstruowania, prace bibliograficzne w zakresie słowników terminologicznych oraz rozprawy doktorskie związane z terminografią. We wspomnianym okresie powstały również trzy recenzje słowników terminologicznych. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że większość z omówionych prac dotyczy słowników terminologicznych trójjęzycznych, co może wskazywać na rosnącą tendencję w konstruowaniu słowników wielojęzycznych.

MARTYNA KLEJNOWSKA-BOROWSKA

Uniwersytet Warszawski – Instytut Rusycystyki

**BIBLIOGRAFIA PRAC Z ZAKRESU LEKSYKOLOGRAFII
POLSKO-ROSYJSKIEJ I ROSYJSKO-POLSKIEJ
POWSTAŁYCH W LATACH 1990-2012**

Leksykografia polsko-rosyjska i rosyjsko-polska jak świadczą prace S. Kochmana, I. Grek-Pabisowej i K. Wojan ma długą historię⁵⁸. Wśród językoznawców zajmujących się zagadnieniami leksykografii ogólnej polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej należy wskazać w pierwszej kolejności J. Wawrzyńczyka, A. Bogusławskiego, H. Bartwicką, J. Mędelską, R. Lewickiego, W. Chlebdę i in. Spod pióra owych badaczy wyszło wiele publikacji, które wpłynęły na obecny stan leksykografii dwujęzycznej, w szczególności polsko-rosyjskiej. W ramach badań nad stanem obecnym wskazanej dziedziny dokonano przeglądu publikacji, poświęconych tej tematyce wydanych w latach 1990-2012. Pod uwagę wzięto wszystkie artykuły oraz recenzje opublikowane w 27 czasopismach naukowych⁵⁹

⁵⁸ Szerzej na temat historii słowników zob. w następujących pracach: Kochman S., 1975, *Polonica w leksykografii rosyjskiej XVII w.* [w:] „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Seria B. Studia i monografie”, nr 42, Wrocław: PWN; Kochman S., 1975, *Polsko-rosyjskie stosunki językowe od XVI do XVII w.: słownictwo*, Opole: Opolskie Tow. Przyjaciół Nauk; Grek-Pabisowa I., 1997, *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich* [w:] Popowska-Taborska H. (red.), *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy. Prace Slawistyczne*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawnictw, s. 61-73; Wojan K., 2006, *Język rosyjski w polskiej leksykografii przekładowej. Bibliografia słowników za lata 1795-2005*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

⁵⁹ Przeanalizowano treść następujących czasopism: „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne. Filologia rosyjska”; „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica”; „Białostockie Archiwum Językowe”; „Opuscula Polonica et Russica”; „Biuletyn Polskie-go Towarzystwa Językoznawczego”; „Linguistica Copernicana”; „Linguistica Silesiana”; „Neophilologica Podlasiensis”; „Kieleckie Studia Filologiczne”; „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe: język, literatura, kultura”; „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Studia Neofilologiczne”; „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. Filologia Rosyjska”; „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria Filologiczna. Językoznawstwo”; „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”; „Studia Rossica Posnaniensia”; „Przegląd Rusycystyczny”; „Studia Rossica”; „Studia Wschodniosłowiańskie”; „Acta Neophilologica”; „Studia Linguistica”

wiodących ośrodków akademickich w Polsce takich jak: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Rzeszowski, Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego, Akademia Podlaska, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie. Nie odnotowano przy tym periodyków naukowych poświęconych w całości leksykografii polsko-rosyjskiej, ale natrafiono na artykuły poświęcone tej tematyce. Oprócz artykułów i recenzji uwzględnione zostały prace zwarte z tego zakresu. Wszystkie wymienione pozycje podano zarówno w porządku chronologicznym, jak i alfabetycznym.

Analiza wskazanych poniżej publikacji może stać się przyczynkiem do opracowania następujących zagadnień, dotyczących leksykografii polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej:

- 1) współczesne kierunki rozwoju leksykografii dwujęzycznej;
- 2) mankamenty współczesnych ogólnych słowników dwujęzycznych;
- 3) makro- i mikrostruktura współczesnych ogólnych słowników dwujęzycznych;
- 4) zasady leksykograficzne obowiązujące przy konstruowaniu współczesnych ogólnych słowników dwujęzycznych;
- 5) miejsce leksyki specjalnej⁶⁰ w dwujęzycznym słowniku ogólnym;
- 6) miejsce leksyki specjalistycznej w dwujęzycznym słowniku ogólnym;
- 7) projekty nowych dwujęzycznych słowników ogólnych;
- 8) znaczenie korpusów we współczesnej leksykografii dwujęzycznej;
- 9) znaczenie reproductów wielowyrzowych we współczesnej leksykografii dwujęzycznej;
- 10) nowe materiały w leksykografii dwujęzycznej;
- 11) wyodrębnianie i poszukiwanie odpowiedników przekładowych w leksykografii dwujęzycznej⁶¹.

1990

Bartwicka H., 1990, *Słownictwo potoczne w małych słownikach polsko-rosyjskich* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 5-22.

Universitatis Iagellonicae Cracoviensis”; „Acta Polono-Ruthenica”; „Annales Neophilologiarum”; „Język. Komunikacja. Informacja”; „Scripta Neophilologica Posnaniensia. Rocznik poświęcony językoznawstwu, literaturoznawstwu i kulturoznawstwu”; „Studia i szkice slawistyczne. Literatura. Kultura. Język”; „Linguodidactica”; „Lingua Posnaniensis. Czasopismo poświęcone językoznawstwu porównawczemu i ogólnemu”.

⁶⁰ W niniejszym zestawieniu prac termin *leksyka specjalna* odnosi się do następujących typów leksyki: nazwy własne, kolokwializmy, dialektyzmy.

⁶¹ Nawiązuję tutaj do dwóch publikacji wydanych pod red. W. Chlebdy: Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka (2010) oraz Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych (2011).

Bogusławski A., 1990, *Материалы для польско-русского словаря* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 23-46.

Chlebda W., 1990, *Czym jest – a czym mógłby być słownik przekładowy* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 47-64.

Lewicki R., 1990, *Uwagi o kolokwializmach w leksykografii polsko-rosyjskiej* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 65-77.

Mędelaska J., 1990, *O właściwsze traktowanie haseł zaimkowych w słownikach polsko-rosyjskich* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 79-92.

Wawrzyńczyk J., 1990a, *Sexaginta Polono-Russicae Minutiae Lexicographicae* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 93-107.

Wawrzyńczyk J., 1990b, *Z konfrontacji przekładowej języka polskiego i rosyjskiego (III)* [w:] «Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Rosyjska», z.1, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 145-156.

Wawrzyńczyk J., 1990c, *Из материалов для большого польско-русского словаря* [w:] *Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 109-120.

Wawrzyńczyk J., 1990d, *Kilka uwag o terminach folklorystycznych w leksykografii polsko-rosyjskiej* [w:] «Zeszyty Przedmiotowo-Methodyczne Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Oddział w Toruniu. Język Rosyjski 1», CDN, Toruń, s. 57-62.

Wawrzyńczyk J., 1990e, *Słowniki rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie jako zbiory leksyki rosyjskiej* [w:] «Język rosyjski: czasopismo dla nauczycieli», nr 43 (1), Warszawa, s. 11-14.

1991

Chlebda W., 1991, *Frazeologia biblijna w Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* [w:] «Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Filologia Rosyjska», t. XXVIII, WSP w Opolu, Opole, s. 23-29.

Lipowska-Krupska B., 1991, *Słownik naukowo-dydaktyczny Rosyjski wyraz pod red. Jurija Lukszyna*, PWN, Warszawa 1988 [w:] «Przegląd Ruscystyczny», z. 1-2, PWN, Warszawa-Łódź, s. 81-83.

Mędelaska J., 1991, *Wyrażenia pronominalne oznaczające nieokreśloną liczbę jako problem leksykografii polsko-rosyjskiej* [w:] «Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 33, A. Majmieskułow (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 159-179.

Stawnicka J., 1991, *Wykorzystanie metody opisu gniazdowego w określaniu granic homonimii słotwórczej (na materiale języka rosyjskiego i polskiego)* [w:] «Prace Językoznawcze», nr 18, *Z zagadnień językoznawstwa rosyjskiego i polskiego*, Blicharski M. (red.), Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 190-198.

Wawrzyńczyk J., 1991a, *Nad nowym wydaniem „Wielkiego słownika polsko-rosyjskiego”* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 1-2, PWN, Warszawa-Łódź, s. 47-53.

Wawrzyńczyk J., 1991b, *Tłumacz współtwórcą słownika przekładowego* [w:] «Literatura na świecie», nr 5, Warszawa, s. 291-296.

Wawrzyńczyk J., 1991c, *W poszukiwaniu obiektów leksykografii polsko-rosyjskiej* [w:] *Words are physicians for an ailing mind*, M. Grochowski, D. Weiss (red.), Verlag Otto Sagner, München, s. 445-447.

1992

Bartwicka H., 1992, *Metafory zwierzęce w języku polskim i rosyjskim* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 7-14.

Lewicki R., 1992, *Opracowanie leksykograficzne derywatów nazw własnych w słowniku polsko-rosyjskim* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 21-25.

Mędeńska J., 1992a, *O substantywizacji rosyjskich intensywów (aspekt leksykograficzny)* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 27-33.

Mędeńska J., 1992b, *Zaimek w polsko-rosyjskiej konfrontacji przekładowej*, Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

Mędeńska J., Wawrzyńczyk J., 1992, *Między oryginałem a przekładem. Rzecz o słownikach dwujęzycznych*, Wydawnictwo Szumacher, Kielce.

Pawlak Z., 1992, *O terminologii fonetyczno-fonologicznej w dużym słowniku polsko-rosyjskim* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 35-39.

Rzepnikowska I., 1992, *O leksyce folklorystycznej w polsko-rosyjskich słownikach przekładowych* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 41-47.

Siemianowska U., 1992, *Kilka uwag o terminologii glottodydaktycznej w Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* [w:] *Lexicographica slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 49-52.

Wawrzyńczyk J., 1992a, *O rozwoju leksykografii rosyjsko-polskiej* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 3-4, PWN, Warszawa-Łódź, s. 53-65.

Wawrzyńczyk J., 1992b, *Studia z leksykografii polsko-rosyjskiej w latach 1981-1990* [w:] *Lexicographica Slavica Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 61-71.

1993

Bartwicka H., Mędelska J., Wawrzyńczyk J., 1993, *Polsko-rosyjskie addenda słownikowe* [w:] «Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 37, M. Mirek (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 103-166.

Chlebda W., 1993, *Słownik a „dwuoczne postrzeganie świata”* [w:] *O definicjach i definiowaniu*, J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), UMCS, Lublin, s. 195-205.

Mędelska J., 1993, *Miejsce związków wyrazowych w nowoczesnym słowniku przekładowym* [w:] «Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 37, M. Mirek (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 15-23.

Щенсны А., 1993, *Новые лингвистические словари русского и польского языков (обзор лексикографических произведений 1987-1992)* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 3-4, PWN, Warszawa-Łódź, s. 113-126.

1994

Chlebda W., 1994, *Słownik a „odtworzalność w danej sytuacji”* [w:] «Opuscula Polonica et Russica», z. 2, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa, s. 102-122.

Mędelska J., 1994, *Słownictwo zaniedbane przez leksykografów: rosyjskie deminutiva, hipocoristica, intensiva* [w:] «Studia filologiczne. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 39, H. Bartwicka (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 15-25.

Urbanek D., 1994a, *Element kulturowy znaczenia wyrazu w opisie leksykograficznym* [w:] «Studia Rossica», t. II., *Związki interdyscyplinarne w badaniach rusycystycznych. Materiały konferencji naukowej (18-19 listopada 1993 r.)*, W. Skrunda, W. Zmarzer (red.), Wydawnictwo Studia Rossica, Warszawa, s. 245-249.

Urbanek D., 1994b, *Słownik przekładowy w świetle teorii leksykograficznej (na przykładzie nowego modelu słownika rosyjsko-polskiego)* [w:] «Przegląd Rusycystyczny», z. 3-4, PWN, Warszawa-Łódź, s. 235-243.

Wawrzyńczyk J., 1994, *On lexicographical contrastive studies* [w:] «Opuscula Polonica et Russica», z. 1, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa, s. 117-123.

1995

Wawrzyńczyk J., 1995a, *Piotr Dubrowski i jego Dokładny słownik języka rosyjskiego i polskiego z 1877 roku* [w:] «Opuscula Polonica et Russica», z. 3, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa, s. 95-99.

Wawrzyńczyk J., 1995b, *Wkład tłumaczy literatury pięknej do leksykografii rosyjsko-polskiej. Materiały sondażowe*, Wydawnictwo M. Kuchcińska, Bydgoszcz.

Wawrzyńczyk J., 1995c, *On lexicographical contrastive studies in Poland* [w:] *Bilingual lexicography in Poland: theory and practice*, J. Wawrzyńczyk (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej UW, Warszawa, s. 7-14.

Wawrzyńczyk J., 1995d, *Переводный словарь как сопоставительное описание двух языков (по материалам к Большому переводному польско-русскому словарю)* [w:] *Bilingual lexicography in Poland: theory and practice*, J. Wawrzyńczyk (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej UW, Warszawa, s. 132-137.

1996

Kudlik K., 1996, *W sprawie materiału frazeologicznego w „Wielkim słowniku rosyjsko-polskim”* [w:] «Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica», t. 35, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 81-85.

Wawrzyńczyk J., 1996, *Wkład tłumaczy literatury pięknej do leksykografii rosyjsko-polskiej (Zarys problemu badawczego, materiały próbne)* [w:] «Slavia Orientalis», nr 1, Komitet Słowianoznawstwa PAN, Warszawa, s. 123-131.

1997

Bartwicka H., 1997, *Krytycznie o sposobie prezentacji leksyki potocznej w Wielkim słowniku polsko-rosyjskim* [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, A. Bogusławski, J. Mędelska (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 128-145.

Bogusławski A., Mędelska J. (red.), 1997, *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Chlebda W., 1997, *Biblizmy języka polskiego i rosyjskiego. Koncepcje opisu leksykograficznego* [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, A. Bogusławski, J. Mędelska (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 23-66.

Grek-Pabisowa I., 1997, *Z historii słowników polsko-rosyjskich i rosyjsko-polskich* [w:] «Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy. Prace Sławistyczne», nr 105, H. Popowska-Taborska (red.), Sławistyczny Ośrodek Wydawnictw, Warszawa, s. 61-73.

Siemianowska U., 1997, *Obraz szkolnej rzeczywistości w „Wielkim słowniku polsko-rosyjskim”* [w:] «Opuscula Polonica et Russica», z. 5, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa, s. 115 – 117.

Wawrzyńczyk J., 1997a, *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej i w dziełach tłumaczy*, Uniwersytet Warszawski: Katedra Lingwistyki Formalnej, Warszawa.

Wawrzyńczyk J., 1997b, *Stan i potrzeby „Wielkiej” leksykografii rosyjsko-polskiej* [w:] *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej i w dziełach tłumaczy*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Warszawski: Katedra Lingwistyki Formalnej, Warszawa, s. 8-13.

Wawrzyńczyk J., 1997c, *Tłumacz współtwórcą rosyjsko-polskiego słownika przekładowego* [w:] *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej i w dziełach tłumaczy*, J. Wawrzyńczyk (red.), Uniwersytet Warszawski: Katedra Lingwistyki Formalnej, Warszawa, s. 14-25.

Wawrzyńczyk J., 1997d, *O „Rosyjsko-polskim słowniku wyrazów i zwrotów trudnych”* [w:] «Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 43, H. Bartwicka (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 57-85.

Wawrzyńczyk J., 1997e, *Z konfrontacji przekładowej języka polskiego i rosyjskiego (V)* [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, A. Bogusławski, J. Mędelska (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 197-239.

Wawrzyńczyk J., 1997f, *Wyrazy i zwroty związane z życiem religijnym w „wielkiej” leksykografii rosyjsko-polskiej* [w:] «Acta Polono-Ruthenica», t. II, Wydawnictwo WSP w Olsztynie, Olsztyn, s. 315-322.

Богуславский А., 1997, *Материалы для русско-польского словаря* [w:] *Współczesny język polski i rosyjski. Konfrontacja przekładowa*, A. Bogusławski, J. Mędelska (red.), Katedra Lingwistyki Formalnej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 147-197.

1999

Bartwicka H., 1999, *Analiza semowa jako instrument doboru ekwiwalentów w słowniku dwujęzycznym* [w:] «Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 45, U. Wójcicka (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 107-117.

Kudlik K., 1999, *Frazeologia biblijna w „Wielkim słowniku rosyjsko-polskim”* [w:] «Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica», t. 39, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 33-39.

Marszałek M., 1999, *Диалектная лексика в двуязычном словаре. Нерешенные вопросы* [w:] «Zeszyty naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne», z. 45, U. Wójcicka (red.), Wydawnictwo Uczelniane WSP w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 117-133.

Wawrzyńczyk J., 1999, *Nad polsko-rosyjskim słownikiem tematycznym* [w:] «Opuscula Polonica et Russica», z. 6, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa, s. 119-125.

2000-2005

Wawrzyńczyk J., 2000, *Teoretyczne i praktyczne aspekty przekładu rosyjsko-polskiego. Tom I (A-M)*, Uniwersytet Łódzki, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej, Łódź.

Wawrzyńczyk J., 2001a, *Teoretyczne i praktyczne aspekty przekładu rosyjsko-polskiego. Tom II (N-Ja)*, Uniwersytet Łódzki, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej, Łódź.

Wawrzyńczyk J., 2001b, *Słownik bibliograficzny językoznawstwa ogólnego i polonistycznego*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.

Ratajczyk K., 2002, *Frazeologizmy jako przedmiot opisu w Wielkim słowniku rosyjsko-polskim*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. K. Bajora, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Łódź.

Wawrzyńczyk J., 2002a, *Współczesne językoznawstwo rosyjskie-polskie-ogólne. Słownik bibliograficzny*, z. 1, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej UŁ, Łódź- Warszawa.

Wawrzyńczyk J., 2002b, *Współczesne językoznawstwo rosyjskie-polskie-ogólne. Słownik bibliograficzny*, z. 2, Katedra Literatury i Kultury Rosyjskiej UŁ, Łódź- Warszawa.

Bartwicka H., 2004, *Korpusy języka rosyjskiego w Rosji: koncepcja, realizacja, perspektywy* [w:] *Korpusy języka rosyjskiego w Polsce i na świecie*, J. Wawrzyńczyk (red.), Abagraf, Łódź, s. 19-22.

Ratajczyk K., 2004a, *Nienormatywna frazeologia rosyjska w świetle potrzeb leksykografii rosyjsko-polskiej* [w:] «Świat Słowian w Języku i Kulturze. Językoznawstwo», t. V, E. Komorowska, A. Krzanowska (red.), Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 202-207.

Ratajczyk K., 2004b, *Фразеологические кальки как авторские образования в переводе фразеологизмов Большого русско-польского словаря* [w:] *Восток – Россия – Запад: Проблемы Межкультурной Коммуникации. Международный сборник научных трудов*, Е. Е. Стефанский (ред.), Самарский Университет, Самара, s. 84-89.

Wierzbński J., 2004, *W kwestii słownictwa rosyjskiego i jego semantyki we współczesnej leksykografii akademickiej* [w:] «Rozprawy Komisji Językowej», t. 49, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 367-378.

Шаров С., 2004, *История создания корпусов русского языка и параметры большого представительного корпуса* [w:] *Корпусы языка rosyjskiego w Polsce i na świecie*, J. Wawrzyńczyk (red.), Abagraf, Łódź, s. 23-38.

Bartwicka H., 2005, *Konfrontacja przekładowa języka polskiego i rosyjskiego. Grafemowe porządkowanie danych*, Instytut Ruscystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Chlebda W., 2005, A. Charciarek, *Słownik polsko-rosyjski [i] rosyjsko-polski*, Warszawa, *Exlibris 2004* [w:] «Przegląd Ruscystyczny», nr 1, s. 130-134.

Ratajczyk K., 2005, *W sprawie frazemów w Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* [w:] «Studia Słowianoznawcze», t. 5, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski, s. 337-344.

2006-2012

Chlebda W. (red.), 2006, *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 1 próbny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Kuraczyk M., 2006, *Narzędzia korpusowe w leksykografii dwujęzycznej* [w:] «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego», z. LXII, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków, s. 69-81.

Wojan K., 2006, *Język rosyjski w polskiej leksykografii przekładowej. Bibliografia słowników za lata 1795-2005*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.

Wawrzyńczyk J., 2006, *Skrzydlate słowa, konstrukcje idiomatyczne, hapaks legomena języka rosyjskiego w polskim przekładzie literackim*, Warszawa.

Chlebda W. (red.), 2007, *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 2*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Kuraczyk M., 2007, *Nowe narzędzia w leksykografii dwujęzycznej (rosyjsko-polskiej i polsko-rosyjskiej)*, [w:] *W kręgu teorii i praktyki lingwistycznej. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Lukszynowi*, S. Grucza. (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 197-211.

Bogusławski A., 2008, *Polsko-rosyjskie materiały leksykograficzne*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask-Warszawa.

Chlebda W. (red.), 2008, *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 3*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Wawrzyńczyk J., 2008, *Mały grafoidiomatykon rosyjsko-polski*, Warszawa.

Wierzchoń P., 2008, *Wojciech Chlebda (red.), Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, z. 3* Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2008, ss.201 [w:] «Język Komunikacja Informacja», t. 3, Nowak P., Nowakowski P., Sorus, Poznań, s. 177-207.

Хлебда В., 2008, *О чем думает русский индюк, или Об эквивалентах пословиц в двуязычном словаре* [w:] «Przegląd Ruscystyczny», z. 4, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice, s. 90-104.

- Chlebda W. (red.), 2009**, *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 4*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Wawrzyńczyk J., 2009**, *Fonosfera w rosyjsko-polskiej perspektywie przekładowej* [w:] «Acta Polono-Ruthenica», t. XIV, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, s. 521-527.
- Chlebda B., 2010**, *Rosyjskie zasoby internetowe a proces ustalania i weryfikacji translatów* [w:] *Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 37-46.
- Chlebda W., 2010a**, *Nieautomatyczne drogi dochodzenia do reproductów wielowyrzowych* [w:] *Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 15-35.
- Chlebda W., 2010b**, *W jakim zakresie słownik dwujęzyczny może być źródłem informacji etnolingwistycznej?* [w:] *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Profesorowi Jerzemu Bartmińskiemu*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 201-208.
- Chlebda W. (red.), 2010**, *Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski. Zeszyt 5*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Fiedoruszkow J., 2010**, *Metody automatyzacji ekscerpji konstrukcji atrybutywnych języka rosyjskiego* [w:] *Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 59-85.
- Grabowski Ł., 2010**, *Korpusy w pracy idiomatykarzy – wybrane studia przypadku na przykładzie Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego* [w:] *Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 47-58.
- Wierzchoń P., 2010**, *Pięć bardzo skutecznych (sprawdzonych) sposobów na masowe wyodrębnianie wielowyrzowych segmentów podejranych o frazematyczność (czyli reproductów)* [w:] *Na tropach reproductów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 87-125.
- Chlebda W., 2011**, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami* [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 21-43.
- Bartwicka H., 2011**, *Od dwutekstu do słownika przekładowego (z praktyki leksykografa)* [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 145-151.
- Grabowski Ł., 2011**, *Korpusy dwu- i wielojęzyczne w służbie tłumacza, leksykografa i badacza: poszukiwanie ekwiwalentów przekładowych w świetle hipotez dotyczących istnienia uniwersaliów tłumaczeniowych* [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekła-*

dowych, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 89-112.

Lewicki R., 2011, *Translaty w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalanie [w:] Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 159-165.

Piotrowski T., 2011, *Ekwiwalencja w słownikach dwujęzycznych [w:] Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 45-69.

Wawrzyńczyk J., 2011, *Blaski i cienie translato sfery [w:] Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, W. Chlebda (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, s. 167-176.

Grabowski Ł., 2012, *A corpus-driven study of translational and non-translational texts: the case of Nabokov's Lolita*, *Studia i Monografie*, nr 473, Uniwersytet Opolski, Opole.

Łaziński M., Kuratczyk M., Orekhov B., Slobodyan E., 2012, *The Polish-Russian Parallel Corpus and Its Application in the Linguistic Analysis [w:] «Prace Filologiczne», t. LXIII, Wydział Polonistyki UW, Warszawa, s. 209-217.*

MAGDALENA OLEKSY

Uniwersytet Warszawski, Warszawa

**ANALIZA PORÓWNAWCZA, ORAZ OCENA POLSKIEGO
I ANGIELSKIEGO PRZEKŁADU POWIEŚCI ITALO
CALVINA, POD TYTUŁEM *JEŚLI ZIMOWĄ NOCĄ
PODRÓŻNY*.**

Głównym celem niniejszej pracy jest analiza porównawcza oraz ogólna ocena polskiego i angielskiego przekładu *Jeśli zimową nocą podróżny*, powieści Italo Calvina, która odniosła znaczący sukces zarówno we Włoszech, jak i za granicą. Ponadto, wskazane zostaną fragmenty tekstu, które stanowiły dla tłumaczy największe wyzwanie. Wynik przeprowadzonej analizy tłumaczeń autorstwa Anny Wasilewskiej i Williama Weavera pozwoli na sprawdzenie ich wierności z oryginałem, omówienie napotkanych błędów tłumaczeniowych, oraz technik translatorskich zastosowanych przez autorów polskiej i angielskiej wersji powieści. Sprawdzone zostanie także, czy osobiste kontakty i wieloletnia współpraca włoskiego pisarza, oraz amerykańskiego tłumacza sprawiły, że jakość i trafność angielskiego tłumaczenia są lepsze niż w przypadku pracy polskiej tłumaczki, która nie miała możliwości konsultacji wyników swojej pracy z autorem oryginału.

Italo Calvino był jednym z najważniejszych i najbardziej innowacyjnych pisarzy włoskich drugiej połowy dwudziestego wieku zaangażowanych nie tylko w życie kulturalne, ale także społeczne i polityczne kraju. *Jeśli zimową nocą podróżny* była jedną z jego ostatnich powieści. Największym walorem tego dzieła jest przede wszystkim ogromne bogactwo językowe, różnorodność terminów specjalistycznych, wyrażeń idiomatycznych, krypto cytatów i odwołań do innych dzieł, które przeplatają się na stronach książki tworząc rodzaj wyjątkowej gry z czytelnikiem i ze stylem. Cechy te sprawiają, że powieść Calvina stanowi nie lada wyzwanie dla tłumaczy i ich umiejętności, oraz ciekawy materiał do analizy.

Jeśli zimową nocą podróżny została wydana końcem lata 1979, po sześcioletniej przerwie podczas której Calvino nie publikował powieści, skupiając się na eseistyce. Książka odniosła natychmiastowy ogromny sukces we Włoszech i za granicą. O czym opowiada to ważne dzieło? Bardzo

trudno jest opowiedzieć fabułę powieści, ze względu na jej niezwykle złożoność. Struktura zbudowanej przez Calvina narracji zostaje opisana w końcowych wierszach VIII rozdziału książki przez Silasa Flannery'ego, jednego z jej bohaterów:

“Przyszedł mi pomysł, by napisać powieść zbudowaną wyłącznie z początków powieści. Bohaterem mógłby być Czytelnik, któremu nieustannie coś przerywa lekturę. Czytelnik nabywa nową powieść X autora Y, lecz egzemplarz jest uszkodzony i Czytelnik może przeczytać tylko początek... Wraca do księgarni, aby wymienić tom...
Mógłbym napisać całą powieść w drugiej osobie: ty, Czytelniku...
Mógłbym także wprowadzić postacie Czytelniczki, fałszywego tłumacza, starego pisarza, który pisze podobny do mojego dziennik...
Nie chciałbym jednak, aby w ucieczce przed Fałszerzem Czytelniczka trafiła w ramiona Czytelnika. Postaram się, żeby Czytelnik wyruszył śladem Fałszerza, który ukrywa się w jakimś dalekim kraju, tak by pisarz pozostał sam na sam z Czytelniczką.”⁶²

Przedstawione powyżej streszczenie wystarczyłoby, aby zdobyć ogólne pojęcie na temat treści omawianego utworu. Brakuje tutaj jednak kilku kluczowych informacji. Biorąc pod uwagę, że przedstawienie fabuły jest ważne dla zrozumienia dlaczego omawiana książka jest tak wyjątkowa i dlaczego wzbudziła tak duże zainteresowanie, należy przedstawić ją nieco bardziej szczegółowo.

Jeśli zimową nocą podróżny składa się z dwunastu rozdziałów, spośród których dziesięć umieszczonych zostało wewnątrz ramy narracyjnej: jest to dziesięć incipitów, dziesięciu różnych powieści. Fabuła ramy narracyjnej, która rozwija się wraz z lekturą kolejnych incipitów, opowiada o Czytelniku (nazwanym celowo Czytelnikiem) i Ludmile (Czytelniczce), oraz o historii ich miłości, w której nie brakuje szczęśliwego zakończenia. Czytelnik kupuje nową powieść Italo Calvina, *Jeśli zimową nocą podróżny* z oczywistym zamiarem jej przeczytania. Po zapoznaniu się z pierwszymi stronami książki orientuje się jednak, że opowieść zostaje przerwana z powodu błędu w druku. Bohater udaje się do księgarni, aby zamienić wadliwy egzemplarz nowym, kompletnym. W tym samym czasie poznaje Ludmiłę (Czytelniczkę), która napotkała ten sam problem i w której mężczyzna od razu się zakochuje. Razem zdobywają nową książkę z nadzieją poznania kontynuacji *Jeśli zimową nocą podróżny*. Niestety, już po pierwszych liniijkach tekstu orientują się, że mają do czynienia z inną historią, która mimo to bardzo ich interesuje. Opowiadanie po raz kolejny urywa się w najciekawszym momencie z powodu tego samego błędu drukarskiego. Taka sytuacja powtarza się w całej powieści dziesięciokrotnie, za każdym razem z przyczyn niezależnych od bohaterów, którzy mimo to dokładają wszelkich starań, aby odszukać kontynuację dziesięciu powieści, których incipity przeczytali. Wraz z rozwojem akcji, okazuje się, że Ludmiła jest powiązana z niejakim Ermesem Maraną, szefem ogromnej tajnej organizacji zajmującej się fałszowaniem

⁶² Calvino 2012: 270.

książek. Marana, walcząc o względy ukochanej Czytelniczki, postanawia sfałszować jak najwięcej książek, licząc na to, że dziewczyna straci zaufanie do miłowanego przez siebie świata lektur i postanowi skupić swoją uwagę na relacjach z mężczyzną. Po pokonaniu wszystkich przeszkód, pod koniec swojej książkowej przygody, Czytelnik i Czytelniczka zakochują się w sobie i biorą ślub. Mimo szczęśliwego zakończenia, Czytelnikowi nie udaje się odnaleźć brakujących części dziesięciu powieści.

W jednym z rozdziałów, Calvino zamieścił ostrzeżenie dla tych, którzy postanowili przeczytać jego dzieło: "Miej się na baczności, Czytelniku, tutaj wszystko jest inne, niż ci się wydaje, wszystko jest dwuznaczne...."⁶³ W rzeczy samej, słowa pisarza są tutaj bardzo na miejscu, ponieważ, jak pisze Nino Borsellino, książka ta jest labiryntem znaków lingwistycznych, ideologicznych i historycznych, które utrudniają odbiór i interpretację utworu.⁶⁴ *Jeśli zimową nocą podróżny*, jest bez wątpienia powieścią, która zawiera duży ładunek intelektualny, ze względu na odwołania do literatury, filozofii, historii i nauki. Jest to książka skonstruowana z matematyczną precyzją, możliwa do interpretacji na wiele różnych sposobów. Według Anny Wasilewskiej, autorki polskiego tłumaczenia utworu, Calvino fascynuje używanie terminów specjalistycznych pochodzących z różnych dziedzin: fizyki kwantowej, astronomii, medycyny, mechaniki, botaniki, filozofii, archeologii, historii sztuki, oraz stosowanie zasad logiki i działań matematycznych w celu nadania tajemniczości i dwuznaczności światu przedstawionemu w jego książce. Informacje te, tym bardziej, pochodzące od autorki tłumaczeń jego dzieł, sprawiają, że łatwiej można wyobrazić sobie ogrom pracy jaki musieli włożyć tłumacze, aby ich wersje językowe były równie interesujące, bogate i zróżnicowane językowo, co oryginał. Pisząc swoją powieść, Calvino celowo używał różnych rejestrów języka, typowych dla wielu rodzajów powieści, jak np.: powieść kryminalna, sensacyjna, fantastyczna, symboliczna, łotrzykowska, erotyczna, egzotyczna, psychologiczna, itp. Podjął wyzwanie napisania powieści, które w innej sytuacji nigdy nie wyszłyby spod jego pióra, szukania inspiracji nietypowych dla swojego charakteru i temperamentu.

Powyższa charakterystyka pozwala lepiej zrozumieć dlaczego proza Calvino jest tak trudna do tłumaczenia. Z powodu dużej wagi każdego wybranego przez autora terminu, tłumacze jego dzieł muszą starannie dobierać kolejne słowa, aby nie stracić rytmu i wieloznaczności tekstu. Każdy z dwunastu rozdziałów *Jeśli zimową nocą podróżny* można uznać za pewien rodzaj "ćwiczenia stylu", ponieważ niektóre z nich naśladują rodzaj narracji typowy dla danego regionu czy kraju, inne natomiast dla słynnych twórców literatury współczesnej.⁶⁵ Powieść Calvino przesiąknięta jest kombinatoryką zarówno na poziomie tekstu i fabuły, jak i w warstwie intertekstualnej. Z tego powodu, na jej stronach odnaleźć można ukryte cytaty, zapożyczenia i mieszanie wątków zaczerpniętych z całej literatury światowej.

⁶³ Calvino 2012: 253.

⁶⁴ Borsellino 1991: 16.

⁶⁵ Musarra-Schroeder 1996: 176.

Odtworzenie nietypowej warstwy językowej powieści Italo Calvina bez wątpienia stanowiło ogromne wyzwanie dla Anny Wasilewskiej, autorki polskiego tłumaczenia, oraz Williama Weavera, który przetłumaczył *Jeśli zimową nocą podróżny* na język angielski. Jak wspomniane zostało już na początku, Weavera i Calvino łączyły osobiste relacje i nawiązana po latach współpracy przyjaźń. Jak wynika z relacji Amerykanina, często rozmawiał on z pisarzem przez telefon, aby uzgodnić nawet najdrobniejsze szczegóły przekładanego tekstu, jak pojedyncze słowo, czy nawet kwestie interpunkcji. Anna Wasilewska pozbawiona była tego ułatwienia (a może przeszkody?), ponieważ jej tłumaczenie powstało już po śmierci Italo Calvina.

William Weaver jest znany przede wszystkim dzięki swoim tłumaczeniom dzieł Umberto Eco i właśnie Calvina, mimo że podczas swojej trwającej już od ponad pięćdziesięciu lat kariery zajmował się utworami wielu włoskich autorów, jak np. Giorgio Bassani, Carlo Emilio Gadda, Elsa Morante, Alberto Moravia, czy Italo Svevo. Dzięki jego pracy powstały angielskie wersje najważniejszych dzieł Calvina, między innymi: *Opowieści kosmikomiczne*, *T Zero*, *Niewidzialne miasta*, *Zamek krzyżujących się losów*, *Marcovaldo*, czy *Jeśli zimową nocą podróżny*.

We wstępie do wywiadu z Italo Calvinem przeprowadzonego przez Weavera i opublikowanego przez dziennik *the Paris Review*, amerykański tłumacz w następujący sposób opisał swoje stosunki z włoskim pisarzem:

“Poznałem Calvina w księgarni w Rzymie, pewnego dnia wiosną 1965 roku, w mojej pamięci mam obraz nas dwojga ubranych w letnie garnitury. Mieszkałem wtedy w Rzymie już od ponad dziesięciu lat. Calvino niedługo wcześniej wrócił do miasta, po długim okresie spędzonym w Paryżu. Zapytał mnie krótko, nigdy nie należał do osób zbyt gadatliwych, czy chciałbym przetłumaczyć jego ostatnią książkę, *Opowieści kosmikomiczne*. Mimo, że nigdy jej wcześniej nie czytałem, natychmiast się zgodziłem. Wziąłem ze sobą jeden egzemplarz przed wyjściem z księgarni i umówiliśmy się na spotkanie kilka dni później.

Od 1966 roku, aż do momentu jego śmierci, nie było chwili w której nie tłumaczyłbym (lub nie miałbym zamiaru zacząć) któregoś z jego dzieł. Czasami dzwonił i prosił mnie o przetłumaczenie kilku stron tekstu na poczekaniu.”⁶⁶

Jak przyznaje sam Weaver, współpraca z Calvinem nie należała do najłatwiejszych. Włoski pisarz był człowiekiem bardzo zamkniętym i nie lubił zbyt spoufalać się z innymi. Często zdarzało się, że zmieniał wersje

⁶⁶ “I first met Italo Calvino in a bookshop in Rome, sometime in the spring of 1965—my memory-picture has us both wearing light suits. I had been living in Rome for well over a decade. Calvino had returned to the city only a short time before, after a long period in Paris. He asked me abruptly—he was never a man for idle circumlocution—if I would like to translate his latest book, *Cosmicomics*. Though I hadn’t read it, I immediately said yes. I picked up a copy before leaving the store and we arranged to get together a few days later. From 1966 until his death there was hardly a time when I wasn’t translating (or supposed to be translating) something by him. On occasion he would call up and ask me to translate a few pages of text at top speed.” -[Weaver 1997]

włoską swojego dzieła, aby tłumaczenie angielskie było bardziej trafne. Było to możliwe, ponieważ w kilku przypadkach jego książki ukazywały się niemal równocześnie z ich angielskim przekładem. W wywiadzie z Williamem Weaverem przeprowadzonym w październiku 2000 roku przez Willarda Spiegelmana, amerykański tłumacz opowiedział o tym, jakie są największe trudności w tłumaczeniu włoskich dzieł.

“Najtrudniejsze do przetłumaczenia z włoskiego na angielski nie są te wielkie, wzniosłe słowa, które znajdziemy w prozie Eco, ale najprostsze drobiazgi, jak na przykład “*buon giorno*”. Jak to przetłumaczyć? U nas nie mówi się „good day”, poza Australią. Należy to przetłumaczyć “good morning”, lub “good evening” lub “good afternoon”, albo “hello”. Musimy wiedzieć nie tylko o której, ale także w której części Włoch rozgrywa się dana scena, ponieważ w niektórych miejscach ludzie zaczynają mówić dobry wieczór :”good evening”) już o godzinie trzynastej.”⁶⁷

Opisał także największe problemy jakie stwarzała mu praca z Italo Calvinem:

“Z jednej strony, Calvino nie był trudny do tłumaczenia, ponieważ jego dzieła są bardzo literackie, a język literacki tłumaczy się dużo łatwiej niż dialekt, czy język potoczny. Z drugiej jednak strony, nie było go łatwo tłumaczyć. W jego utworach każdy przecinek i każdy dźwięk mają znaczenie i nie chodzi tutaj o wybranie właściwych odpowiedników słownych. Chodzi o to, by nie zepsuć rytmu, by znaleźć właściwy ton. Mimo, że Calvino nie był naukowcem, byli nimi jego rodzice i z zamiłowania czytał książki naukowe. Posiadał ogromny zasób słownictwa technicznego i naukowego, którego mi brakuje. Zakochiwał się w terminach technicznych i zmieniał moje tłumaczenie. Miałem wiele problemów z Calvinem, ponieważ uważał, że zna język angielski.”⁶⁸

Jak już wiemy, autorką polskiego tłumaczenia *Jeśli zimą nocą* podróżny jest Anna Wasilewska. Jest ona romanistką, tłumaczem i krytykiem literackim. Od 1979 roku współpracuje z miesięcznikiem “Literatura

⁶⁷ “Some of the hardest things to translate into English from Italian are not great big words, such as you find in Eco, but perfectly simple things, *buon giorno* for instance. How to translate that? We don’t say “good day,” except in Australia. It has to be translated “good morning” or “good evening” or “good afternoon” or “hello.” You have to know not only the time of day the scene is taking place, but also in which part of Italy it’s taking place, because in some places they start saying *buona sera* (“good evening”) at one p.m.”- [Spiegelman 1996]

⁶⁸ “Calvino was in some ways not difficult to translate, because the works are very literary, and literary or writerly language is much easier to translate than dialect and popular speech. In another way, he was not easy to translate. With him, every comma and sound has an importance, and it isn’t only a question of getting the words right. It’s a question of not spoiling the rhythm, of getting the cadences and the tone exactly right. Although he was not a scientist, both of his parents were, and he liked to read scientific works. He had an entire technical and scientific vocabulary that I don’t have. He would fall in love with technical terms, and he would rewrite the translation. I had problems with Calvino because he thought he knew English.”- [Spiegelman 1996]

na Świecie” w którym prowadzi dział poświęcony literaturze włoskiej i francuskiej. Przetłumaczyła ponad trzydzieści książek, wiele sztuk teatralnych, często publikuje artykuły. Dzięki jej pracy możliwa jest lektura w języku polskim dzieł wybitnych twórców, takich jak: Italo Calvino, Umberto Eco, Andrea Camillieri, Alberto Moravia, Dario Fo, Eduardo De Filippo, Raymond Queneau, Georges Perec, Maurice Blanchot, Jean Genet, Antoine de Saint-Exupery czy Jean Echenoz. Jak zostało już wcześniej wspomniane, Anna Wasilewska nie miała możliwości współpracy z Italo Calvinem podczas tłumaczenia jego powieści, ponieważ wersja polska książki została opublikowana już po śmierci pisarza. We wstępie do *Jeśli zimową nocą podróży*, tłumaczka w sposób poetycki opisuje język używany przez Calvina z którym musiała się zmierzyć. Z jej opisu jasno wynika, że jej praca nie należała do łatwych:

”Calvino miewa zdania pozornie rozchwiane, meandryczne, które grożą rozpadem, rozsypują niczym "wydma piasku", balansują na linie, zdają się utykać, popadać w bełkotliwą dykcję, ale są poddane żelaznej logice i precyzyjnie skonstruowane. Sprawnie porusza się po całej skali językowego rejestru, z łatwością przechodzi od tonów wysokich do niskich, dostosowuje rytm do nieustannego pulsowania pełni i pustki.”⁶⁹

Poznawszy już cechy charakterystyczne stylu Calvina, mnogość używanych przez niego środków językowych, różne style zastosowane w *Jeśli zimową nocą podróży*, oraz opinie tłumaczy na temat pracy nad jego dziełami, spróbujemy teraz odpowiedzieć na pytanie, czy William Weaver i Anna Wasilewska zdołali poprawnie przetłumaczyć powieść, nie tracąc przy tym jej niepowtarzalnego charakteru. Przeanalizujemy niektóre z najciekawszych problemów jakim musieli stawić czoła tłumacze, aby uzyskać ogólną ocenę polskiego i angielskiego przekładu utworu. Już na samym początku naszej pracy napotykałyśmy się na zagadnienie problematyczne. W procesie przekładu tekstu z jednego języka na inny często pojawiają się problemy natury gramatycznej. Systemy gramatyczne poszczególnych języków znacząco się od siebie różnią. Na przykład, włoski przewyższa polski pod względem bogactwa czasów przeszłych, oraz obydwa języki obecnością trybu congiuntivo. Jeżeli chodzi o kategorię czasu i trybu, przeanalizowane tłumaczenia są poprawne. Prawdziwym problemem napotkanym w dziele Weavera jest natomiast zagadnienie rodzaju gramatycznego rzeczownika. Podczas gdy w języku włoskim wszystkie wyrazy posiadają możliwy do określenia rodzaj, w języku angielskim nie ma takiego podziału i z reguły nie występują w nim odmienne wyrazy do określenia rodzaju niektórych rzeczowników, zaimków, czy przymiotników. Z tego powodu, biorąc pod uwagę, że głównymi bohaterami powieści są *il Lettore* (Czytelnik) i *la Lettrice* (Czytelniczka), a w angielskim istnieje tylko rzeczownik *the reader*, używany zarówno do rodzaju męskiego, jak i żeńskiego, rozbieżność ta musiała przysporzyć amerykańskiemu tłumaczowi nie małych

⁶⁹ [Calvino 2012: 346]

trudności. W tym przypadku, w języku polskim występuje taki sam podział na rodzaje, jak we włoskim, więc imiona bohaterów z łatwością można było przenieść na *Czytelnik* i *Czytelniczka*. Weaver został zmuszony do poszukiwania różnych rozwiązań dla tego problemu. Pierwszym z nich było zastąpienie *Lettore* i *Lettrice*, odpowiednikami *Reader* i *Other Reader*, jak na przykład w przedstawionym fragmencie:

“Ecco dunque **la Lettrice** fa il suo felice ingresso nel tuo campo visivo, Lettore, anzi nel campo della tua attenzione, anzi sei tu entrato in un campo magnetico di cui non puoi sfuggire l’attrazione.”⁷⁰

“And so the **Other Reader** makes her happy entrance into your field of vision, Reader, or, rather, into the field of your attention; or, rather, you have entered a magnetic field from whose attraction you cannot escape.”⁷¹

”Tak oto **Czytelniczka** wkracza szczęśliwie w twoje pole widzenia, Czytelniku, a raczej w zasięg twojej uwagi, czy też przeciwnie, to ty dostałeś się w zasięg pola magnetycznego, nie możesz się oprzeć jego sile przyciągania.”⁷²

Gdyby zabrakło tutaj zaimka *her* (jej), który występuje po imieniu bohaterki, nie dałoby się zrozumieć, że *Other Reader* jest określeniem kobiety. Ponadto, przymiotnik *other*, oznaczający najczęściej coś innego, odbiegającego od normy, może w tym przypadku nadać kobiecej postaci negatywny charakter. Mimo to, skoro jak już wiemy, Weaver i Calvino współpracowali podczas procesu tłumaczenia książki, takie rozwiązanie musiało zostać zaakceptowane przez pisarza. Problem rodzaju gramatycznego został wyeliminowany przez amerykańskiego tłumacza także kilkoma innymi sposobami:

“Sei apparsa per la prima volta al Lettore in una libreria, hai preso forma staccandoti da una parete di scaffali, come se la quantità dei libri rendesse necessaria la presenza d’**una Lettrice**.”⁷³

“You appeared for the first time to the Reader in a book-shop; you took shape, detaching yourself from a wall of shelves, as if the quantity of books made the presence of **a young lady Reader** necessary.”⁷⁴

”Po raz pierwszy ukazałaś się Czytelnikowi w księgarni, przybrałaś realne kształty, odrywając się od ściany z półkami, tak jakby mnogość książek koniecznie domagała się obecności **Czytelniczki**.”⁷⁵

Mimo, że w tekście oryginalnym nie ma mowy o obecności *młodej Czytelniczki*, wiedząc, że taki epitet pasuje do postaci Ludmiły, Weaver zdecydował się dodać określenia *young*, oraz *lady* w celu większej jasności

⁷⁰ Calvino 1994: 28.

⁷¹ Calvino 1998: 29.

⁷² Calvino 2012: 40.

⁷³ Calvino 1994: 141.

⁷⁴ Calvino 1998: 142.

⁷⁵ Calvino 2012: 183.

przekazu i podkreślenia faktu, że *Reader* w tym przypadku jest właśnie młodą kobietą. Powyższe tłumaczenie, z zastosowaniem amplifikacji oryginalnego tekstu, pozwala na uniknięcie jakichkolwiek negatywnych powiązań i okazuje się być lepszym rozwiązaniem niż przykład *Other Reader* przedstawiony wcześniej. W niektórych fragmentach powieści, tłumacz amerykański zdecydował się na zastąpienie włoskiego terminu jego angielskim odpowiednikiem, *Reader*, bez zastosowania dodatkowych określeń, które jasno wskazywałyby, że mowa jest o postaci kobiecej:

“Ora siete marito e moglie, **Letttore e Lettrice**.”⁷⁶

“Now you are man and wife, **Reader and Reader**.”⁷⁷

”Jesteście oto mężem i żoną, **Czytelniku i Czytelniczko**.”⁷⁸

Podczas gdy w niektórych sytuacjach, jak ta przedstawiona powyżej, taka decyzja jest jak najbardziej trafiona, ponieważ łatwo rozumie się, że *Reader* i *Reader* są przedstawicielami dwóch odmiennych płci, w innych, rozróżnienie to, nie jest już takie oczywiste:

“Ecco, l’hai detto. Cosa c’è di più naturale che tra **Letttore e Lettrice** si stabilisca tramite il libro una solidarietà, una complicità, un legame?”⁷⁹

“There, you have said it. What is more natural than that a solidarity, a complicity, a bond should be established between **Reader and Reader**, thanks to the book?”⁸⁰

”Rzekłeś. Cóż bardziej naturalnego, że pomiędzy **Czytelniczką i Czytelnikiem** nawiąże się za pośrednictwem książki ni ć solidarności, współudziału, sympatii?”⁸¹

Gdyby poddać ten fragment analizie po wcześniejszym wyrwaniu go z kontekstu całej powieści, niemożliwe stałoby się zrozumienie, że chodzi tutaj o mężczyznę i kobietę. Możemy więc podsumować, że pod względem aspektu gramatycznego tłumaczeń, praca Anny Wasilewskiej była łatwiejsza, dzięki możliwości użycia ekwiwalentów językowych Czytelnik i Czytelniczka. Z tego powodu, w przypadku wszystkich przedstawionych powyżej przykładów, polskie tłumaczenie jest lepsze i bardziej naturalne, w porównaniu z angielskim. W celu przekazania właściwego komunikatu językowego, William Weaver zmuszony został do poszukiwania innych rozwiązań, niż tylko znalezienie odpowiedniego ekwiwalentu językowego, miejscami ryzykując, że jego przekład stanie się “ciężki”, lub nawet mniej jasny

Innym zagadnieniem, często wskazywanym jako jedno z najbardziej problematycznych jeżeli chodzi o przekład literacki, są wyrażenia idiomatyczne, często będące prawdziwą pułapką dla tłumacza. Jak już

⁷⁶ Calvino 1994: 260.

⁷⁷ Calvino 1998: 260.

⁷⁸ Calvino 2012: 334.

⁷⁹ Calvino 1994: 30.

⁸⁰ Calvino 1998: 32.

⁸¹ Calvino 2012: 43.

wcześniej zostało wspomniane, Calvino przykładął ogromną wagę do warstwy językowej swoich dzieł. Z tego względu, jego teksty, w tym *Jeśli zimową nocą podróżny*, obfitują w gry słowne, terminy specjalistyczne i wyrażenia idiomatyczne. Mimo, że znalezienie dokładnych ekwiwalentów słownych w języku docelowym jest często bardzo trudne, Anna Wasilewska i William Weaver zdołali niemalże bezbłędnie rozszyfrować i przetłumaczyć związki frazeologiczne użyte przez autora. Poniżej, przykłady tłumaczenia fragmentów w których pojawiły się problematyczne wyrażenia. W każdym z nich, tłumacze zastosowali trafne idiomy, unikając przy tym błędów w postaci niejasności czy kalek językowych.

1. "Il libro che ora hai urgenza di procurarti è quello. **Non lasciarti mettere nel sacco.** Spiega chiaramente come stanno le cose."⁸²

"That is the book you are now so anxious to procure. **Don't let them fool you.** Explain clearly the situation."⁸³

"I właśnie tę książkę pilno ci teraz zdobyć. **Nie daj się wyprowadzić w pole.** Powiedz otwarcie, jak się rzeczy mają."⁸⁴

2. "-Noi credevamo che le cose si fossero aggiustate da un pezzo, tra voi e gli Ozkart. Che dopo tanti anni **ci avete messo una pietra sopra,** sulle vostre vecchie storie maledette."⁸⁵

"We thought things had long been settled between your family and the Ozkarts. That after all these years **you had buried the hatchet,** that the whole horrible business between you was over."⁸⁶

"-Sądziiliśmy, że wy i Ozkartowie już dawno załagodziliście wasze spory. Że po tylu latach **położyliście krzyż** na tych waszych przeklętych starych porachunkach."⁸⁷

3. "-E voialtri, allora?- disse Bronko, che **non aveva peli sulla lingua.**"⁸⁸

"-I co wy na to? – spytał Bronko, który **miał zwyczaj mówienia bez ogródek.**"⁸⁹

"And what about your bunch, then?" Bronko asked, a man who **called a spade a spade.**"⁹⁰

Oczywiście znalezienie dokładnych ekwiwalentów terminów użytych w tekście oryginalnym jest zadaniem bardzo trudnym, czasami wręcz niemożliwym. Podczas swojej pracy tłumacz napotyka wiele przeszkód o których już mówiliśmy, jak na przykład różnice w gramatyce dwóch języków, czy odmienny rytm zdań. Dlatego też doszukiwanie się pełnych ekwiwalentów słownych nie zawsze jest najlepszym rozwiązaniem. Wolność przekładu

⁸² Calvino 1994: 27.

⁸³ Calvino 1998: 28.

⁸⁴ Calvino 2012: 39.

⁸⁵ Calvino 1994: 38.

⁸⁶ Calvino 1998: 40.

⁸⁷ Calvino 2012: 52.

⁸⁸ Calvino 1994: 38.

⁸⁹ Calvino 1998: 53.

⁹⁰ Calvino 2012: 40.

czasami jest zabiegiem, który w znaczący sposób poprawia jakość tłumaczenia, sprawia, że tekst staje się łatwiejszy do zrozumienia dla odbiorców. Należy jednak pamiętać, że jej nadużywanie i zbyt duża kreatywność tłumacza grozi oddaleniem się przekładu od tekstu wyjściowego. Tłumaczenia Anny Wasilewskiej i William Weavera należy zasadniczo uznać za wierne, mimo to, w niektórych fragmentach tekstu napotkać można elementy dodane przez tłumacza, redukcje lub też widoczne modyfikacje tekstu oryginalnego. W większości przypadków, zmiany te nie są szkodliwe dla jakości przekładu, ale można też doszukać się przykładów mało trafionych ekwiwalentów, które zaburzają, lub nawet całkowicie zmieniają odbiór intencji Calvina. W dziele polskiej tłumaczki często napotykamy przykłady niedosłownego podejścia do tekstu oryginału:

“Qualcosa mi dev’essere andata per storto: un disguido, un ritardo, una coincidenza perduta; forse arrivando avrei dovuto trovare un contatto, probabilmente in relazione a questa valigia che sembra preoccuparmi tanto, non è chiaro se per timore di perderla o perché non vedo l’ora di disfarmene.”⁹¹

”Something must have gone wrong for me: some misinformation, a delay, a missed connection; perhaps on arriving I should have found a contact, probably linked with this suitcase that seems to worry me so much, though whether because I am afraid of losing it or because I can’t wait to be rid of it is not clear.”⁹²

”Musiało mnie spotkać jakieś niepowodzenie: pomyłka w rozkładzie jazdy, opóźnienie pociągu, stracone połączenie, być może po przybyciu musiałem nawiązać z kimś kontakt, prawdopodobnie ma to związek z walizką, która wydaje się zaprzętać moją uwagę, nie wiadomo tylko, czy lękam się ją zgubić, czy też nie mogę się doczekać, aby się jej pozbyć.”⁹³

Już na pierwszy rzut oka widać, że w odróżnieniu od tłumacza amerykańskiego, Anna Wasilewska podchodzi do tekstu z większą dowolnością. Chcąc przetłumaczyć *qualcosa mi dev’essere andata per storto* dosłownie, jak zrobił to Weaver, tłumaczka musiałaby wybrać wersję *coś musiało mi się nie udać/ nie powieść*, a nie *musiało mnie spotkać jakieś niepowodzenie*. Jest to jednak wybór czysto stylistyczny, który w żaden sposób nie zmienił przekazu oryginalnego. Podobną sytuację napotykamy na pobliskiej stronie powieści:

“Un uomo che non conosco doveva incontrarmi appena sceso dal treno, **se tutto non andava per storto.**”⁹⁴

“A man whom I do not know was to meet me as soon as I got off the train, **if everything hadn’t gone wrong.**”⁹⁵

⁹¹ Calvino 1994: 13.

⁹² Calvino 1998: 13.

⁹³ Calvino 2012: 21-22.

⁹⁴ Calvino 1994: 16.

“Nieznajomy mężczyzna miał skontaktować się ze mną zaraz po wyjściu z pociągu, **gdymby wszystko potoczyło się zgodnie z planem.**”⁹⁶

Tym razem, Anna Wasilewska zastosowała zabieg modyfikacji tekstu. Celem tej techniki jest zmiana formy przekazu poprzez modyfikację semantyczną. W tym przypadku dosłowne tłumaczenie nie było możliwe, a zmieniony przez tłumaczkę tekst w pełni oddaje przekaz tekstu wyjściowego.

Nawet najlepsi tłumacze popełniają czasem błędy spowodowane niemożliwością znalezienia właściwego ekwiwalentu lub złą interpretacją tekstu. Analiza polskiego i angielskiego tłumaczenia *Jeśli zimową nocą podróżny* nie wyłoniła poważnych pomyłek Anny Wasilewskiej czy Williama Weavera, które całkowicie zmieniłyby sens oryginału, lub nie pozwoliły na przekazanie intencji autora. Porównując przekłady dzieła z oryginałem, da się jednak znaleźć trudne, częściowo niepoprawne fragmenty tłumaczenia. Pierwszy przykład, zaobserwowany w tekście Anny Wasilewskiej, spowodowany został najprawdopodobniej brakiem polskiego odpowiednika słownego:

“Tra gli utensili si nota qualche estetismo (**una panoplia di mezzelune di grandezza decrescente**, quando ne basterebbe una) ma in genere gli elementi decorativi sono anche oggetti utili, con poche concessioni al grazioso.”⁹⁷

“Among the utensils a certain aesthetic tendency is noticeable (**a panoply of half-moon choppers, in decreasing sizes**, when one would be enough), but in general the decorative elements are also serviceable objects, with few concessions to prettiness.”⁹⁸

“Naczynia kuchenne odznaczają się pewną dbałością o estetykę (**dostrzegasz komplet noży do siekania jarzyn, zawieszonych według wielkości**, chociaż wystarczyłby jeden), ale w zasadzie elementy dekoracyjne spełniają także rolę przedmiotów użytkowych, z niewielkim ustępstwem na rzecz estetyki.”⁹⁹

Podczas gdy William Weaver poradził sobie z tłumaczeniem w sposób bardzo wierny i dosłowny, Anna Wasilewska miała problem z wyrażeniem *una panoplia di mezzelune di grandezza decrescente*. Faktem jest, że w polskiej kuchni, nóż typu *mezzaluna* nie jest często spotykanym narzędziem. Z tego powodu nie istnieje dokładny odpowiednik tej nazwy, którym można byłoby zastąpić włoski wyraz. Polska tłumaczka posłużyła się peryfrazą, aby opisać co dokładnie oznacza termin *mezzaluna*. Zaskakująco jednak, przedmiot ten został przedstawiony jako *nóż do siekania jarzyn*. Biorąc pod uwagę, że nóż tego typu używany jest przede wszystkim do siekania ziół, a nie warzyw, wybór Wasilewskiej nie jest do końca trafiony.

⁹⁵ Calvino 1998: 16.

⁹⁶ Calvino 2012: 24.

⁹⁷ Calvino 1994: 142.

⁹⁸ Calvino 1998: 143.

⁹⁹ Calvino 2012: 184.

Łatwiejszym rozwiązaniem byłoby po prostu opisanie *nóż w kształcie półksiężyca* (mezzaluna po włosku to właśnie półksiężyc), lub *nóż do siekania ziół*. Jako że, cel do którego używa się tego typu noży nie ma większego znaczenia w tekście, innym łatwym rozwiązaniem byłoby ominięcie tego detalu i przetłumaczenie wyrażenia *una panoplia di mezzelune* po prostu jako *komplet* lub *zestaw noży*. Kolejną zmianą wprowadzoną w tym fragmencie przez Wasilewską jest pojawienie się przymiotnika *zawieszony*. Z tekstu oryginalnego nie wynika, czy noże są zawieszane na ścianie, czy może ustawione w stojaku na półce. Tłumaczka wprowadziła tutaj wiadomość dodatkową, która oczywiście w żaden znaczący sposób nie wpływa na jakość jej przekładu, jednak jej zastosowanie mogło zostać pominięte.

W polskim tłumaczeniu możemy doszukać się także innego przykładu błędu spowodowanego tym razem prawdopodobnie przez złą interpretację tekstu oryginalnego:

“-Occorre **ritrovare il filo che abbiamo perduto**,- dici. – Andiamo subito alla casa editrice.”¹⁰⁰

“We must **find again the thread that has been lost**”, you say. “Let’s go to the publishers’ right now.”¹⁰¹

“-Trzeba **odnaleźć nić, którą zgubiliśmy** – mówisz. – Chodźmy od razu do wydawnictwa.”¹⁰²

Zarówno w języku włoskim, jak i angielskim, wyraz *filo* (*thread*) oznacza przedmiot używany wraz z igłą do szycia, czyli igłę, ale także myśl lub temat przewodni, czyli wątek. W obydwóch językach istnieje także wyrażenie *perdere il filo* (*to lose the thread*), które oznacza stracić główną myśl, czy właśnie *zgubić wątek*. Z kontekstu wynika, że autorowi chodziło właśnie o to drugie znaczenie słowa *filo*. W języku polskim nie funkcjonuje wyrażenie idiomatyczne *zgubić nić*. Słowo *nić* odnosi się tylko i wyłącznie do przyrządu używanego do szycia i pozbawione jest podwójnego sensu. W tym przypadku błąd Anny Wasilewskiej polega na zastosowaniu kalki z języka włoskiego. Możliwym poprawnym tłumaczeniem tego fragmentu byłoby: *trzeba odnaleźć wątek, który zgubiliśmy*. Błędy tego typu zaliczane są do najbardziej niebezpiecznych, ponieważ grożą całkowitym zniekształceniem oryginalnego przekazu wyjściowego tekstu. Powyższy przykład jest jednak jedyną tak poważną pomyłką znaną w tłumaczeniu Anny Wasilewskiej.

Biorąc pod uwagę mnogość teorii dotyczących tłumaczenia artystycznego trudno jest wybrać właściwe kryteria według których można byłoby trafnie ocenić jakość przekładu. Mimo to, na podstawie wniosków wyciągniętych z przeprowadzonej analizy porównawczej powieści Italo Calvina *Jeśli zimą nocą podróżny*, należy uznać obydwa przekłady jako

¹⁰⁰ Calvino 1994: 90.

¹⁰¹ Calvino 1998: 92.

¹⁰² Calvino 2012: 119.

udane. Udany przekład to w tym przypadku ten, który w pełni oddaje rzeczywistość przedstawioną przez autora oryginału i jego intencje, równocześnie dając życie nowemu dziełu przedstawionemu w pełni przy użyciu nowego materiału językowego. Jak już wcześniej ustaliliśmy, jedną z głównych przeszkód, którym musieli stawić czoła tłumacze omawianego dzieła, oprócz różnorodności językowej jest też styl narracji. Pisząc dziesięć incipitów kolejnych powieści autorstwa dziesięciu fikcyjnych pisarzy, Calvino posłużył się stylem charakterystycznym dla różnych typów powieści. Zadaniem tłumaczy było więc nie tylko umieścić opowiadaną historię w dziesięciu odmiennych miejscach i ramach czasowych, ale także zastosować środki językowe typowe dla każdego z poszczególnych rodzajów literackich i rozprawić się z różnymi typami narracji. Anna Wasilewska i William Weaver w pełni sprostali temu wyzwaniu i zdołali zawrzeć w swoich tekstach wszystkie nawet najdrobniejsze niuanse wprowadzone przez włoskiego pisarza. Oceniając wierność przekładu, można zauważyć, że tłumaczenie angielskie często jest bliższe oryginału, lub bardziej dosłowne. Bez wątplenia wpływ na to miała współpraca Italo Calvino i Williama Weavera przy tworzeniu przekładu i możliwość konsultacji z pisarzem najtrudniejszych fragmentów tekstu. Znając dbałość Calvina o najmniejsze szczegóły, amerykański tłumacz zmuszony był do jak największej dosłowności swojego przekładu. Anna Wasilewska mogła pozwolić sobie na większą wolność pracując nad swoim tekstem. Z tego powodu, jak udało nam się pokazać, jej tłumaczenie nie jest dosłowne. Mając na uwadze fakt, że jedną z cech dobrego tłumacza jest także zdolność podejmowania własnych decyzji i umiejętne modyfikowanie tekstu wyjściowego, wolność jej przekładu nie można uznać za wadę.

Bibliografia

Beczek J., 1998, *Traduttore non sempre traditore. Problemi di traduttologia emersi a partire dalle traduzioni in polacco di alcune opere della narrativa italiana. A cura di Krystyna Wojtynek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Bertone G., 1994, *Italo Calvino. Il castello della scrittura*, Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino.

Borsellino N., 1991, *Il viaggio interrotto di Italo Calvino*, Mucchi Editore, Modena.

Calvino I., 1994, *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, Palomar S.r.l. e Arnoldo Mondadori Editore S.p.A, Milano.

Calvino I., 1995, *L'antilingua*, in *Una pietra sopra. Discorsi di letteratura e società*, Palomar S.r.l. e Arnoldo Mondadori Editore S.p.A, Milano.

Calvino I., 1998, *If on a winter's night a traveller*, Vintage Books, London.

Calvino I., 2012, *Jeśli zimową nocą podróżny*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.

Lipiński K., 2006, *Vademecum tłumacza*, Idea, Kraków.

Munday J., 2001, *Introduzioni Translation Studies. Theories and applications*, Routledge, New York.

Musarra-Schroeder U., 1996, *Il labirinto e la rete. Percorsi moderni e postmoderni nell'opera di Italo Calvino*, Bulzoni Editore, Roma.

Spiegelman W., 1996, *William Weaver, The Art of Translation*, [w:] «The Paris Review», No. 3, Paris.

Weaver W., 1997, *Italo Calvino, The Art of Fiction*, «The Paris Review», No. 130, Paris.

JEKATERINA BLIZNIUK-BISKUP*Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej*

КАТЕГОРИЗАЦИЯ И ОБОБЩЕНИЕ В НАРРАЦИИ Н. ГОГОЛЯ КАК ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА (НА МАТЕРИАЛЕ «ПЕТЕРБУРГСКИХ ПОВЕСТЕЙ» И ПОЛЬСКИХ ПЕРЕВОДОВ)

В художественном тексте как одной из форм искусства, говоря словами П. Грайса, «конвенциональное значение слов определяет не только то, что говорится, но и то, что имплицуруется» [Грайс 1985: 221]. К имплицитной, или, по определению В. С. Виноградова, подразумеваемой информации относятся «и прагматические предусловия текста, и ситуация речевого общения, и основанные на знании мира пресуппозиции, представляющие собой компоненты высказывания, которые делают его осмысленным, и импликации, и подтекст, и так называемый вертикальный контекст и аллюзии, символы, каламбуры, и прочее неявное, скрытое, добавочное содержание, преднамеренно заложенное автором в тексте» [Виноградов 2006: 80]. Имплицитная информация, содержащаяся в тексте оригинала, зачастую играет решающую роль, и ведущими становятся не референциальные, а прагматические значения.

Передать имплицитную информацию при переводе можно с помощью целого ряда приемов (условно разделим их на две группы): одни из них не приводят к искажению художественного замысла и деформации структуры произведения, хотя при этом возможно увеличение длины исходного текста (например, за счет комментариев и объяснений, ориентированных на читателя перевода); другие могут менять структуру повествования.

Приемы первой группы связаны с формальными показателями присутствия переводчика в тексте, что определяется введением в текст автобиографического и исторического контекста, богатых изобразительных средств. Эти приемы затрагивают прежде всего лексический уровень, в частности, перевод безэквивалентной лексики (имен собственных, реалий, неологизмов и др.), когда переводчик вынужден прибегать к описательным приемам или давать комментарии.

Имплицитная художественная информация, которая порой завуалирована настолько, что становится невидимой не только для читателя, но и для самого переводчика, раскрывается в приемах второй группы на уровне текстовых связей: в способах оформления словопорядка, синтаксических конструкций, объединения целых сегментов, актуализации текстовых элементов. В данной работе сосредоточимся на способах передачи имплицитной информации на уровне текстовых связей и рассмотрим ее влияние на структуру повествования и передачу авторских интенций на примере произведений цикла «Петербургские повести» Н. Гоголя и польских переводов. Прежде всего обратим внимание на нестандартные стилистические приемы, являющиеся носителями имплицитной информации. К таким приемам в повествовательной манере Н. Гоголя относим тенденцию к категоризации и обобщению описываемых явлений и соотносимость их с более широким контекстом, что проявляется как на семантическом, так и на грамматическом уровне. Проследим, каким образом Гоголь категоризирует и обобщает представляемые им явления, и проанализируем, какая стратегия может быть в этом укрыта и насколько точно она отражена в переводах.

Петербург Гоголя состоит из тысячи "непостижимых характеров и явлений" [Гоголь 1984: 9]. Наблюдательность и проницательность писателя дает нам весьма четкое представление практически обо всех слоях петербургского общества. «Сколько в нем разных наций, столько и разных слоев общества, - пишет Гоголь в «Петербургских записках». – Эти общества совершенно отделены: аристократы, служащие чиновники, ремесленники, англичане, немцы, купцы – все составляют совершенно отдельные круги, редко сливающиеся между собой... <> И каждый из этих классов, если присмотреться ближе, составлен из множества других маленьких кружков, тоже не слитых между собой» [Гоголь 1984: 170]. Гоголь очень внимательно присматривается к этим классам и категоризирует их (лексическим показателем является частое использование выражений обобщения «словом», «одним словом»). Особенность гоголевского стиля не только в том, что в нем прослеживается тенденция к категоризации (отнесения объекта к определенной группе), но и в том, что он создает свои, искусственные, категории на основе субъективной аргументации, которая удивляет читателя и вносит некое недоумение, т.к. наиболее прототипичным у Гоголя оказывается то, что не совпадает с общими представлениями, и наоборот, принадлежность к категории определяется на основании черт, которые не являются прототипическими.

Категоризация на семантическом уровне

Понятие категоризации в гуманитарных науках несколько размыто из-за разницы подходов к описанию этого явления, а также исходных пунктов. Как отмечают авторы книги «Семантика и категоризация», в лингвистике «термином это слово <категоризация>

назвать трудно, потому что содержание понятия "категоризация" широко варьирует в зависимости от текста» [Фрумкина 1991: 45]. Понятие категории разрабатывалось одновременно в нескольких дисциплинах – в философии, психологии, лингвистике, и прошло путь от описания акта категоризации на основе общих черт («аристотелевская концепция») до теории прототипов (Э. Рош, Дж. Лакофф, Дж. Клейбер). Все концепции объединяет одно: категоризация является ментальной операцией (актом), заключающейся в «сопоставлении разных «предметов» <>... «Каждый раз, относя определенный предмет к разряду предметов, производим категоризацию»¹⁰³ [Kleiber 2003: 13]. В настоящей работе под категоризацией, вслед за Фрумкиной с некоторым упрощением дефиниции, будем понимать акт отнесения слова к группе на основании определенных свойств (черт), под категорией – «объединение объектов и их имен в подобные группы на основе неких свойств» [Фрумкина 1991: 46], под прототипом – наиболее типичного представителя категории (группы).

Категоризация является примером стремления «объяснить новое через известное (или предполагаемое таковым) и укрупнить, структурировать картину мира с помощью обобщения» [там же: 46]. Для того чтобы объединить предметы в какой-либо класс, между ними должны быть определенные семантические отношения. Гоголь создает отношения, которые не являются привычными для читателя, у него элементы наделяют друг друга смыслом. Как отмечала Л.И. Еремина, «в гоголевском повествовании слово живет не только во внутритекстовых, но и межтекстовых зависимостях. И каждое употребление слова-образа несет в себе след прежних семантических связей и смыслов» [Еремина 1987: 3]. Акты категоризации у Гоголя специфичны: он стремится объяснить новое через якобы известное, но на самом деле размытое для читателя, т.к. размыты границы представленных им категорий. Часто объект соотносится с определенной категорией не по принципу сходства или смежности, а путем противопоставления или отрицания. Кроме того, «типичность» прототипа часто смещается: наиболее яркий представитель оказывается наименее типичным в русском языковом восприятии.

Рассмотрим начало повести «Шинель»:

В департаменте... но лучше не называть, в каком департаменте. Ничего нет сердитее всякого рода департаментов, полков, канцелярий и, словом, всякого рода должностных сословий. Теперь уже всякий частный человек считает в лице своем оскорбленным все общество.

Казалось бы, перед нами типично нарративное начало, характерное для жанра повести: нарратор начинает рассказ о событиях, времени и месте, вводит в тему. Вполне ожидаемо, что за зачином

¹⁰³ „polega na stawianiu obok siebie „rzeczy“ różnych“ <>... „Za kazdym razem, kiedy postrzegamy jakąś rzecz jako rodzaj rzeczy, dokonujemy kategoryzacji“ (перевод автора статьи)

В департаменте... будет пояснение или уточнение, о каком департаменте идет речь или о каком событии повествуется. Однако наши ожидания не оправдываются: вместо этого нарратор поясняет, почему не хочет назвать департамент. И сразу переходит на детализацию, которая, по сути, не является детализацией, а скорее, введением новой информации. Вместо выяснения, о каком департаменте пойдет речь, Гоголь создает искусственную, субъективную категорию - *всякого рода должностные сословия* – и наделяет ее чертой *сердитый*. Субъективность категории подтверждается, во-первых, экспрессивной инверсией и несоответствующей норме формой степени сравнения (тем самым подчеркивается также ироническое отношение к описываемому объекту). Во-вторых, делается обобщение: говорится не о департаментах как таковых, но пространно перечисляются департаменты, полки, канцелярии и иные официальные учреждения. Вместо конкретной категории нам предлагается длинный сочинительный ряд, который не вносит никакой ясности. Ни департаменты, ни полки, ни канцелярии назвать должностными сословиями нельзя (в толковых словарях русского языка во всех значениях слова «сословие» указываются важные для данной категории черты, такие как 'группа лиц' и 'одушевленность'). Гоголь раскрывает значение слова *департаменты* с помощью следующих семантических черт – 'сословие', 'сердитый', т.е. наделяет человеческими чертами. Таким образом, появляется еще один персонаж – *департамент*, который противопоставляется вначале человеку в целом, а позже – человеку в лице Акакия Акакиевича. В последующем фрагменте он начинает функционировать как *один департамент* и создает пару с *одним чиновником*: *Итак, в одном департаменте служил один чиновник...* Кроме того, трехкратное повторение местоимения *всякий* по отношению к *департаменту* и *человеку* явно указывает на наделение созданной категории человеческими чертами, которая далее в тексте функционирует как живой организм. В один ряд с такими сословиями как художники, офицеры, служащие автор ставит департаменты.

Итак, в начальном фрагменте текста имеем дело с отрицанием, инверсией, субъективной несуществующей категорией, необоснованной детализацией. В переводах удалось отразить часть авторских интенций. В переводе (1) на субъективность аргументации указывает конструкция с глаголом в форме 2 лица единственного числа *Nie masz bowiem nic groźniejszego* и форма повелительного наклонения со значением совместного действия *nie mówtu*; в переводе (2) эффект лексического повтора (*всякий*), играющего важную роль в создании художественного образа, передается с помощью звукового повтора *wszy/szy* (здесь и далее интересующие нас конструкции подчеркнуты):

(1) *W departamencie... lepiej jednak nie mówmy w jakim departamencie. Nie masz bowiem nic groźniejszego od wszelkiego rodzaju departamentów, pułków, kancelaryj i, słowem wszelkich sfer urzędowych. Dziś już każdy*

człowiek prywatny uważa istnienie swej osoby niemal za obrazę społeczeństwa (перевод Ст. Бачиньский)

(2) *W departamencie... Lepiej jednak nie wymieniać, w jakim departamencie. Nie ma nic bardziej gniewliwego nad wszelkie departamenty, pułki, kancelarie – słowem, wszelkiego rodzaju kasty urzędowe. Dziś nawet pierwszy lepszy człowiek prywatny uważa, że w jego osobie obrażone zostało całe społeczeństwo* (перевод Е. Вышомирский)

(3) *W departamencie... lepiej jednak nie wymieniać w którym. Nie ma nic złośliwszego nad wszelkie departamenty, pułki, kancelarie, słowem różnego rodzaju kasty urzędowe. Dzisiaj wręcz każdy prywatny człowiek uważa, że w jego osobie zostaje obrażone całe społeczeństwo* (перевод Г. Карский)

В повести «Невский проспект» Петербург "обогащается" еще одним сословием, на этот раз вполне реальным. Автор относит героя к среднему классу общества – офицерам, подробно описывает этот класс, а заканчивает описание противопоставлением и утверждением, что его герой на самом деле не является типичным представителем этого класса (интересующие нас конструкции подчеркнуты):

Но не мешает известить читателей, кто таков был поручик Пирогов.

Но прежде нежели мы скажем, кто таков был поручик Пирогов, не мешает кое-что рассказать о том обществе, к которому принадлежал Пирогов. Есть офицеры, составляющие в Петербурге какой-то средний класс общества. <...> Таковы главные черты этого сорта молодых людей. Но поручик Пирогов имел множество талантов, собственно ему принадлежавших.

Далее в тексте неоднократно находим тому подтверждение: герой выделяет себя на фоне остальных офицеров, подчеркивая, что он – «поручик, а не другой какой офицер». Таким образом перед нами категоризация, выводимая путем отрицания, т.е. случай, когда категоризация оборачивается рекатегоризацией¹⁰⁴. В переводе, казалось бы, невинное дополнение переводчика – *poza tym* – меняет авторскую интенцию и ставит героя в один ряд с представителями своего сословия:

Ale porucznik Pirogow posiadał poza tym mnóstwo talentów, stanowiących jego własność osobistą (перевод Е. Вышомирский)

Подобные примеры в цикле являются, скорее, нормой, чем исключением: в повести «Портрет» автор создает категорию «пепельных людей» (*весь тот разряд людей, который можно*

¹⁰⁴ Под рекатегоризацией здесь понимаем разрушение первичного представления, когда дальнейшая информация противоречит первичным установкам.

назвать одним словом: пепельный, — людей, которые с своим платьем, лицом, волосами, глазами имеют какую-то мутную, пепельную наружность, как день, когда нет на небе ни бури, ни солнца, а бывает просто ни се ни то: сеется туман и отнимает всякую резкость у предметов) и далее говорит, что ростовщик был не такой; описывает сословие петербургских художников, которое нельзя отнести к Петербургу (*столько же принадлежит к гражданам Петербурга, сколько лицо, являющееся нам в сновидении, принадлежит к существенному миру*) и которое нельзя сопоставить с сословием итальянских художников, которое в свою очередь описывает. Зачем Гоголю понадобилось прибегать к такому способу описания действительности? Возможно, в этом также проявляется феноменальность его стиля: при описании конкретного героя раскрыть не только его характер, но и путем привлечения широкого контекста увидеть индивидуальность в обобщенности и показать разницу между тем, кем был герой на самом деле, тем, кем был в глазах окружающих и кем сам себя считал. Кроме того, для поэтики Гоголя, что не раз отмечалось многими исследователями, характерна внутренняя противоречивость, а также тенденция к «расшатыванию» ситуации, что является особенностью русской речевой манеры [подробнее: Булыгина, Шмелев 1997]. При описании какого-либо явления или характера Гоголя интересует не конкретная ситуация, а ее широкий контекст. Уже в зачинах произведений содержится указание на эту особенность: повести начинаются сопоставлением объекта (явления, факта) с другими объектами, что выражается на грамматическом уровне в категории степени сравнения (*нет ничего сердитее всякого рода департаментов, нет ничего лучше Невского проспекта*) или в сравнительных конструкциях (*нигде не останавливалось столько народа, как перед картинною лавочкой; попробуй взглянуть на молнию — таковы очи у албанки*). Внутритекстовые описания также строятся с помощью сравнительных конструкций (*нет лучше места, чем Париж*). Эти особенности в определенной степени предвещают читателя, что описание может вестись с привлечением данных широкого контекста. Возможно, в этом выражалось также стремление Гоголя создать собирательный образ Петербурга как города, в котором все подчинено и зависимо друг от друга. Как отмечал Б. Гальстер, «рисую образ Петербурга, Гоголь был далёк от натуралистического этнографизма, а следовательно, и от создания местных бытовых описаний», «делал ставку не на личность, а на общество, отображая в своем «урбанистическом» цикле картину межчеловеческих отношений, господствующих в данном коллективе»¹⁰⁵ [Gohol 1998: L].

¹⁰⁵ «Gogol, konstruując swoją wizję Petersburga, był daleki od naturalistycznego etnografizmu, a więc i od tworzenia środowiskowych obrazków obyczajowych», «kładł nacisk nie na jednostkę, lecz na środowisko, tworząc w swym cyklu „urbanistycznym“ <...> obraz stosunków międzyludzkich panujących w określonej zbiorowości» (перевод автора статьи)

Кроме приведенных примеров, где категоризация является, по сути, рекатегоризацией и служит для демонстрации того, что герои при видимой принадлежности к определенному классу на самом деле к нему не относятся, прием категоризации в тексте выполняет также функцию обобщения.

Категоризация на грамматическом уровне

Тенденция к категоризации и обобщению¹⁰⁶ проявляется в художественном пространстве гоголевского повествования не только имплицитно на семантическом уровне, но также в использовании Гоголем определенных грамматических средств, эксплицирующих условность и обобщенность.

Как отмечал Р. Якобсон, «даже такая категория, как грамматический род, которую часто приводят как пример формальной категории, играет большую роль в мифологической стороне деятельности речевого коллектива» [Якобсон 1985: 366]. В русском языковом восприятии в грамматическом роде выражается прежде всего принадлежность к полу. Грамматическая категория среднего рода в русском языке не имеет конкретного содержательного объяснения, она достаточно расплывчата по семантике (сюда относятся в основном неодушевленные существительные, названия зоологических видов, подвидов и родов, немногочисленная группа одушевленных существительных, а также большинство иноязычных по происхождению слов) [Русская грамматика 1980: 465-471]. При создании художественных образов в «Петербургских повестях» прослеживается склонность автора к использованию субстантивов среднего рода, с помощью которых он создает свои виды, подвиды и роды. У Гоголя эта грамматическая категория нарочито подчеркивает некую аморфность образов и является смыслообразующим средством.

К примеру, обобщенный образ Петербурга в «Невском проспекте» состоит из *явлений, творений, созданий и существ: этот молодой человек принадлежал к тому классу, который составляет у нас довольно странное явление; красавица, так околдовавшая бедного Пискарева, была действительно чудесное, необыкновенное явление; изношенные лица этих жалких созданий; человек такое дивное существо; это прелестное существо; незнакомое существо, к которому так прильнули его глаза, мысли и чувства, вдруг повернуло голову и взглянуло на него; слабое, прекрасное существо; странное, двусмысленное существо.* В повести «Портрет» при описании эпизодического персонажа – хозяина дома, где прожи-

¹⁰⁶ в логике под обобщением (лат. *generalisatio*) понимается мыслительная операция, переход от мысли об индивидуальном, заключенной в понятии, суждении, норме, гипотезе, вопросе и т. п., к мысли об общем [Словарь по логике: 205]; применительно к лингвистике нет четкого определения

вал художник Пискарев, – автор называет его *одним творением, каких много на Руси и которых характер так же трудно определить, как цвет изношенного сюртука.*

Главный герой повести «Шинель» - Акакий Акакиевич - предстает как жалкое аморфное существо, безликое и размытое – от прямой характеристики (*чиновник нельзя сказать чтобы очень замечательный, низенького роста, несколько рябоват, несколько рыжеват, несколько даже на вид подслеповат, с небольшой лысиной на лбу*) до речи самого героя (*изъяснялся большею частью предложениями, наречиями и, наконец, такими частицами, которые решительно не имеют никакого значения*)¹⁰⁷. В окружающем его мире он не жил, а существовал (*самое существование его сделалось как-то полнее; таким образом и произошел Акакий Акакиевич; исчезло и скрылось существо; существо, переносившее покорно канцелярские насмешки*). Лексема *жить* употреблена только применительно к работе героя, в которой он видел смысл своего существования, к ней испытывал какие-то чувства, с ней были связаны любые изменения (*жил в своей должности; он служил ревностно; служил с любовью; вне этого переписыванья... для него ничего не существовало; выслужил пряжку в петлицу и нажил геморрой*). Применительно к герою слова *человек* и *жизнь* используются только в том случае, когда имеем дело с категоризацией, например, в следующем примере Акакий Акакиевич выступает как прототип титулярных советников (подчеркнуто нами):

Так протекала мирная жизнь человека, который с четырьмястами жалованья умел быть довольным своим жребием, и дотекла бы, может быть, до глубокой старости, если бы не было разных бедствий, рассыпанных на жизненной дороге не только титулярным, но даже тайным, действительным, надворным и всяким советникам, даже и тем, которые не дают никому советов, ни от кого не берут их сами.

В польском языке, где грамматическая категория рода представлена гораздо шире, чем в русском (выделяется 5 родов) [Słownik gramatyki języka polskiego 2002: 211-215], не представляется возможным в данном случае «перенести» в текст перевода все прагматические значения, которые складываются из грамматических и семантических. Аморфность образа в переводах передается чередованием мужского и женского рода (встречаются лексемы *okaz, istota, jednostka*), а также безличными конструкциями:

¹⁰⁷ Примечательно, что в ранних редакциях характеристика героя представлена намного резче, как нечто среднее между животным и человеком: *в существе своем это было очень доброе животное и то, что называют благонамеренный человек.*

Исчезло и скрылось существо, <...> существо переносившее покорно канцелярские насмешки

Zniknęła i odeszła istota <...> istota znosząca pokornie naigrywania
(Ст. Бачиньский)

Zniknęła i przepadła istota <...> jednostka, która potulnie znosiła drwiny
(Г. Карский)

Zniknęła i skryła się istota <...> istota, która pokornie znosiła drwiny
(Е. Вышомирский)

В анализируемых повестях находим также примеры, в которых категоризация на грамматическом уровне более завуалирована, например, когда категориальное значение глагольных форм вступает в противоречие с темпоральностью контекста. Приведем пример нарушения в тексте видо-временной соотносительности (интересующие нас конструкции подчеркнуты):

Он был уже вдов, был уже в отставке, уже не щеголял, не хвастал, не задибался, любил только пить чай и болтать за ним всякий вздор; ходил по комнате, поправлял сальный огарок; аккуратно по истечении каждого месяца навещался к своим жильцам за деньгами; выходил на улицу с ключом в руке, для того чтобы посмотреть на крышу своего дома; выгонял несколько раз дворника из его конуры, куда он запрятывался спать; одним словом, человек в отставке, которому после всей забубенной жизни и тряски на перекладных остаются одни пошлые привычки («Портрет»)

Как мы уже отмечали, Гоголь, относя предметы к определенной категории, часто подытоживает описание или характеристику выражениями «словом», «одним словом». В приведенном отрывке дается характеристика категории *людей в отставке* (сам персонаж эпизодичен, можем предположить, что Гоголь вводит его для описания очередного сословия). Перед нами описание жизни конкретного человека в отставке, которое строится с помощью глагольных форм несовершенного вида прошедшего времени (*был, ходил* и т.д.) и заканчивается обобщением с использованием глагольной формы настоящего времени (*которому остаются привычки*). По поводу случаев сопоставления временных форм в прозе Гоголя И. Еремина отметила следующее: «Видо-временная соотносительность как образный центр текста выступает тогда, когда текст осложнен сопоставлением. Причем глагольные формы соотносятся следующим образом: в субъекте сопоставления (в том, что сравнивается) все действия даны в плане прошедшего изобразительного, не ограниченного ни временем, ни результатом, а в объекте сопоставления (в том, с чем сравнивается) все действия располагаются в плане «настоящего живого представления» [Еремина 1987: 49-50].

В данном фрагменте формы прошедшего времени не указывают ни на предшествование, ни на следование событий по отношению к настоящему времени и относятся к конкретному объекту. Настоящее время здесь, в свою очередь, указывает на наличие обычной, типичной или постоянной ситуации и относится уже к обобщенному объекту. «Категориальное значение формы настоящего времени в подобных случаях выступает как значение наличной, действительной для настоящего абстрактной ситуации» [Русская грамматика: 629]. Иначе говоря, настоящее время в данном примере отражает отношения говорящий/слушающий (нарратор/читатель), а прошедшее соотносится с персонажем. Тем самым, по выражению Арутюновой, «конфликт на уровне системы языка снимается на уровне реализованной речи» [Арутюнова 1988: 312]. В переводах соотношение видо-временных значений, представленное в исходном тексте, сводится к использованию форм только прошедшего времени:

(1) *Był już wdowcem, był już dymisjonowany, nie stroił się więcej, nie chwalił się, nie był zadzierzysty, lubił tylko pić herbatę i plół przy tem wszelkie możliwe głupstwa; chodził po pokoju i poprawiał łojowy ogarek; akuratnie po upływie każdego miesiąca nachodził swych lokatorów po pieniądze; wychodził na ulicę z kluczem w ręku po to, aby spojrzeć na dach swego domu; wypędzał kilkakrotnie stróża z jego barłogu, słowem był człowiekiem dymisjonowanym, któremu po całym życiu rozpusty i wytrząsania się w powozach zostały tylko niskie natogi* (Ст. Бачиньский)

(2) *Teraz owdowiał, przeszedł na emeryturę, poniechał elegancji, nie popisывал się, nie zadzierał nosa, lubił tylko pić herbatę i pleść przy tym wszelkie androny; chodził po pokoju, poprawiał ogarki świec; skrupulatnie w końcu każdego miesiąca upominał się o pieniądze od lokatorów; wychodził na ulicę z kluczem w ręku, żeby popatrzeć na dach swego domu; parokrotnie wypędzał stróża z jego komórki, gdzie tamten spał po kryjomu; słowem, był to człowiek na emeryturze, któremu po hulaszczym życiu i rozbijaniu się pocztowymi trójkami pozostały tylko ordynarde nawyki* (Е. Вышомирский)

В оригинале и переводах разные грамматические точки отсчета: в исходном тексте, как мы сказали, форма настоящего времени указывает на наличие постоянной ситуации и не ограничивается описанием конкретного персонажа, а целой категории вне времени и пространства, действие носит непреходящий характер. В переводах использование форм прошедшего времени указывает на временные и пространственные ограничения ситуации¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Интересно отметить, что в переводе (1) и вовсе пропущена сложноподчиненная часть предложения с характерной для прозы Гоголя детализацией: "выгонял несколько раз дворника из его конуры, куда он запрятывался спать" - "wypędzał kilkakrotnie stróża z jego barłogu...", которая могла быть воспринята переводчиком как излишняя информация.

Как видим, в гоголевской наррации нетипичные способы категоризации и обобщения на грамматическом и семантическом уровнях являются намеренным стилистическим приемом и складываются в особую художественную систему. Раскрыть авторский замысел можно лишь при внимательном прочтении и анализе средств суггестивно организованного текста. Адекватность перевода зависит не только от решения переводчика, какие части имплицитной информации в переводе эксплицировать, а какие сохранить невыраженными, но и от умения переводчика выявить скрытые значения.

Bibliografia

Gogol M., 1965, *Opowiadania*, tłum. J. Brzeczowski, J. Tuwim, J. Wyszomirski. Warszawa.

Gogol M., 1988, *Plaszczyzna*, tłum. G. Karski. Rzeszów.

Gogol N., 1927, *Plaszczyzna* tłum. St. Baczyński, [w:] *Portret*, Wyd. Rój, Warszawa, s. 83-126.

Gogol M., 1998, *Martwe dusze / opracowanie Bohdan Galster*, Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków

Kleiber G., 2003, *Semantyka prototypu: kategorie i znaczenie leksykalne*, UNIVERSITAS, Kraków.

Słownik gramatyki języka polskiego, 2002, pod red. W. Gruszczyńskiego, J. Bralczyka WSiP Warszawa.

Арутюнова Н.Д., 1988, *Типы языковых значений (Оценка, событие, факт)*, Москва

Булыгина Т., Шмелев А., 1997, *Языковая концептуализация мира: (На материале рус. грамматики)*. Москва.

Виноградов В. С., 2006, *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*, Москва.

Гоголь Н. В., 1984, *Собрание сочинений в 8 томах. Т. 3*. Москва.

Грайс Г., 1985, *Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике: ред. Е.В. Падучева*, Москва, с. 217-237.

Еремина Л., 1987, *О языке художественной прозы Н.В. Гоголя: искусство повествования*. Москва.

Русская грамматика, 1980, Т. I: Академия наук СССР институт русского языка «Русская грамматика», Наука, Москва.

Словарь по логике, 1997, Ивин А. А., Никифоров А. Л., Москва.

Фрумкина Р., Михеев А., 1991, *Семантика и категоризация*, Москва.

Якобсон Р., 1985, *О лингвистических аспектах перевода / Избранные работы*, Прогресс, Москва

Kategoryzacja i uogólnienie w narracji Mikołaja Gogola jako problem przekładowy: na materiale "cyklu petersburskiego" i polskich przekładów

W artykule na przykładzie wybranych utworów z "cyklu petersburskiego" Mikołaja Gogola dokonuje się próba analizy elementów narracji, wynikających ze specyfiki języka rosyjskiego, oraz skonfrontowanie ich z możliwościami języka polskiego. Za charakterystyczną dla narracji Gogola cechę uznajemy tendencję do kategoryzacji /rekategoryzacji oraz uogólnienia świata przedstawionego. Analiza lingwistyczna pozwala stwierdzić, iż wymieniona tendencja jest zamierzonym chwytem stylistycznym oraz jednym ze sposobów, zapewniających w tekście spójność gramatyczną i semantyczną. Wniosek ogólny polega na tym, iż dogłębna analiza lingwistyczna może pomóc w odtwarzaniu autorskiego zamysłu, przyczyniając się do powstania bardziej wiernych tłumaczeń.

AGATA PRYCIĄK

Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej

**PIER VITTORIO TONDELLO, AUTOR
NIEPRZETŁUMACZALNY?**

Dorobek literacki Piera Vittorio Tondello zamyka się w okresie jednego dziesięciolecia – w 1980 roku dwudziestopięcioletni Tondello publikuje swoją debiutancką powieść – *Altri Libertini* i za jej sprawą staje się głównym bohaterem skandalu obyczajowego. Debiut zostaje ocenzurowany, zaś zdanie opinii publicznej najlepiej podsumowują słowa prokuratora generalnego Aquilli, według którego dzieło młodego pisarza to „obrazoburczy śmieć”, który „wprost podżega czytelników do postaw deprecjonujących religię katolicką”. W rzeczy samej, zbiór sześciu opowiadań, czy też, jak wołał sam Tondello „powieść w odcinkach”, który za wątek przewodni obiera młodzieńcze doświadczenia lat 70 – narkotyki, seks, poszukiwanie tożsamości intelektualnej i seksualnej – urasta błyskawicznie do rangi „wydarzenia literackiego”, który w mgnieniu oka zapewnia autorowi rozgłos i przyciąga uwagę krytyków, w dużej mierze komentujących „szeroki repertuar obelg wymierzonych we wszystko co święte oraz niewyobrażalne nagromadzenie wulgaryzmów”. *Altri Libertini* Tondello szybko zyskują sławę portretu pokoleniowego.

W trakcie mojej pracy naukowej dotyczącej tłumaczenia literatury ostatniego trzydziestolecia, dzieła Tondello w szczególności przykuły moją uwagę ze względu na szczególne bogactwo nawiązań do kultury pop w momencie jej narodzin. Specyfika takiego rodzaju literatury jest niesamowicie interesująca w procesie tłumaczenia biorąc pod uwagę nagromadzenie odniesień metatekstualnych – nie tylko literackich, lecz przede wszystkim silnej więzi z rzeczywistością telewizyjną i małomiasteczkową codziennością silnie uwarunkowaną przez media. Czynniki te, w optyce globalnej, zbliżają do siebie odbiorców na poziomie ponadnarodowym – znajdziemy tam kwestie wspólne i podobne w wymowie zarówno dla Włochów, Niemców czy Polaków. Zakładając, że żyjemy w świecie, który coraz bardziej się ujednocza – przede wszystkim ze względu

na rozwój środków komunikacji, czytelnik, przypuśćmy, narodowości polskiej, zdolny będzie odnaleźć w dziele Tondellego liczne podobieństwa pomiędzy pokoleniem włoskiego pisarza i swoim własnym – czy może nawet uderzy go brak ewidentnych różnic. W takim przypadku literatura przybiera rolę „nośnika informacji”, zdolnego zbliżyć dwie teoretycznie oddalone od siebie kultury (nie zapominajmy, że data pierwszej publikacji *Altri Libertini* nakłada się na pierwsze ruchy wolnościowe w komunistycznej wciąż Polsce z szalejącą cenzurą literacką). Nośnika skutecznego, pod warunkiem, że informacja będzie swobodnie krążyła – to zaś zadanie w dużej mierze zależy od umiejętności tłumacza.

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie specyfiki języka Piera Vittorio Tondellego w tłumaczeniu na język polski. Po krótkim wprowadzeniu do projektu, jakim był przekład *Altri Libertini* w świetle krytyki polskiej sceny literackiej, omówione zostaną potencjalne problemy, których język powieści mógł przysporzyć tłumaczowi oraz przeprowadzona zostanie analiza oraz ogólna ocena przekładu.

Pierwszych śladów obecności Piera Vittorio Tondellego w polskiej rzeczywistości literackiej należy dopatrywać się w publikacji Anny Moc na łamach „Dekady literackiej”¹⁰⁹, w 1995 roku, w pięć lat po śmierci Tondellego – przedstawionego tam jako jeden z najbardziej wyróżniających się reprezentantów nowej literatury włoskiej. Pomijając aspekty homoseksualne tematyki jego dzieł (zdawać się może, że prawie dwadzieścia lat temu kwestie tego rodzaju wciąż mogły wzbudzać spore emocje), podkreśla się wieloaspektowość jego prozy, zaskakującą ścieżkę literacką, którą podążał autor z Correggio oraz wyjątkowość języka. W rzeczy samej, aspekt lingwistyczny określa się jako agresywny czy też wręcz brutalny, skandalizujący, anarchizujący i to ten właśnie uznany zostaje jako znak rozpoznawczy Tondellego. Zainteresowanie figurą pisarza powraca siedemnaście lat później, w 2012 roku, kiedy grupa studentek wydziału Italianistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim podejmuje się przedsięwzięcia wspieranego przez Instytut Kultury włoskiej w Krakowie: publikacji polskiego przekładu *Altri Libertini*, pod nakładem wydawnictwa Ha!art. Wybór wydawnictwa z całą pewnością jest nieprzypadkowy – Ha!art specjalizuje się w tzw. literaturze „undergroundowej” – publikując dzieła polskich pisarzy pokoleniowych ostatnich dwudziestu lat – Doroty Masłowskiej czy Michała Witkowskiego, stawiając na oryginalność językową i specyficzną tematykę – często niepoprawną politycznie, zbuntowaną czy wręcz „lewacką”. Projektem opiekuje się w dalszym ciągu Anna Moc, zaś młode tłumaczki dzielą się sześcioma opowiadaniem, na które składa się powieść Tondellego. W tym przypadku trzeba uznać pomysł tego rodzaju za logiczny, mimo to należy wziąć pod uwagę możliwe trudności redakcyjne i ryzyko konieczności „ujednoczenia” całego dzieła.

¹⁰⁹ Moc A.: 1995.

Tłumaczki argumentują swój wybór „niejednorodnością stylu i tonu opowiadań Tondellego”, który miałby „zminimalizować trudności związane z tym, że dziesięć osób pracuje nad jedną książką”. Najwyraźniej decyzja o przekładzie tego właśnie autora wynika z niezaprzeczalnego wyzwania, jakie stanowi specyfika jego języka oraz z bezdyskusyjnie ugruntowanej pozycji w kanonie literatury włoskiej ostatnich lat. Eksperymentalizm lingwistyczny w połączeniu z siłą młodzieżowego żargonu pozostawia spory margines działania i jest swoistym sprawdzianem, któremu tłumaczki postanowiły się poddać.

Powieść odnosi w Polsce zauważalny sukces, w dużej mierze związany z zainteresowaniem środowisk *queer* i organizacji *gender*, które w Tondellim upatrują bratniej duszy Michała Witkowskiego. W licznych recenzjach, które ukazały się niedługo po publikacji książki nacisk kładzie się głównie na homoerotyczne wątki jego prozy, siłę języka i nagromadzenie przekleństw na tle seksualnym i anatomicznym, które „uderzają wciąż po trzydziestu latach”. Jak zauważa Roman Sosnowski, krytyka nie dotyczy samego przekładu, co „odbieram to jako komplement dla Auterek przekładu. Zwykle, gdy mowa o przekładzie w recenzji, to wtedy, gdy tłumacz jest zbyt widoczny (albo zbyt widoczna jest struktura tekstu wyjściowego)”¹¹⁰.

Niestety obok komentarzy raczej pozytywnych, odnoszących się do „pełnego przemocy przekazu”, „bezkompromisowego i ciętego języka” czy też „zuchwałości i swobody wyrażania własnych opinii”, które to komplementy dotyczą w istocie nieprzejednanej postawy i swobody obyczaju Tondellego (innymi słowy, jako pierwszy rzuca się w oczy niekończący się strumień wulgaryzmów), krytyka zwraca uwagę na „sztucznie wyrafinowany styl, który miałby naśladować mowę potoczną”, „tanie efekciarstwo”, „stylistyczną nieporadność”, aż wreszcie „nienaturalność.” Kontaminacja przekleństw w oczach krytyków traci swoją siłę, skutkując efektem prawie że komicznym.¹¹¹

Można byłoby jednak stwierdzić, że takie samo wydarzenie miało miejsce również trzydzieści lat wcześniej, kiedy powieść dwudziesto-pięcioletniego Tondellego po raz pierwszy ujrziała światło dzienne. To właśnie oburzenie krytyków w dużej mierze przyczyniło się do sukcesu książki, nierozzerwalnie zespolonego ze skandalem. Publikacja polskiego przekładu, wzbudzając zainteresowanie głównie ze względu na domniemaną tematykę seksualną oraz „wstrząsające wulgaryzmy” w pokaźnym stopniu okroiła książkę z jej wartości, sprowadzając *Libertynow* do obscenicznej ciekawostki jednogłośnie okrzykniętej kolejną pozycją *gender*.

¹¹⁰ Sosnowski, R., 2012.

¹¹¹ Krakoski M., 2012.

Przed przystąpieniem do badania i oceny przekładu *Altri Libertini* należałoby pokrótce omówić kilka aspektów językowych, które mogą okazać się ciekawe (i problematyczne) w procesie tłumaczenia. Język Tondello, pozornie operujący w niskich rejestrach graniczących ze skrajną nieformalnością a wręcz wulgarnością, w trakcie analizy ujawnia struktury zdecydowanie bardziej złożone. Jego ekspresyjność i różnorodność socjolektów przekłada się na umiejętność autora zdolnego sprawnie deformować język, zmieniając jego rejestry, łącząc elementy zawierające się poniżej i powyżej „poziomu standardowego”, kończąc na pewnych efektach dźwiękowych, grach słów i transliteracjach.

Rejestr mowy potocznej implikuje nie tylko nagromadzenie tików słownych głównych bohaterów, charakterystycznych przyzwyczajęń, lecz wpływa również na ekspresyjność i wielogłosowość uzyskaną poprzez *bricolage* elementów różnorakiego pochodzenia. W powieści odnajdziemy terminy sponad poziomu standardowego języka: latynizmy, zapożyczenia, terminy techniczne, archaizmy, słowa z żargonu medycznego – język Tondello to swoista gra o silnym zabarwieniu ironicznym. Ciekawa jest kwestia zapożyczeń – w zależności od wymagań, spełniają one różne funkcje – zapożyczenia wzbogacające przypominają o „amerykanizacji” i kulturze masowej, co jeszcze bardziej zostaje podkreślone poprzez zastosowanie zapożyczeń urozmaicających: *football, bowling, gay, blue jeans, very drunk, rail*. Ponadto, w przypadku umieszczenia części wydarzeń fabuły *Altri Libertini* poza granicami Włoch – choćby we Francji - użycie zapożyczeń ma dodatkowo wzmoczyć efekt pewnej egzotyki. W takiej sytuacji, biorąc pod uwagę podobieństwa pomiędzy językiem włoskim a francuskim – wyrażenia w pisowni oryginalnej, takie jak: *marché aux puces, cave, comment vas-tu?, salopette, ect.*, zrozumiałe dla przeciętnego włoskiego czytelnika ze znikomą znajomością języka francuskiego, wcale nie muszą być równie czytelne dla odbiorcy polskiego o takich samych kompetencjach lingwistycznych. Ponadto, świat Tondello przesiąknięty jest różnorodnymi *brandami* ze wszystkich dziedzin życia: poczynając od sklepów, do których odniesienia są bez wątpienia czytelne dla odbiorcy włoskiego: *COIN, COOP*, poprzez marki znane na całym świecie: zupa *Campbell, Levi's, Burberry*, kończąc na „smaczkach” typowo regionalnych – nalewka *Fernet*, najróżniejsze rodzaje wina czy produktów żywnościowych. Te nawiązania z pewnością będą zrozumiałe dla czytelników obcujących z nimi w życiu codziennym, jednak dla publiczności nie – włoskojęzycznej mogą stanowić element obcy, egzotyczny. Zastosowanie zapożyczeń to pewnego rodzaju gra językowa, miejscami prowokująca efekt komiczny, miejscami ubarwiająca elementy dialogu czy treści silną ironią.

Nie tylko zapożyczenia przyczyniają się do niejednoznaczności stylu i bogactwa językowego dzieła – wpływa na to również użycie terminów o podwyższonym rejestrze – zwłaszcza pojęć z zakresu języków specjalis-

tycznych: terminologii technicznej, języka medycyny (ze szczególnym uwzględnieniem psychologii). Ponadto, Tondelli nierzadko posługuje się latynizmami, czy wręcz archaizmami, jak również terminami literackimi: *pargolo*, *truismo*, *annusamento*. Zastosowanie rejestru wysokiego, często w bezpośrednim sąsiedztwie wyrażen o silnym zabarwieniu żargonowym, kolokwialnym, czy wręcz wulgarnym (*settariismi di merda*), wskazywać może na sarkazm, tym bardziej, że tytułowi *Altri Libertini* to ni mniej ni więcej “brać studencka” – młodzi, wykształceni i wykluczeni. Zabiegi stylistyczne zastosowane przez autora wpływają również na szczególną teatralność języka, kumulując się w miejscach szczególnie nacechowanych emocjonalnie.

Stwierdzenie, że proza Tondellogo przesiąknięta jest wulgaryzmami zaczerpniętymi z żargonu młodzieżowego to spore uproszczenie. Terminy pochodzące z rejestru poniżej poziomu standardowego przynależą w dużej części do slangu osób z marginesu społecznego – narkomanów oraz do specyficznego kodu językowego osób homoseksualnych. Obecna jest również gwara studencka charakterystyczna dla grupy przez autora określonej jako *fauna giovanile*: niejednorodnej społeczności początkujących artystów, pijaków, dealerów narkotyków, zagubionych dusz rewolucji obyczajowej w poszukiwaniu własnej tożsamości. Wulgaryzmy określane jako znak rozpoznawczy Tondellogo zorganizowane są w dwie zasadnicze kategorie: to wyrażenia obrazoburcze, których repertuar w języku włoskim jest nieporównywalnie większy niż w języku polskim – częściowo o zabarwieniu żartobliwym, częściowo mające wydźwięk cyniczny; druga grupa to wulgaryzmy związane z cielesnością i seksualnością, związane ściśle z aspektem homoseksualnym prozy Tondellogo – funkcjonujące w tekście jako prowokacja. Ta kategoria znajduje w języku polskim odpowiedniki o podobnej sile wyrazu; wulgaryzmy obrazoburcze natomiast mogą sprawić pewne trudności w trakcie tłumaczenia – inwektywy wymierzone w Boga i Matkę Boską są zdecydowanie mniej liczne w języku polskim, tracąc przy tym swój sarkastyczny wydźwięk.

Biorąc pod uwagę tak złożony poziom językowy powieści należy zachować szczególną ostrożność w procesie tłumaczenia. W prozie pełnej różnorodnych odniesień i specyficznych kodów językowych tłumacz niejednokrotnie natknie się na terminy czy wyrażenia o dwuznacznym czy wręcz hermetycznym znaczeniu, charakterystyczne dla danych grup społecznych. Kolejnym czynnikiem wpływającym na obecność błędów w przekładzie mogą być formalne różnice pomiędzy dwoma językami, niezrozumienie konkretnych idiomów czy powiedzonek. W oparciu o wnikliwe badanie w zakresie tłumaczeń z języka włoskiego na język polski Joanna Beczek proponuje listę “pułapek”. Najczęściej powtarzające się błędy to: pominięcie – nieumotywowana syntetyzacja niektórych fragmentów tekstu, ubogacenie – dodanie do tekstu elementów

nieobecnych w oryginale, błędy w strukturach idiomatycznych – brak równowagi w wydźwięku przysłów i powiedzonek, oraz modyfikacje uzależnione od braku zrozumienia tekstu oryginału. Tego rodzaju zaburzenia w relacji oryginał – przekład mogą wpłynąć na zakłócenia na poziomie logicznym tekstu przekładu, tym samym implikując błędną interpretację czytelnika. Pomijając czytelność przekładu, żelazną zasadą tłumacza powinna być świadomość konieczności przełożenia różnorodności rejestrów stylistycznych, uwzględniająca odcienie znaczeniowe pojedynczych terminów w tekście tak zróżnicowanym, jak ma się to w przypadku *Altri Libertini*. Specyficzne zabarwienie znaczeniowe mogą wpłynąć na siłę wyrazu tekstu, czy też zaburzyć delikatną równowagę wydźwięku wypowiedzi. Tłumacz powinien przełożyć „intencję” na „intencję”, zdając sobie sprawę, że intencja zdania w jednym języku może nie być równoważna z intencją w języku przekładu. Można dojść do wniosku, że dokładna interpretacja odcieni stylistycznych tekstu w rejestrze niskim jest szczególnie trudna dla obcokrajowców, czego wynikiem może być, tak jak miało to miejsce w przypadku *Altri Libertini* – zarówno amplifikacja wulgarności jak i osłabienie pragmatycznej siły ekspresyjnej tekstu.

Inne nieścisłości w relacji tekst oryginał – przekład wymienia Popovic, określając je wspólnym mianownikiem błędnej interpretacji, a w szczególności: niedokładne tłumaczenie informacji, niewystarczająca interpretacja tekstu oryginału i powierzchowna interpretacja związku intencji i odnośnika w tekście. Błędy tego rodzaju mogą wpłynąć na utrudniony odbiór tekstu, zmieniając jego strukturę logiczną i są one obecne zwłaszcza we fragmentach nacechowanych semantycznie – figurach retorycznych takich jak ironia, metafora, porównanie – wszystkich zabiegach stylistycznych polegających na modyfikacji znaczenia słowa, tak by obudzić w czytelnikach wizję ekspresyjną przy jednoczesnej zmianie ładunku semantycznego i emotywnego. To samo dotyczy powtórzeń, które u Tondellogo pełnią dwojaką funkcję: z jednej strony odpowiedzialne są za rytm tekstu, stanowiąc swojego rodzaju refren, powracający wraz z wewnętrznymi niepokojami protagonistów, czy podkreślający monotonię opisu krajobrazów, z drugiej strony wskazują na słowa kluczowe, powtarzające się we wszystkich dziełach Tondellogo – co tym bardziej zmusza do konsekwencji w ich użyciu.

Przed analizą i oceną przekładu *Altri Libertini*, ze wszystkimi jego wadami i zaletami, należy stwierdzić, że poniższy artykuł nie miał w zamiarze krytykować czy deprecjonować owocu pracy młodych tłumaczek. niesprawiedliwa byłaby krytyka jakiegokolwiek wysiłku włożonego w popularyzację nieznaną dotąd włoskiej literatury, jednak przy założeniu, że każda dyscyplina nauk dąży ku rozwojowi, mam nadzieję, że moje obserwacje okażą się użyteczne i przydatne dla ciągłego samodoskonalenia przyszłych tłumaczy. Sugestie proponowane w przypadku nierównowagi w relacji oryginał - przekład są wyłącznie jednym z bardzo

licznych rozwiązań, które można by zastosować. W trakcie poniższej analizy tłumaczenie zostało zweryfikowane pod kątem ewentualnych błędów pojawiających się ze zwiększoną częstotliwością: pominiętych fragmentów tekstu, dyskusyjnych wyborów stylistycznych, braku zrozumienia tekstu oryginału czy też błędnego tłumaczenia wyrażen idiomatycznych. Finalnie spróbuję ocenić tłumaczenie w optyce występowania kluczowych koncepcji dla prozy Tondello – w tym miejscu nie można zastosować w pełni obiektywnych kryteriów, mimo to spróbuję zachować niepodzielne i zrównoważone podejście.

*(...) due stronze che fan magistero e non capiscono letteralmente un cazzo e insomma a marzo è scoppiato con me il grancasino “Tu sei misogino, odi le donne perché le temi”, “c’hai l’invidia del pene” fino al fatidico “sei fermo alla fase anale, bella mia” e allora io non ci ho visto più, ho afferrato il volume più pesante del Testut di Luca che fa medicina e gliel’ho sbattuto in testa alla Tony che s’è messa a sanguinare e Gigi ha mollato il cazzotto e sono svenuto.*¹¹²

(...) dwie psiapsióły piszą właśnie magistra, głupie pindy nie rozumieją w ogóle, co się do nich mówi, już w marcu doszło między nami do spięcia „Nienawidzisz kobiet, bo się ich boisz”, „Ty mi po prostu zazdrościsz penisa”, ale miarka się przebrała, gdy padło „Zatrzymałeś się na fazie analnej”, nie wytrzymałem, pod ręką miałem książki Luki, złapałem opasły tom do anatomii i przywaliłem Toni, w głowę, poląła się krew, podczas gdy Gigi próbował zatrzymać krwawienie, ja zemdlałem.¹¹³

Przede wszystkim w powyższych fragmentach natykamy się na nieścisłości na poziomie logicznym tekstu. Tłumaczka błędnie przekłada kolokwialne wyrażenie „*mollare il cazzotto*” jako “zatrzymać krwawienie”, podczas gdy oznacza ono: uderzyć pięścią. Słusznym ekwiwalentem byłoby raczej: Gigi strzelił mnie w pysk – co oddałoby kolokwialność wypowiedzi bohatera. Ponadto, pominięty został autor książki do medycyny, co może być umotywowane tym, że nazwisko jest rozpoznawalne wyłącznie dla czytelnika włoskojęzycznego. Co więcej, można zauważyć, że zastosowanie terminów psychiatrycznych w tekście oryginału celowo wzbogaca wypowiedzi o aspekt ironiczny. W przekładzie nie odnotowuje się współwystępowania terminów technicznych z sektora medycznego i wyrażen żargonowych, co pozbawia tekst zabarwienia komicznego. Wreszcie, „*l’invidia del pene*”, termin freudowski o polskim odpowiedniku “zazdrość o penisa” przetłumaczony został jako “zazdrościsz mi penisa”, co może spowodować dezorientację na poziomie logicznym tekstu, zwłaszcza, że autorką wypowiedzi jest dziewczyna.

¹¹² Tondelli 2000: 79.

¹¹³ Tondelli 2012: 98.

*Però il pensiero che dentro la pancia dell'Anna cresce come un fiore un bambino alla fine commuove anche Gigi, ma giochiamo alla sacra famiglia per non più di due giorni. E anche Anna capisce che è davvero impossibile che nella sua pancia ci sta un pargolino, perché sarebbe davvero un disastro alluvionato a scegliere di venire al mondo nel troiaio di Via Masserenti.*¹¹⁴

...

Ale w końcu myśl o maleńkiej istocie, która rośnie w brzuchu Anny, wzrusza Gigiego. Zabawa w rodzinę idealną trwa kilka dni. Anna zaczyna wątpić w swoją ciążę, niemożliwe, by jakiś brzdąc chciał przyjść na świat w norze przy ulicy Masserenti.¹¹⁵

Wystarczy przypatrzeć się objętości powyższych fragmentów, by móc stwierdzić, że tekst przekładu został zasadniczo zredukowany. Tłumaczka dekodyfikując fragment nie zwróciła uwagi na różniące się rejestrem odwołania biblijne (imię głównej bohaterki, wyrażenie *sacra famiglia*, stylizowane porównanie *come un fiore*, - "tak jak kwiat" i latinizujący termin *pargolino*) które to w kombinacji z rejestrem niskim (*troiaio di Via Masserenti*) przyczyniają się do efektu ironicznego. Można zasugerować poniższe tłumaczenie fragmentu:

Ale myśl o tym, że wewnątrz brzucha Anny rośnie dzieciątko niczym kwiat wzruszyła nawet Gigiego, jednak bawiliśmy się w świętą rodzinę nie dłużej niż dwa dni. I w końcu do Anny dociera, że to naprawdę niemożliwe, żeby wewnątrz jej brzucha znajdowało się dziecko, bo serio przyjść na świat w tym burdelu przy Via Masserenti to fatalny i żaloszny wybór.

...

*(...) cioè una notte i terroni caricano la Vanina su un furgone e dopo si depositano in campagna che era primavera e il cielo mite e le stelle lucide e poi si mettono spogliati nudi davanti a lei e Vanina abbassa gli occhi a vederli tutti lì, cinque amori per la sua verginità, nudi e dritti e coi denti bianchi e sfavillanti al buio e lei montanara disambientata, diciottenne alloggiata dalle suore a prima domenica del mese s'alza alle cinque e sale sul pulman (...) paese di millecinquecento abitanti durante l'estate, sennò cento duecento e il prete sempre ubriaco di sassolino e i mongolini a fare i chierici, i bambini dalle valle tarati, incesti, vita solitaria fra i castagni e le querce*¹¹⁶ (...)

¹¹⁴ Tondelli 2000: 80.

¹¹⁵ Tondelli 2012: 98.

¹¹⁶ Tondelli 2000: 20.

Pewnej nocy Brudasy ładują Vaninę do ciężarówki, a potem instalują się na wsi. Była wiosna i łagodne niebo, i błyszczące gwiazdy, i potem stają nadzy naprzeciwko niej, i Vanina na ich widok spuszcza wzrok, pięć miłości jej czystości, nadzy i wyprostowani, o błyszczących i lśniących w ciemności zębach, a ona, zagubiona dziewczyna z gór, osiemnastolatka zakwaterowana u zakonnicy. Każdej pierwszej niedzieli miesiąca wstaje o piątej rano i jedzie autobusem (...) do rodziny w Apeninach, wieś licząca tysiąc pięćset mieszkańców w lecie, poza sezonem stu dwudziestu i ksiądz, który chodzi do łóżka ze staruchami i ministrantami z zespołem downa, upośledzone dzieci z doliny, kazirodztwa, zwyczajne życie wśród kasztanów i dębów.¹¹⁷

To jeden z fragmentów niezwykle charakterystycznych dla Tondello. Scena gwałtu zbiorowego, brutalna i pełna przemocy, opisana zostaje z punktu widzenia głównej bohaterki i połączona z pozorną sielankowością krajobrazu. Scena zostaje w pewnym sensie uchwycona z odwrotnej perspektywy: oprawcy opisani są jako piękni i potężni, podczas gdy sama ofiara pozostaje „*montanara disambientata*” – zagubioną prostytutką. Historia przemocy paradoksalnie staje się, za pomocą bardzo widocznych zabiegów stylistycznych – poprzez topos *locus amoenus* opisem wręcz lirycznym. Proza z pewnością nie oddaje przemocy, o której opowiada. Składnia przypomina model języka mówionego (cały opis to jedno, długie zdanie, pozbawione interpunkcji), a jednocześnie wybór leksykalny wskazuje na silne wypracowanie formalne, zaś kadencja rytmiczna przyczynia się w efekcie do muzykalności fragmentu.

W przekładzie natykamy się na elementy nieobecne w oryginale, takie jak: interpunkcja i rymy (pięć miłości jej czystości). Są to elementy które uniemożliwiają poprawną interpretację intencji autora. Kolejnym elementem niewystępującym w tekście włoskim, tym razem na poziomie logicznym (będąc być może efektem niezrozumienia oryginału) jest ksiądz utrzymujący stosunki seksualne z dziećmi i ministrantami. Błąd tego rodzaju, mimo że nie wpływa na zrozumienie tekstu przekładu, może warunkować odbiór tekstu w pewnych grupach społecznych szczególnie wyczulonych na tego rodzaju kontrowersje.

*Insomma una questione di trame e intrighi per cuccarsi il bel lombardo, senza alcuna esclusione di colpi.*¹¹⁸

Krótko mówiąc, cały ten spisek i intryga tylko po to, by któreś z nich zaliczyło pięknego Lombardczyka. Rękawice zostały rzucone.¹¹⁹

¹¹⁷ Tondelli 2012: 40.

¹¹⁸ Tondelli 2000: 119.

¹¹⁹ Tondelli 2012: 120.

W tym przypadku, stosując się do zaleceń Belloca¹²⁰, należałoby zastosować regułę „idiom za idiom”. Wyrażenie idiomatyczne zastosowane przez tłumaczkę – rękawice zostały rzucone - ma jednak inne znaczenie w porównaniu z idiomem oryginalnym i sugeruje, że mamy do czynienia z wyzwaniem, natomiast znaczenie wyrażenia “*senza alcuna esclusione di colpi*” dokładnie oddaje “po trupach do celu”. Ponadto, *cuccarsi*, oznacza wyłącznie: podrywać.

Krótko mówiąc, cały ten spisek i intryga tylko po to, żeby wyrwać pięknego Lombardczyka, po trupach do celu.

...

*Il cineocchio mio amerà (...) bambini di Dio, figli di Dioniso Zagreo, nipotini di Marx, illegittimi di Nietzsche, pronipoti del Marchese, figlioletti delle stelle, sorelline di Lilith luna nera e fratellini di prometeo incatenato, anche bastardini di Frankenstein, abortini di Caligari, goccioline di Nosferatu.*¹²¹

Moje oko kamery zakocha się w (...) Dzieciach Bożych, synach Dionizosa, wnukach Marksa, potomkach z nieprawego łoża Nietzschego, prawnukach Markiza, synalkach gwiazd, siostrzyczkach Lilith Czarnego Księżyca, braciszkach Prometeusza Skowanego, i także w bękartach Frankensteina, spędzonych płodach z Cagliari, nasieniu Nosferatu.¹²²

Lista postaci legendarnych, historycznych czy zaczerpniętych bezpośrednio z kultowych filmów pojawia się w jednym z finałowych fragmentów powieści, tworząc surrealistyczny obraz wspomnianej już “młodzieńczej fauny” (“*fauna giovanile*”). W wersji polskiej nie zostaje zachowany oryginalny zapis (małe litery). Ponadto, brakuje konsekwencji w stosowaniu ekwiwalentów: Dionisio Zagreo w poprzednim opowiadaniu przetłumaczono jako: Zagreus. Co więcej, został popełniony kardynalny błąd w strukturze logicznej tekstu: spędzone płody z Cagliari w oryginale nie mają związku z wyspą Sycylią lecz z filmem z lat dwudziestych *Gabinet Doktora Caligari*.

*(...) e non c'è stato nessun precario capitato quaggiù a settembre a vendemmiare che non si sia stonato di tutti quegli incensi made in india sempre accesi e sparsi.*¹²³

¹²⁰ Bassnett 1999:146.

¹²¹ Tondelli 2000: 126.

¹²² Tondelli 2012: 138

¹²³ Tondelli 2000: 110.

I nie ma takiego wałkonia, który nie pojawiłby się na poddaszu we wrześniu, żeby napić się wina, klóćąc się z estetyką tych wszystkich kadzidełek mejdinindia zawsze zapalonych i rozstawionych po pokoju.¹²⁴

Błąd, który sprawia, że fragment jest niezrozumiały w języku polskim, po raz kolejny ma związek z niewłaściwą interpretacją czasownika *stonare* („upić”, „zbałamucić”). Mimo to, tłumaczenie „mejdinindia”, mimo że w porównaniu z oryginałem stanowi element dodatkowy wpisuje się doskonale w stylistykę Tondello i odwraca uwagę od nieczytelności fragmentu. Problemy pojawiają się w przypadku przekładu terminu „*precario*” (pracownik zatrudniony na umowę śmieciową), który nie znajduje ekwiwalentu w języku polskim. Można by zaryzykować zastosowanie terminu „prekariusz”, który mimo to mógłby mieć efekt silnie egzotyzujący. Poniżej alternatywa dla przetłumaczonego fragmentu:

I nie było takiego pracusia co by nie zaszedł na poddasze we wrześniu napić się młodego wina i nie wstał się samymi oparami tych wszystkich kadzidełek mejdinindia zawsze zapalonych i rozstawionych po kątach.

...

*(...) ci inseguono gridando che siamo ladri e il vecchio scatarra che è vero e che lo abbiamo scippato e anche il guidatore dell'autobus scende per vedere il fatto, ma ormai siamo lontani, abbiamo svoltato per via Galliera eppoi girato in un androne, io ci ho un fiatone che quasi mi getto per terra e muoio lì per la strada.*¹²⁵

(...) rzucają się za nami, złodzieje, złodzieje, facet jeszcze ich podkręca, że go oskubaliśmy, nawet kierowca wychodzi na zewnątrz, ale my już jesteśmy daleko, skręciliśmy w ulicę Galliera, wpadliśmy do klatki schodowej, ledwo mogę złapać oddech, ledwo trzymam się na nogach, mam wrażenie, że zaraz umrę.¹²⁶

Oryginalny fragment stanowi część opisu ucieczki dwójki bohaterów oskarżonych niesłusznie o obrabowanie jednego z pasażerów autobusu. Opis złożony jest z jednego długiego zdania, rozdzielonego przecinkami. Liczba zdań współrzędnych wpływa na dynamikę narracji, tworząc efekt teatralny czy wręcz kinowy – charakterystyczny dla komedii pomyłek, dodatkowo zintensyfikowany aliteracjami i rymem w końcowej jego części (*androne – fiatone*) oraz nieoczekiwaniem zamknięciem wypowiedzenia. Fragment można przekształcić następująco, zachowując wewnętrzne rymy oraz tłumacząc odpowiedni czasownik *scatarrare*:

¹²⁴ Tondelli 2012: 97

¹²⁵ Tondelli 2000: 57.

¹²⁶ Tondelli 2012: 79.

I gonią za nami krzyczą że jesteśmy złodzieje a staruch wysmarkuje że to prawda że go obrobiliśmy i kierowca autobusu nawet wychodzi zobaczyć co się dzieje ale my już jesteśmy daleko, skręciliśmy w via Galliera i później w zaułek ja prawie płuca wyplułem i zaraz padnę na ziemię i umrę na ulicy.

...

*Però in quella settimana non ho tempo per pensarci sopra troppo perché siamo sempre sballati a forza di haschisch che è ottimo e di marja che è buona, ma così buona che ti stona soltanto l'odore.*¹²⁷

Ale w tym tygodniu nie mam czasu, żeby o tym myśleć, bo ciągle jesteśmy na haju przez świetny haszysz i dobrą marychę, tak dobrą, że nie pasuje ci tylko zapach.¹²⁸

W trakcie przekładu został zagubiony efekt fonetyczny (*così buona che ti stona*), osłabiając rytmikę tekstu oraz został popełniony błąd na poziomie rytmicznym tekstu, związany ze specyfiką znaczenia terminów w żargonie narkomanów. Fragment można zaproponować w sposób następujący:

Ale w tygodniu nie mam czasu nad tym rozmyślać bo jesteśmy ciągle zjarani przez świetny haszysz i dobrą trawkę, tak dobrą trawkę, że łapiesz zajawkę przez sam tylko jej zapach.

...

*(...)così nella mansarda ci prepariamo a far un cenone che qualcuno ha portato una stecca di fumo da Bologna e non bisogna mica farla invecchiare quella roba.*¹²⁹

Szykujemy kolację na strychu, bo ktoś przywiózł z Bolonii wędzone mięso, więc nawet nie trzeba go specjalnie przygotowywać.¹³⁰

Ponownie pomyłka tłumacza ma związek z brakiem znajomości slangu osób ze środowiska narkotykowego. “*Una stecca di fumo*” oznacza działkę narkotyków, a nie wędzone mięso. Błąd takiej wagi może mieć spory wpływ na czytelność tekstu i poważnie zdezorientować czytelnika.

¹²⁷ Tondelli 2000: 78.

¹²⁸ Tondelli 2012: 98.

¹²⁹ Tondelli 2000: 89.

¹³⁰ Tondelli 2012: 112.

Polski przekład *Altri Libertini* z pewnością nie jest porażką. Książka zebrała przeważnie pozytywne opinie, zaś większość krytyków doceniła wysiłek włożony w wydanie w Polsce kultowego autora włoskiego, u nas jak dotąd kompletnie nieznanego. Warto zaznaczyć, że w recenzjach wielokrotnie podkreślano analogię pomiędzy rzeczywistością lat osiemdziesiątych w Polsce i we Włoszech, wskazując na zbieżności pomiędzy prozą Tondellego i powieściami Witkowskiego. W rzeczy samej, pierwszy nakład książki sprzedawał się doskonale, zaś publikację można uznać za sukces wydawniczy. Pozostaje pytanie o cenę tego sukcesu.

Pomijając kwestię przekładu, nietrudno zauważyć, że na poziomie redakcyjnym *Altri Libertini* jest dość poważnie zaniedbana. Uważny wydawca powinien poprawić błędy stylistyczne wynikające ze zwykłej nieuwagi tłumacza, uporządkować dyskusyjne czy wręcz niezrozumiałe fragmenty. To samo dotyczy pomniejszych błędów – choćby literówek, które choć nie utrudniają odbioru tekstu, dekoncentrują czytelnika. Podobnie ma się to w przypadku niezgodzonych rodzajów przymiotnika (jak np. krwisty i wrzący bloody mary, czy bohater Giusy, który raz jest rodzaju żeńskiego, raz męskiego) – co związane było prawdopodobnie z pośpiechem czy roztargnieniem. To wyłącznie kwestia wykończenia, która z minimalnym wysiłkiem mogłaby w znacznej mierze uporządkować tekst. Inną sprawą są rażące błędy na poziomie semantycznym czy logicznym tekstu, pominięcia i nadmierna samowola tłumaczek widoczna we wszędo-bylskich „upiększeniach” tekstu. W tym przypadku odpowiedzialność spoczywa wyłącznie na tłumaczu.

W rzeczy samej, pozorny chaos charakteryzujący prozę Tondellego jest wynikiem całej serii przemyślanych i wyważonych zabiegów stylistycznych. Składa się na niego nie tylko emocjonalność języka, mieszanka różnych rejestrów lingwistycznych, specyficznych terminów zaczerpniętych z mowy potocznej, być może nieco zdezaktualizowanych (tak jak to się często dzieje w przypadku efemerycznych określeń żargonowych) oraz źródeł inspiracji sięgających do literatury *beat generation*. Wszystko to sprawia, że niełatwo jest odnaleźć się w meandrach powieści i zrozumieć jej kompleksowość. Mimo to, aby pojąć w pełni logikę tekstu Tondellego, należy odseparować ją od etykiety „niekończącej się wiązki wulgaryzmów”, która może przyciągnąć uwagę czytelnika do tego stopnia, że zostaje pominięte jej rzeczywiste znaczenie. To z pewnością niełatwe zadanie, wymagające dogłębnej analizy specyfiki postaci autora, bez której to okazuje się niemożliwe poprawne odczytanie wyrafinowanej portyki, która na pierwszy rzut oka zdaje się wyłącznie mieszkanką kolokwializmów i hermetycznego żargonu. Tondelli, realizując swoje *credo* – „literatura to nie zawód, to sposób na życie” – obszernie objaśniał znaczenie niektórych mało czytelnych fragmentów swoich powieści, ukazując tło, na którym powstały. Aby w całości zrozumieć typowe dla niego fenomeny, o których opowiada w swoich książkach, wystarczy zajrzeć do studium rzeczywistości lat

osiemdziesiątych jego autorstwa – *Le cronache degli anni Ottanta* (Kroniki z lat osiemdziesiątych) – prywatnej encyklopedii, w której pozwala przeniknąć do swego intymnego wszechświata, którego lwią część odnajdziemy również w *Altri Libertini*. To tam właśnie pojawiają się te same postaci, obrazy, dyskutuje się o specyficznej muzykalności tekstu naśladowującego mowę potoczną, zostają dokładnie objaśnione źródła inspiracji. Polski przekład nie oddaje w najmniejszym stopniu warstwy dźwiękowej powieści, zaniedbując jej rytmikę i melodykę – rezygnując z tych kwestii wręcz celowo – wystarczy spojrzeć na długość zdań w wersji oryginalnej - niekończące się szeregi zdań współrzędnie złożony, uznane za znak rozpoznawczy Tondellego, to nieoczywista dedykacja dla jego mistrzów, autorów amerykańskiej literatury beat generation, podstawowy zabieg przybliżający słowo pisane do słowa mówionego. Zdania w polskim przekładzie najczęściej zostają podzielone na krótsze okresy, prawdopodobnie w celu zwiększenia przejrzystości tekstu. Niestety proceder ten nie tylko nie poprawia czytelności tekstu, lecz również wpływa na zubożenie jego warstwy stylistycznej. Ponadto, jak już niejednokrotnie zostało powiedziane, tłumaczenie to proces decyzyjny, operacja całkowicie subiektywna – mimo to, jedna decyzja ma spory wpływ na dalsze wybory stylistyczne, jak również wymaga konsekwencji podczas całego procesu przekładu. Decydując się na tłumaczenie danego terminu należałoby konsekwentnie stosować go na przestrzeni całego dzieła – co w szczególności ma znaczenie w prozie Tondellego, którego obsesja na punkcie pewnych koncepcji sprawia, że „słowa klucze” pojawiające się po raz pierwszy w debiutanckiej *Altri Libertini* powrócą niejednokrotnie w jego kolejnych dziełach. Elementy zbędne i tzw. „upiększenia” świadczą o zwyczajnej niezdolności tłumacza do oddania piękna (w całej jego prostocie) stylu wersji oryginalnej.

Bez wątpienia tłumaczki poradziły sobie doskonale z kwestią *source vs. target*. Tak jak już zostało powiedziane, zainteresowanie odbiorców zbieżnościami pomiędzy rzeczywistością Tondellego i równoległą jej rzeczywistością polską nie jest wynikiem radykalnej adaptacji (*domesticating*) przekładu. Tłumaczki wybrały zrównoważone podejście, zachowując, tam gdzie jest to możliwe i niezbędne, egzotykę mikrowszczęświata Tondellego, posługując się notami redakcyjnymi, peryfrazami, czy bezpośrednim wyjaśnieniem „wklejonym” w tekst przekładu, potwierdzając tym samym umiarkowaną postawę Umberto Eco, który opowiada się za stosowanie teorii traduktologicznych w zależności od wymagań tekstu i czytelnika.

Pozorny nieporządek *Altri Libertini* można uporządkować poprzez pogłębioną analizę aktywności literackiej pisarza, jako punkt wyjścia zakładająca wyróżnienie konceptów kluczowych dla dzieła Tondellego. W przypadku tego włoskiego autora podstawę stanowi kontekst kulturalny, który w tekście odgrywa niezwykle istotną i specyficzną rolę. Zaniedbując

ten aspekt prozy Tondellogo ryzykujemy niemożliwością pełnego zrozumienia tekstu, co w procesie tłumaczenia może zaowocować zachowaniem równowagi oryginał – przekład wyłącznie na najniższym poziomie struktury dzieła – osłabiając więzi metatekstualne, przerywając nić łączącą tekst z jego źródłami inspiracji. W najpoważniejszym przypadku, brak pełnego zrozumienia tekstu sprawia, że i przekład jest nieczytelny na poziomie logicznym. Niewątpliwie, również rygorystyczne zastosowanie jednej z wielu strategii przekładowych groziubożeniem jednego z poziomów powieści – czy to na poziomie stylistycznym dzieła, czy też w kwestii wierności na poziomie semantycznym. W każdym razie, przekład to proces decyzyjny i nie można ocenić go w pełni obiektywnie, co oznacza, że również w zakresie teorii tłumacz zmuszony jest przychylić się do konkretnych rozwiązań. Jedynym słusznym wyjściem zdaje się być hipoteza czytelnika i jego wymagań, tak by właśnie do niego móc zaadaptować strategię przekładu. I w tym miejscu najbezpieczniejsza jest zrównoważona i umiarkowana postawa, która bierze pod uwagę zarówno zbieżności dwóch kultur wypracowane w procesie globalizacji, jak i wciąż atrakcyjną egzotykę kultury tekstu oryginalnego, która, jak nakazują teorie otoczenia Translation Studies, powinna bezwzględnie zostać zachowana.

Bibliografia:

Aspesi N., 10.03.1980, *Processo per bestemnie e tanto rock n'roll*, <<La Repubblica>>**Fortunato M., 1986**, *Le parole in maschera*, Panta vol. VII, Panzeri F. (Red.), Bompiani, Milano

Bassnett S., 1999, *Translation Studies*, Routledge

Carnero R., 1988 *Lo spazio emozionale. Guida alla lettura dell'opera di Pier Vittorio Tondelli*, Interlinea, Novara

Iuliani E., 2004 *Tondelli: Il sound della pagina*, Seminario Tondelli, IV Ed., Correggio

Krakoski M., 2012, *Libertyni jak papier toaletowy, artykuł w Internecie*, adres: <http://mariuszrakoski.pl/libertyni-inaczej-jak-papier-toaletowy-pier-v-tondelli/>

Minardi E., 2002, *Tondelli – lo spazio autobiografico*, Seminario Tondelli, II Ed., Correggio

Moc A., 1995, *Pier Vittorio Tondelli (1956 – 1991)*, Dekada Literacka nr 9

Palandri E., 2005, *Pier. Tondelli e la generazione*, Laterza, Contromano

Picone G. – Panzeri F., 2001, *Tondelli. Il mestiere di scrittore*, Bompiani, Milano

Picone. N., 24.11.1990, *Il bello grande freddo*, Il Mattino

Sosnowski, R., 2012, *Pier Vittorio Tondelli w Polsce*, artykuł w Internecie, adres: <http://romanosnowski.blogspot.com/2013/01/pier-vittorio-tondelli-w-polsce.html>

Spadaro A., 1999, *Pier Vittorio Tondelli. Attraversare l'attesa*, Diabasis, Reggio Emilia

Wojtynek K., 1998, *Traduttore non sempre traditore. Problemi di traduttologia emersi a partire dalle traduzioni in polacco di alcune opere della narrativa italiana*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice

...

Tondelli P. V., 2000, *Altri Libertini*, [w:] *Opere* a cura di F. Panzeri, vol. I, Milano, Bompiani.

Tondelli P. V., 2012, *Libertini inaczey*, Korporacja Ha! Art.

KATARZYNA SZPOTAKOWSKA*Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej*

ZDOLNOŚĆ WIEDZOTWÓRCZA W ŚWIETLE ANTROPOCENTRYCZNEJ TEORII JĘZYKÓW LUDZKICH

1. Wprowadzenie

Antropocentryczna teoria języków powstała w rezultacie dogłębnych rozważań jej twórcy, Franciszka Gruczy [1993a: 151-173], nad ontologicznym statusem języków ludzkich. W późniejszym okresie teoria ta objęła swym zasięgiem nie tylko wyrażenie język, lecz także kulturę oraz wiedzę, a co za tym idzie również zdolność wiedzotwórczą istot żywych. Te dwa ostatnie zagadnienia – wiedza oraz zdolność wiedzotwórcza - stanowią główny punkt rozważań niniejszego artykułu.

2. Wiedza w ujęciu kognitywnym

Wiedzą w rozumieniu zbliżonym do lingwistyki kognitywnej, a co za tym idzie w rozumieniu zbliżonym do antropocentrycznej teorii języków, po raz pierwszy zajęła się psychologia poznawcza. Miało to miejsce w drugiej połowie XX wieku. Głównym obiektem zainteresowania psychologii poznawczej były procesy zachodzące w umysłach ludzkich podczas wytwarzania wiedzy [M. Schwarz 1992: 12]. Według Schwarz wiedza w rozumieniu tejże subdyscypliny był to system struktur i procesów mentalnych. Jak twierdzi Nęcka psychologia poznawcza przestała postrzegać myślenie i pamięć jako odrębne procesy psychiczne, lecz zaczęła uważać je za fazę procesu przetwarzania informacji [E. Nęcka 2006: 23]. Zgodnie z założeniami psychologii poznawczej przejawem aktywności umysłu było właśnie przetwarzanie informacji, polegające na zachodzeniu operacji, które umożliwiały na przykład przekształcanie, wzmacnianie, redukowanie, przywoływanie bodźców. Przy czym psychologia poznawcza nie zaoferowała jednoznacznej odpowiedzi, czym dokładnie jest informacja. Wykluczyła jedynie postrzeganie informacji w rozumieniu informatycznym, gdzie jest

ona definiowana jako redukcja niepewności. Jak twierdzi Nęcka informacji zgodnie z założeniami psychologii poznawczej nie da się tak jednoznacznie zdefiniować [1992: 23]. Psychologia poznawcza pozostawiała badanie mózgu neurobiologom, a za swój materiał badawczy przyjęła umysł ludzki. Według Schwarza [1992: 14] psychologia poznawcza dążyła do udzielenia odpowiedzi na następujące pytania: jak wygląda organizacja wiedzy w mózgu i jak wiedza jest reprezentowana?, jaką wiedzę i ile wiedzy, w tym wiedzy językowej, musi wytworzyć człowiek, aby być w stanie komunikować się werbalnie z innymi oraz aby w jego umyśle zachodziły procesy mentalne?, w jaki sposób człowiek wykorzystuje wytworzoną przez siebie wiedzę?

Lingwistyka kognitywna jest stosunkowo nową dyscypliną naukową, która powstała właśnie na bazie psychologii poznawczej oraz teorii jej twórcy, Ulrica Neissera. Lingwistyka kognitywna zmieniła sposób myślenia o języku i wiedzy oraz przyjęła wiele kluczowych założeń również dla teorii antropocentrycznej języków ludzkich. Według Elżbiety Tabakowskiej [2001: 37-39] podstawowym osiągnięciem kognitywizmu było podjęcie próby stworzenia całkowicie nowych zasad pojęciowych, na których miało się opierać językoznawstwo. Kognitywizm badał nie sztuczne twory językowe, lecz 'prawdziwy język' będący elementem ludzkiego poznania. Przedmiotem badań był szeroki wachlarz wszelkich możliwych zjawisk związanych z językiem. Język był elementem interakcji społecznej i kulturowej. Ponadto, lingwistyka kognitywna nie odcinała się od innych subdyscyplin, czy też dyscyplin naukowych, lecz starała się czerpać z nich wnioski. Korzystała z badań empirycznych, które były prowadzone w ramach innych dyscyplin naukowych zainteresowanych ludzkim poznaniem, takich jak psychologia poznawcza, antropologia [tamże].

Przedstawiciele lingwistyki kognitywnej dzielą się na zwolenników podejścia modularnego oraz holistycznego. Reprezentantami pierwszego z nich są na przykład Jerry Fodor oraz Noam Chomsky. Zgodnie z podejściem modularnym stworzonym przez Fodora procesy umysłowe dzielą się na centralne (percepcja) oraz modularne (procesy wejściowe) [Miłkowski 2012: 28-30]. Moduły mają ograniczoną strukturę i przetwarzają tylko informacje określonego rodzaju. Struktura modułów nie jest złożona, a informacyjnie są one ubogie. Nie mogą one odwoływać się do innych procesów zachodzących w mózgu, a inne procesy nie mogą odwoływać się do nich. Moduły podlegają ponadto izolacji informacyjnej oraz specjalizacji tematycznej. Późniejsi reprezentanci podejścia modularnego – psycholodzy ewolucyjni – przyjmują tezę, że umysł jest modularny globalnie, odrzucając zatem istnienie procesów centralnych.

Zwolenniczką podejścia modularnego, która wiele uwagi w swoich pracach naukowych poświęca wiedzy jest Ida Kurcz. Według Idy Kurcz

[1987: 162-163] dla możliwości reprezentacji wiedzy na różnych poziomach abstrakcji, kluczowe znaczenie mają schematy. W schematach zawarte są sieci relacji między składnikami pojęć. Ida Kurcz opiera swoje rozważania na rozumieniu schematu zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez Rumelharta, według którego schemat to „struktura danych dla reprezentacji pojęć ogólnych, przechowywanych w pamięci, a odnoszących się do przedmiotów, sytuacji, zdarzeń i ich sekwencji, działań i ich sekwencji.” Schemat jest strukturą, która leży u podłoża pojęcia. Schematy uaktywniane są między innymi w procesie myślenia, percepcji, rozpoznawania oraz uczenia. Stanowią one reprezentację wiedzy w mózgu.

Rozpatrując jeszcze dokładniej, czym jest wiedza w rozumieniu Idy Kurcz [1987: 130-131] należy wspomnieć, iż autorka przyjmuje za Fodorem istnienie procesów centralnych. Wiedza, według Idy Kurcz, to poznawcza reprezentacja świata. Jej jednostkami są pojęcia i sądy. Pojęcie powstaje w wyniku procesów kategoryzacji. Sąd wyraża relacje zachodzące między pojęciami. Wiedza jest zbiorem sądów, będących kombinacjami pojęć. Pojęcia i sądy stanowią reprezentacje bytów, które zachodzą w świecie zewnętrznym. Dzięki relacjom między pojęciami, a także sądami można dokonywać hierarchizacji wiedzy.

Podstawowym założeniem kognitywizmu w ujęciu holistycznym, reprezentowanym między innymi przez Elżbietę Tabakowską [2001: 39-40] oraz Marię Dakowską, w odniesieniu do języka jest pogląd, iż język nie istnieje w oderwaniu od ludzkich procesów poznawczych. Podstawowym procesem poznawczym jest tworzenie wyobrażeń. Wyobrażenia są postrzegane jako wzorce, dzięki którym możliwe jest porządkowanie doświadczeń umysłowych. Nie jest jednak jasne, czy wyobrażenia te mają mieć formę opisów czy wizerunków. Co ciekawe, wyobrażenia tworzone są w podobny sposób przez wszystkich ludzi. Według Tabakowskiej [2001: 39] człowiek dysponuje repertuarem środków, które łączy w dowolnej wielkości elementy, struktury w zależności od swoich potrzeb. Funkcjonowanie tych systemów tworzenia wyobrażeń jest zależne od indywidualnych użytkowników języka. To oni dokonują indywidualnych aktów konstrukcji treści pojęciowych. Ludzie, ze względu na to, że są różni, produkują różne struktury werbalne. Różnie w ich umysłach przebiega również proces obrazowania, czyli tworzenia niewerbalnych reprezentacji. Jest to związane z tym, że obrazowanie jest osadzone w kontekście kulturowym, społecznym i historycznym.

Według Tabakowskiej, ze względu na dążenie do kategoryzacji, dzielenie na elementy, język oraz wiedza zyskują w ramach lingwistyki kognitywnej encyklopedyczny charakter. Dana jednostka wiedzy jest jak hasło encyklopedyczne [E. Tabakowska 2001: 41-44]. Wiedza w rozumieniu Tabakowskiej to reprezentacja mentalna informacji, która jest uporządkowana i zhierarchizowana. Jej zhierarchizowanie opiera się na stopniu oderwania

reprezentacji od zewnętrznego środowiska człowieka. Mamy więc do czynienia z reprezentacjami odwzorowującymi środowisko, z reprezentacjami epizodycznymi, a także z informacjami wyobrażeniowymi. Język również stanowi wiedzę – jest to jeden z systemów informacji przechowywanych w umyśle człowieka. System ten ma formę reprezentacji mentalnej. Magazynem służącym do przechowywania wiedzy jest pamięć. Pamięć ma różne zakresy: językowy, pozajęzykowy, ogólny [M. Dakowska 2001: 76-77]. Wiedza w postaci wyobrażeń jest rezultatem stymulacji zmysłowej przez środowisko. Z upływem czasu wiedza ulega uporządkowaniu przyjmując formę systemu struktur poznawczych. Struktury poznawcze magazynowane są we wcześniej już wspomnianej pamięci. Można je przywoływać w dowolnych momentach. Tabakowska [2001: 41-44] twierdzi, że wyobrażenia ulegają konwencjonalizacji. Oznacza to, że proces społecznej interakcji prowadzi do unifikacji wyobrażeń w ramach społeczeństwa i zacierania się indywidualnych, charakterystycznych dla danej osoby cech wyobrażeń. W konsekwencji tego procesu można na podstawie określonych kryteriów wyróżnić poliwiedzę, którą autorka określa systemem „wiedzy wspólnej” dla danej społeczności [E. Tabakowska 2001: 41-44]. Dany mówca-słuchacz jest nieustannie w interakcji z innymi mówcami-słuchaczami, dochodzi zatem do „dynamicznej interakcji czynnika indywidualnego i czynnika ogólnego”, przez co idiowiedze tychże mówców-słuchaczy wpływają na siebie, co w rezultacie umożliwia wyróżnienie elementów ich poliwiedzy.

Bardzo ważną rolę, jeśli chodzi o wytwarzanie wiedzy językowej oraz wiedzy pozajęzykowej, w lingwistyce kognitywnej odgrywa teoria stapiania, zwana również teorią amalgamatów. Jak twierdzi Barbara Lewandowska-Tomaszczyk [2006: 9-10] kluczowe znaczenie dla teorii amalgamatów ma zrozumienie, czym jest kreatywność w ujęciu kognitywizmu holistycznego. Kreatywność nie jest wytwarzaniem nowych zdań na bazie określonej, zamkniętej liczby struktur. Według Lewandowskiej-Tomaszczyk [2006: 9] procesy myślowe charakteryzują się dynamicznym konstruowaniem znaczenia, jak na przykład mieszanie i łączenie wiedzy o rzeczywistości, konceptualne stapianie, którego rezultatem jest tworzenie nowych jakości, a także przeskok semantyczny. W przestrzeniach mentalnych zawarte są częściowe reprezentacje scenariuszy zdarzeń, które odnoszą się zarówno do kodów werbalnych, jak i kodów semiotycznych. W związku z tym znaczenie nie ma reprezentacji werbalnej. Znaczenie opiera się na „dynamicznych schematach wyobrażeniowych”. Przestrzenie mentalne [Lewandowska-Tomaszczyk 2006: 10-11] łączą się dalej w sieci integracji konceptualnej. W sieciach tych mamy do czynienia z amalgamatami. Zgodnie z teorią amalgamatów znaczenie leksykalne to węzeł informacyjny, który może łączyć się w złożone asocjacyjne sieci semantyczne.

3. Antropocentryczna teoria (rzeczywistych) języków ludzkich

Wspomniane w poprzednim rozdziale podejście holistyczne reprezentuje również Franciszek Grucza, twórca antropocentrycznej teorii języków ludzkich. Teoria ta została stworzona w oparciu o relatywistyczne podejście do języków ludzkich, które zostało opisane w monografii pt.: „Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot. Lingwistyka stosowana” [F. Grucza 1983]. Franciszek Grucza zauważył, iż we wszelkich dotychczasowych rozważaniach na temat języków ludzkich, były one dotąd postrzegane jako byty całkowicie autonomiczne. Pomijane zostawało pytanie o ontologiczny status języków, czyli o to, w jaki sposób zachodzi proces tak zwanego przyswajania języka oraz w jaki sposób istnieją języki. Twórca antropocentrycznej teorii języków ludzkich [F. Grucza 1993a: 152-155] zwrócił uwagę na fakt, iż samo wyrażenie *język* jest wielce wieloznaczne - to stwierdzenie stało się punktem wyjścia do rozważań nad ontologicznym statusem poszczególnych odniesień wyrażenia *język*.

Wyrażenie *język* [F. Grucza 1993a: 152-155] można rozumieć na wiele sposobów. Po pierwsze odnosi się ono do mięśnia umiejscowionego w jamie ustnej ludzi i zwierząt. Po drugie, zgodnie z fundamentalnymi założeniami antropocentrycznej teorii rzeczywistych języków ludzkich, języki ludzkie to przede wszystkim idiolekty, czyli konkretne języki konkretnych mówców-słuchaczy [por. J. Zając 2013: 21-23]. Stanowią one immanentną właściwość mózgów poszczególnych osób. Pod wpływem bodźców z zewnątrz oraz przyjmując za wzór idiolekty innych mówców-słuchaczy, człowiek wytwarza swój własny język. Język ludzki nie ma postaci materialnej, jest to zespół pewnych funkcji mózgu, konstytutywny współczynnik danej osoby [F. Grucza 1997: 11]. Jest on głęboko osadzony w każdym człowieku i jest z nim zespolony. Wszelkie teksty, mówione oraz pisane, nie zawierają w sobie języka ani wiedzy. Teksty to jedynie graficzna lub fonemiczna reprezentacja, wytwory językowe. Nie można w związku z tym postawić znaku równości między tekstem a językiem. Teksty jedynie wyrażają, reprezentują daną treść. Sambor Grucza [2008: 174-175] niejednokrotnie podkreśla, iż „żaden język nie jest tożsamy z żadnym tekstem”. Tekst należy określać mianem tworu językowego, obiektu, który zostaje wytworzony na podstawie idiolektu danego mówcy-słuchacza. Każdy tekst jest tworem konkretnego mówcy-słuchacza na podstawie jego konkretnego idiolektu [tamże].

Wyrażenie *język* używane jest często także na określenie polilektów [S. Grucza 2008: 124], czyli logicznej sumy lub logicznego przekroju wybranych idiolektów. Logiczna suma oznacza wówczas wszystkie części zbioru określonych idiolektów, a logiczny przekrój wspólne części danych idiolektów [por. „wspólna wiedza” rozdział 2].

Ważnym elementem antropocentrycznej teorii języków ludzkich Franciszka Gruczy [1993b: 25-47] jest odcięcie się od stwierdzenia, iż język można przekazać. Taka sytuacja nie jest możliwa. W rzeczywistości każdy człowiek rekonstruuje samodzielnie swój język osobniczy. Rozwój własnego wyposażenia genetycznego odbywa się na wzór języków innych mówców-słuchaczy. Naturalny (genetyczny) potencjał lingwalny każdego człowieka pozwala mu na rekonstrukcję języka opartą między innymi o wypowiedzi językowe oraz teksty pisemne, które docierają do danej osoby. W związku z tym można powiedzieć, iż mówcy-słuchacze wytwarzają języki dzięki swojemu wyposażeniu genetycznemu, z drugiej jednak strony dany idiolekt kształtuje się częściowo także na bazie kulturowego „wyposażenia” danego człowieka.

W świetle antropocentrycznej teorii języków [F. Grucza 2010: 53] wiedza językowa oraz wspomniana w poprzednim akapicie wiedza kulturowa są nierozzerwalne; w ramach tejże teorii często mowa jest o niemożliwości wytyczenia jasnej granicy między językowymi oraz niejęzycznymi właściwościami ludzi, ze względu na ich zbyt bliską zależność i wzajemne powiązanie. Właściwości te można mimo wszystko klasyfikować. Podstawowy podział sprawności językowych to rozróżnienie na sprawności formacyjne i funkcyjne. Sprawności formacyjne to umiejętność transmitowania wypowiedzi w formie materialnych sygnałów oraz umiejętność odbierania, identyfikowania i dyferencjonowania form wypowiedzi. Sprawności te dzielimy w dalszej kolejności na substancyjne i gramatyczne. Sprawności funkcyjne umożliwiają z jednej strony transmisję wypowiedzi w roli przekaźników znaczeniowych, z drugiej rozumienie znaczeń transmitowanych wypowiedzi. Dzielimy je na właściwości semantyczne oraz pragmatyczne.

Franciszek Grucza [2010: 41-42] zwraca uwagę na fakt, iż rzeczywiste języki ludzkie można rozpatrywać w ujęciu sensu stricte i sensu largo. Umiejętność tekstualizacji i detekstualizacji wiedzy, emocji wchodzi w zakres rzeczywistych języków ludzkich sensu stricte. Rzeczywiste języki ludzkie sensu largo obejmują dodatkowo umiejętności komunikacyjne (tekstopragmatyczne).

4. Klasyfikacja wiedzy na gruncie antropocentrycznym

Z biegiem czasu przedmiot badań antropocentrycznej teorii języków ludzkich, która dotąd koncentrowała się tylko na badaniu wyrażenia język, został poszerzony o wyrażenia „kultura”, „nauka”, a także „wiedza” w rozumieniu obejmującym nie tylko wiedzę językową [F. Grucza: 1997: 12]. Antropocentryczna teoria rzeczywistych języków ludzkich odcina się od rozumienia wyrażenia „wiedza” jako zasobu informacji. Rzeczywista wiedza nie znajduje się na jakimkolwiek nośniku danych, nie ma jej w książkach. Wiedza jest właściwością; jest ona właściwością konkretnego posiadacza.

Żadna wiedza nie istnieje w oderwaniu od osoby, nie istnieje samodzielnie. Co więcej, nie można mówić o istnieniu jednej rzeczywistej wiedzy. Stąd język lingwistyki postuluje dopuszczalność użycia liczby mnogiej wyrazu wiedza [F. Grucza 2004: 22]. Wiedza nie jest jednorodna i z tego powodu powinniśmy mówić o mnogości konkretnych wiedz konkretnych mówców-słuchaczy. Franciszek Grucza [1997: 12] wprowadza możliwość różnorodnej klasyfikacji wiedzy. Wyróżnia on wiedzę językową oraz pozajęzykową, wiedzę genetyczną oraz nabytą, wiedzę prawdziwą i fałszywą, wiedzę aplikatywną oraz praktyczną. Wprowadza on również rozróżnienie na wiedzę uświadomioną i nieświadomioną, wiedzę podstawową oraz wiedzę o wiedzy, jak również wiedzę teoretyczną, która dzieli się na deskryptywną, eksplikatywną i prognostyczną.

Reasumując wiedza jest pewną właściwością konkretnej istoty żywej, określonym stanem mózgu. Wiedza nie jest jednakże właściwością wyłącznie mózgów ludzkich. Franciszek Grucza [1997: 12] twierdzi, iż nawet rośliny wyposażone są w pewien zasób wiedzy. Nawet rośliny wiedzą, kiedy mają zakwitnąć, kiełkować. Ontologiczny status wiedzy jest zawsze taki sam. Wiedza istnieje w istotach żywych, a nie poza nimi. Stwierdzenie to jest prawdziwe zarówno wobec wiedzy językowej, jak i pozajęzykowej oraz w odniesieniu do każdego innego rodzaju wiedzy.

Według Franciszka Gruczy [2004: 22-23] wiedzę można przede wszystkim podzielić na genetyczną i kulturową. Wiedza genetyczna stanowi wiedzę odziedziczoną po przodkach. Wiedza genetyczna zawiera się w mózgu człowieka, w jego organach i komórkach. Jest to wiedza typu know-how. Jest ona w większości nieświadomiona. Wiedza kulturowa jest wiedzą nabytą w procesie edukacji, socjalizacji oraz samodzielnych aktów poznania. Wiedza kulturowa znajduje się zawsze w mózgu konkretnej osoby, co oznacza że można ją nieustannie wzbogacać, ale nie istnieje możliwość jej przekazywania innym istotom żywym. Jest to zatem właściwość dynamiczna mózgów ludzkich. Każda istota ludzka może dążyć do wzbogacania swojej wiedzy, do wypełniania swojego mózgu efektami swojego poznania, lub może doprowadzić do zanikania wiedzy. Wspomniana wcześniej wiedza genetyczna, a w zasadzie jej pewne elementy, przekazywane są z pokolenia na pokolenie. Odziedziczonego potencjału nie da się wzbogacać, można jedynie wykorzystywać go w bardziej lub mniej efektywny sposób. Co ciekawe, także sporą część wiedzy kulturowej można zaliczyć do wiedzy nieświadomionej, ponieważ wiele czynności kulturowych, w tym czynności językowych, intelektualnych, wykonujemy bez udziału świadomości.

Wiedza kulturowa jest bardzo szerokim pojęciem. Obejmuje ona zarówno kultury ludzkie, jak i języki. Wiedzę kulturową dzieli się w związku z tym na językową i niejęzykową. Według Franciszka Gruczy [1997: 16-17]

wiedza językowa nie jest to wiedza, która ogranicza się jedynie do wiedzy praktycznej polegającej na rekonstrukcji przyswojonych uprzednio form znakowych. Wiedza językowa obejmuje umiejętność rozumienia form znakowych, w tym całkowicie nowych form znakowych. Człowiek ponadto potrafi nie tylko odtwarzać zapamiętane formy znakowe, lecz także tworzyć nowe formy. Wiedza językowa obejmuje także wiedzę formacyjną i realizacyjną (umiejętności wyrażeniowe). W jej skład wchodzi także wiedza funkcyjna (wiedza o znaczeniach np. morfemów, leksemów) oraz pewien zakres wiedzy praktycznej.

Chociaż dzielimy rzeczywistość na językową i pozajęzykową w celu dogłębnego zrozumienia, jak człowiek odwzorowuje i rozumie świat, to w rzeczywistości oba rodzaje wiedzy oddziałują na siebie bezustannie. Dzięki wiedzy językowej możliwe jest zrozumienie wiedzy niejęzykowej. Z kolei wiedza niejęzykowa jest warunkiem zdawania sobie sprawy z posiadania wiedzy językowej. W mózgu konkretnej osoby nie istnieje jednak podział na wiedzę językową i niejęzykową. Wiedze te nie dzieli żadna granica. Łączy je wspólny obszar, w ramach którego dana wiedza niejęzykowa ulega przekształceniu w wiedzę językową [F. Grucza 2004: 27-28].

5. Wiedza specjalistyczna

W rozważaniach na temat wiedzy nie można pominąć opisu wiedzy specjalistycznej. W świetle antropocentrycznej teorii rzeczywistych języków [S. Grucza 2004: 162-165] ludzkich jest to zawsze konkretna wiedza konkretnych osób, w tym przypadku specjalistów, która stanowi ich immanentną właściwość. Ze względu na swój indywidualny charakter wiedza specjalistyczna to w rzeczywistości idiomiedza specjalistyczna. Suma lub przekrój logiczny idiomiedzy specjalistycznych tworzy poliowiedze specjalistyczne.

Idiomiedza specjalistyczna stanowi w każdym przypadku konkretną wiedzę przedmiotową. W ramach antropocentrycznej teorii języków ludzkich dokonuje się kategoryzacji wiedzy specjalistycznej w oparciu o to, czy dana wiedza istnieje, istniała czy też będzie istnieć [S. Grucza 2004: 168-169]. Zgodnie z tym podziałem możemy mówić o wiedzy diagnostycznej, dotyczącej stanów rzeczy, co do których przyjmuje się założenie, że istnieją one obecnie. Druga kategoria to wiedza prognostyczna. W ramach tej kategorii zakłada się, że określone stany zaistnieją w przyszłości. Specjalistyczna wiedza anagnostyczna dotyczy rekonstrukcji stanów rzeczy z przeszłości.

Wiedzy specjalistycznej nie można zdobyć ani przyswoić. Człowiek jest w stanie rekonstruować wiedzę [S. Grucza 2004: 165], innymi słowy wytworzyć swoją własną wiedzę specjalistyczną dzięki właściwościom wiedzogeneratywnym. Wiedza specjalistyczna nie jest dostępna bezpośrednio obserwacji empirycznej. Jest ona nieprzekazywalna [F. Grucza 1997:

15-16]. Wiedza jest właściwością danego mózgu. Nie da się jej po prostu przekazać innemu mówcy-słuchaczowi. Nie da się jej przekazać bezpośrednio, tak jak przekazujemy sobie przedmioty. Co więcej, nie da się jej również przyswoić w taki sposób, w jaki przyswajamy pokarm lub powietrze. Natura wiedzy opiera się na tym, iż możliwa jest rekonstrukcja wiedzy, która nie jest procesem zbiorczy, lecz dotyczy oddzielnie mózgu każdego mówcy-słuchacza.

Każdy musi samodzielnie zrekonstruować swoją wiedzę specjalistyczną. W mózgu konkretnego specjalisty nie ma wyraźnej granicy oddzielającej wiedzę ogólną od wiedzy specjalistycznej, a ponadto granice między jednym a drugim rodzajem wiedzy mogą ulegać zmianie na przestrzeni czasu [por. J. Zajac 2013: 43].

6. Zdolność wiedzotwórcza

Zarówno wiedza, jak i zdolność wiedzotwórcza stanowią właściwości natury komparatywnej [F. Grucza 1997: 13]. Są to w związku z tym właściwości, które można mieć lub nie. Są to również właściwości o charakterze gradualnym. Można ich mieć więcej lub mniej. Franciszek Grucza [1997: 13] dokonuje podziału dziedziczonej zdolności wiedzotwórczej analogicznie do zaproponowanego przez niego podziału dziedziczonej wiedzy. Pierwszym rodzajem zdolności wiedzotwórczej jest zdolność wiedzotwórcza o charakterze podstawowym. Jest ona powszechna i wyposażone są w nią wszystkie istoty żywe. Następnie mamy do czynienia ze zdolnością wiedzotwórczą, w którą wyposażone jest wiele gatunków istot żywych. Następna w kolejności jest zdolność wiedzotwórcza zarezerwowana tylko dla niektórych istot żywych. Ostatnią kategorię zajmuje taka zdolność wiedzotwórcza, która jest charakterystyczna tylko dla ludzi.

Zdolność wiedzotwórcza [F. Grucza 2004: 24-25] jest to zdolność organizmów do odtwarzania, przetwarzania a przede wszystkim wytwarzania wiedzy. Ze względu na zakres zdolności wiedzotwórczej, można dokonać klasyfikacji istot żywych na: bardziej rozwinięte, całkiem prymitywne lub mniej prymitywne. Zgodnie z antropocentryczną teorią języków ludzkich każdy człowiek został genetycznie wyposażony w pewną umiejętność wiedzotwórczą. Ten załączek stanowi podstawę do dalszego rozwoju i kształtowania tej umiejętności. Zdolność wiedzotwórcza jest genetycznie uwarunkowana. Ludzie posiadają pewną wiedzę genetyczną, która umożliwia im zarówno tworzenie nowej, jak i wzbogacanie starej wiedzy, a także uświadamianie sobie poszczególnych elementów wiedzy już wytworzonej. Godne odnotowania jest to, iż to właśnie ludzie [F. Grucza 1997: 14] mają największy potencjał zdolności wiedzotwórczej. Ponadto, to właśnie ludzie mają również potężną zdolność lektotwórczą. Ilość wiedzy, jaką człowiek jest w stanie zgromadzić w swoim mózgu, zależy od wielu

czynników [F. Grucza 1997: 14-15], takich jak na przykład naturalna zdolność, włożony wysiłek, środowisko, nauczyciele, jak również sposoby stosowane do pobudzania zdolności wiedzotwórczej.

7. Maksymalizacja zdolności wiedzotwórczej

W świetle powyższych rozważań zdolność wiedzotwórcza jest zdolnością do wytwarzania wiedzy, w tym wiedzy językowej. Podstawowym wnioskiem, jaki można wysnuć po przeanalizowaniu wyrażenia wiedza oraz zdolność wiedzotwórcza, jest to, iż sama zdolność nie wystarczy, aby wytwarzać wiedzę. Dzięki zdolności wiedzotwórczej ludzie wprawdzie wyposażeni są w możliwość wytwarzania wiedzy, niestety żadna wiedza ani idiolekt ani nie podlegają bezpośredniej obserwacji empirycznej [S. Grucza 2008: 142], ani nie są one bezpośrednio przekazywalne. Potrzebne są zatem zastępniki wiedzy, ich reprezentacje, które mogą podlegać bezpośredniej obserwacji i na podstawie których można rekonstruować wiedzę w mózgu. Zgodnie z antropocentryczną teorią języków zastępnikami wiedzy są teksty [S. Grucza 2008: 171-172], czyli konkretne wyrażenia językowe wytworzone przez mówców słuchaczy w aktach komunikacji. Teksty mogą przybierać formę mowną, jak i pisemną. Są one wytworami językowymi wygenerowanymi przez konkretnego mówcę-słuchacza w oparciu o jego idiolekt. W związku z powyższym można wysnuć wniosek, iż efektywność pracy w ramach danego układu glottodydaktycznego oraz sukces w dążeniu do przyjętego celu, jakim jest maksymalizacja zdolności wiedzotwórczej mówców-słuchaczy, w większości zależy będzie od tego, jak umiejętnie w ramach danego układu wykorzystane zostaną teksty – zarówno teksty ogólne, jak i specjalistyczne.

Bibliografia:

- Dakowska M., 2001**, *Psycholingwistyczne podstawy dydaktyki języków obcych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Grucza F., 1983**, *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*, PWN, Warszawa.
- Grucza F., 1992**, *Kulturowe determinanty języka oraz komunikacji językowej*, [w:] *Język, kultura – kompetencja kulturowa*, F. Grucza (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 9-70.
- Grucza F., 1993a**, *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, [w:] *Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych*, J. Piontka, A. Wiercińska (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 151-173.

Grucza F., 1993b, *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: O językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu*, [w:] *Opuscula Logopaedica. In honorem Leonis Kaczmarek*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 25–47.

Grucza F., 1997, *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, [w:] *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*, F. Grucza, M. Dakowska (red.), Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 7-19.

Grucza F., 2004, *Glottodydaktyka: nauka – praca naukowa – wiedza*, [w:] <<Przegląd glottodydaktyczny>>, t. 20, S. Grucza (red.), Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 5-48.

Grucza F., 2010, *Od lingwistyki wyrazu do lingwistyki tekstu i dyskursu: o wielości dróg rozwoju lingwistyki i kryteriów jego oceny*, [w:] *Lingwistyka Stosowana – języki specjalistyczne – dyskurs zawodowy*, J. Lukszyn (red.), Katedra Języków Specjalistycznych UW, Warszawa, s. 13-53.

Grucza S., 2008, *Lingwistyka języków specjalistycznych*, Euro-Edukacja, Warszawa.

Lewandowska-Tomaszczuk B., 2006, *Konstruowanie znaczeń i teoria stapiania*, [w:] *Kognitywizm w Poetyce i Stylistyce*, G. Habrajska, J. Ślósarska, Wyd. Universitas, Kraków, s. 59-69.

Milkowski M., 2012, *Jak wyróżnić moduły umysłowe? Problemy ze specjalizacją i confirmacją*, [w:] *Studia z Kognitywistyki i Filozofii Umysłu 6*, A. Klawiter, Instytut Psychologii UAM, Warszawa, s. 29-44.

Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., 2006, *Psychologia poznawcza*, PWN, Warszawa.

Schwarz M., 1992, *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Francke Verlag Tübingen, Francke.

Tabakowska E., 2001, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*. Universitas, Kraków.

Zajac J., 2013, *Specjalistyczna komunikacja multikulturowa i multilingwalna w korporacjach globalnych*, Wyd. IKL@, Warszawa.

MAGDALENA DĄBROWSKA

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

**ADDENDA DO DZIEJÓW RECEPCJI LITERATURY
ZACHODNIOEUROPEJSKIEJ W ROSJI
PRZEŁOMU XVIII I XIX WIEKU (ZE STUDIÓW NAD
CZASOPISMAMI DLA KOBIET)**

Określenie *addenda* (z łac. *przypisy, dodatki, załączniki*) sugeruje, że przedmiotem zainteresowania staną się zjawiska spoza głównego nurtu rozwojowego, marginalne, często przywoływane na zasadzie skojarzeń. Czasopisma dla kobiet, których dzieje w Rosji otwiera pismo Nikołaja Nowikowa „Модное ежемесячное издание, или Библиотека для дамского туалета” (1779) i których pierwszy okres istnienia zamyka „Дамский журнал” (1823-1833) Piotra Szalikowa, nigdy nie zdominowały miejscowego rynku wydawnictw periodycznych, stanowiąc – podobnie jak inne typy czasopism wyodrębnione ze względu na docelową grupę odbiorców – swoisty „dodatek” do niego. Jedne i drugie zdaje się jednak więcej łączyć niż dzielić: jednym z punktów stycznych między nimi jest zorientowanie na przeszczerpianie na grunt rodzimy osiągnięć literatury zachodnioeuropejskiej, dawnej i nowej. Pod tym względem czasopisma dla kobiet oraz czasopisma adresowane do ogółu czytelników niczym nie różnią się od siebie, o czym świadczy następujące zestawienie fragmentów przedmów redakcyjnych:

Модное ежемесячное Сочинение, или Библиотека для Дамского Туалета издается с тем, чтобы доставить Прекрасному Полу в свободные часы приятное чтение, по чему и будут в оном помещаться только такие [...] переводы, кои приятны и забавны [Известие 1779: nlb].

В начале каждого месяца выйдет книжка [журнала *Новости* – М.Д.], разделенная на 3 статьи. [...] Во второй переводы Французских, Латинских, Немецких и Англинских превосходных Поэтов, равно как и другие изящные произведения Иностранной литературы настоящего времени [Предуведомление... 1799: nlb].

Pierwsze rosyjskie czasopismo dla kobiet stało się miejscem zamieszczania tłumaczenia fragmentów *Fedry* Jeana Racine'a (pióra Aleksandra Sumarokowa) i *Metamorfoz* Owidiusza (pióra Wasilija Majkowa), a także – na pierwszej pozycji – wiersza Jakowa Kniaźnina *List hrabiego Comminge do jego matki*, nawiązującego treścią do powieści *Zapiski hrabiego de Comminge'a* (1735) Claudine Alexandrine Guérin de Tencin; już te trzy przykłady pokazują zróżnicowanie genologiczne publikowanych pozycji, wśród których znajdowały się dramaty, poematy, ody, sielanki, eklogi, pieśni, bajki, epigramaty, opowieści itd. [zob. Пирожкова 1994: 27-28]. Szeroki krąg twórców i tłumaczy oraz szeroki repertuar gatunkowy wyrosną na stały wyróżnik czasopism dla kobiet. Wracając zaś do określenia „dodatki”, należy dodać w tym kontekście, że pisma te prezentowały zjawiska zarówno z marginesu literackiego, jak i głównego nurtu, co stanowi kolejny punkt styczny między nimi i pismami „dla wszystkich”.

Drugim – po przedmowach programowych – miejscem, w którym zaznaczone zostaje zorientowanie czasopism na płęć piękną, są przypisy redakcyjne do poszczególnych pozycji, wskazujące na „kobiece czytelnictwo”, w tym realizację kobiecych „zamówień” literackich:

(*) Сии письма обещается к нам Г. Строкин сообщать и вперед. (...) Мы (...) с удовольствием помещаем сие вступление, (...) думая, что сии письма и почтенным нашим Читательницам, столькоже будут приятны, как и нам [Строкин 1779: 239; przypis].

(*) Писеса сия помещается в удовольствие и по приказанию К.Е.А. Т.-й. И. [Bourges 1804: 238; przypis].

Stalą praktykę stanowiło zapraszanie pisarek do zamieszczania swoich utworów:

Издатель [...] почтет себя счастливым, если будет удостоен и от любезных Писательниц наших лестным поручением помещать в Дамский журнал произведения нежного пера их (Шаликов 1823a: 225),

a także – jeśli miało to miejsce – specjalne podkreślanie, zazwyczaj w przypisach, „kobiecego autorstwa”, z czym mamy do czynienia zresztą również w pismach „dla wszystkich”:

Сообщено женщиною [Известие 1804: 37; przypis].

Сии стихи присланы из Ораненбаума от неизвестной мне сочинительницы. Прошу ее принять мою искреннюю благодарность [Бунина 1806: 11; przypis].

Często wskazania na kobiety jako czytelniczki i (współ)autorki pojawiają się razem:

(*) Надеемся, что Читательницы Дамского журнала не поскучают любопытным описанием отдаленной, мало известной и, можно сказать, пиитической страны нашего отечества. Не посвятил ли Фонтенель писем своих об Астрономии прекрасному полу? И не переведены они на русский язык Дамою? *Изд.* [Из Минусинска... 1823: 182]

Jeszcze innymi miejscami wykorzystywanymi przez redaktorów do podkreślenia profilu „kobiecego” danego periodyku były tytuły i podtytuły¹³¹, dedykacje¹³² i motto¹³³. Co oczywiste, znakiem rozpoznawczym takiego pisma stawała się sama jego zawartość: dominacja w nim pozycji o tematyce i cechach przekazu powszechnie kojarzonych z publicznością kobiecą¹³⁴.

Przegląd tego rodzaju wypowiedzi pozwala zauważyć ponadto, że wydawcy czasopism nie poprzestawali na sygnalizowaniu ich „kobiecego” profilu, podejmując równolegle próby odpowiedzi na pytanie, dlaczego kobiety wydają się szczególnie predestynowane do kontaktu – jako odbiorcy i twórcy – z literaturą piękną oraz jakie są ich preferencje w tym zakresie:

¹³¹ W przedmowie do pisma B.M. Fiodorowa, A.F. Richtera, W. Bachiriewa oraz I. Isakowa „Кабинет Аспазии” (1815) wyjaśnienie tytułu przybiera postać długiego wyczerpującego starożytnego Aspazji: „Она открывает Сократу силу и богатство отечественного языка, дает уроки ему в красноречии, а Перикла научает основаниям Политики. Ее вкус берется в образец и Афины с сих пор были училищем писателей и художников...” [Кабинет Аспазии... 1815: 8]. „Кабинет Аспазии” nosi podtytuł „czasopismo literackie”.

¹³² W jednej z not skierowanych do czytelniczek pisma „Дамский журнал” Szalikow dedykuje je córce, podobnie zresztą jak całą swoją spuściznę literacką (Шаликов 1823b: 122).

¹³³ Dla czasopisma „Аглая” Szalikow wybrał na motto słowa z przedmowy do komedii Woltera *Syn marnotrawny* (1738) „tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux” („wszystkie rodzaje [sztuki] są dobre prócz nudnego”), korespondujące ze składaną przez niego kilkakrotnie w przedmowie deklaracją realizacji oświeceniowej zasady „przyjemne z pożytecznym”, uznawanej przez niego za zgodną z oczekiwaniami kobiet.

¹³⁴ Oba zagadnienia były rozpatrywane zwykle na materiale późniejszych czasopism dla kobiet. Dla przykładu, Jerzy Franke wyodrębnia następujące „cechy przekazu literackiego na łamach pism adresowanych do czytelnika pozbawionego oficjalnej wiedzy literackiej”: brak rozróżnienia między pierwodrukiem a przedrukiem i między literaturą współczesną a literaturą o tematyce historycznej, wykorzystywanie zabiegów powodujących ukrycie lub neutralizację fikcji literackiej, dominacja funkcji perswazyjnej, podstawowa rola stereotypów osobowych oraz fabularnych, projektowanie sytuacji komunikacyjnej [zob. Franke 2000: 206-210].

Женщины должны иметь что нибудь, к чему сердце их может прилепиться. (...) Надзирательница не терпела (...) ни *Венера*, ни (...) подобных тому малостей, кои умеют так хорошо говорить с сердцем нашим, и душу нашу погружать в столь сладостные мечты; а вместо их давала им в руки нравоучительные философские книги. Обе подруги любили Мифологию [Восковой купидон 1804: 149, 150-151].

Jak widać, szczególne potrzeby czytelnicze kobiet zostają potraktowane jako wynik – tu dochodzimy do problemu myślenia opartego na stereotypach – ich konstrukcji psychicznej, której wyróżnik stanowi emocjonalność wsparta grą wyobraźni. Zasadniczy wpływ na uformowanie się takiego podejścia do kobiet miał rozwój sentymentalizmu, wysuwającego na plan pierwszy jednostkowe przeżycia ludzkie oraz relacje międzyludzkie na płaszczyźnie prywatnej. Nie jest to więc przypadek, że znakomita większość wydawców czasopism dla kobiet wywodziła się z grona przedstawicieli tego kierunku, często, jak wspomniany Piotr Szalikow, spośród najgorliwszych jego propagatorów. Przy takim – szerszym – postawieniu sprawy czasopisma dla kobiet mogą stać się niezastąpionym źródłem do studiów nad gustem estetycznym epoki i przede wszystkim powstającymi w jego wyniku modami literackimi.

Właśnie w takim kontekście wspominał o ostatnim czasopiśmie Piotra Szalikowa Wiktor Żyrmunski: „jeszcze w 1823 r. «Дамский журнал» księcia Szalikowa, kontynuujący tradycje karamzinizmu, przedstawił w artykule poświęconym powieściom (...) sylwetkę miłośnika modnych lektur, który «znał na pamięć wszystkie wzruszające ustępy *Nowej Heloizy* i (...) chętnie by się zgodził podzielić los nieszczęsnego Wertera, byle by tylko kochała go jakaś Charlotta...»” [Жирмунский 1937: 94-95]. Przytoczony przez badacza cytat pochodzi ze szkicu *O różnicach poglądów na kwestię powieści, albo biała przepiórka*, oświetlającego problem mody czytelniczej na przykładzie powieściopisarstwa. Jego zasadniczą część stanowi zapis wymiany zdań między parą przyjaciół (z „dramaturgicznym” rozpisaniem na kwestie wypowiedziane przez każdą z nich), poprzedzony obszernym nakreśleniem sytuacji wyjściowej i wzbogacony wprowadzoną do wypowiedzi jednego z nich „nowelą wstawioną”. Punkt wyjścia stanowi wskazanie na kontrowersyjny status powieści, przez jednych krytykowanej jako źródło zepsucia moralnego młodzieży, przez innych natomiast chwalonej za poszerzanie wiedzy o świecie i człowieku, zilustrowane – dla potwierdzenia tego stanu rzeczy – relacją z rozmowy z pewną damą, reprezentującą pierwsze ze stanowisk, przy czym w jego najbardziej skrajnej postaci, gdyż postulującą zakazanie wydawania powieści. „Ofiarami” owej damy mogłyby stać się, jak czytamy, powieści Jeana-Jacquesa Rousseau, Samuela Richardsona, Johanna Wolfganga Goethego i... Nikołaja Karamzina, przy czym tego ostatniego, jak należy dodać, zapewne nie powieści, bo ich nie

писаł, lecz opowieści. Rozmówca narratora zajmuje stanowisko przeciwnie, co bynajmniej nie znaczy, że powieści ocenia wyłącznie pozytywnie:

...даже те самые книги, (...) которые читаются как полезные, часто бывают исполнены морали самой легкой и совершенно применены к неосновательности нашего века. Их догматический, поучительный тон может произвести гораздо более заблуждения, нежели сочинения, чисто вымышленные. (...)

...всякое чтение хорошо для хороших, (...) всякое сочинение может соделаться опасным для злых умов [О различии... 1823: 133, 136].

Oprócz tego opowiedziana przez niego historia ziemianina (chodzi o treść wspomnianej „noweli wstawionej”), miłośnika ptaków, który przez całe życie poszukiwał – ostatecznie bezskutecznie – białej przepiórki, prezentuje go jako wyznawcę światopoglądu opartego na kulcie marzenia, traktowanego jako motor ludzkiego działania. Szkic *O różnicach poglądów na kwestię powieści, albo biała przepiórka* stanowi głos w dyskusji nad rolą literatury pięknej w życiu człowieka oraz w szczególności, co obrazuje poniższy fragment, lekturami kobiet:

Итак, я спрашиваю у строгих моралистов, какие из светских сочинений можно читать без всякого опасения? Не метафизические ли? Но прекрасный пол никогда, думаю, не привыкнет к ним, и скорее откажется от всякого чтения, нежели станет изучать Канта... [О различии... 1823: 136]

Z tego względu szkic *O różnicach poglądów na kwestię powieści, albo biała przepiórka* zbliża się w wymowie do przytoczonego komentarza z zamieszczonej w piśmie „Журнал для милых” opowieści o woskowym kupidynie, w którym zostają przeciwstawione sobie dwa stanowiska: sroga nauczycielka zmusza dziewczęta do czytania rozpraw filozoficznych, podczas gdy one wolą *Cierpienia młodego Wertera* Goethego i historie miłosne z mitologii.

Należy dodać, że dzieła wymienionych pisarzy zachodnioeuropejskich doczekały się na łamach rosyjskich czasopisma dla kobiet wielu recenzji. Jedną z recenzji *Cierpień młodego Wertera* – pióra Jeana-Françoisa de La Harpe’a – ukazała się w piśmie Szalikowa „Аглая” w 1808 roku. Jak można było się spodziewać, wiedząc, że La Harpe zapisał się dziejach kultury europejskiej jako obrońca tradycyjnego oblicza literatury związanego z klasycyzmem, ocena musiała wypaść niejednoznacznie. Recenzent pozytywnie odniósł się do wyrazistego rysunku psychologicznego tytułowego bohatera, człowieka „pogrążonego w melancholii”, który to stan jednak – tu pojawia się ocena negatywna – stanowi „niebezpieczną pożywkę

dla wielkich namiętności” (Ларарп 1808: 13). La Harpe’a raził również w powieści Goethego „mroczny i nieskładny styl”, zbytne nagromadzenie szczegółów, częściowo uproszczona – powtarzająca schemat *Julii, czyli Nowej Heloizy* Rousseau – fabuła, której ostatni akord stanowi scena – jak czytamy, „wzruszająca” – samobójczego strzału Wertera z pistoletu [Ларарп 1808: 12, 14].

Jeżeli szkic *O różnicach poglądów na kwestię powieści, albo biała przepiórka* poruszał problem tego, co kobiety mogą czy powinny czytać (albo, ujmując rzecz od drugiej strony, co nie jest dla nich wskazane do czytania), to artykuły *O kobietach trudniących się pisarstwem i opiekujących się pisarzami* [О женщинах 1824-1825: passim] oraz *O kobietach pisarkach* [О женщинах писательницах 1828: 142-147] z czasopisma „Дамский журнал”, a częściowo także opublikowane w piśmie „Кабинет Аспазии” *Biografie niektórych sławnych Francuzek* [Биографии... 1815: 95-103] odpowiadają na pytanie, co wyszło spod pióra kobiet. Każdy z nich czyni to jednakże inaczej. O ile pierwszy z nich ma na celu przedstawienie sukcesów kobiet w życiu literackim Europy (od Safony do Anne-Louise Germaine de Staël-Holstein), to drugi został pomyślany jako przestroga przed przeszkodami czekającymi na kobiety we wciąż zdominowanym przez mężczyzn świecie literatury. Wymowa drugiego artykułu jest mimo wszystko optymistyczna, w jego zakończeniu czytamy bowiem: „wkrótce nadejdą czasy, w których kobieta (...) zdobędzie za sprawą własnych dzieł ogólne poważanie” [О женщинах писательницах 1828: 147]. Cechy przeglądu dorobku literackiego kobiet ma ponadto tekst *La Rochefoucauld dla dam*, zamieszczony w czasopiśmie „Дамский журнал” i stanowiący miniaturę (obejmującą czternaście pozycji) antologię aforyzmów pisarek francuskich, w tym pani de Staël oraz Stephanie Félicité de Genlis i Marie Sophie Ristaud Cottin, wybranych ze zbioru wydanego właśnie przez Françoisa de La Rochefoucauld; pisarki poruszają w nich tematy egoizmu, zazdrości, zawiści, smutku, wielkiego świata i samotności, nadziei, przyjaźni i miłości i in. [zob. Ларошфуко... 1823: 11-15]. Sylwetka pani de Genlis została oświetlona w *Biografiach niektórych sławnych Francuzek*. Przedłużeniem materiałów przeglądowych o roli kobiet w literaturze stały się w czasopiśmie osobne artykuły na temat poszczególnych z nich, głównie trzech wymienionych powyżej, a także przekłady i przeróbki ich utworów.

Artykuły o współczesnych pisarkach zachodnioeuropejskich utrzymane są przeważnie w tonie pochwalnym. Takie zabarwienie ma zamieszczony w czasopiśmie „Дамский журнал” artykuł Piotra Makarowa *Hrabina Stephanie Félicité... de Genlis*, wypełniony rozważaniami o podstawowej roli tej pisarki, wychowawczyni dzieci księcia Ludwika Filipa Orleańskiego i autorki przywołanej tutaj głośnej opowieści *Adela i Teodor* (1792),

w wychowaniu młodego pokolenia. Makarow stara się przedstawić pisarkę w sposób wszechstronny: wymienia silne strony jej twórczości (znajomość świata i psychiki ludzkiej oraz umiejętność zajmującego opowiadania o nich), ale także wspomina o zarzutach krytyków literackich, które jednak nie wydają mu się przekonywające: „srodzy krytycy doszukają się [...] w jej utworach zbyt wiele sentencji (...) i metafizyki serca; (...) to wszak nie Rousseau i nie Radcliffe” (Макаров 1827: 5). Można dodać, że przekłady części powiastek pani de Genlis wyszły spod pióra Nikołaja Karamzina [zob. Кафанова 1982: 96-111], podobnie zresztą jak przekłady powiastek Jeana-François Marmontela, z którymi są one zwykle – znacznie częściej niż z utworami Rousseau czy Ann Radcliffe – porównywane; okazuje się więc pani de Genlis moralistką surowszą od Marmontela, bardziej rygorystycznie oceniającą postępowanie ludzi [zob. Dąbrowska 2003: 54]. Dużo powściągliwiej zabrzmiała charakterystyka twórczości pani Cottin, autorki słynnej *Malwiny* (1801), w zamieszczonym na tych samych łamach artykule *O dziełach pani Cottin*, przybierająca w części postać rozbudowanego „adresu bibliograficznego” dziewięciotomowej edycji jej dzieł; styl pisarki zostaje nazwany „pięknym”, fabuła jej utworów jest „zajmująca”, kreacje postaci znamionuje wyrazistość psychologiczna, całości przyświeca „wzniosły cel moralizatorski” [О сочинениях... 1823: 182]. O pani de Staël, interesującej badaczy głównie ze względu na powiązania z Rosją oraz poglądy polityczne [zob. Трачевский 1894: 160-188; Жуковская 1997: 31-37], traktuje opowieść Jeana-Nicolasa Bouilly’ego *Pani de Staël, czyli Wygnańcy*, napisana po to, by, jak czytamy w przedmowie autorskiej, pokazać „dobry wpływ na społeczeństwo dzieł sławnej kobiety, jaką była choćby pani de Staël, na której wszystkich utworach odcisnęła piętna pobudzona wyobraźnia, głęboka uczuciowość i bogactwo myśli...” (Госпожа Сталь... 1823: 3); zwraca uwagę w niej zwłaszcza zapis reakcji czytelników na powieść *Korynna*, po publicznym przeczytaniu jej fragmentów przez samą pisarkę¹³⁵.

Zestawienie materiałów przeglądowych o roli kobiet w literaturze europejskiej pozwala stwierdzić, że część z nich stanowiła punkt wyjścia do rozważań o rosnącym znaczeniu kobiet w kulturze rodzimej. Mowa jest

¹³⁵ Opowieść o pani de Staël stała się jednym z czterech utworów z czasopisma „Дамский журнал”, które zostały poddane ostrej krytyce w „liście do redakcji” opublikowanym na łamach pisma „Вестник Европы” w 1823 roku. Jego autor, nazywający siebie „gorliwym czytelnikiem czasopism”, uznaje je za przejaw pustosłownia i przestrzega przed „namiętnym tłumaczeniem każdej bzdury, która się u nich [tj. za granicą – M.D.] ukazuje” [От читателя... 1823: 73, 74]. Ostrzeżenie dotyczy zwłaszcza czerpania z zawartości pisma „Journal des Dames”, którego krąg zainteresowań ogranicza się do wytworów krawców, modystek oraz szewców. Omawiany „list do redakcji” ma jednak wymowę szerszą niż krytyka pisma Szalikowa, gdyż godzi we wszelkich „pogrobowców” sentymentalizmu, kierunku, który zakończył już swoje istnienie w Rosji i do którego nie ma powrotu.

przecież o czasach kobiet na tronie rosyjskim, wśród których największy wkład w literaturę wniosła Katarzyna II, a także Katarzyny Daszkowej, Katarzyny Puczkowej, Aleksandry Podszywałowej i in. Na oddzielną wzmiankę zasługują Jelizawieta Chieraskowa i Anna Bunina, nazywane przez współczesnych „rosyjskimi Safonami” [zob. Свясов 1995: 11-28]. W Rosji tych czasów rozpowszechnione było też określenie „Safona niemiecka”, używane w odniesieniu do Anny Louisy Karsch, poetki, korespondentki J.W.L. Gleima i J.W. Goethego, bywalczyni salonów literackich Berlina, Magdeburga i innych miast niemieckich. Właśnie od takiego określenia zaczyna się szkic biograficzny o niej L. Meistersa, opublikowany w czasopiśmie „Аглая” w 1808 roku: „Karsch(en), którą [...] można nazwać niemiecką Safoną, służy nam za nowe potwierdzenie tej prawdy...” [Анна Луиза Каршен... 1808: 40-41]. Jak widać, wytworzył się cały „metonimiczny łańcuszek”, którego pierwsze ogniwo stanowiła postać Safony, wzoru do naśladowania dla poetek z całej Europy¹³⁶.

Na zakończenie warto przywołać jeszcze jeden artykuł zamieszczony w czasopiśmie „Дамский журнал”, zaczerpnięty z pisma „Journal des Dames” i noszący znamienity tytuł *Słowo pochwalne pod adresem kobiet*. Jego zawartość stanowi przegląd sylwetek pisarzy i pisarek zachodnich z punktu widzenia sposobu przedstawienia przez nich tematyki kobiecej:

Ларошфуко [писал – М.Д.], что они сами [женщины – М.Д.] не постигают всего своего желания нравиться; (...) Бомарше – что их природное побуждение влечет к хитрости; (...) Г-жа Сталь – что их величайшее несчастье происходит от заключения всей жизни в одной молодости; (...) Лорд Байрон – что их слезы суть в одно и то же время копье и щит [Похвальное... 1823: 115, 116].

Przegląd, który zamyka stwierdzenie, że mężczyźni stale przypatrują się kobietom, ale wciąż ich znają, zaś kobiety znają mężczyzn, choć nie przypatrują się im wcale, potwierdza szeroką obecność kobiet w literaturze i jeszcze szerszą obecność w niej tematyki kobiecej.

¹³⁶ Z biegiem czasu zaczęto odnosić się do „rosyjskich Safon” ironicznie, o czym świadczy następujący fragment *Widzenia nad brzegami Lety* Konstantina Batiuszkowa:

„Тут Сафы русские печальны, (...)”

Одна – прости бог эту даму!

Несла уродливую драму, (...)]

«Вот мой Густав, герой влюбленный...» (...))

О тщетная поэтов слава!

Исчезла Сафо наших дней

С печальной драмою своей” [Батюшков 2007: 97-98].

Mowa jest tutaj o trzech pisarkach rosyjskich: J.I. Titowej, autorce przywołanego dramatu *Gustaw Waza, albo Triumfująca niewinność*, a także o A.P. Buninie i M.J. Izwiekowej.

Literatura

Bourges Pepin de C.J., 1804, *L'inconstance de l'amour*, „Журнал для милых” 1804, ч. 1, № 4, с. 238-239.

Dałbrowska M., 2003, *Rosyjska opowieść sentymentalna przełomu XVIII i XIX wieku*, Warszawa.

Franke J., 2000, *Wokół buntu i pokory. Warszawskie czasopisma kobiece w latach 1905-1918*, Warszawa.

Анна Луиза Каршен..., 1808: Б.п. [Л. Мейстер], *Анна Луиза Каршен*, „Аглая”, ч. 1, № 1, январь, с. 40-59.

Батюшков К.Н., 2007, *Видение на берегах Леты*, (в:) *Его же, К другу. Избранные произведения и письма*, ред. В.Н. Анношкина, Москва, с. 93-101.

Биографии..., 1815: [Б.п.], *Биографии некоторых славных французженок*, „Кабинет Аспазии”, кн. 4, апрель, с. 95-103.

Бунина А.П., 1806: Б.п. [Бунина], *К Богине сновидения*, „Лицей”, ч. 4, кн. 3, с. 11.

Восковой купидон, 1804: [Б.п.], *Восковой купидон*, [с немецкого Илья Старинкевич], „Журнал для милых”, ч. 1, № 3, с. 148-159.

Госпожа Сталь..., 1823: [Ж.-Н.] Бульи, *Госпожа Сталь, или Изгнанники*, „Дамский журнал”, ч. 1, № 1, с. 3-19, № 2, с. 45-54, № 3, с. 87-99.

Жирмунский В., 1937, *Гете в русской литературе*, Ленинград.

Жуковская Т.Н., 1997, *Мадам де Сталь в России (женщина-политик в восприятии российских либералов)*, (в:) *О благородстве и преимуществе женского пола. Из истории женского вопроса в России*, ред. Р.Ш. Генелин, Санкт-Петербург 1997, с. 31-37.

Из Минусинска... 1823: [Б.п.], *Из Минусинска. (В Енисейской Губернии)*, „Дамский журнал”, ч. 4, № 23, с. 182-185.

Известие, 1779: [Б.п.], *Известие*, „Модное ежемесячное издание, или Библиотека для дамского туалета”, ч. 1, март, с. nlb.

Известие, 1804: [Б.п.], *Известие*, „Журнал для милых”, ч. 2, № 7, с. 37-39.

Кабинет Аспазии..., 1815: А.Р. [А. Рихтер], *Кабинет Аспазии...*, „Кабинет Аспазии”, кн. 1, январь, с. 3-10.

Кафанова О.Б., 1982, *Н.М. Карамзин – переводчик Жанлис. (Французская „нравоучительная сказка” и пути формирования русской сентиментальной повести)*, (в:) *Художественное творчество и литературный процесс*, ред. Н.Н. Киселева, вып. 4, Томск, с. 96-111.

Лагарп [Ж.-Ф.], 1808, *О Вертере*, „Аглая”, ч. 3, кн. 2, август, с. 12-14.

Ларошфуко... 1823: [Б.п.], *Ларошфуко для Дам*, „Дамский журнал”, ч. 2, № 7, с. 11-15.

Макаров [П.И.], 1827, *Графиня Стефания Фелицитата Дюкре Жанлис*, „Дамский журнал”, ч. 17, № 1, с. 3-6.

О женщинах..., 1824-1825: [Б.п.], *О женщинах, упражнявшихся в сочинениях и покровительствовавших сочинителей*, „Дамский журнал” 1824, ч. 7, № 16, с. 105-122; № 17, с. 145-161; ч. 8, № 21, с. 69-85; № 22, с. 111-126; № 23, с. 151-168; 1825, ч. 11, № 13, с. 3-13; № 14, с. 38-48; № 20, с. 43-58.

О женщинах писательницах..., 1828: [Б.п.], *О женщинах писательницах*, [с франц. М. Зол...ва] „Дамский журнал” 1828, ч. 23, № 16, с. 142-147.

О различии, 1823: [Б.п.], *О различии мнений относительно романов, или белый перепел*, „Дамский журнал” 1823, ч. 1, кн. 4, с. 129-142.

О сочинениях..., 1823: [Б.п.], *О сочинениях г-жи Коттень*, „Дамский журнал”, ч. 3, № 17, с. 182-183.

От читателя..., 1823: [Б.п.], *От читателя журналов*, „Вестник Европы”, ч. 1, № 5, с. 69-74.

Пирожкова Т.Ф., 1994, *Журнал для „прекрасного пола”*, „Вестник Московского университета”, серия 10 – журналистика, № 6, с. 26-36.

Похвальное..., 1823: [Б.п.], *Похвальное слово женщинам*, „Дамский журнал”, ч. 1, № 1, с. 114-119.

Предупреждение..., 1799: [Б.п.], *Предупреждение от издателя*, „Новости”, кн. 1, май, с. nlb.

Свиясов Е., 1995, *Сафо и „женская поэзия” конца XVIII - начала XIX веков*, (в:) *Русские писательницы в литературном процессе в конце XVIII – первой трети XX вв. Сборник научных статей*, ред. М.Ш. Файнштейн, Band 2, Wilhelmshorst, с. 11-28.

Строкин Д., 1779, *Московские письма. О любопытстве*, „Модное ежемесячное издание, или Библиотека для дамского туалета”, ч. 1, с. 239-246.

Трачевский А., 1894, *Госпожа Сталь в России*, „Исторический вестник”, т. 58, с. 160-188.

Шаликов [П.И.]а, 1823, *Уведомление о Дамском журнале*, „Дамский журнал”, ч. 3, № 18, с. 225.

Шаликов [П.И.]б, 1823, *К Читательницам Русского Дамского журнала*, „Дамский журнал”, ч. 1, № 3, с. 119-122.

MAGDALENA KOWALEC-PROTASIEWICZ

Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej

**LITERATURA KOBIECA NAJMŁODSZEGO POKOLENIA
UKRAIŃSKICH PISAREK – TENDENCJE
FEMINISTYCZNE, INSPIRACJE ORAZ TEMATYKA**

Początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku przyniósł kryzys literatury ukraińskiej. Problem ten poruszyła Sołomija Pawłyczko w artykule *Metodologiczna sytuacja w suczasnomu literaturoznawstwi*¹³⁷. Autorka podkreślała, że wbrew oczekiwaniom, po zniesieniu cenzury na Ukrainie nie nastąpił rozkwit nauk humanistycznych: „Z poczuciem wolności przyszło uczucie zagubienia, sceptycyzmu, a także uświadomienie sobie kryzysu metodologicznego” [Pawłyczko 2002: 483]. Kryzys, który dotknął literaturę ukraińską, miał wymiar materialny: oznaczał zmniejszenie nakładów ukraińskich czasopism, brak wydań książek ukraińskich. Wiązał się on również ze zmianą pozycji literatury w życiu społeczeństwa. Jak pisała S. Pawłyczko, odtąd: „Już nigdy literatura piękna nie będzie przede wszystkim uczyć, oświecać, bronić, bo te niewłaściwe dla sztuki funkcje przejmują państwowe instytucje” [Pawłyczko 2002a: 484]. Postmodernizm, który mógłby ożywić literaturę, na gruncie ukraińskim miał, według S. Pawłyczko, charakter powierzchowny – modernizm młodych twórców ograniczał się do brawury językowej (wulgarnego słownictwa). Kolejnym przejawem kryzysu miał być brak prac krytycznoliterackich, jako kryterium oceny wciąż dominowała ludowość, zapominało się o kontekście estetycznym i filozoficznym, w jakim nowe prace powstają. Kolejny zarzut S. Pawłyczko brzmiał następująco: ukraińskie literaturoznawstwo nie zna ukraińskiej literatury, wciąż istnieje zbyt wiele białych plam w literaturze XX wieku. Brak jest opracowań biograficznych, prac na temat poszczególnych okresów literackich. „Ale tych nie będzie, jeśli nie pojawią się nowe teoretyczne

¹³⁷ Problem ten omawia również Hryhorij Hrabowycz w książce *Do istorii ukrajinskoji literatury* (Грабович Г., *До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка*, Київ 2003). Według niego kryzys literatury ukraińskiej jest kryzysem poszczególnych gatunków, przede wszystkim powieści i dramatu. Również Jarosław Poliszczuk porusza ten temat, zobacz: Поліщук Я., *Література як геокulturний проект*, Київ 2008, s. 272.

podejścia, narzędzia badań, nie powstanie nowy aparat pojęciowy” [Pawłyczko 2002a: 485] – pisała S. Pawłyczko. Najbardziej obiecującym nurtem badań literackich dla ukraińskiej badaczki jest krytyka feministyczna.

Badając feminizm ukraiński nie należy rozumieć go wyłącznie jako naśladownictwa idei zachodnioeuropejskich, chociaż stamtąd idee te zostały zapożyczone, to miały one raczej charakter inspiracji. Należy pamiętać o tym, że feminizmu w znaczeniu ruchu politycznego w zasadzie na Ukrainie nie ma¹³⁸, zaś stosunek społeczeństwa do niego jest co najmniej nieufny. Wynika on po pierwsze z głęboko zakorzenionej wiary o pierwotnie matriarchalnym charakterze społeczeństwa ukraińskiego, po drugie to komunizm jest przyczyną współczesnej niechęci do feminizmu na Ukrainie, zarówno wśród ludzi wykształconych, jak i przeciętnych obywateli. Komunizm miał ogromny wpływ na, odmienne niż na zachodzie Europy, kształtowanie się stosunków społecznych. W czasach komunistycznych równouprawnienie płci zostało wprowadzone odgórnie, kobieta i mężczyzna byli sobie równi, razem mieli budować swoją ojczyznę, która z kolei zająć się miała wychowaniem ich dzieci.

Również przekonanie o pierwotnym matriarchacie wpływa niekorzystnie na postrzeganie feminizmu, wiąże się ono bowiem z wiarą w to, że w rzeczywistości to kobiety sprawują władzę. Patriarchat, z którym „walkę” postuluje feminizm, przedstawiany jest jako niegroźny pozór. Mit ten utwierdza przekonanie, że feminizm jest czymś obcym, narzuconym Ukrainie, w której od wieków panuje równouprawnienie. Udaną polemikę z tym mitem podejmuje Oksana Kis w artykule *Buntiwna nauka*. Powołuje się ona na badania Joan Bamberger, która doszła do wniosku, że mit matriarchatu wcale nie świadczy o istnieniu władzy kobiet w przeszłości, ale służy legitymizacji współczesnych patriarchalnych stosunków¹³⁹.

Niekorzystne skojarzenia dominujące wśród społeczeństwa ukraińskiego mają swoje odbicie także w stosunku do pisarek. Z jednej strony każda pisząca, zwłaszcza o kobietach, autorka pytana jest czy jest feministką, a z drugiej strony większość pisarek od feminizmu się odżegnuje [Uljura 2005b]. Wiele autorek jest zdania, że stanowisko kobiet w ukraińskim patriarchalnym społeczeństwie jest na tyle wysokie, że feminizm nie jest potrzebny. Często też pojawia się stwierdzenie, że w byciu feministkami przeszkadza im miłość do mężczyzn.

Po upadku komunizmu na Ukrainie miała miejsce nie tylko zmiana systemu politycznego i ekonomicznego, jego konsekwencją były także przemiany w relacjach międzyludzkich, zwłaszcza między kobietą a mężczyzną. To kobiety szybciej dostosowały się do nowej rzeczywistości, wzięły na siebie ciężar utrzymania rodziny. Temu tematowi poświęcone są między

¹³⁸ M. Szkorba w artykule *Genderni dity liberalizmu* (Шкоба М., *Гендерні дити лібералізму*, „Критика”, nr 9/2001, s. 20-23.) stwierdza, że ukraiński feminizm istnieje wyłącznie jako przedmiot badań teoretycznych, że feminizmu jako ruchu politycznego nie ma, co jest według niego spowodowane raczej brakiem tradycji liberalnej niż niechęcią do samego feminizmu.

¹³⁹ W większości mitów pierwotny matriarchat zostaje zastąpiony przez patriarchat za karę. Kobiety zostają w ten sposób ukarane za nadmierną żądzę władzy.

innymi opowiadania J. Kononenko, ale sytuacji, które ona opisuje nie są oderwane od rzeczywistości. Jak pisze I. Hrabowska, „obecnie bez pensji kobiet ukraińska rodzina by nie przetrwała.” [Hrabowska 2004: 82-91], natomiast według E. Kraskowskiej sytuacja na Ukrainie po odzyskaniu niepodległości przedstawia się następująco: „Z jednej strony mamy (...) do czynienia z ewidentną degradacją i degeneracją męskości w wymiarze prywatnym (alkoholizm, bezrobocie, rosnąca rola kobiety jako jedynej żywicielki rodziny lub coraz częstsze samotne macierzyństwo z wyboru), z drugiej zaś – z nasilającym się kultem wartości męskich w życiu publicznym (rządy „silnej ręki”, odradzanie się nastrojów mocarstwowych w Rosji, a z innych obszarów życia – dewaluacja kobiecości przejawiająca się daleko posuniętą komercjalizacją kobiecego ciała, seksistowską retoryką mass mediów, wzrostem przestępstw na tle seksualnym). Te wszystkie – a zapewne jeszcze i wiele innych okoliczności nie pozostają bez wpływu na specyfikę dyskursu płci w tamtejszych literaturach i obszarach z nimi związanych”. [Kraskowska 2005: 9 - 25]

Jeśli chodzi o feminizm rozumiany jako nurt krytycznoliteracki, to napotkał on na Ukrainie na zasadniczy problem terminologiczny. W literaturoznawstwie lat dziewięćdziesiątych często pojawiał się termin *жіноча проза/жіноча література* – kobieca proza/kobieca literatura. Rozumienie tego terminu stało się tematem wielu artykułów czy fragmentów większych prac. W artykule *Деякі міркування щодо базових понять хендерних студій з літературознавства*, H. Uljura analizuje rozumienie tego terminu. Rozpoczyna od stwierdzenia czym literatura kobieca nie jest: nie jest kategorią oceniającą, nie jest romansem. H. Uljura pisze, że literatura kobieca to literatura piękna, której autorkami są kobiety, obejmuje różne gatunki, łączy je płęć autorki¹⁴⁰. Proza kobieca to utwory, których celem jest przekazanie specyficznie kobiecego postrzegania świata, a ponieważ dotyczy ona doświadczeń kobiecych – rodziny, dzieci, chorób, problemów życiowych, cielesności, ciąży, klimakterium, tematów nieobecnych w utworach pisarzy lub opisywanych z męskiej perspektywy – to prace kobiet są przyjmowane ze zdziwieniem i oburzeniem.

Terminem „kobieca literatura” określa się najczęściej wszystkie utwory, których autorką jest kobieta, ale jednocześnie bardzo często zaprzecza się możliwości wyodrębnienia kobiecej prozy jako fenomenu literackiego. Same autorki nie chcą by określano ich twórczość mianem kobiecej literatury, ponieważ stereotypowo „kobiece” utożsamiane jest z mniej wartościowym, podczas gdy „męskie” jest traktowane jako uniwersalne. Z tych powodów artykuły poddające analizie utwory napisane przez kobiety lub też

¹⁴⁰ O związku feminizmu z prozą kobiecą pisze w swoim doktoracie *Koncepcja osobystości żінki w ukraińskiej prozie 90-tych XX stulecia (feministyczny aspekt)* S. Filonenko (Філоненко С., *Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х рр XX ст. Монографія*, Київ 2006). „Kobieca proza może, w zasadzie, istnieć bez feminizmu, ale wtedy pozostaje ona albo „damską prozą” (prozą patriarchalnych kobiet), albo będzie upodabniać się do męskiej prozy, odziewając się od swojej płci. Feminizm (...) daje kobiecej prozie tak konieczną świadomość (...), znajomość własnej specyfiki, odejście od patriarchalnych literackich kanonów”.

dotyczące literatury feministycznej najczęściej zawierają wyjaśnienie jak autor/ka rozumie termin „kobieca literatura”. Problemem jest też częste utożsamianie „kobiecej literatury” (feministycznej) z literaturą „babską”, „damską” czy też „różową”.

Kolejną cechą charakterystyczną ukraińskich badań feministycznych jest porównywanie dwóch fin de siècle`ów. Na ich podobieństwo wskazuje w swoim artykule *Ukrajinskij fin de siecle – schył czy złam?* O. Hnatiuk. Według niej w obu tych okresach postawione zostały zasadnicze pytania: czy literatura ukraińska przetrwa kryzys, czy na Ukrainie możliwa jest sztuka niezaangażowana politycznie, i wreszcie, czy można literaturę ukraińską porównywać z literaturą światową. Odwołania do modernizmu mają miejsce przede wszystkim w pracach badawczych dotyczących twórczości Lesi Ukrainki¹⁴¹ oraz Olgi Kobyłańskiej, ale również w utworach pisarek końca XX wieku. Podobieństwa dotyczą przede wszystkim sposobu konstruowania bohatererek¹⁴², ale zdarzają się także nawiązania do tytułów, np. jedno z opowiadań J. Kononenko nosi tytuł *W nedilju rano* i jest nawiązaniem do *W nedilju rano zillja kopała* O. Kobyłańskiej.

Podobieństwa dostrzegane przez poszczególne badaczki dotyczą m. in. przerywania milczenia w sprawach dotyczących seksualności kobiecej, gdzie cielesność przestaje być tematem tabu. L. Demśka-Budziak [Demśka-Budziak 2005] zwraca uwagę, że zarówno na przełomie XIX/XX wieku, jak i obecnie dominuje filozofia indywidualizmu. Według niej zasługą O. Kobyłańskiej było aktywne ukazywanie seksualności, natomiast w twórczości Lesi Ukrainki należy zauważyć, że kobieta ukazywana jest jako równa mężczyźnie, a czasem wręcz wysuwa się na pierwszy plan. W bohaterkach powieści dziewiętnastowiecznych autorek S. Filonenko widzi rodowód bohaterki powieści końca dwudziestego wieku: „Swoj rodowód nowa bohaterka bierze od duchowo prawych, rzeczywiście wyemancypowanych kobiet, bohatererek literatury przełomu XIX/XX wieku”. [Filonenko 2010b]

O podobieństwie obu fin de siècle`ów świadczy i to, że w kulturze ukraińskiej również w latach osiemdziesiątych XIX wieku pojawia się „kwestia kobieca” (*żinocze pytanja*). „Kwestia kobieca” obejmuje wtedy przemiany na gruncie społecznym: powstają kobiece organizacje, np. Towarzystwo Ruskich Kobiet na Ukrainie, założone m.in. przez Natalię Kobryńską i Olę Kobyłańską, wydawana jest prasa kobieca: od 1853r. – „Łada”, w latach 1868-70 – „Rusałka” (w obu tytułach prezentowane są męskie poglądy na miejsce i rolę kobiet w społeczeństwie). W 1889 roku wydany został almanach *Perszuj winok* pod redakcją Ołeny Pczyłki i Natalji Kobryńskiej – weszły do niego utwory: O. Pczyłki, L. Ukrainki, Dniprowej Czajki, Ludmiły Stareckiej i innych. W 1908 roku we Lwowie odbył się pierwszy zjazd ukraińskich kobiet, a od 1912 roku razem z dziennikiem

¹⁴¹ Przykładem może być tu książka *Notre Dame D'Ukraine* O. Zabużko (Забужко О., *Notre dame D'Ukraine*) czy *Żinoczij prostir* W. Agejewej (Агеєва В., *Жіночий простір*).

¹⁴² Do kwestii tej nawiązuje w swojej pracy doktorskiej S. Filonenko, która właśnie w bohaterkach O. Kobyłańskiej czy L. Ukrainki widzi pierwowzór współczesnej nowej bohaterki (kobieta myśląca u Filonenko) utworów pisarek lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

„Diło” wychodził dodatek „Żinocze diło” pod redakcją Ołeny Kysilewskiej; rozpatrywane były tam problemy równouprawnienia, wykształcenia i ekonomicznej niezależności kobiet. Do pokolenia kobiet zajmujących się kwestią kobiecą w okresie modernizmu zaliczyć można: L. Ukrainkę, O. Kobylańską, N. Kobryńską, D. Czajkę, U. Krawczenko. Utwory L. Ukrainki oraz O. Kobylańskiej stały się przedmiotem zainteresowania ukraińskich feministek lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Po epoce modernizmu, w której to kobiety z rozmachem weszły do literatury, nastąpił okres komunizmu z jego cenzurą oraz przekonaniem że równouprawnienie można wprowadzić odgórnie, przy pomocy dekretu czy ustawy. Dalsze więc rozważanie „kwestii kobiecej” nie wydaje się być potrzebne, a feminizm zaczyna kojarzyć się ludziom ze zniechęconym ustrojem komunistycznym. Kobiety wracają do literatury ukraińskiej pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy Związek Radziecki zaczyna chylić się ku upadkowi¹⁴³. Cechą charakterystyczną kobiet, które debiutowały pod koniec lat osiemdziesiątych było to, że wiele z nich odeszło od stereotypu ukrywania się, milczenia i zaczęło głośno mówić o sobie samych, o kulturze, która je ukształtowała, przez pryzmat osobistych (a nawet intymnych) doświadczeń [Pawłyczko 2002b; Taran 2007].

Kilka lat po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości ukazała się książka O. Zabużko *Badania terenowe nad ukraińskim seksem*¹⁴⁴. Książka ta wywołała ogromne kontrowersje z kilku powodów: powieść napisana była stylem dosadnym, nieunikającym wulgaryzmów, zawierała wątki autobiograficzne. W swojej książce O. Zabużko odchodziła też od gloryfikowania Ukrainy i Ukraińców, wskazywała na istnienie konfliktu między kobietami i mężczyznami, a jako jego źródło wskazywała m. in. zawiłą historię kraju. Wzburzenie wywołał temat utworu – nigdy wcześniej w literaturze ukraińskiej kobieta nie opisywała tak otwarcie doświadczeń seksualnych. Konflikt bohaterów tej powieści nabiera kontekstu kulturologicznego, jest próbą analizy sytuacji postkolonialnej Ukrainy. W utworze tym, na co wskazuje T. Hundorowa w książce *Pisłjaczornobyłska biblioteka*, pojawia się bohaterka nowego typu – *nowa heroininja*¹⁴⁵. Autorka opisuje ją jako subiektywną, świadomą swojej seksualności intelektualistkę. W pracach dotyczących twórczości innych pisarek widać jak liczne są odwołania do twórczości O. Zabużko, zwłaszcza do *Badań terenowych...*

Dyskusje, które toczyły się po publikacji *Badań terenowych...* dotyczyły m. in. tego, z jakich powodów zostało nałożone tabu przez kulturę patriarchalną na kobiece doświadczenie seksualne. Krytyków piszących o tej powieści najbardziej drażniło obdarzenie z aureoli świętości kobiety-Ukrainki (O. Zabużko krytycznie podeszła do obrazu Matki, otwarcie pisała o jej

¹⁴³ Przełomowym momentem stał się wybuch w elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 roku, jego znaczenie dla literatury ukraińskiej wyjaśnia między innymi wspomniana już książka T. Hundorowej *Pisłjaczornobyłska biblioteka. Ukrainkij literaturnyj postmodern* (Гундорова Т., *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*, Київ 2005).

¹⁴⁴ W języku polskim została wydana w 2003r. przez wydawnictwo WAB.

¹⁴⁵ Nawiązanie do *nowej żinky* – modernistycznej bohaterki utworów O. Kobylańskiej i L. Ukrainki.

oziębłości seksualnej, w konsekwencji której Matka nie była zdolna do wychowania pewnej siebie, pełnowartościowej kobiety), a także język powieści – wulgarny i pełen agresji. W artykule *Kobieta-autor i kobieta czytelnik we współczesnej literaturze ukraińskiej* W. Agiejewa stwierdza, że nadmierna agresja czy nagromadzenie wulgaryzmów może wynikać z tego, że O. Zabużko porusza te tematy jako pierwsza i pragnie od razu wypowiedzieć wszystko, o czym się dotychczas milczało.

Najczęściej jako inspiracje zaczerpnięte z *Badań terenowych...* wymienia się autobiografizm, narrację monologową oraz narrację w pierwszej osobie, a także nienormatywny język i afabularność. W artykule *Kryza żinoczosti na ukraińskomu porubizzi*, Nila Zborowska wskazuje na podobieństwa prozy Ireny Karpy do *Badań terenowych...*. Mówi m. in. o podobieństwie psychologicznym bohaterek, tendencjach ekshibicjonistycznych, agresywnej seksualności, kompleksie męskości. Według niej, powieść I. Karpy *50 chywłyn trawy (Koły pomre twoja krasa)* jest również badaniem możliwości ukraińskiej miłości. Natomiast M. Krupka zwraca uwagę, że dzięki *Badaniom terenowym...* w utworach młodszych pisarek mamy mniej tematów tabu, ich utwory świadczą o pozytywnych zmianach w ukraińskim patriarchalnym społeczeństwie, poza tym istnieje już słownictwo, które pozwala zacząć mówić o kobiecym doświadczeniu.

Wpływ *Badań terenowych...* na proces literacki na Ukrainie polegał przede wszystkim na przetarciu szlaku dla nowego rodzaju kobiecej literatury, pisanej najczęściej w duchu *écriture feminine*, przy czym nie zawsze autorki do takich inspiracji chciały się przyznawać. Skład „nowego pokolenia” zmieniał się w zależności od tego, jaki krytyk je charakteryzował, ale najczęściej wymieniane nazwiska to J. Kononenko, N. Tubalcewa, S. Majdańska, S. Andruchowycz, I. Karpa, T. Malarczuk, N. Śniadanko, S. Pyrkało. Charakterystyczne dla „nowego pokolenia” jest przede wszystkim wielość podawanych nazwisk przy jednoczesnym braku jasnych kryteriów ich doboru. Cechy, które mają wyróżniać te pisarki spośród innych autorów/ek to obecność w ich utworach nowych tematów (powiązanych z kobiecością oraz codziennością), ale także nowe ujęcie starych tematów. Najnowsze utwory są coraz bardziej podobne do utworów pisanych przez młodych twórców zachodnioeuropejskich, bohaterki tej prozy przestają być „Ukraińkami” a zaczynają być „Europejkami”.

S. Filonenko w artykule *Typ mysljaczozji žinky w ukraińskij žinoczij prozi 90-ch rokiw XX stolittja* podaje cechy charakterystyczne bohaterek utworów O. Zabużko, T. Zariwnej, S. Jowenko, S. Majdańskiej, N. Tubalcewej oraz J. Kononenko. Określiła je mianem kobiet myślących, kobiet-inteligentek, ponieważ jedną z najważniejszych ich cech jest wysokie wykształcenie oraz twórczy zawód lub przynależność do naukowej czy artystycznej elity. Dla tego typu bohaterki charakterystyczne jest intensywne życie wewnętrzne, poszukiwanie odpowiedzi na bolesne pytania. Praca zawodowa nie jest dla niej wyłącznie sferą samorealizacji, lecz niekończącym się procesem odnajdowania swojego miejsca w świecie. S. Filonenko charakteryzuje nowy typ bohaterki w ten sposób: „Bohaterka współczesnej kobiecej prozy poddaje w wątpliwość prawidłowość „urządzenia” świata –

okazuje aktywność rozumu, który nie zadowala się gotowymi odpowiedziami. Często w centrum opowiadania znajduje się istotne, życiowe (egzystencjalne) pytanie, które staje się punktem wyjścia dla dalszych rozmyślań bohaterki”. [Filonenko 2010c]

Dla bohaterek najnowszej prozy kobiecej twórczość staje się rodzajem terapii. Dzięki temu, że mogą one opowiedzieć o swoich bolesnych doświadczeniach, łatwiej jest im zaakceptować zmiany jakie zaszły w otaczającej je rzeczywistości, a także łatwiej jest im zapomnieć o swoich obawach czy nawet przezwyciężyć fobie. Często także dzięki pisaniu bohaterka zaczyna poznawać samą siebie (J. Kononenko *Bez muzyka*), a niekiedy twórczość pomaga w przezwyciężeniu psychicznego kryzysu (N. Zborowska *Ukraińska rekonkista*).

Utworki pisane przez kobiety są najczęściej pełne nastrojów, aluzji, półtonów, pojawiają się tematy poboczne, zdania mogą być krótkie i aforystyczne, ale bywają także długie, zawiłe, pełne wtrąceń. Bardzo często kobiety piszą krótkie utworki, opowiadania, nowele czy eseje – taka forma wymaga krótszego okresu skupienia, opowiadania można pisać pomiędzy innymi czynnościami. Charakterystyczne jest także, że kobieta zawsze pisze o sobie: „Patrząc w okno kobieta napisze dlaczego tak się stało, że ona patrzy w okno i co ona tam widzi”. [Malarczuk 2004: 30]

Według L. Taran, kobiece pisanie wyrosło z potrzeby opowiedzenia o własnym doświadczeniu, wyrosło ono z „krzyku milczenia”. Kobieta musi przemówić by wreszcie opowiedzieć o swoich przeżyciach i swoim postrzeganiu świata. Nowe pokolenie autorek to także większe skupienie na problemach codziennych, na detalach. Zauważyć można rezygnację z pisarstwa, które nastawione jest na „wielkie” tematy, nie jest to już tworzenie metaopowieści (co charakterystyczne było jeszcze dla prozy lat osiemdziesiątych).

Problemowi kobiecego pisania poświęcony jest artykuł T. Malarczuk, *Żinka, jaka pysze/Żinka, jaka mowczyt*. Autorka zastanawia się dlaczego nadal nie słyhać kobiecego głosu, mimo że warunki, o których pisała W. Woolf we *Własnym pokoju* zostały spełnione. T. Malarczuk przedstawia kilka powodów takiego stanu rzeczy. Przede wszystkim, kobiecie potrzebna jest większa ilość pieniędzy, niż zakładała to W. Woolf (powinno ich być tyle, by kobieta mogła popełnić samobójstwo w egzotycznym miejscu na przykład na Malediwach). Kobieta musi być ponadto bardzo utalentowana, ponieważ mnóstwo energii traci na drobnostki związane z życiem codziennym. I co najważniejsze, musi ona zapomnieć o swojej płci, musi przezwyciężyć ciało. T. Malarczuk pisze w ten sposób: „Należałoby jej zabrać ciało. Bo ono też jest elementem codzienności i wciąż odciąga ją od problemów większego formatu, ogólnoludzkich” [Malarczuk 2004: 30]. Podobnie jest z instynktem macierzyńskim, w kobiecie chęć posiadania dziecka walczy z przymusem twórczym. Kobieta staje więc przed wyborem: albo książka albo dziecko i żaden wybór nie przyniesie jej szczęścia.

Kwestia macierzyństwa jest ważna w anty-powieści N. Zborowskiej. Pisze o tym M. Krupka w artykule *Chudożnje modeljuwannia problem materynstwa ta tworczości w anty-romani Nily Zborowskoji: Ukraińska*

rekonkista. Według autorki artykułu, N. Zborowska przedstawia macierzyństwo z dwóch perspektyw, po pierwsze dokonuje desakralizacji obrazu matki, a po drugie rozpatruje problematykę funkcji macierzyństwa w perspektywie innych form samorealizacji kobiety. Macierzyństwo rozumiane jest jako możliwość narodzenia dzieci oraz narodzenia tekstów. Narodzenie dziecka jest w tym utworze traktowane jako nagroda, na którą trzeba sobie zasłużyć, a z drugiej strony Dzwinka (bohaterka utworu) nie czuje w sobie potrzeby posiadania dziecka, odczuwa natomiast swą zdolność do narodzenia tekstu. W *anty-powieści* macierzyństwo to także narodziny kobiety-twórcy, ponieważ można tę powieść odczytywać jako historię powstawania nieprzeciętnej kobiecej osobowości. S. Filonenko w artykule *Genderna problematyka i nowa koncepcja osobystości żinky w sučasnij ukraiskij żinoczij prozi* zauważa, że w prozie kobiecej lat 80.-90. (po 1986) temat macierzyństwa często pojawia się w kontekście katastrofy czarnobylskiej. Macierzyństwo przedstawiane jest jako problem, częste są motywy bezpłodności, poronienia, aborcji.

W najnowszej prozie kobiecej zmienia się także podejście do cielesności i seksualności. Przede wszystkim chodzi o koniec z charakterystycznym dla okresu komunistycznego tabuizowaniem ciała. W najnowszych tekstach widoczne jest aktywne rozpatrywanie problematyki seksualnej, zmienia się podejście do ciała. W niektórych utworach jest ono przeszkodą dla kobiecej twórczości, ponieważ przypomina o rzeczywistości (kobiecea cielesność jest bardziej odczuwalna, ponieważ wiąże się nie tylko z seksualnością, ale także menstruacjami, porodami i menopauzą), w innych utworach kobiety zaczynają odnajdować harmonię, cielesność, seksualność łączy się z duchowością, opozycja między nimi zaczyna znikać.

Charakterystyczne jest, że znaczna część autorek sięga po prywatne doświadczenia ciała. Na przykład w powieści *Somha* S. Andruchowycz temat cielesności realizowany jest poprzez dyskurs podglądactwa, kobiecej hiperseksualności, semiotyki kobiecego i męskiego ciała, dziecięcej seksualności. W powieści tej nie ma, jak pisze M. Krupka [2008], utożsamienia bohaterki z pisarką, ale wątki autobiograficzne są obecne. Również w utworze *Żinky ichnich czołowikiw* tejże autorki można dostrzec wątki autobiograficzne. B. Matiasz stwierdza: „Opisywanie prywatnego (realnego czy wymyślnego) doświadczenia nie ma w *Żinkach*... nic wspólnego z tą prywatnością, która jest jeśli nie synonimem to przynajmniej jest blisko spokrewniona z intymnością. Opowiadania o innych przewidują dokładnie taką miarę uwagi, jakiej wymaga rozmowa z naprawdę postronnymi osobami – a do tej kategorii można zaliczyć postacie z utworu oraz czytelników. Autorka z nimi rozmawia – w zależności od sytuacji bardziej lub mniej chętnie, ale trzyma dystans. Opowiada tylko to, co można spokojnie opowiedzieć *obcym* ludziom. Niczego prywatnego, niczego nasyconego emocjami (...) – oto centralne prawo tego pisma”. [Matiasz 2006: 24-28]

Wątki autobiograficzne są jednym z głównych źródeł twórczości pisarek nowego pokolenia, chociaż sięganie do własnej biografii było popularne w utworach przełomu XIX i XX wieku, a także w twórczości O. Zabużko (narracja w pierwszej osobie w *Badaniach terenowych*... jeszcze

pogłębia wrażenie autobiograficznego charakteru utworu). Na ważność badania wątków autobiograficznych zwraca uwagę L. Taran w książce *Žinocza rol*, w której jeden z rozdziałów zatytułowany jest *Autobiohrafizm – jak sposib strukturyzacji osobystoho dosvidu*. Autorka zwraca uwagę, że pisanie utworów autobiograficznych przez kobiety świadczy o tym, że bardzo dużo uwagi poświęcają one swojemu „ja” i że chcą je „upublicznić”, jednak dążenie takie przeczy dotychczasowej tradycji, które miejsce kobiety widziało wyłącznie w strefie prywatnej. Jednocześnie, jak słusznie zauważa autorka, „autobiografia tworzona przez kobietę-autorkę, nosi na sobie karb tradycyjnych nakazów i zakazów, pragnienie wypowiedzania się graniczy z pragnieniem ukrycia”. [Taran 2007: 17]

Ważnym elementem obecnym w najnowszej prozie kobiecej jest zmiana sposobu pisania o rodzinie, której patriarchalny model zostaje zakwestionowany. Według S. Filonenko [2010a], z upadkiem rodziny jako ostatniego bastionu kobiecości mamy do czynienia już w prozie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Kobieta nie chce już być reprezentantką swego rodu, ale przede wszystkim chce reprezentować samą siebie, realizować swoje potrzeby. Małżeństwo przestaje być największym marzeniem kobiety. Tendencja ta jest obecna w utworach N. Śniadanko, I. Karpy czy J. Kononenko. Przyczyną niechęci kobiet do zakładania rodziny, jak pisała na przykład N. Zborowska [2005], jest brak wartościowych mężczyzn, gdyż mężczyźni gorzej niż kobiety poradzili sobie z przemianami ustrojowymi. W nowej sytuacji społeczno-politycznej kobieta stała się samowystarczalna. Ciekawym spojrzeniem na ten temat jest artykuł J. Kononenko *Nowyj mužczyzna ne chce narodzuwatysja*, który jest poświęcony problemowi coraz częstszego szukania sobie przez Ukrainki mężów poza granicami kraju. Najważniejszą przyczyną takiej sytuacji, według autorki, jest niechęć mężczyzn z krajów postsowieckich do wzięcia na siebie odpowiedzialności i niechęć do zmian. Kobietom zaś nie odpowiada mężczyzna, który mało zarabia, ale jednocześnie nie jest pozbawiony patriarchalnych wymagań. Mężczyzna, który bardzo wiele wymaga i oczekuje, nie dając nic w zamian.

Ważne miejsce w najnowszej prozie kobiecej zajmuje kwestia codzienności. Po pierwsze jest ona tematem utworów, ponieważ proza kobieca dotyczy problemów życia codziennego. A po drugie, autorki zwracają uwagę jak często codzienność odciąga uwagę kobiety od jej twórczości. Kobieta pisze zawsze „pomiędzy”, między jedną a drugą czynnością, dlatego też najczęściej tworzy utwory krótkie (opowiadania, nowele, eseje). Zmieniają się także jej oczekiwania co do życia codziennego. Bohaterki nowej prozy nie marzą już o zamażpójściu, nie jest ono ich celem życiowym. Celem tym zdaje się być poszukiwanie swojego miejsca w świecie, poszukiwanie to zakłada wpatwienie się w siebie samą, zrozumienie siebie samej. Kobiety stają się bardziej EGOcentryczne, odchodzą od tak popularnego wcześniej poświęcania się na rzecz rodziny, przedkładania dobra innych nad swoje dobro. Głównym celem staje się realizacja siebie, niekoniecznie zawiera się w tym małżeństwo i macierzyństwo. Stąd też być może bierze się konflikt matki

i córki, bowiem to kobiety są strażniczkami tradycji, pilnują się wzajemnie, kontrolują¹⁴⁶.

W swojej pracy doktorskiej S. Filonenko przedstawia charakterystyczne rysy nowej bohaterki prozy kobiecej lat dziewięćdziesiątych, są to: inteligencja, intensywne życie wewnętrzne, poszukiwanie odpowiedzi na bolesne pytania, wewnętrzny dialog, twórcze nastawienie, wyemancypowanie, twórczy zawód (najczęściej pochodzi z naukowej lub artystycznej elity), praca zawodowa jest sposobem na odnalezienie własnego miejsca w świecie. Wreszcie bohaterka, o której pisze S. Filonenko jest samotna, najczęściej jest rozwódką lub wdową, bez dzieci lub też z dorosłymi dziećmi, które już się wyprowadziły. Bohaterki utworów najnowszej prozy kobiecej mają oczywiście wiele wspólnego z „nową” bohaterką, o której pisze S. Filonenko, ale także z bohaterkami utworów modernistycznych. Pierwowzorami są dla nich takie osobowości literackie jak np. Natalka z *Cariwny* O. Kobyłańskiej czy Mawka z *Lisowej pisni* L. Ukrainki. Bohaterki J. Kononenko, N. Śniadanko, T. Malarczuk, I. Karpy oraz S. Andruchowycz mają jednakże pewne cechy charakterystyczne, które pozwalają na sformułowanie tezy o najnowszym typie bohaterki prozy kobiecej. Różni się ona od swoich poprzedniczek większą kosmopolitycznością, wyraźna jest tendencja do odchodzenia od ukraińskości (może z wyjątkiem *Kolekcji namiętności* N. Śniadanko, czy opowiadań J. Kononenko). Kobiety w najnowszych utworach świadomie (a czasem nie) naruszają granice i tabu. Najczęściej chodzi o stosunek do macierzyństwa i matki, do małżeństwa i mężczyzn, ale także do samej miłości i seksu. Przede wszystkim mamy do czynienia z zerwaniem z monogamią, kobiety stają się bardziej wyzwolone seksualnie. Chociaż z drugiej strony miotają się jeszcze między tradycyjnym a nowoczesnym podejściem do miłości¹⁴⁷. W niektórych utworach pojawiają się także jawne wątki lesbijskie oraz temat androgyniczności (szczególnie u I. Karpy), aczkolwiek jak pisała o tym H. Uljura [Uljura 2005a], androgyniczność nie oznacza dla nich bezpłciowości, nie niweluje różnic między płciami, ale raczej je podkreśla. Również M. Krupka w artykule *Chudoźni wersji ljbownych dram u sučasnomu dyskursi (romany O. Zabużko, I. Karpy, S. Pyrkało)*, zwraca uwagę na kwestię androgyne, według autorki tego artykułu w najnowszej prozie niweluje się kwestię płci kulturowej na rzecz indywidualnego wyboru(!). „Brak jest wyraźnej polaryzacji genderowej przynależności. Na pierwszym miejscu jest problem konkretnej, dostatecznej samoidentyfikacji. Autorki interesuje realizacja Człowieka, bez podziału na kobiece i męskie (...) nie istnieją nawet aluzje do możliwości wywyższenia kobiecości na tle i na niekorzyść mężczyzn”. [Krupka 2005: 2-19]

¹⁴⁶ Kontrolowanie kobiety przez kobiety wyraźnie widać w folklorze, w przysłowiach oraz plotkach, które spełniały rolę społecznego narzędzia kontroli.

¹⁴⁷ Temat ten porusza E. Moskowicz w artykule *Miłość i śmierć w powieści Iryny Karpy „Freud by płakał”*. [w:] «Świat Słowian w języku i kulturze» T. VIII, Szczecin, 2007, s. 94-100.

W literaturze ukraińskiej ostatnich lat (szczególnie po 2000 roku) można dostrzec pojawienie się najmłodszego pokolenia autorek¹⁴⁸, które w swojej prozie przedstawiają nowy typ bohaterki. Ich cechy osobowości wynikają z emancypacji kobiet, która rozpoczęła się w okresie modernizmu, została zahamowana w okresie komunizmu, a po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości – powróciła. Proza młodych pisarek (chodzi tu o I. Karpe, N. Śniadanko, T. Malarczuk, S. Andruchowycz) w sposób istotny odróżnia się od prozy takich autorek jak O. Zabużko, J. Kononenko czy N. Tubalcewa. Młode autorki są w większym stopniu skupione na języku, wątkach autobiograficznych oraz kosmopolityczności. Bohaterki ich utworów podróżują, sprawiają wrażenie, że chcą uciec od ukraińskości, która jednak wraca do nich w najmniej oczekiwanych momentach (może to być górka wioska gdzieś w Nepalu jak u I. Karpy). Oprócz tego bohaterki najnowszej prozy skupione są na poszukiwaniu własnej tożsamości. Pytają jednak nie o narodowość, ale starają się odpowiedzieć sobie na bardziej intymne pytania – o własną orientację seksualną czy płć. Dawniejsze definiowanie się poprzez wskazywanie na pełnione role społeczne (matka czy żona) się zdezaktualizowało, przestało być wystarczające dla młodych kobiet. Nawet jeśli spełniają one jedną z tych ról, to jest to wyłącznie część ich skomplikowanej osobowości. Przesunięcie akcentów na tematy związane z własną osobowością, na poszukiwanie samej siebie, sprawia, że proza młodych Ukrainek zbliża się do problemów poruszanych w prozie zachodnioeuropejskiej, staje się bardziej uniwersalna.

¹⁴⁸ Urodzonych pod koniec lat siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych XX wieku.

Bibliografia

Agejewa W., 1999, *Poetesa zlamu stolit. Tworczyzest` Lesi Ukrainki w post-modernij interpretacj*, Kijów (Агеєва В., *Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації*).

Agejewa W., 2003, *Żinoczuj prostir. Feministycznyj dyskurs ukrajinskoho modernizmu*, Kijów (Агеєва В., *Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму*).

Demska-Budziak L., 2005, *Henderna interpretacia żinocznych ta czolo-wicznych obraziw w ukrajinskij literatury kincia XIX - poczatku XX st.(nowelistyka, dramaturhija)*, «Słowo i czas», nr 4/, s. 10 - 17. (Демська-Будзяк Л., *Гендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі кінця XIX – початку XXст. (новелістика, драматургія)*, «Слово і час»).

Filonenko S., 2006, *Koncepcija osobystosti žinky w ukrajinskij prozi 90-eh rr XX st.*, *Monografija*, Kijów (Філоненко С., *Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х рр XX ст. Монографія*, Київ).

Filonenko S., 2010a, *Henderna problematyka i nowa koncepcija osobystosti žinky w sučasnij ukrajinskij żinoczij prozi*, артыкул в Internecie, dostęp 27.10.2010, adres: www.bdpu.org (Філоненко С., *Гендерна проблематика і нова концепція особистості жінки в сучасній українській жіночій прозі*).

Filonenko S., 2010b, *Nowyj typ herojini ukrajinskoji prozy 90-x roiw XX stolittia: problema samorealizacji žinky czerez tworczyzest*, артыкул в Internecie, dostęp 27.10.2010, adres: www.bdpu.org (Філоненко С., *Новий тип героїні української прози 90-х років XX століття: проблема самореалізації жінки через творчість*).

Filonenko S., 2010c, *Typ mysliaczoji žinky w ukrajinskij prozi 90-eh rokach XX stolittia*, артыкул в Internecie, dostęp 27.10.2010, adres: www.bdpu.org (Філоненко С., *Тип мислячої жінки в українській прозі 90-х роках XX століття*).

Hnatiuk O., 1999, *Ukrajinskij fin de siecle*, «Literatura plus», nr 5-6 (Гнатюк О., *Український fin de siecle – схил чи злам?*, «Література плюс»).

Hrabowska I., 2004, *Pro ukrajinsku žynku w ukrajinskij polemici i ne tilky*, "Suczasnist", nr 3/, s. 82-91 (Грабовська І., *Про українську жінку в українській політиці і не тільки*, „Сучасність”).

Hrabowycz H., 2003, *Do istorii ukrajinskoji literatury. Doslidżennia, ese, polemika*, Kijów (Грабович Г., *До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка*).

Hundorowa T., 2005, *Pisliaczornobylska biblioteka. Ukrajinskij postmodern*, Kijów 2005 (Гундорова Т., *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*, Київ).

Kis O., 2008, *Buntivna nauka*, "Suczasnist", nr 10, s. 23-51, (Кісь О., *Бунтівна наука*, „Сучасність”).

Kononenko J., 2002, *Nowyj mužczyzna ne chce narodżuwatysia*, "Krytyka", nr 4, s. 27-28. (Кононенко Є., *Новий чоловічина не хоче народжуватися*, „Критика”).

- Krupka M., 2008**, "Ja" i "Inszyj": prostir intymnosti Sofiji Andruchowycz "Somha", "Słowo i czas", nr 8, s. 40-47 (Крупка М., "Я" і "Інший": простір інтимності в романі Софії Андрухович "Сьомга", „Слово і час”).
Literatury słowiańskie po roku 1989. Tom II. Feminizm, red. Kraskowska E., 2005, Warszawa.
- Malarczuk T., 2004**, *Žinka, jaka pysze/Žinka, jaka towczyt*, "Крытыка", nr 6, s. 30. (Малярчук Т., *Жінка, яка пише/Жінка, яка мовчить*, „Критика”).
- Matiasz B., 2006**, *Mity i mitolohiji HERstories*, "Крытыка", nr 4, s. 24-28 (Матіяш Б., *Міти й мітології HERstories*, „Критика”).
- Pawlyczko S., 2002a**, *Teoria literatury*, Kijów (Павличко С., *Теорія літератури*, Київ 2002).
- Pawlyczko S., 2002b**, *Feminizm*, Kijów (Павличко С., *Фемінізм*, Київ 2002).
- Szkorba M., 2001**, *Henderni dity liberalizmu*, «Крытыка» nr 9, s. 20-23 (Шкорба М., *Гендерні діти лібералізму*, «Критика»).
- Taran L., 2007**, *Žinocza rol. Žinka awtor u suczasijj ukrajinskij prozi. Etnansypacijnyj dyskurs*, Kijów (Таран Л., *Жіноча роль. Жінка автор у сучасній українській прозі. Емансипаційний дискурс*, Київ).
- Uljura H., 2005a**, *Koronowana syła žinoczoji ruku, abo pro tych, chto "pysze inszu prozu"*, «Słowo i czas», nr 3, s. 65-71 (Улюра Г., *Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто "пише іншу прозу"*, «Слово і час»)
- Uljura H., 2005b**, *Problema feministskoho tekstu i pysmennyczkoho imidžu žinky-awtorky w suczasnych ukrajinskych rosijkskich literaturach*, «Suczasnist», nr 7-8, s. 115-128 (Улюра Г., *Проблема феміністського тексту і письменницького іміджу жінки-авторки в сучасних українських та російських літературах*, «Сучасність»).
- Uljura H., 2010**, *Dejaki mirkuwannia szczodo bazowych pojat hendernych studij z literaturoznawstwa*, artykuł w Internecie, dostęp 27.10.2010, adres: www.linguistics.kiev.ua (Улюра Г., *Деякі міркування щодо базових понять гендерних студій з літературознавства*).
- Zabużko O., 2007**, *Notre dame D`Ukraine: ukrainka w konflikti mifolohij*, Kijów (Забужко О., *Notre dame D`Ukraine: українка в конфлікті міфологій*, Київ).
- Zborowska N., 2005**, *Feministyczny tryptych Jewheniji Kononenko w konteksti zahalnoukrajinskoji problematyky*, «Słowo i czas», nr 6 (Зборовська Н., *Феміністичний триптих Євгенії Кононенко в контексті загальноукраїнської проблематики*, «Слово і час»).

ALEKSANDRA PIEKARNIAK*Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej***TALLEYRAND AS A FRENCH REPRESENTATIVE AT
THE CONGRESS OF VIENNA**

The Congress of Vienna commenced in September 1814 to celebrate the downfall of Napoleon Bonaparte and to reconstruct a European order. Europe gathered in Vienna at the invitation of the emperor of Austria, Francis I, who was playing host, in his palace, to the emperor of Russia, the kings of Bavaria, Denmark, Prussia and Württemberg and, in his capital, to the political elite and the great nobility of Europe. The Austrian monarch provided an unprecedented magnificent setting for this occasion; “Never has there been seen in Vienna before nor was there ever likely to be seen again such a sparkling of silks and velvets, such a profusion of priceless lace and rare flowers, of tables groaning with the weight of gold they carried, a more dazzling and unlimited display of diamonds, rubies, and emeralds (...) so much feminine beauty and human grandeur sitting at table and passing around golden baskets laden with fruit”¹⁴⁹. There was created a special committee for the amusement of the vast number of princes, dukes, marquis, counts and barons present in Vienna; “Every day there was something new; banquets, concerts, masked and unmasked balls, hunting parties, tournaments, carousels, military reviews, theatrical comedies and tragedies”.¹⁵⁰

In this cheerful atmosphere met the delegates of the four most powerful countries that defeated the French emperor (Austria, Great Britain, Prussia and Russia) and the delegates of other European countries, who were to work together on a peaceful settlement for Europe which would create a balance of power and prevent future wars and conflicts. Among them arrived Charles Maurice de Talleyrand - Périgord, the French

¹⁴⁹Ferrero 1963: 245-246.

¹⁵⁰Ferrero 1963:172.

representative to the Congress of Vienna, delegated by the newly restored King Louis XVIII Bourbon. Although, he was not a member of the victorious coalition, which was created by the four major powers, Talleyrand was a key figure at the Congress, where he represented not only the best interests of France, but also contributed to the benefit of Europe as a whole.

Talleyrand possessed a unique personality characterized by an extreme self-confidence that some regarded as arrogance. Thanks to his diplomatic talents he became one of the most important diplomats in Europe in the late eighteenth and early nineteenth century. He served under the reign of Louis XVI, survived the French Revolution, became the foreign minister in the time of the Directory and under the rule of Napoleon I foreign affairs were also in his care. Talleyrand developed an ability to foresee political events and in his diplomatic career always succeeded in placing himself on the side of the victor. Born in Paris into an aristocratic family on February 2, 1754, he had an accident in his childhood and was unable to pursue a military career. As a result he was formally stripped of some of his birth rights and was given up by his family to the French clergy. Although rejected and painfully experienced Talleyrand learned not to complain. He grew up with the duchesse de Mortemart, to whom his parents gave him as a little boy. It was his grandmother from whom he first knew love and friendship and it was at her property at Chalais, where he first realized what it meant to be a Périgord. The noble old lady sustained him in difficult moments and taught him to stand up straight like others, and march as they do, despite the pain of walking on a short foot¹⁵¹. As he was continually subservient to his family, Talleyrand with time learned how to survive by keeping up appearances. However, he contrived to express his personality. Beginning with his family, he did not act according to people's wishes. Almost regularly breaking common rules, like when he proposed the nationalization of the Church, married a divorced woman or conspired with the Tsar in Erfurt. Prince Talleyrand was by many people regarded as unpredictable and even a dangerous man, for example Metternich, in a letter written in 1808, described him as a "sharp edged instrument, with which it is dangerous to play"¹⁵², but perhaps that is why he gained respect, his intelligence was admired and importance of his ideas eventually recognized.

When the Congress of Vienna was called peace was already made. In Paris, on May 30, 1814 the coalition made up of Austria, Great Britain, Prussia, Russia, Sweden, Portugal and Spain signed peace with France, which under the restored Bourbon dynasty, was returned to her old borders

¹⁵¹ Kemske 1997: 38.

¹⁵² Metternich 1970: 258.

of January 1, 1792. The important issue of the disposal of the territories taken from the French empire was only broadly discussed at the meeting, and was to be decided at the Congress of Vienna. And yet, the document of Paris could serve as excellent groundwork to the plan of the reconstruction of Europe. Unfortunately, it turned out quite soon that the enthusiasm and the spirit of altruistic attitude, presented in Paris, started to cede for the naked self-interest of some of the victorious powers. It soon also occurred that the treaty had a secret agreement, which gave the four powers, who defeated Napoleon, the authority to make all decisions concerning France and her conquered territories¹⁵³. Talleyrand was aware of it but did not accept such an agreement. At the Congress, in the first place, he was to assume the role of protector of the peace, which was already made, but he also wanted to change the settlement of the Great Four and aspired to define and impose the principles, which would govern the resolutions of the Congress and future relations between states.

Coming to attend the Congress, Talleyrand knew the difficulties he was about to face so he preferred to be prepared for them. His visiting cards informed Europe that he was sent by Louis XVIII as a “King`s ambassador to the Congress”. He had received his instructions, contained in a long document drawn up by himself in agreement with the King¹⁵⁴. What were these instructions? They were a plan to reduce the chaos in Europe based on the principles of legitimacy and the law of nations.

The Congress was scheduled to begin on October 1. Although during the period before the opening of the Congress, Talleyrand received information that the plenipotentiaries of Austria, Prussia, Great Britain and Russia were already meeting to decide what would be submitted to the Congress¹⁵⁵. Seeing the dangerous situation of exclusion, the French ambassador began to communicate with representatives of the smaller states and applied the tactic of arbiter saying that France had to be heard, at the Congress, in order to defend the rights of others¹⁵⁶. As a result on September 30, Talleyrand along with the Spanish minister M. de Labrador received an invitation to a preliminary conference. The meeting, where he found the ministers of Austria, Great Britain, Prussia and Russia, was essential as well to the Congress as for the position of Talleyrand in it. On this his first occasion, the French plenipotentiary gave a display of his skills, opposing and questioning almost everything that was said and

¹⁵³ Talleyrand 1895: 148.

¹⁵⁴ Ferrero 1963: 139.

¹⁵⁵ Talleyrand 1895: 201.

proposed by the four powers. In reality, the purpose of the conference was to make France and Spain accept the resolutions decided previously by the Four amongst themselves. However, the rich diplomatic experience enabled Talleyrand to sense the weakness of the Alliance which began to hesitate when he questioned and verbally attacked their “unjust“ deal. He impaired the authority of allied powers to decide on the future of Europe. When he heard the phrase “Allied powers“ in the protocol he immediately asked them: “allied, and against whom? It is no longer against Napoleon, he is on the isle of Elba ... it is no longer against France; for the peace has been made ... it is surly not against the King of France; he is the guarantee of the duration of the peace. If there are still allied powers I am one too many here.”¹⁵⁷ The Alliance began to cede. He was told that this term was used for the sake of brevity and was not meant to suggest anything bad. And yet Talleyrand kept arguing consistently that the Quadruple Alliance powers ended with the signing of the Treaty of Paris. At the same time he tried to make invalid the secret agreement pointing out that in reality the Treaty of Paris clearly stated that all the powers who signed it not only Austria, Great Britain, Prussia and Russia were to gather at Vienna and settle the agreements in order to complete provisions made in the treaty. Finally, Talleyrand refused to recognize the authority of the group of four and he did not intend to agree to anything decided without France. This firm position puzzled the Alliance and unsettled the already difficult balance among them. “They were the victors, they occupied the whole of Europe with their armies; yet, at the first objection, they withdrew their first proposal and produced a second, milder one; this one having been likewise rejected, they put everything off until October 2“¹⁵⁸.

Talleyrand had gained a small victory and was thus prepared for a larger battle. He succeeded in reducing the control that the victors had given to themselves. His strong character and the immediate offence that he took made it possible. Furthermore, he kept arguing, in an official communication, that the Congress in order to have any legitimacy had to include all eight powers who signed the Treaty of Paris. The French ambassador continued to collaborate with the smaller powers and after gaining their support, presented new proposals to the Four. What were these proposals? Talleyrand`s proposals, based on the law of nations, which, by definition, was mutually observed, and obligatory for all, and the principles of legitimacy postulated substantially the following rules. Firstly, that a sovereign whose dominations were conquered did not lose his sovereignty unless he ceded his right to the throne or abdicated. Secondly, that a conquest was not enough to create a sovereignty. Finally, that no title of

¹⁵⁷ Talleyrand 1895: 203.

¹⁵⁸ Ferrero 1963: 155.

sovereignty has any reality for other states, unless they recognize it. The French ambassador argued that these rules were necessary prerequisites for peace and order among the European states because they made them predictable. Whereas the territories, where it was necessary to create a new sovereignty (because a country no longer had a sovereign), he considered the common domain of Europe and not the territories at the disposal of the four allied powers. Talleyrand proposed also that: "Any prince may send plenipotentiaries to the Congress who had universally recognized sovereignty over a state that took part in the recent war, who has not ceded that sovereignty and whose sovereignty is un-contested"¹⁵⁹. Moreover, he told the Four that he wanted nothing for France and that he brought them the sacred Principles of Legitimacy.

In spite of Talleyrand`s arguments, the first response of the Allied powers was not positive. The powers feared the above mentioned principles as they could harm their particular interests. In addition, some of the powers claimed that the disposition of the conquered provinces fell to the powers whose efforts had brought about their conquest¹⁶⁰. The meaning was clear as were the words of Tsar Alexander when he stated: "The Duchy of Warsaw is mine by the right of conquest from Napoleon`s Empire"¹⁶¹. A conflict between interests and principles had broken out.

The allied powers had already entered into a kind of coalitions within the Coalition and so for example in order to obtain Poland, Alexander promised the Kingdom of Saxony to Prussia. Talleyrand stayed on a much more comfortable position saying: "if principles are followed, I shall agree to everything"¹⁶². The ascertainment, which put a threat to the Tsars plans for Poland and stood in the way of the coalition of the Four, which found itself in trouble. Austria wanted neither Russia on the Vistula nor Prussia in Dresden. England favoured Prussia on Saxony but firmly opposed the annexation of the Duchy of Warsaw by Russia. Talleyrand was excellently informed about these animosities, which gave him an important field of action. In fact, he proceeded to break the big Coalition. But the role of Talleyrand, at the Congress, was not the one of the destroyer but that of the builder. The more the allied powers turned their backs on matters of principles and law, in order to gain their interests, the greater effort he applied in opposing their discordant interests. A new order had to be set and Talleyrand stated that the result must be: "in harmony with public law, the provisions of the recent peace, and the expectations of the age"¹⁶³.

¹⁵⁹ Talleyrand 1895: 239.

¹⁶⁰ Ferrero 1963: 147.

¹⁶¹ Lutostański 1918: 345.

¹⁶² Ferrero 1963: 163.

¹⁶³ Bernard 1973: 382.

Nevertheless, the four powers decided that an agreement, on the principal matters, would be established by free and confidential communication among delegates.

As a result, the four allied powers met again in private at balls and entertainments. France, the small and medium European states were still isolated. Tension kept rising and the four powers were attempting in vain to reach an understanding amongst themselves. The perpetration of this situation made the Great Four understand that, as Talleyrand had stated from the beginning, they had to allow the delegates of the other European states in.

On October 30, representatives of the eight powers, which had signed the Paris Treaty finally were allowed to assemble. At their meeting four committees were decided to be formed. One on general matters, one for Germany, one for Italy and one for Switzerland. The meeting was Talleyrand's success but his thesis on legitimacy and principles were still opposed by the powers. The settlement of issues concerning Germany, Italy and Switzerland was complex and very important for the restoration of peace and stability in Europe; but the two questions on Saxony and Poland, in fact, proved to be the most difficult and decisive for the final agreement.

During negotiations the Russian Emperor was very inflexible on the question of Poland. England wished to uphold the agreement that would have divided Napoleons' Duchy of Warsaw between Austria, Prussia and Russia. Austria would eventually agree to the Prussian occupation of Saxony but she firmly disagreed on Alexander's plans on Poland. A conflict of interests arose and did not augur anything good for Europe. People even began to speculate on an imminent war between Austria and Russia.

In these circumstances, Talleyrand again was beginning his campaign in order to seek coalition and turn events in his favour. During the time when there was no agreement neither on Poland nor on Saxony; the powers were arming themselves and war was quite a real threat, the French ambassador wrote to his sovereign Louis that: "things were coming along satisfactorily"¹⁶⁴. Though, he found an excellent moment not only to present his plan for Europe but also to sway public opinion in favour of France and against the allied powers. "France has raised no claim - he argued, nor will she raise any. But she desires that the work of restitution be accomplished for all Europe, as for her, (...) that every legitimate right be made sacred, and every ambition and unjust enterprise find both its condemnation and perpetual obstacle"¹⁶⁵. Talleyrand at a time when everyone was afraid of imminent war, proclaimed peace and stability for all.

¹⁶⁴ Ferrero 1963: 267.

¹⁶⁵ Ferrero 1963: 268.

His method proved effective and his patience was finally rewarded.

When the English minister Castlereagh came to Talleyrand to complain about Russian intransigence. French representative took the initiative offering him an alliance between England and France that would also include Austria. Lord Castlereagh admitted that something should be done. Also Austria was disposed to join the secret agreement with England and France as she was warned by Talleyrand of the danger of having Russia to close and eventually did not want to allow Saxony to be taken over by Prussia. The new alliance of France, Austria and England became reality on January 3, 1815 and profoundly changed the aspect of the Congress. The dissolution of the big Coalition was a fact and the new accord, which was signed by Talleyrand, Castlereagh and Metternich enabled the French representative to gain important support. From that moment on Talleyrand was admitted to the meetings of the Four as equal participant.

In February of that year, after a period of various discussions, an agreement on Poland and Saxony was finally reached. Poland would be divided into the province of Posen, which would go to Prussia, the newly created Kingdom of Poland would be given to Russia, Galicia would remain with Austria and there would be the free city of Krakow. Prussia would be given two-fifths of Saxony with the rest being restored according to the law of legitimacy. Although, the resolution of these two issues was not exactly in line with the proposals of Talleyrand, who postulated the return of the legitimate rulers in Saxony and the reconstruction of Poland, it was still a progression taking into consideration previous proposals of Russia and Prussia. Eventually the two, perhaps most arduous problems found their solution and the general order could finally be created.

The hundred days of Napoleon, which ran from March until June 1815, did not disturb the works of the Congress and, on the contrary, showed even more the necessity for unity in Vienna. The delegates, in a joint declaration, condemned the coup d'état of Napoleon considering him as an enemy and the disturber of world peace. The signature of the French ambassador upon the document undoubtedly strengthened his position as the guarantor of peace and eliminated the possible suspicions that France had any part in Napoleon's plan. The Congress intensified its works in committees and the "Final Act", which included previous decisions, was completed on June 9, 1815.

Eventually, the new European order took into account principles patiently postulated by Talleyrand with some exceptions as dictated by the strong positions of the main powers and their firm demands. And yet, the Viennese resolutions generally were based on legitimate governments instead of dictatorships and the new system was guaranteed by treaties, instead of forcible annexations. Talleyrand who knew how to pass from the

initial position of exclusion to the position of one of the leaders had his non little part in it.

The Congress ended in a huge ball “to which had been invited more than three thousand people. All night long there was dancing in the great hall, brilliantly illuminated by six thousand candles¹⁶⁶.

Bibliography:

Bernard J.F., 1973, *Talleyrand: A Biography*, G.P. Putam & Sons, New York;

Metternich C., 1970, *Memoirs of Prince Metternich*, vol. II ed. Prince Richard Metternich, London;

Kemske F., 1997, *The Third Lion*, Catbird press, New York;

Ferrero G., 1963, *The Reconstruction of Europe*, WW Norton & Company, New York;

Lutostański K., 1918, *Le Partage de la Pologne et la lute pour l` independence*, Payot & Cie., Lausanne;

Talleyrand-Perigord Ch. M., 1895, *Memories of the Prince de Talleyrand*, G.P. Putam, London, New York;

Żywczyński M., 2006, *Historia Powszechna 1789-1870*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.

¹⁶⁶ Ferrero 1963: 246.

Talleyrand jako przedstawiciel Francji na Kongresie Wiedeńskim

Artykuł przedstawia sylwetkę jednego z największych dyplomatów w historii Europy Charlesa Maurica de Talleyrand-Périgord (1754-1838). Autorka, w swojej pracy, ukazuje postać francuskiego męża stanu podczas pełnienia jednej z jego ważniejszych misji dyplomatycznych, jaką było przedstawicielstwo Francji na Kongresie Wiedeńskim. Artykuł w szczególności, zwraca uwagę na dokonania Talleyranda na kongresie. W treści zostały przytoczone słowa dyplomaty wypowiedziane na spotkaniach oraz ukazany jego sposób działania w sferze dyplomacji. Ponadto, w niniejszym opracowaniu zostały przedstawione idee, które przyświecały pracy Talleyranda w Wiedniu. W ogólnym ujęciu artykuł pokazuje pozytywną rolę jaką odegrała ta postać w ówczesnej Europie. Praca ma charakter biograficzno-historyczny. Temat wchodzi w zakres szerszych zainteresowań badawczych autorki.

VIRGINIA SCHULTE*Uniwersytet Warszawski, Wydział Lingwistyki Stosowanej*

HEINRICH HEINE`S “LORE-LEY” [1824]: A CULTUROLOGICAL AND TRANSLATION-RELATED ANALYSIS OF THE MEANS OF EXPRESSIVITY

This paper is understood both as a linguistic contribution to the analysis of a literary text as well as research on the forms of representation of the feminine in German literature. It attempts to demonstrate, at least partially, the phenomenon of the demonization of women, which is represented in the literature by beautiful but deadly marine wives, with the use of stylistic means, i.e. the means of expression of expressivity.

The demonization of women is to be presented by the study of the linguistic means of expression of expressivity and emotionality. It will be examined which effects on the reader or receiver has the application of the so-called "expressive means". Further, it will be analysed whether the given means of expressivity can be translated and more precisely, if the idea of a siren presented in Polish translation of the original corresponds to the German text and has the same effect on Polish and German reader. The analysis bases on excerpts that are expressive, presented in the minimal context of the myth, and their equivalents in Polish. Each excerpt is briefly commented.

1. German text

- [1] Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,
- [2] Daß ich so traurig bin;
- [3] Ein Märchen aus alten Zeiten,
- [4] Das kommt mir nicht aus dem Sinn.
- [5] Die Luft ist kühl und es dunkelt,
- [6] Und ruhig fließt der Rhein;

[7] Der Gipfel des Berges funkelt
[8] Im Abendsonnenschein.
[9] Die schönste Jungfrau sitzt
[10] Dort oben wunderbar,
[11] Ihr goldnes Geschmeide blitzet,
[12] Sie kämmt ihr goldnes Haar.
[13] Sie kämmt es mit goldnem Kamme,
[14] Und singt ein Lied dabey;
[15] Das hat eine wundersame,
[16] Gewaltige Melodey.
[17] Den Schiffer, im kleinen Schiffe,
[18] Ergreift es mit wildem Weh;
[19] Er schaut nicht die Felsenriffe,
[20] Er schaut nur hinauf in die Höh'.
[21] Ich glaube, die Wellen verschlingen
[22] Am Ende Schiffer und Kahn;
[23] Und das hat mit ihrem Singen
[24] Die Loreley getan.
[Conrady: Das große deutsche Gedichtbuch, p.467]

1.1. Text interpretation and analysis

1.1.1. Legendary Loreley and her myth

Ca. 1800 Clemens Brentano brought the figure of Loreley to life. Up until that moment Loreley emerged only as the rock of Rhine, known also as “the echo of Lureley“ [see Rosenkranz 1999: 2]. Legends of nymphs related to this rock were already circulating, but the one of Lorelay, as we know it today, did not exist back then. “Word *Lore* derives from *to swoosh*, *to rustle*, and *Lay* means rock. There is nothing more. [Lore kommt von summen/rauschen, und Lay heißt Fels. Nichts weiter].” [Rosenkranz 1999: 2]. Brentano’s poem „Zu Bacharach am Rheine“ marks the beginning of Lorelay’s myth. She becomes a mysterious woman whom no man can resist, her story – a myth of Rhine. Since then, she has been a heroine of numerous poems, stories and even operas. She turned into a symbol of virginity, seduction and certain demonic features. The ballad tells story of a siren named Loreley who sat on the rock [that later on was named after her] and attracted sailors sailing on Rhine with her singing. Enchanted with her beautiful and seductive voice, the sailors forgot about the dangerous current and crushed their ships on the rocks. She was also known to brush

her hair with a golden brush. Assigning her these features, the author most likely drew inspiration from sirens in Odysseus story.

1.1.2. The theme of a water woman according to Heinrich Heine

The river bank became dangerous again in 1824 when Heine turned the song of a siren into a folk song and demonic sirens from the rocks regained the power over the world of men.

The portrayal of Lorelay remains faceless and shallow, similar to a fairy tale figure whose story begins and ends with the poem. The poem starts with the statement *ich glaube* [Polish: *sam nie wiem/nie wiem* [line21] that ironically questions the existence of Lorelay.

There were many possible interpretations developed: Firstly, many critics recognise an autobiographical element [the so-called “Amalien experience”] in the theme of spurned love. Was, in this way, Heine processing his male complex and failures with women? Secondly, woman combing her hair with a golden brush is often read as a narcissistic female gesture – male interpretation of the female intimate sphere which rejects a man, as was the case of Melusine.

Finally, others see this poem as Heine’s debate with Romanticism and romantic poetry which are embodied by Lorelay. He uses motifs and literary devices characteristic for Romanticism and folk song to depict them in an ironic way [by accumulation, exaggeration and grandiloquence] and distances himself from them. A mixture of vanity, deduction and impermanence points to the vanitas theme in Romanticism. Representation of men/male’s lack of influence and control over their life [vanitas theme] is achieved by presenting the woman as a siren [see: Schulte 2010: 62]. Taking into account all motifs and the knowledge thereof the translation of the poem will be discussed in the next section.

1.1.3. Portrait of Lore-Ley

„Die schönste Jungfrau“ [line 9] [Dziewica cudna/ Królowa róż] is described by Heine in a way that makes her inaccessible. He has no characteristic features and is there all alone, with her stereotypic beauty. She sits on a rock, as any other water woman who lives in mysterious, magical places, far from civilization. Loreley sits there with her legend like a rock, untouched by the passing time. Her only activity is to comb her hair, which resembles the steady, monotonous flow of the Rhine. That is the canvas „aus [ur]alten Zeiten [line3] [Wspomnieniem dawnej legendy/ zamierzchłych dni], upon which Heine builds his poem, presented as a fable. This characteristic vagueness of time corresponds to the rising sun that fades as melancholically as the reader’s hopes for a happy ending.

It was in the Romanticism when a woman was for the first time depicted with no human features. The portrayal of a woman of that time was dictated by art and literature: there was the type of woman-child deprived of any sexual features and the opposing demonic men murderer. These both images melt together, which results in a unified form - a siren, a water woman [cf. Kiesow 2005: 9].

According to Stuby exactly this discourse constitutes a basis for the myth of Loreley as well as of the delicate creature, Undine, in Fouqué's work. Romanticism presents woman as a creature living between two worlds symbolised by upper human part of her body and lower with a fish tail instead of human legs. Trapped in-between, she does not truly belong to any of these worlds, neither psychologically nor physically.

In translation it is important to consider both the feminist perspective presented by Anna-Maria Stuby and the psychoanalytic and historical position taken by Klaus Theleweit, and to present them most accurately. These perspectives agree on one very important point: Portrayals of femininity in myths, legends and fables are definitely meant to show the dreams and fears of men, but first of all they show relations of power between the two sexes [cf. Kiesow 2005:13]. In order to keep the areas of power assigned to them by men, women have to experience the "waves that boost and deprive them of their sexual power [Wellen der Erotisierung und Enterotisierung]" [cf. Kiesow 2005: 14] and related to these changes of their bodies. The split and suppressed femininity, as well as the creation of Loreley, Undine and other sirens who live in-between two worlds should be presented in any translation in any language as clearly as in the original text.

1.1.4. Phonological level

According to Riesel, we speak of so-called figures of sound, when sounds and sound combination are used intentionally as stylistic devices [cf. Riesel 1963: 339]. 339]. An especially interesting aspect is the expressivity of language. Some sounds combinations have particularly strong expressive effect. The ability to attribute them any emotional or aesthetic value was widely discussed in German stylistics. The question of natural symbolism of the given sounds was also considered. Nevertheless, Riesel rejects theories of *sounds magic*. She admits, however, that any language creates specific inventory of sounds that enables reconstruction of specific sounds.

The expressivity of sounds combination is based primarily on the acoustic resemblance [onomatopoeia] to the natural sound. Riesel is critical of assigning specific meaning to particular words, she states, however, that in certain cases it is possible to speak of sound symbolism [cf. Riesel 1963: 342].

At this point I would like to draw your attention to Loreley's name. Heine's poem is entitled Lore-Ley - swoosh, murmur sound symbolising flowing waters of Rhine. In terms of aesthetics this measure bases on imitation. Sowinski stresses that the stylistic [often expressive] effect of sound combinations is not determined by the sound symbolism, but by the phonetic repetition that emphasizes a substantive statement; on the other hand, phonetic contrasts emphasize the substantive differences [Sowinski 1988: 272].

There are two general principles which should be regarded as the source of the expressiveness of the language, namely the repetition [here: Lore-Ley] and the paradox. By repetition we usually underline what has been said/written [cf. 2002: 96-97 and Sand, 1978: 88-92].

1.2.4.1. Verses and rhymes

After a short introduction to the expressiveness of the sound form, a related phenomenon which occurs mostly in poetry should be considered: relations of rhythm and rhymes. In terms of expressivity it appears in the language for two reasons: first of all, due to aesthetic considerations as they are unusual in the context of expressivity, and secondly, because they represent something special, i.e. they automatically attract reader's attention and enrich the text with an additional aesthetic dimension [cf. Mikulová 2008: 147]

1.3. Polish version

1.3.1. Translation by Stefan Zarębski [A]

Lorelei

- [1] Sam nie wiem, co mnie tak gnębi,
- [2] Czemu mi smutno dziś.
- [3] Wspomnieniem dawnej legendy
- [4] Natrętna powraca myśl.
- [5] Coraz to ciemniej i chłodniej,
- [6] Spokojny płynie Ren -
- [7] Szczytom ostatnie śle ognie
- [8] Dogasający dzień.
- [9] Dziewica cudna - wysoko
- [10] Na skalny wyszła głaz,
- [11] Płonie klejnotów jej złoto,
- [12] Lśni złotych włosów blask.
- [13] Czesze je złotym grzebieniem

[14] I w tęskny zawodzi ton:
[15] Biję melodia nad Renem
[16] Jak czarodziejski dzwon.
[17] Żeglarza, co łódką sunie,
[18] Zniewolił dziki jej żal:
[19] Już patrzy do góry, ku niej -
[20] Oddany na łaskę fal.
[21] Żeglarzu - twa łódka w końcu
[22] Pryśnie o głazu skraj:
[23] Swą pieśnią urzekającą
[24] Zabija Lorelei...
http://mitencyklopedia.w.interia.pl/heine_lorelei.html

1.3.2. Translation by Aleksander Kraushar [B]

- 1) Nie wiem, dlaczego tak smutno mi,
- 2) Smutek tak serce mi porze?
- 3) Czarowna pieśń zamierzchłych dni
- 4) W mej duszy zmilknąć nie może.
- 5) I szumi wiatr, zapada mrok
- 6) I cicho Renu mkną fale,
- 7) I widać gór urwistych szczyt
- 8) Odbity w rzeki kryształ.
- 9) Królowa róż z gwiazdzistych niw
- 10) Siedzi na górze uroczej,
- 11) Złoty jej strój z oddali lśni,
- 12) Lśni złoty zwój jej warkoczy.
- 13) Grzebieniem z gwiazd czesze swój włos
- 14) I tęskną piosnkę zawodzi.
- 15) I dziwną moc ma pieśni dźwięk,
- 16) Jak dźwięk, co z niebios pochodzi.
- 17) Rybaka pierś tej pieśni ton
- 18) Dziwną tęsknotą przejmuję,
- 19) Nie baczy już na szczyby skał,
- 20) Tylko się w górę wpatruje.
- 21) Ach! lękam się, by rzeki toń
- 22) Rybaka nie pochwyciła.
- 23) Nieraz to już wśród Renu fal
- 24) Pieśń Lorelei uczyniła.

1.4. Translation analysis

A definition of a folk song verse according to Schmidt, introducing our translation analysis, is the following:

Volksliedvers - alternierende Versmaß meist dreihebzig, in denen gelegentlich auch Doppelsenkungen auftreten; normalerweise gereimt.

[1] Ich weiß nicht, was soll es bedeuten, x x´ x xx´ x xx´ x

[2] Dass ich so traurig bin x x´ x x´ x x´

[3] Ein Märchen aus alten Zeiten, x x´ x xx´ x x´ x

[4] Das geht mir nicht aus dem Sinn. x x´ x x´ x xx´

A.

[1] Sam nie wiem, co mnie tak gnębi,

[2] Czemu mi smutno dziś.

[3] Wspomnieniem dawnej legendy

[4] Natrętna powraca myśl.

B.

Nie wiem, dlaczego tak smutno mi,

Smutek tak serce mi porze?

Czarowna pieśń zamierzchłych dni

W mej duszy zmilknąć nie może.

In this passage, it should be noted that it involves direct speech and more precisely a monologue of the poet. We can say that by using this form of verse this statement stresses the importance of a folk song and perhaps the magic nature of fairy-tale creature, i.e. Loreley [forms of invocation are usually expressed in a verse]. It is believed that the primary function of "bound language"[gebundener Sprache] is not aesthetic, but that the use of rhythm, rhyme, etc. served as a support for memory. This brings us to the issue of the spoken language regarding the legend.

[21] Ich glaube, die Wellen verschlingen

[22] Am Ende Schiffer und Kahn;

[23] Und das hat mit ihrem Singen

[24] Die Loreley getan.

A.

- [21] Żeglarzu - twa łódka w końcu
- [22] Pryśnie o głazu skraj:
- [23] Swą pieśnią urzekającą
- [24] Zabija Lorelei...

B.

- [21]Ach! lękam się, by rzeki toń
- [22]Rybaka nie pochwyciła.
- [23]Nieraz to już wśród Renu fal
- [24]Pieśń Lorelei uczyniła.

Also this fragment of “bound language” is an example of direct speech. The deeper meaning of random connections in the interpretation of seduction and death is challenged in the last verse, making it possible to notice author’s scepticism towards romantic fairy tale. Verses which draw reader’s attention also contribute to the expressivity of the passage. Even though the myth itself is not denied, and the “last romantic”, as Heine described himself, agrees with the fascination with a romantic fairy tale as it still moves us deeply [cf. v. 1-4].

Heine's poem is based on the tension between author’s agreeing with and distancing himself from romantic content. As it befits an ancient fairy tale he chooses a simple four-line verse of a folk song with male or female form used interchangeably. In terms of language, obsolete word *Melodei* " [v. 16] emphasizes the romantic atmosphere as well as suitable description of the nature of the second stanza. Heine distances himself from a fairy in the last stanza with a sudden transition from a tense story to a short narrator’s comment. The first five verses are stylistically truly romantic, which certainly contributed to the popularity of Heine’s “Loreley” [cf. Steckelberg <http://digitale-schulebayern.de/dsdaten/17/707.pdf> last accessed 06/11/11].

Polish translations contain the same number of verses, and thus stylistic and poetic effect remains unchanged. I would also like to mention that there is a problem with translation in terms of *gebundener Sprache*: it is difficult to discuss this section in detail, since it is a wider problem. In general, it can be said that by the translation of *gebundener Sprache* translator should be focused on maintaining the highest quality of the original. This does not necessarily mean that the translator should use identical devices. The differences appear in rhythms and typical rhymes. However, there are also cases when preservation of the form is necessary [Hrabák 1973:222 f.] With regard to the content of *gebundener Texte*

expectations in terms of fidelity to the original are much lower than in case of prose.

[23] Und das hat mit ihrem Singen

[24] Die Loreley getan.

[23] Swą pieśnią urzekającą

[24] Zabija Lorelei...

A.

[21] Żeglarzu - twa łódka w końcu

[22] Pryśnie o głazu skraj:

[23] Swą pieśnią urzekającą

[24] Zabija Lorelei...

B.

[21] Ach! lękam się, by rzeki toń

[22] Rybaka nie pochwyciła.

[23] Nieraz to już wśród Renu fal

[24] Pieśń Lorelei uczyniła.

Polish translation is based on the content of the myth, and for rhythm reasons it changes the original statement. Translator sticks to the original meaning of the text. In summary it can be said that in the translation of *gebundene Rede* fidelity to the external form is more important [in the sense that the rhythm and rhyme should be preserved] than fidelity to the content, where the emphasis is put on the meaning of the text rather than on the detail [cf. Mikulová 2008: 151].

1.4.1. The noun

1.4.1.1. Meaning of the noun and its expressivity

The main function of nouns is to define living bodies [people and animals] and plants, things and designed things [cf. Mikulová 2008: 151]. Their language-related task is understood in different ways, but their role is to define, to say the least. A separate category are the names of fairytale characters that, like Loreley, do not exist in the real world. These names inform us that we are leaving the real world and entering on a "path of fantasy". It is true for the form of these names, that they - if they refer to individuals and can be therefore concerned as proper names - often conceal

some deeper meaning, in other words, that they are so-called speaking names [Mikulová 2008: 152].

Mikulová writes that names such as Loreley conceal deeper meaning, and that these are the so-called "speaking names". It is typical of such names that they express a certain evaluation: Die schönste Jungfrau ... - Dziewica cudna / Królowa róż [Virgin marvellous / Queen of roses]
Duden gives following information on the noun *Jungfrau* [maiden, virgin]:

1.
 - a.[besonders weibliche] Person, die noch keinen Geschlechtsverkehr gehabt hat
 - b.[veraltet] junges Mädchen, noch nicht verheiratete junge Frau
2.
 - a.[Astrologie] Tierkreiszeichen für die Zeit vom 24. 8. bis 23. 9
 - b.[Astrologie] jemand, der im Zeichen Jungfrau geboren ist
- 3.Sternbild beiderseits des Himmelsäquators
- 4.[Druckersprache] Fahne mit dem Abzug eines fehlerfreien Textes“
[cf. <http://www.duden.de/rechtschreibung/Jungfrau> last accessed on 6.11.11]

Expressivity of the noun refers to a positive assessment of the state of affairs. The same applies to Polish equivalents.

1.4.1.2.Speaking names

To discuss the *speaking names* we should first discuss the phenomenon of giving a name: in the past names were not given "by chance". They had to be related to bearers and had often impact on their lives. In the past people believed in a magical link between the name and the bearer. To this day it is interesting cultural phenomenon [cf. Mikulova 2008:158].

Metaphorically the writers are in the same situation as their parents when they want to give a name to their imaginary literary character. They know that the name of the protagonist will have an impact on reader's reception, similar as the name of a man or woman in the real world impacts the way people perceive him/her. That is why so many authors devote much attention to names of their characters [e.g. Th. Mann, H. Mann, Lessing, Dickens, Gogol] [cf. Uhrová 1993: 3].

What is characteristic of speaking names? There must be an agreement between the formal side or the meaning of the name and its

bearer - the name should characterise the figure, tell its story. It can be achieved by different linguistic means, e.g. alliteration or wordplay [cf. Uhrová 1993: 4]. Name can also indicate traits of figure's character. Meaning of the name Lore-Ley can be derived from words *trap* and *rock*:

» lure = der Hinterhalt, die Lauer [Althochdeutsch] lei = der Felsen, der Schieferfelsen

[Althochdeutsch] bedeutet und

» Aus dem Altdeutschen: „Lore“ von „loren“ = rauschen, murmeln [7-faches Echo];

das ursprünglich keltische „Ley“ = [Schiefer-] Fels oder Stein; oder dem

Mittelhochdeutschen: lure = „Elfe“, lei = „Fels“ heißt

[cf. <http://www.vorname.com/name,Loreley.html> last accessed on 6.11.11]

Name Lore-Ley was created in a way that is called *shifting*. This phenomenon is rather rare in word-formation [see Fleischer 1969: 102]. There is a link between the nature of this water woman and the meaning of her name. Properties assigned to the bearer are also the subject of the poem.

In Polish translation the name was left in original, although it is spelled without a hyphen, and there is also another variant *Lorelei-Lore-Ley*. For the Polish reader it makes no difference in terms of understanding. There are three possibilities to cope with the challenge that is undoubtedly translation of proper names or speaking names : - we can use anthroponyms in original, translate them only a part of them or translate all of them [cf. Uhrová 1993: 5]. It seems that there is no clear answer to the question whether names should be left in the original or translated consistently. On the example of Loreley and many variants of this name, it is, however, possible to demonstrate that the translation would be at least artificial in this case as the overtone of the name could be distorted [cf. Uhrová 1993: 6]. Polish translators decided to leave the original version of the name Loreley and in this way the original ancient German meaning of the name has been retained.

1.5. Conclusions regarding the linguistic means of expressivity

Heine's story of Loreley proves to be an illusion - it exposes its own illusory and fictional character. The poem is torn from its magical context in a manner that does not leave any doubts about Heine's attitude towards Romanticism.

Via magical code that Heine uses it is possible to metaphorically decipher

his relationship with Romanticism [which was ambivalent at the time when the work was created].

Thus, although the term *Märchen* [fairy tale] uttered by the speaking subject should be taken with caution, it is this special, "broken" use of the fairy tale which is symptomatic of Heine's new concept of poetry new. Applying irony, Heine distances himself from the already over-used "romantic picture" and uses it once again to achieve this goal [cf. Schulte 2010: 64].

Based on the analyzed text, my aim was to prove that even if the style [in the sense of individual or personal style- cf. Sowinski 1988:14] of Heine's story is anything but simplicity, one has to emphasise the ironic devices used to achieve comic or ironic effect. As a result, when reading between the lines [which is necessary to understand the irony], it is not possible to completely eliminate the subjective understanding/perception of the text [cf. Mikulová 2008: 338].

[1] Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,

[2] Daß ich so traurig bin;

[3] Ein Märchen aus alten Zeiten,

[1] Sam nie wiem, co mnie tak gnębi,

[2] Czemu mi smutno dziś.

[3] Wspomnieniem dawnej *legendy*

In this case, I would suggest, therefore, use the equivalent *fairy tale* [bajka] instead of a *legend* [legenda] or a *song* [pieśń]. Irony expressed in the German text would be easier to notice by a Polish reader, giving them give a chance to understand the above-mentioned interpretations. Heine's early poem does not refer - in the romantic sense to the transcendence romance, on the contrary, it speaks about a phenomenon unachievable for both sexes, a destiny of human love, which up to that point was, in different constructs, idealised and now is disregarded by speaking subject. Especially in the figure Loreley and her fatal impact on the sailor's, is the essence of the disenchanted form of "love" to woman and of a woman.

[21] Ich glaube, die Wellen verschlingen

[22] Am Ende Schiffer und Kahn;

[23] Und das hat mit ihrem Singen

[24] Die Loreley getan.

[21] Żeglarzu - twa łódka w końcu

[22] Pryśnie o głazu skraj:

[23] Swą pieśnią urzekającą

[24] Zabija Lorelei...

In both translations translators focused not on the literal translation but on the transmission of the meaning. As a result, disastrous impact of Loreley is stressed also in the Polish language.

This can be achieved by analyzing the expressiveness and evaluative functions of the language. Evaluation is often unconscious, based on emotions. Based on the mentioned examples it is possible to present this phenomenon in a more detailed way. Fiehler [1986, 1990a, 1990b] explains it very precisely, showing at the link between expressivity and evaluation. He comes to a conclusion that information and evaluations are exchanged in a parallel manner. It depends also on reader's attitude. Presented facts can be interpreted in many different ways, depending on emotions they evoke. It needs to be noted, however, that readers become aware of their emotions only when they reach a certain level. In this way the myth of siren can be "interpreted into" this poem, although it is not evident. One can say it is author's playing with reader's emotions. In this sense any interpretation is justified. According to Fiehler [1990a: 36]:

Indem Interaktionsbeeilgte Informationen austauschen, indem sie sich mittels sprachlicher Handlungen über ein Thema verständigen, tauschen sie zugleich auch immer Bewertungen aus, tauschen sie sich aus über ihre Einstellungen zu den infrage stehenden Sachverhalten. In diesem Sinne sind Sachverhalte immer bewertete Sachverhalte.

Laskowska evaluates this as follows [1992:25]:

W zdaniu wartościującym może pojawić się fakultatywnie wykładnik nacechowania emocjonalnego. Przyjmuję, że prawie każde zdanie wyrażające emocje jest zdaniem wartościującym przynajmniej pod względem wartości odczuć.

These conclusions, in regard to the linguistic means expressivity, illustrate the process of demonization of the female included in the work of the author [Heine].

Conclusions

The aim of this paper was to investigate the linguistic means of expressivity in their diversity and present them on the example of selected German literary texts and their translations in Polish. This topic is very extensive and there are countless examples that could demonstrate the phenomenon of expressiveness, but it is a special pleasure to illustrate it on a myth which so strongly influenced the position of women in society. The

siren myth is an ancient story that evolved over time and thus never lost its impact and meaning.

The fascination it arouses in both sexes was very important for this work as it allowed to examine a world-known work in terms of expressiveness. Written by a male author [H. Heine], it presents a stereotypical image of a siren [the daughter of the Rhine, Lore-Ley] in a way in which it has been presented by cultural subjects [i.e. men] for centuries. In this tradition a siren is a murder and beautiful seductress who leads men to their own destruction.

Expressivity is a linguistic mean which is not to be underestimated. All the interpretations and receptions [the source of which is also demonization of the feminine] are based on the expressiveness of the language. Bühler's conception of language functions [1934] made one of the first steps in the direction of reflection of inner experiences in the language, which was later expanded by Jakobson [1960] and Halliday [1997].

The phenomenon of expressivity of the language employed also speech act researchers such as Austin, Searle and Hindelang. The introduced by them differentiation of separate groups of expressive/affective speech act constituted a part of this analysis of expressivity means. An important part of the analysis was the relation between the expression and the evaluation function of the language, reference to is necessary in any work on this topic. The objective of this translation analysis was to show the results related to the German and Polish siren myth in terms of linguistic means of expressing emotion in a relatively compact form.

As assumed [based on studies by linguists as Mikulová and Jahr], main topics were: the language of myths in general and expressiveness of the language, illustrated with the aid of the analysis of collected siren myth corpus. It was also attempted to comply with comparative objectives of this work on the basis of the study of German and Polish texts.

At this point the question asked at the beginning should be answered: it is not possible to draw generally valid conclusions with respect to typological differences between the two languages. This allows neither the corpus extent, nor the concept of expressivity referred to in this thesis. The corpus is limited; otherwise it would exceed the scope of this article. The second reason is a very broad understanding of the expressivity of the language. This excludes an overly detailed analysis of only a few language phenomena.

It should also be pointed to the theoretical works on the basis of which it was possible to perform this analysis: Silke Jahr's *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten* [Berlin, New York, 2000] and Anna Mikulová's *Expressivität in der Sprache der Märchen* [Masaryk University,

2008]. The two works complement each other and were a great inspiration for the present work. An important part of this work was the attempt to define the expressivity and emotionality, which the above linguists mention repeatedly in their works. They are also trying to determine what is the expressiveness of the language? The author agrees with Mikulová in the following points:

1. Formale Auffälligkeit bzw. Unüblichkeit eines Ausdrucks, welche die Absicht des Sprechers/ Schreibers andeutet, durch eine solche Wahl der Benennung bzw. anderer sprachlicher Mittel seine Gefühle zu äußern.
2. Bewertung als Grundlage der emotiven Einstellung zum Sachverhalt [Denotat], die ihren Ausdruck in der sprachlichen Kodierung der jeweiligen Gefühle findet. Formal zeigt sich die Bewertung manchmal in der Verwendung intensivierender sprachlicher Mittel, so dass die Intensivierung als ein wichtiges Signal der Expressivität einzustufen ist.
3. Bildliche Seite der Texte, die den mentalen Hintergrund – zu dem bestimmt auch die jeweiligen Emotionen gehören – nahe legt [Mikulová 2008: 367].

These motifs of expressivity, as referred to by Mikulová, cannot be completely separated from each other and therefore they occur in different combinations. The reason for the use of an eye-catching, formally unusual expression, can be “emotive, auf einer entweder positiven oder negativen Bewertung basierende Einstellung zum besprochenen Sachverhalt“ [Mikulová 2008: 367]. The metaphors reflect the emotional state of the speaker/writer in a similar manner.

The siren myth was chosen as the analysed text also for the authors' extremely creative approach to the language [in some ways "manipulative"] in terms of the expressiveness. As it turned out, the siren myth, despite its intellectual simplicity, presents a surprisingly abundant wealth of linguistic means of expressivity. Therefore, it seems that the myth includes linguistically encoded and in an expressive way conveyed feelings. In the words of Mikulová [2008: 378] which fit very well to the siren myth, it is possible to discover the following:

Die Lust am Erzählen hat höchst offensichtlich eine Lust am Sprachspiel zufolge.

This has probably also had a huge impact on the resulting demonization of women.

The conducted analysis, which discusses demonization on selected examples, is based not only on different linguistic but also psychological works. When it comes to the issues of rhetorical mechanisms of Barańczak

which were raised in the introduction and included the mechanism of emotionalised reception [*mechanizm emocjonalizacji odbioru*], it concerns the condition of thoughtless perception [*bezrefleksyjnej percepcji*] [see Barańczak 1975: 33]. For this author, it seems to be obvious that:

Niemal wszystkie teksty kultury zorientowane perswazyjnie „zaczynają” swoje oddziaływanie na odbiorcę od swoistego sparaliżowania jego możliwości intelektualno-refleksyjnych i spotęgowania zdolności do odczytywania emocji [Barańczak 1975: 33].

This means that perception of the siren myth depends on one's attitude and subconscious. The persuasive communication is visible particularly in texts of mass culture, which can lead to the impression that these texts are neutral. These texts present a number of emotional categories, including eroticism. These categories [such as the eroticism in the siren myth] are used to express persuasive text content [see Barańczak 1975: 33]. Also the demonization and perception of women in the siren myth depends on the author [cf. Heine]. This thesis attempts to present the demonization of the feminine which is achieved with linguistic but also certain psychological means. The translation of these works into Polish is an important part of this thesis, which presents interesting linguistic and cultural differences.

A problematic area was the translation of idioms, where a partial equivalence or zero equivalence can be observed. Thanks to the cultural proximity of Polish and German nations many similarities were observed in this area. Therefore, it can be generally said that the Polish translation of the German siren myth has succeeded. All the elements, especially the demonization of women, which are included in the German version, could also be found in the Polish language version.

Bibliography:

Feilchenfeldt K., 1978, [Hrsg.]: *Brentano-Chronik. Daten zu Leben und Werk*. München .

Fiehler R., 1990, *Kommunikation und Emotion theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion*. Berlin.

Fleischer W., 1969, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig.

Grunewald E., 2003, *Undine kommt. Zur Genese eines romantischen Märchens*, [in:] „Aurora“ 63. S. 85-97.

Grunewald E., 1990, „Der t'ufel in der helle ist 'uwer schlaf geselle“. *Heidnischer Elbenglauben und christliches Weltverständnis im "Ritter von Staufenberg"*. In: Dinzelbacher, Peter/Bauer, Dieter R. [Hrsg.]: *Volksreligion im hohen und späten Mittelalter*. Reihe "Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte", Heft

Paderborn: Schöningh. S. 129-143.

Heisig K., 1959, *Über den Ursprung der Melusinensage*. In: *Fabula 3*. Zeitschrift für Erzählforschung. S. 170-181.

Hrabák J., 1973, *Poetika*. Praha.

Kiesow S., 2005, „Melusine, UndineundihreSchwestern. Variationen des Wasserfrauen-Motiv in der Literatur von Peter von Staufenberg bis zu Ingeborg Bachmann.“ Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, In: *chrisseyundsteffi*.

de http://www.chrisseyundsteffi.de/steffi_uni/magisterarbeit_v01.pdf
[15.05.10].

Laskowska E. 1992, *Wartościowanie w języku potocznym*. Bydgoszcz.

Mikulová A., 2008, *Expressivität in der Sprache der Märchen*. Masaryk University.

Riesel E., 1963, *Stilistik der deutschen Sprache*. Moskau.

Rosenkranz K., 1999, *Das [vermeintliche] Märchen: Heinrich Heines Verhältnis zur Romantik in dem Gedicht "Ich weiß nicht was soll es bedeuten"*. In: www2.hu-berlin.de/literatur/projekte/loreley/Analysen/!rosenkranz.htm, [15.05.10], Humboldt-Universität zu Berlin.

[15.05.10], Humboldt-Universität zu Berlin.

Stuby A.-M., 1992, *Liebe, Tod und Wasserfrau. Mythen des Weiblichen in der Literatur*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Sowinski B., 1988, *Deutsche Stilistik*. Frankfurt am Main.

Schulte V., 2010, *Darstellungsformen des Weiblichen in der deutschen Literatur am Beispiel des Sirenenmythos*. Universität Warschau.

Sandig B., 1978, *Stilistik*. Berlin.

Theweleit K., 1986, *Männerphantasien. Bd. 1: Frauen, Fluten, Körper, Geschichte*, Basel: Stroemfeld/Roter Stern.

Uhrová E. / Uher, F., 1993, *Sprechende Namen in literarischen Texten vom kontrastiven Standpunkt aus*, [in:] *Bruenner Beiträe zur Germanistik und Nordistik*, Brno : Masarykova universita, 8, S. 1 – 10.

RECENZJE

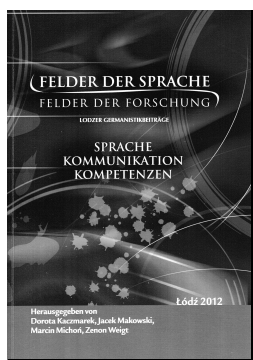
TOMASZ JANIAK

*Instytut Logistyki i Magazynowania, Dział Upowszechniania Wiedzy
Studium Języków Obcych Wyższej Szkoły Logistyki w Poznaniu*

Dorota Kaczmarek, Jacek Makowski, Marcin Michoń, Zenon Weigt (red.)

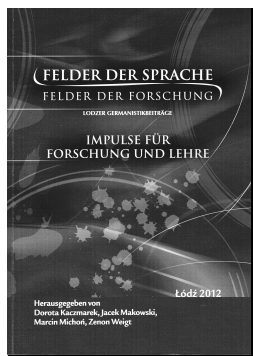
Sprache – Kommunikation – Kompetenzen***Impulse für Forschung und Lehre***

Wydawnictwo PRIMUM VERBUM, Łódź, 2012

Sprache – Kommunikation – Kompetenzen oraz *Impulse für Forschung und Lehre* to tytuły dwóch monografii, które ukazały się co prawda jeszcze w 2012 roku, ale z uwagi na szczególne walory poznawcze i aktualną tematykę z całą pewnością zasługują na ich zarekomendowanie Czytelnikom „Komunikacji Specjalistycznej”. Seria *Felder der Sprache, Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge*¹⁶⁷ jest obecna na rynku wydawniczym od 2010 roku.

Redaktorami naukowymi są łódzcy germaniści, reprezentujący Zakład Językoznawstwa Stosowanego w Katedrze Językoznawstwa Niemieckiego i Stosowanego Uniwersytetu Łódzkiego: dr Dorota Kaczmarek, dr hab. Jacek Makowski, dr Marcin Michoń i prof. dr hab. Zenon Weigt. Recenzję wydawniczą tomu *Sprache – Kommunikation – Kompetenzen* napisała prof. dr hab. Grażyna Łopuszańska, natomiast pracę *Impulse für Forschung und Lehre* zrecenzował prof. dr hab. Lech Zieliński.

¹⁶⁷ Seria jest ściśle związana z międzynarodowymi konferencjami „Felder der Sprache – Felder der Forschung. Lodzer Germanistikbeiträge”. Dotychczas odbyły się trzy edycje 2010, 2012 i 2014. Organizatorem jest Zakład Językoznawstwa Stosowanego w Katedrze Językoznawstwa Niemieckiego i Stosowanego UŁ. Konferencje mają charakter interdyscyplinarny, łączą językoznawcze i glottodydaktyczne aspekty badań nad językiem i wokół języka niemieckiego, preferują prezentowanie najnowszych teorii oraz metodologii językoznawczej jak i glottodydaktycznej oraz pól ich łączenia.

Na wstępie należy podkreślić, że wymienionym redaktorom udało się pozyskać do współpracy nad monografiami liczne grono 36 autorów, reprezentujących różne środowiska naukowe i badawcze, łącznie 13 polskich uczelni: Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Rzeszowskiego, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim, Wyższej Szkoły Lingwistycznej w Częstochowie, Wyższej Szkoły Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych „Gallus” w Katowicach. Znaczący udział do zwiększenia wartości poznawczej publikacji wnieśli także autorzy zagraniczni, pracownicy naukowcy Uniwersytetu w Regensburgu i Uniwersytetu Caen Basse-Normandie.

Obie monografie, napisane w języku niemieckim, odznaczają się przejrzystą strukturą. Redaktorzy przyjęli następujący podział tematyczny: językoznawstwo ogólne, językoznawstwo stosowane, translatoryka i dydaktyka języków obcych. Taki podział zachęca czytelników do lektury. Całość opracowania otwiera i zamyka tekst zagranicznego autora. W przypadku *Impulse für Forschung und Lehre* są nimi profesorowie - Albrecht Greule¹⁶⁸ i Christopher Kolbeck z Uniwersytetu w Regensburgu, natomiast *Sprache – Kommunikation – Kompetenzen* – prof. Maxi Krause (Uniwersytet Caen Basse-Normandie) i dr Carolin Hagl (Uniwersytet w Regensburgu).

Pierwszy rozdział *Impulse für Forschung und Lehre*, napisany przez profesora Albrechta Greule („Theolinguistik zwischen Allgemeiner und Angewandten Sprachwissenschaft”), jest wyjątkowym zaproszeniem do refleksji nad religijnym i językowym obrazem świata. Przedmiotowa problematyka była już obecna m.in. w wydanej w 2011 roku pracy zbiorowej pod redakcją Profesora (wspólnie z dr Elżbietą Kucharską-Dreiss) pt. *Theolinguistik - Bestandsaufnahme – Tendenzen - Impulse*. Na początku autor przytacza kilka definicji teolingwistyki oraz wyjaśnia powody zajmowania się tym zagadnieniem, m.in. na przykładzie analizy niemieckich pieśni religijnych. Podkreśla znaczenie dla rozwoju badań nad językiem religijnym realizowanego przez prof. dr hab. Alicję Nagórko na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie projektu wielojęzycznego (polsko – niemiecko – czesko - słowackiego) słownika pojęć religijnych („Religiöse Lexik in der Allgemeinsprache”). Profesor Greule wyraża bardzo emocjonalny stosunek do tego przedsięwzięcia: „Ich sehe mich durch dieses Wörterbuchprojekt und seine Verwirklichung in meiner Annahme bestätigt, ein Handbuch der Theolinguistik zu projektieren, wenn mir auch in Anbetracht der Fülle der Themen, Religionen, Regionen und Sprachen manchmal der Mut sinkt“ (s. 19).

¹⁶⁸ W tym miejscu warto odnotować, że w 2014 roku w wydawnictwie De Gruyter ukazała się bardzo ciekawa praca zbiorowa pod redakcją Profesora pt. *Deutsches Gewässernamenbuch: Etymologie der Gewässernamen und der dazugehörigen Gebiets-, Siedlungs- und Flurnamen* (we współpracy z Sabine Hachkl-Röbller).

Z kolei prof. Christopher Kolbeck w rozdziale pt. *Retrochronone Sprachgeschichte: neue Möglichkeiten für (Fremd-) und Sprachgeschichts-didaktik* kieruje uwagę czytelnika w stronę nauczania historii języka i skutecznych metod, które będą w stanie zachęcić współczesnych uczniów i studentów do jej poznawania.

Rozdziały napisane przez dr Beatę Grzeszczakowską-Pawlikowską (Uniwersytet Łódzki) i dr Magdalenę Duś (Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie) są przykładem opisu oraz kształtowania praktycznych umiejętności językowych i komunikacyjnych, niezbędnych w relacjach student/ absolwent filologii germańskiej – otoczenie gospodarcze. Dr Beata Grzeszczakowska-Pawlikowska w artykule pt. *Einige Prämissen zur Sicherung der Attraktivität polnischer Germanistikabsolventen auf dem Arbeitsmarkt* podkreśla, że zwiększenie atrakcyjności polskich absolwentów germanistyki na rynku możliwe jest m.in. dzięki wykorzystaniu kompetencji komunikacyjnych, umiejętności pracy w zespole i realizacji projektów. Z tematyką analizowaną przez wspomnianą autorkę doskonale korespondują refleksje zawarte w rozdziale Magdaleny Duś pt. „Präsentation eines Unternehmens in deutscher Sprache: Entwurf einer Komplexübung im Rahmen einer Fachsprachenpropädeutik im Germanistikstudium”, poświęconym konkretnemu zagadnieniu, istotnemu z punktu widzenia komunikacji specjalistycznej w korporacjach, mianowicie umiejętności prezentacji przedsiębiorstwa w języku niemieckim, a tym samym budowania jego pozytywnego wizerunku.

Dr Miłosz Woźniak (UAM) w rozdziale „Popularisierung – ein Forschungsobjekt der Textlinguistik” analizuje zagadnienie komunikacji ekspert – laik w kontekście popularyzacji wiedzy. Autor docenia spojrzenie na popularyzację wiedzy z punktu widzenia np. badań socjologicznych, ale jednocześnie dostrzega potrzebę ujęcia tej problematyki również w kontekście analizy lingwistycznej i wykorzystania narzędzi lingwistyki tekstu. Opisany model analityczny, opierający się na koncepcji Heinemanna i Viehwegera, rozpatrywany jest na następujących płaszczyznach analitycznych: formalno-gramatycznej, tematycznej, sytuacyjnej i funkcjonalnej. Autor zwraca uwagę na konieczność uwzględnienia także poziomu metakomunikacyjnego. To właśnie dzięki jakości metod metakomunikacji zależy zrozumiałość i atrakcyjność tekstów popularnonaukowych (s. 100).

Z kolei dr Joanna Dubiec-Stach (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Gorzowie Wielkopolskim) w swoim rozdziale przedstawia wyniki analizy korpusowej poszczególnych gatunków tekstu obecnych w czasopiśmie o tematyce gospodarczej „Focus Money”, identyfikując wspólne cechy niektórych nich. Język mediów oraz zagadnienia związane z postrzeganiem problemów językowych w społeczeństwie wielokulturowym są przedmiotem rozdziału dr Katarzyny Sikorskiej-Bujnowicz (Uniwersytet Łódzki). Autorka przybliży nam „językowe kulisy” niemieckiego programu telewizyjnego „Was guckst du”, ujawniającym stereotypy odnoszące się do obcokrajowców mieszkających w Niemczech.

Dr Małgorzata Sieradzka (Uniwersytet Rzeszowski) proponuje zarówno starszym, jak i młodszym czytelnikom zapoznanie się z leksyko-

graficznym ujęciem i opisem polskiego słownictwa z czasów PRL-u, obecnego w wybranych źródłach słownikowych, na przykładzie takich neologizmów, jak: *demoludy*, *enerdowiec*, *enerdowo*, *erefenowiec* czy *komuszek*. Dr Roman Opilowski (Uniwersytet Wrocławski) w rozdziale „Sprachen sehen, Bilder lesen. Eine bildlinguistische Herangehensweise” zajmuje się coraz częściej podnoszonym problemem wizualizacji tekstów medialnych. Autor zwraca uwagę na rosnący udział form wizualnych w mediach i kształtowanie się nowej dyscypliny, jaką jest lingwistyka obrazu (niem. *Bildlinguistik*).

Istotnym przedmiotem zainteresowania autorów monografii jest język prawa. Dr Piotr Iwan (Uniwersytet Śląski w Katowicach) w rozdziale „Die textuellen Merkmale der Textsorte „Bescheid” und deren Einfluss auf Rezeption” porusza problem zrozumiałości pism urzędowych. Z kolei dr Robert Kołodziej (Uniwersytet Jagielloński) koncentruje się na analizie rodzajów tekstu w niemieckim i polskim prawie pracy („Textsorten im polnischen und im deutschen Arbeitsrecht”). Dr Rafał Szubert (Uniwersytet Wrocławski) przedstawia metafory organiczne i metonimie obecne w niemieckim i polskim prawie rzeczowym. Dr Katarzyna Siewert (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy) przybliży czytelnikom ważne kompendium, jakim jest „Polsko-niemiecki słownik prawniczy” autorstwa Aliny i Agnieszki Kilian, podkreślając jego funkcjonalny charakter i walory użytkowe dla tłumaczy. W konwencję omawianego zakresu tematycznego wpisuje się z powodzeniem rozdział autorstwa dr Agnieszki Stawikowskiej-Marcinkowskiej (Uniwersytet Łódzki) pt. „Hauptinstrumentarium des Rechts, also ein paar Worte zu der geltenden Rechtsprache“.

W monografii ***Sprache – Kommunikation – Kompetenzen*** sporo miejsca poświęcono różnym aspektom języka reklamy i języka mediów, w tym mediów społecznościowych. Dr Bogusława Rolek (Uniwersytet Rzeszowski) w rozdziale zatytułowanym „Glaubwürdigkeit (in) der Unternehmenskommunikation – Versuch einer linguistischen Annäherung an ein schwer fassbares Konstrukt” przedstawia wyniki analizy porównawczej (język polski i język niemiecki) opisów wybranych produktów znajdujących się w ofercie dwóch sklepów internetowych. Badania przeprowadzone przez autorkę pozwalają na określenie cech produktów i odpowiedź na pytanie dotyczące wpływu, jaki wywierają one na potencjalnego nabywcę, a jednocześnie wiarygodności sklepu internetowego. Godnym podkreślenia jest, że autorzy nie stronią od tematów społecznie istotnych, kontrowersyjnych, wywołujących skrajne emocje. Przykładem takiego podejścia jest rozdział dr Karoliny Waliszewskiej (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza) pt. „Die aggressive Rhetorik. Sprache des Hasses im Kontext der Smolensk-Katastrophe”, poświęcony językowi nienawiści w dyskusji medialnej na temat katastrofy smoleńskiej. Przedmiotem analizy jest agresywna retoryka obecna na łamach wybranych polskich czasopism.

Język polityki i polityków jest tematem rozdziału napisanego przez dra hab. Jacka Makowskiego (Uniwersytet Łódzki). Autor, dostrzegając tendencję do politycznej profesjonalizacji polityki, postuluje traktowanie działalności eurodeputowanych w kategoriach grupy zawodowej, co z kolei

ułatwiłoby badanie języka, jakim się oni posługują w swojej pracy, w kategoriach socjolektu (s. 169).

Yvonne Belczyk-Kohl (Uniwersytet Łódzki) na podstawie popularnego w Niemczech komiksu „Das war mal was ...” przedstawia potencjał tego medium jako nośnika wiedzy o kraju, a zarazem możliwości jego wykorzystania w nauczaniu języka niemieckiego. Zagadnienie relacji tekst - obraz analizuje także Dr Carolin Hagl (Uniwersytet w Regensburgu) w rozdziale „Der Text und seine Konkurrenten im Netz am Beispiel von Kindersites”. Na podstawie analizy wybranych serwisów internetowych dla dzieci autorka zwraca uwagę, że dominuje w nich przekaz audiowizualny, a obecność tekstu jest jego uzupełnieniem. Postuluje prowadzenie badań mających na celu sprawdzenie, czy w przypadku treści obecnych w Internecie dzieci przyswajają informacje zawarte w tekście pisany czy też koncentrują się jedynie na treściach audiowizualnych (s. 272).

Obie monografie są nie tylko odzwierciedleniem aktualnych tendencji obecnych w języku niemieckim, prezentowanych na różnych płaszczyznach naukowych (językoznawstwo ogólne, językoznawstwo stosowane, translatoryka i dydaktyka języków obcych). Istotne jest zwrócenie uwagi redaktorów i autorów na niekiedy wąskie aspekty rzeczywistości językowej, które daje impuls do kontynuacji i prowadzenia bardziej pogłębionych badań. Rozpiętość tematyczna jest zatem w przypadku omawianych monografii ich walorem. Z uwagi na ramy objętościowe nie sposób poświęcić należytą uwagę wszystkim 40 rozdziałom. Każdy z nich zasługuje na rekomendację.

Reasumując, należy podkreślić jeszcze jeden istotny walor poznawczy, jakim jest wyjątkowo obszerna informacja bibliograficzna. Zamieszczona na końcu każdego rozdziału bibliografia nie tylko odzwierciedla aktualny stan wiedzy, ale znacznie ułatwia studiowanie problemów szczegółowych.

Po obie książki sięgną nie tylko germaniści, badacze języków specjalistycznych, tłumacze i nauczyciele języków obcych. Z uwagi na wartości informacyjne i aplikacyjny charakter badań przedstawionych w niektórych rozdziałach, będą przydatne także medioznawcom, dziennikarzom i autorom tworzącym nowe treści w mediach tradycyjnych i elektronicznych. To właśnie oni powinni skorzystać z cennych uwag i spostrzeżeń lingwistów, które są wynikiem ciągłego poszerzania ich perspektywy badawczej.

MAGDALENA JEŹ

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

Katarzyna Jakubowska-Krawczyk (red.),
Kobieta we współczesnej kulturze ukraińskiej,
Seria monograficzna Katedry Ukrainistyki UW
„W kręgu języka, literatury i kultury”,
Warszawa 2013, ss. 180.

Monografia zbiorowa pt. „Kobieta we współczesnej kulturze ukraińskiej” pod redakcją dr Katarzyny Jakubowskiej-Krawczyk, która ukazała się w 2013 roku w serii monograficznej „W kręgu języka, literatury i kultury” Katedry Ukrainistyki UW, ukazuje liczne problemy związane z kształtowaniem się obrazu kobiety we współczesnej kulturze ukraińskiej oraz podejmuje próbę analizy przemian tego obrazu, jakie miały miejsce na przestrzeni XX i XXI wieku. W książce zostały poruszone m.in. kwestie związane z feminizmem, tożsamością i świadomością kobiety oraz jej rolą we współczesnym świecie, a tym samym także w literaturze i kulturze.

Jak zaznaczono we wstępie, ważną rolę w kształtowaniu wizerunku kobiety odegrały wydarzenia polityczno-społeczne końca XX wieku. Konsekwencją upadku komunizmu na Ukrainie i zmian ustrojowych były bowiem także przemiany w relacjach międzyludzkich. Transformacja miała swoje odbicie niemal we wszystkich dziedzinach życia, w tym także w sposobie funkcjonowania kobiecości i męskości, przez co tradycyjny podział ról społecznych przestał spełniać swoje podstawowe zadania. W ciągu stuleci wraz z rozwojem społeczeństw wizerunek kobiety przeszedł trudny i złożony proces ewolucji, który często był źródłem inspiracji i tematem niejednokrotnie podejmowanym w literaturze ukraińskiej, głównie przez pisarki-kobiety.

Recenzowana książka składa się ze wstępu i szesnastu rozdziałów, w których autorzy z różnych ośrodków badawczych, opierając się na pierwszych ukraińskich utworach poruszających problemy kobiet, podejmują

różnorodne tematy związane z ich świadomością i tożsamością. Na tle współczesnej ukraińskiej „literatury kobiecej”¹⁶⁹ powstałej na przełomie XIX i XX wieku oraz w XX i XXI wieku zarysowuje się bardzo ciekawa dyskusja na temat feminizmu, roli kobiety w społeczeństwie, kulturze i literaturze. W monografii zachowano pełną chronologię, dzięki czemu mamy wrażenie, że autorki krok po kroku starają się przedstawić nam historię ukraińskiej prozy feministycznej, przeprowadzić nas przez wszystkie temu towarzyszące procesy społeczne oraz zaprezentować wizerunki kobiet w kolejnych epokach. Z uwagi na tę zaproponowaną chronologię, dla bardziej przejrzystego i czytelnego odbioru książki, dokonam jej podziału na dwie części.

Pierwsza część to rozdziały traktujące o literaturze przełomu XIX i XX wieku (*Paradoksy ukraińskiego feminizmu przełomu XIX i XX wieku; Obraz kobiety w twórczości dramatycznej Łesi Ukrainki; Mychajło Kociubiński a gender, kulturowe konstruowanie płci w literaturze*). Mamy tu do czynienia z utworami m.in. Łesi Ukrainki, Natalii Kobryńskiej i Olgi Kobylańskiej. Wówczas problematykę dotyczącą kobiet najczęściej podejmowano przez pryzmat ich sytuacji społecznej i osobistej, co miało zmierzać głównie do poprawy tej niełatwej sytuacji. Najwcześniejsze utwory o wymowie feministycznej to były po prostu realistyczne opisy warunków społecznych, w których żyły kobiety. Ich problemy były przede wszystkim rezultatem ograniczenia ról społecznych kobiet do bycia matkami, żonami i kochankami. To właśnie na przełomie XIX i XX wieku bohaterki ukraińskiej prozy walczyły o wyrwanie się z ograniczeń nałożonych na nie przez środowisko, walczyły z dyskryminacją płciową, walczyły o swoje prawa, wolność osobistą i prawo swobodnego wyboru własnej ścieżki życiowej. Zaczynały mówić o swoich potrzebach, pragnieniach i problemach.

Natomiast druga część monografii to próba opisu różnych wizerunków kobiet w literaturze XX i XXI wieku (*Kobieta w literaturze ukraińskiej: współczesne modyfikacje; Świadomość czy/i feminizm? Obraz kobiety we współczesnej prozie ukraińskiej; Podróbka made in Ukraine; Kobieta – emocje, refleksje, świadomość, specyfika dyskursu feministycznego; Postmoderna Femina w prozie Oksany Zabuzko; Kobieta w poszukiwaniu nowej tożsamości; Kobieta w podróży, europejskie feminizmy Natalki Śniadanko; Kobiety w świecie bez mężczyzn; Obnażenie i przyzwolenie na gwałt; Żinocza proza najmłodszego pokolenia ukraińskich pisarek – tendencje feministyczne, źródła inspiracji oraz tematyka*), a także obraz kobiety we współczesnym języku ukraińskim (*Jaki jest obraz kobiety w języku ukraińskim?*) i jej aktualny socjologiczny wizerunek (*Współczesna ukraińska matka – kobieta emancypowana czy żywicielka rodziny*). W tej części monografii w kolejnych rozdziałach analizowane są utwory współczesnych kobiet-pisarek¹⁷⁰ m.in.: Oksany Zabuzko, Jewhenii Kononenko, Natalii Śniadanko, Marii Matios, Sofiji Andruchowycz. Mamy

¹⁶⁹ Pod pojęciem „literatura kobieca” należy rozumieć literaturę pisaną przez kobiety, dla kobiet i o kobietach.

¹⁷⁰ Wszystkie urodzone w II połowie XX wieku i tworzą do dnia dzisiejszego.

tu już do czynienia ze współczesnymi modyfikacjami wizerunku kobiety. Bohaterki ukraińskiej feministycznej prozy końca XX i początku XXI wieku jawią się nam jako silne, świadome siebie, własnych potrzeb i praw istoty, które zaczynają zwracać uwagę na swoją konstrukcję psychologiczną. Mówią otwarcie i bez tabu o swoich emocjach, przeżyciach wewnętrznych i uczuciach, o miłości, namiętności i seksualności. Oczywiście cały czas jeszcze walczą ze stereotypami dotyczącymi pojmowania ról społecznych kobiet i mężczyzn, ale coraz częściej mają odwagę, siłę i determinację, by się im przeciwstawiać. Stają się kobietami bezkompromisowymi, bezkompleksowymi, eleganckimi i oryginalnymi, a jednocześnie wrażliwymi intelektualistkami samodzielnie dokonującymi właściwych wyborów życiowych. Kobietami, które odważnie idą przez życie, śmiało i bez żadnych zahamowań wyruszają w podróż – przed siebie i w głąb siebie. Wędrują bez planu, byle by tylko przeżyć własne życie po swojemu. W tej części monografii przedstawiono także stereotypowy obraz kobiety, jaki utrwalił się w języku ukraińskim w różnego rodzaju wypowiedzeniach metaforycznych, frazeologii i paremiologii. Całość publikacji doskonale uzupełnia analiza socjologiczna współczesnej kobiety i roli kobiecej emigracji zarobkowej w ukraińskim społeczeństwie. Samoistnie narzuca się tu pytanie: czy współczesna kobieta-Ukrainka to nadal przede wszystkim żona i matka, opiekunka i strażniczka ogniska domowego, czy może już bardziej kobieta emancypowana, głowa rodziny i jedyna jej żywicielka?

Przechodząc do krytyki, należy zaznaczyć, że wartość recenzowanej monografii „Kobieta we współczesnej kulturze ukraińskiej” w niewielkim stopniu obniżają jedynie drobne i nieliczne niedostatki edytorskie. Występują przede wszystkim literówki oraz usterki interpunkcyjne. Nie mniej jednak książka jest godna polecenia z uwagi na oryginalne i kompleksowe podejście do tematu oraz wysoki poziom merytoryczny. Monografia ma spójną strukturę, lekko się ją czyta i cały czas ma się wrażenie, że autorzy konsekwentnie prowadzą czytelników przez kolejne etapy rozwoju dyskursu feministycznego we współczesnej literaturze i kulturze ukraińskiej. Z całą pewnością jest to książka, obok której żaden znawca i miłośnik kultury ukraińskiej i prozy współczesnej nie przejdzie obojętnie, a i dla pozostałych czytelników na pewno znajdzie się w niej coś ciekawego.

ZUZANNA ŁOPACIŃSKA-PIEDEL

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

Martin Will,

Dolmetscherorientierte Terminologiarbeit.

Modell und Methode

Praca doktorska, Gunter Narr Verlag Tübingen, 2009.

„Dolmetscherorientierte Terminologiarbeit. Modell und Methode.” to dysertacja doktorska Martina Willa poświęcona stworzonemu przez niego modelowi pracy terminologicznej w tłumaczeniu ustnym.

Książka podzielona jest na siedem rozdziałów i opatrzona wstępem Olgi Cosmidou z DG ds. Tłumaczeń Ustnych i Konferencji w PE. Po prezentacji problemu, autor zagłębia się w charakterystykę terminologii (rozumianej tutaj jako dziedzina nauki) oraz jej stosunku do tłumaczenia pisemnego i ustnego. W kolejnym rozdziale prezentuje on podstawy teoretyczne modelu terminologii rozumianej jako zbioru terminów z pewnej dziedziny, a następnie prezentuje swój model DOT – *Dolmetscherorientierte Terminologiarbeit*, czyli pracy terminologicznej zorientowanej na zawód tłumacza ustnego. W kolejnym rozdziale proponuje metodę wdrożenia modelu DOT, następnie sposób jej weryfikacji, a w siódmym rozdziale stawia pytania badawcze wynikające ze swojej pracy i prezentuje perspektywy dalszych badań.

Will wychodzi z założenia, że w odróżnieniu od tłumaczy pisemnych, którzy mogą – z racji charakteru swojej pracy – wyjaśniać swoje wątpliwości terminologiczne w czasie tłumaczenia, tłumacze ustni (symultaniczni) nie mają takiej możliwości, przez co muszą zapoznać się i posiłkować wiedzę terminologiczną przed tłumaczeniem. Zazwyczaj bowiem tłumacz ustny pracuje w konstelacji: specjalista – tłumacz laik – specjalista. W tym celu zapoznają się oni z tekstami paralelnymi i budują zasób terminologiczny, który będą wykorzystywać w czasie danego zlecenia. Problemem badawczym Willa jest to, jak tłumacze organizują ten zasób, oraz co on w sobie zawiera. Dostrzega on jednak wiele paradoksów w przygotowaniu termi-

nologicznym: po pierwsze często terminologia utożsamiana jest z wiedzą specjalistyczną, brak jest jasno określonych zasad organizacji stadium przygotowania takich zasobów terminologicznych, częstokroć glosariusze przygotowywane przez tłumaczy nie biorą pod uwagę polisemii.

Opisując terminologię, Will wychodzi z prac Wüstera, który położył fundamenty pod systematyczny opis terminologii twierdzeniem, że termin składa się z formy słownej oraz znaczenia lub treści. Podejście to zostało zweryfikowane przez Gerzymisch-Arbogast poprzez przedstawienie modelu terminu zależnego od kontekstu. Jak słusznie zauważa Will, badania do tej pory skupiały się głównie na pracy terminologicznej w tłumaczeniu pisemnym. Will dochodzi do wniosku, że budując swój zasób terminologiczny na konferencję tłumacze polegają na tekstach dostarczonych tłumaczowi przed konferencją (np. materiały od mówców, organizatorów), które nazywa on „tekstami indywidualnymi” oraz na „tekstach systemowych” (np. podręcznikach, encyklopediach), o bardziej ogólnym charakterze, które służą tłumaczom do nadania struktury tej terminologii, którą wydobędą z tekstów indywidualnych, a która to struktura jest niezbędna, jako że tłumacz jako laik musi zrozumieć tekst tworzony przez i dla specjalisty.

W rozdziale poświęconym podstawom teoretycznym pracy terminologicznej Will odwołuje się do modeli Gerzymisch-Arbogast (opisujących terminy w kontekście), Mudersbacha (terminy jako elementy budujące hierarchiczne systemy wiedzy) oraz Florosa (wybór struktur wiedzy przydatnych i relewantnych dla danego działania tłumaczeniowego). Na siatkę tych trzech modeli Will nakłada model tłumaczenia ustnego stworzony przez siebie kilka lat wcześniej. Model ten dzieli tłumaczenie ustne na: przygotowanie do zlecenia, konferencję (tłumaczenie ustne, które Will dzieli na fazy: przygotowanie do konkretnego działania tłumaczeniowego, działanie, oraz przegląd tego działania)[Will 2009: 53] oraz podsumowanie.

Czwarty rozdział publikacji M. Willa poświęcony jest w całości omówieniu modelu DOT. Model ten przewiduje, że tłumacz przygotowując się na zlecenie tłumaczeniowe tworzy system wiedzy w języku docelowym i źródłowym. Aby tego dokonać wyszukuje on „terminy tekstowe” (Will nazywa je *Textermi*) [2009:43] z „tekstu indywidualnego”, nadaje im miejsce w hierarchii w oparciu o teksty systemowe i terminy w nich zawarte („terminy systemowe” – *Systermi*) [Will 2009:43], czego wynikiem jest najmniejsza terminologiczna jednostka wiedzy - *Terminologische Wissensseinheit*, czyli TWE [2009: 55], będąca hierarchicznym uporządkowaniem terminów w danym języku. Z takich jednostek Will proponuje budować terminologiczną konstelację wiedzy – *Terminologische Wissenskontellation*, czyli TWK) [Will 2009: 67]. Tłumacz tworzy takie jednostki i konstelacje w języku źródłowym i docelowym. Will proponuje także model gromadzenia tychże: jest on bardzo rozbudowany, zawiera miejsce na podanie nie tylko w języku wyjściowym, ale także ich znaczeń, źródła tych informacji, możliwych odchyłeń lub kontaminacji, które to informacje są odzwierciedlone po stronie języka docelowego, wraz z podaniem stopnia odpowiedniości obydwu terminów tekstowych. Struktury te budowane są przed konferencją bądź zleceniem tłumaczeniowym (tłumacz uczy się

terminologii i wiedzy specjalistycznej, dzięki hierarchicznemu uporządkowaniu terminów), a potem uzupełnia je po wykonaniu tłumaczenia.

Następnie Will przechodzi do jeszcze bardziej rozczłonkowanego i szczegółowego przeanalizowania przedstawionego powyżej modelu w rozbiciu na proponowane przez siebie fazy tłumaczenia ustnego, z których każda jest przez niego dodatkowo dzielona na typowe dla tłumaczenia pisemnego etapy: recepcji, transferu i produkcji. W kolejnej części swojej dysertacji Will prezentuje sposób praktycznego wykorzystania swojego modelu w oparciu o autentyczne teksty (teksty oryginalnych wystąpień i tłumaczeń) z korpusu F. Pöchhacker [Pöchhacker 1992].

W ostatnim rozdziale swojej pracy, Will skupia się na dalszych krokach wykorzystania modelu DOT. Wśród potencjalnych utylitarnych korzyści swojego modelu Will wymienia możliwość uwzględnienia go w procesie nauczania tłumaczy ustnych oraz możliwość tworzenia elektronicznych baz terminologicznych dla tłumaczy ustnych i zarządzania nimi w spójny i koherentny sposób.

Model prezentowany przez Martina Willa jest próbą usystematyzowania zarządzania terminologią i wiedzą w pracy tłumacza ustnego. Autor argumentuje potrzebę stworzenia takiego modelu swoim wieloletnim doświadczeniem w tym zawodzie oraz na obserwacji przygotowań tłumaczy do konferencji. Model Willa jest niezwykle precyzyjny i ustrukturyzowany. Jego wykorzystanie na szeroką skalę z pewnością pozwoliłoby na znaczącą optymalizację pracy terminologicznej tłumaczy ustnych.

Należy jednak zauważyć, że budując swój model Will wychodzi z (idealistycznego) założenia, że tłumacz, po pierwsze, dysponuje wystarczającą ilością czasu na przygotowanie terminologiczne. Praktyka pracy tłumacza ustnego pokazuje jednak, że nader często tłumacz jest w stanie zweryfikować tylko wybrane (intuicyjnie), najistotniejsze bądź najtrudniejsze terminy. Dzieje się tak z prostej przyczyny, jaką jest brak czasu wynikający z poinformowania o zleceniu ze zbyt krótkim wyprzedzeniem. Należy przyznać rację Willowi, który zakłada, że tłumacz *powinien* mieć wystarczającą ilość czasu na przygotowanie do zlecenia, jednak rzeczywistość często odbiega od ideału. Model proponowany przez Willa jest na tyle czasochłonny, że w wielu sytuacjach mógłby on okazywać się nierealistyczny.

Po drugie nierzadko tłumacz nie jest w stanie takiej pracy terminologicznej wykonać (lub wykonuje ją tylko na poziomie tekstów systemowych Willa), ponieważ nie zostają mu dostarczone materiały do przygotowania się. W takich sytuacjach tłumacze starają się zapoznać z tematem przeszukując dostępne im zasoby wiedzy (na różnym poziomie ogólności i szczegółowości), nie mają jednak pewności, że przygotowane przez nich glosariusze odzwierciedlają terminologię, która będzie potrzebna w czasie zlecenia tłumaczeniowego. Rzecz jasna, w takim przypadku zbudowanie zasobu terminologicznego w formie proponowanej przez Willa byłoby bardzo przydatne dla tłumacza. Budowanie go mogłoby jednak być związane z pewnymi wątpliwościami, ponieważ brak byłoby pewnych „granic” tematycznych wyznaczanych z reguły przez materiały do przygotowania się.

Budując swój model Will nie uwzględnia także współpracy tłumaczy podczas zlecenia. Jego model od początku zakłada pracę tłumacza w pojedynkę, także podczas pracy w kabinie, gdzie założenie to wydaje się nieco odbiegać od rzeczywistości. Dobrą i powszechną praktyką jest praca tłumaczy symultanicznych w zespołach dwu- lub trzyosobowych. Will [2009:74] prezentuje tezę, że tłumacz, który napotyka w tekście oryginału termin, którego nie zna, ratuje się rozwiązaniem *ad hoc*, stworzonym w oparciu o zbudowane uprzednio struktury wiedzy, co niekiedy prowadzi do pomyłek, i nie uwzględnia możliwości skonsultowania się z drugim tłumaczem w kabinie. Nie można wykluczyć, że zdarzają się sytuacje, gdy tłumacz w kabinie jest sam, należą one jednak do rzadkości. Tłumacz, który w danym czasie nie tłumaczy, jest w stanie pomóc drugiemu tłumaczowi, który napotka na nieznaną termin, w oparciu o przygotowaną przez siebie terminologię, bądź korzystając z internetu, słowników i innych materiałów dostępnych w kabinie. Można założyć, że w niektórych sytuacjach tłumacz, będąc osobą wyjątkowo sprawną w przeszukiwaniu zasobów internetowych, znajdzie potrzebny termin odpowiednio szybko, użyje go podczas tłumaczenia, ale niekoniecznie od razu wbuduje go w stworzone struktury wiedzy. Takie dobudowanie nastąpi w późniejszej fazie, co jest spójne z modelem DOT [Will 2009:174].

Model Willa zakłada również, że budowanie wiedzy specjalistycznej oraz strukturyzowanie terminologii następuje wyłącznie przed i po rzeczywistym działaniu tłumaczeniowym. Zdaniem Willa w fazie wykonywania tłumaczenia ustnego tłumacz nie buduje wiedzy specjalistycznej, ponieważ wysiłek kognitywny związany z równoczesnym słuchaniem tekstu specjalistycznego, przywoływaniem uprzednio nabytej wiedzy i terminów oraz produkowaniem i równoczesnym monitorowaniem tekstu docelowego nie pozwala mu na to. Zdaniem Willa, tłumacz nie uczy się na podstawie tekstu, który tłumaczy. Will nie uwzględnia tutaj – idealnej – sytuacji, gdy mówca sam objaśnia lub definiuje użyty przez siebie termin. Wydaje się on też pomijać szersze ujęcie tłumaczenia ustnego, w którym tłumacz musi zrozumieć sens tekstu, aby go przetłumaczyć, co – jak w oparciu o praktykę można stwierdzić – niezmiernie często zakłada, że tłumacz poznaje termin i pewien kontekst jego użycia *przed* konferencją, ale w czasie tłumaczenia dodaje jego lepsze zrozumienie dzięki konkretnemu kontekstowi jego użycia. W modelu Willa w fazie działania tłumaczeniowego tłumacz tylko przywołuje zgromadzoną uprzednio wiedzę specjalistyczną i terminologię.

Należy także zauważyć, że dążąc do stworzenia modelu uniwersalnego Will nie bierze pod uwagę takich aspektów jak wykształcenie specjalistyczne (pozalingwistyczne) tłumacza, które często determinuje jego specjalizację i typ tematów, z jakimi spotyka się na konferencjach. Niewątpliwie wykształcenie tłumacza będzie miało znaczący wpływ na konstruowanie przezeń glosariuszy i pracę terminologiczną [cf. np. Feldweg 1990/2008: 163].

Ponadto w modelu Willa niejasne jest miejsce żargonu danego zleceniodawcy, dla którego pracuje tłumacz. W praktyce nierzadko zdarza się, że konkretne firmy bądź klienci mają specjalne wytyczne terminolo-

giczne, które ma uwzględnić tłumacz. Model Willa mógłby zatem zostać uzupełniony o kolejną „warstwę” tj. zleceniodawcę, który wpływa na dobór terminologii. Mogłoby to jednak dodać złożoności i tak już dość skomplikowanemu i rozczłonkowanemu modelowi.

Model nie uwzględnia także sytuacji, gdy w języku docelowym brak jest odpowiednika terminu z języka wyjściowego. Zakłada on jednak, że tłumacz przygotowujący się do konferencji jest w stanie w swoim glosariuszu zaznaczyć stopień ekwiwalentności dwóch terminów (w języku wyjściowym i docelowym).

Niewątpliwie jednak model DOT proponowany przez Willa jest rozwiązaniem niezwykle szczegółowym, które pozwala na bardzo dokładne ustrukturyzowanie przygotowania terminologicznego tłumaczy ustnych. W oparciu o taki model możliwe byłoby wydajne zarządzanie terminologią i aktualizowanie jej, co mogłoby także – jak zauważa Will – poprawić efekty pracy tłumaczy ustnych w tłumaczeniu tekstów specjalistycznych. Model ten z pewnością otwiera także szerokie pole do tworzenia programów komputerowych dla tłumaczy ustnych pomagających im w budowaniu i administrowaniu baz terminologicznych [Will, 2009:99]. Z pewnością tego typu narzędzia komputerowe byłyby bardzo użyteczne w przypadku zarządzania bazami terminologicznymi w przypadku tłumaczy ustnych pracujących na przykład w instytucjach europejskich.

Jednakże trzeba także podkreślić, że Will budując model DOT zakłada istnienie idealnych warunków przygotowania do zlecenia (dostępność materiałów konferencyjnych, czas). Ponadto, ograniczonym stopniu uwzględnia on te procesy, które mają miejsce w czasie działania tłumaczeniowego, tj. ewentualną pomoc drugiego tłumacza w kabinie [cf. Gile 2009:203]. Wiedza pozajęzykowa tłumacza także jest istotnym czynnikiem, który wpływa na pracę terminologiczną [cf. Gile 2009:148].

Podsumowując można zauważyć, że model *Dolmetscherorientierte Terminologiearbeit*, czyli pracy terminologicznej zorientowanej na tłumaczenie ustne, jest modelem bardzo dokładnie strukturyzującym i uszczegółowiającym budowanie zasobów terminologicznych, o dużych potencjalnych korzyściach i możliwościach zastosowania. Założenia przyjęte przy jego konstrukcji nie zawsze jednak w pełni odpowiadają realiom pracy tłumaczy ustnych.

Bibliografia:

Bowen D., Bowen M. 1990/2008 *Interpreting: Yesterday, Today, and Tomorrow*, John Benjamins Publishing: Amsterdam/Philadelphia

Gile D. 1995/2009 *Basic Models for Translators and Interpreters Training*, John Benjamins Publishing: Amsterdam/Philadelphia

Feldweg E. 1990/2008 *Should conference interpreters specialize?* [w]:
«Interpreting: Yesterday, Today, and Tomorrow», D, Bowen, M. Bowen (red.)
John Benjamins Publishing: Amsterdam/Philadelphia, s. 161-168

Pöhhacker F. 1992/1994 *Simultandolmetschen als komplexes Handeln.*
Gunter Narr Verlag: Tübingen

Will M., 2009 *Dolmetscherorientierte Terminologearbeit. Modell und Methode.* Gunter Narr Verlag Tübingen

**SPRAWOZDANIA
I
KOMUNIKATY**

OLGA JAKUBIAK

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

**INTERNATIONAL CONFERENCE
CHALLENGES IN INTERNATIONALISATION,
Warsaw, 26 March 2014**

On 26 March 2014 the University of Warsaw hosted a conference called : “Challenges in Internationalisation” organised by the University of Warsaw in cooperation with British Council. It featured the new challenges that have risen in front of academic teachers because of internationalisation of the University of Warsaw and the rising demand on courses in English. The conference covered topics such as language competences of students and university teachers and the possibilities of giving specialized courses of specific subjects, e.g. Mathematics, Economy, Law etc., in a foreign language in order to make them more available to foreigners. This openness of Polish universities to foreign students has become a must in the period of decrease in the birth rate in Poland as well as mass emigration of Polish youth to foreign countries. Specialised courses in English are also a valuable offer for the Poles, which enriches their knowledge, skills and therefore their attractiveness on the job market in their motherland as well as behind the borders.

Polish and English were chosen as official languages of the Conference and speeches were delivered in both of them. Simultaneous translation was offered to the participants who may have had problems with understanding one of the languages.

The conference gave the Polish and foreign specialists in academic didactics the opportunity to share their experiences and discuss their points of view on teaching English as well as teaching *in* English. Its participants gave hints how to introduce English into academic teaching, showed examples of good practice and presented innovatory methods of university instructions such as CLIL and EMI.

CLIL stands for *Content and Language Instruction* and it refers to teaching subjects such as science, history and geography to students through a foreign language. This can be by the English teacher using cross-curricular content or the subject teacher using English as the language of instruction. Both methods result in the simultaneous learning of content *and* English.

EMI is a abbreviation of the term *English as the Medium of Instruction*, often used by British Council. It means teaching in English students whose mother tongue is not English. In the university contexts that means teaching specific subjects using English as the official language of lecturing and examining students. Its principles are the same as CLIL's.

After the official welcome, opening and the introductory speeches of Prof. dr hab. Marta Kicinska-Habior, the Vice-rector of the University of Warsaw, Andy Williams, Director of British Council and the conference Chair Jolanta Urbanikowa, the presentations started.

The first speaker, dr Danuta Romianiuk, delivered a speech entitled *Towards an International University: Benefits, Challenges and Recommendations*. She pondered on what universities can do to increase and improve their international instruction in order to attract foreign students to Poland and encourage them to study at the University of Warsaw.

The second lecturer, Beata Skibińska in her speech "*Erasmus+ 2014-2020 - new inspiring opportunities for higher education institutions to cooperate*" presented new opportunities that "Erasmus +" opened before students and enumerated the changes and differences between the former edition of the program called simply Erasmus and the new edition called "Erasmus +" that will enter into force starting from 2014/2015 academic year.

This speech of the third participant, Karolina Pietkiewicz, entitled "*What does "internationalisation" mean? Students' perspective on cross-border diversification of education*" featured topics such as language learning, language competences and multilingualism, joint degrees, cross-border recognition of prior learning, student mobility and financial support for students willing to travel in pursuit of knowledge. Mrs Pietkiewicz, being an International Officer of the Parliament of Polish Students, talked also about the opportunities and possibilities that Polish universities envisage to introduce in order to open the universities to the wider, international public.

Next lecturers, dr Monika Poboży from the Institute of European Studies as well as prof. dr Jose Luis Alonso, and dr Jakub Urbanik from the Department of Law and Administration, University of Warsaw, in their speeches entitled respectively "*European Administration – Studies in English in the Institute of European Studies*" and "*Between Acquisition by Usucaption and Prescription: The Meanders of Law Teaching in a Foreign Language*" shared their experiences from teaching their leading subjects in English. They gave examples of good practice and answered questions from the public on how they organized their courses in English.

Subsequent speech given by Prof. Jolanta Sujecka-Zajac – "*Specialised Discourse in a Foreign Language in Polish Didactics in Higher Education*" – featured the aspects of using languages for special purposes in the

academic didactics. This was the last topic discussed in the first part of the conference.

After the lunch break, the second part of the conference started. It was called *Responding to Challenges in Internationalisation*. It dealt with the main subject-matter from the perspective of teachers and lecturers who use English as the language of teaching their specialized subjects. In this part, Małgorzata Kurpias presented the teachers' views and experiences on language assessment for higher education. Barbara Górska explained where to look for resources and support for academics teaching in English. A topic related to this one, featuring didactic and language skills of academic staff teaching in English, was discussed by dr Jacek Romaniuk. And finally, last Pole but not least, dr Ewa Guz, presented a new trend in didactics – CLIL (Content and Language Integrated Learning), which means teaching a specific subject to non-English speakers using English as the language of lecture and communication.

The second group of participants, coming from the United Kingdom and working for British Council, also shared their views and experiences with internationalization of universities. Pat Killingley discussed the topic of internationalization from the general perspective of the UK. The second guest from the United Kingdom, Richard Cowen, in his presentation called “*Micro-teaching / mini demo session of Academic Teaching Excellence course*” introduced the listeners to the ATE (Academic Teaching Excellence) programme, which is specially designed to help lecturers working in an institution, where English is the Medium of Instruction (EMI).

Then the conference was summed up and finished.

The conference “Challenges in Internationalisation” was a moment of reflection, inspiration, constructive discussion, sharing experience as well as doubts and for some – simply get together in order to meet specialists in their domains and to talk to them. The lecture sessions have widened the participants' knowledge on new methods and trends in academic instruction and showed ways for Polish universities to attract significantly higher numbers of international students. It gave suggestions on how to enrich the didactic offer through the development of courses taught in foreign languages. Hopefully more events like that will be organised in the future.

OLGA JAKUBIAK

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

**„Uczenie się przez całe życie a dydaktyka szkoły wyższej
na przykładzie Uniwersytetu Warszawskiego”,
Warszawa, 14 marca 2014**

Dnia 14 marca Uniwersytet Otwarty Uniwersytetu Warszawskiego zorganizował jednodniową konferencję pt. „Uczenie się przez całe życie a dydaktyka szkoły wyższej na przykładzie Uniwersytetu Warszawskiego”. Wydarzenie to odbyło się w ramach projektu „Nowoczesny Uniwersytet” i stanowiło część programu doskonalenia nauczycieli akademickich UW.

Konferencja poświęcona była roli uczelni wyższych w zakresie realizacji idei kształcenia ustawicznego. Szczególny nacisk położono na wyzwania stojące przed pracownikami naukowo-dydaktycznymi, które wynikają z realizowanej przez uczelnie koncepcji *Lifelong Learning*.

Konferencję otworzyła Prof. dr hab. Marta Kicińska-Habior, Rektor ds. Studentów i Jakości Kształcenia UW pełniąca jednocześnie funkcję Koordynatora Projektu Nowoczesny Uniwersytet. W ciepłych słowach przywitała wszystkich obecnych i pokrótce zapowiedziała, jakiej tematyki dotyczy będzie konferencja, a następnie przekazała głos Kierownikowi Projektu Nowoczesny Uniwersytet, Dominikowi Wasilewskiemu z Biura ds. Wspomagania Rozwoju UW, który opowiedział o Projekcie. Przedstawił przesłanki które kierowały Uniwersytetem w stworzeniu i wdrażaniu Projektu „Nowoczesny Uniwersytet” oraz, jako że Projekt ten dobiega końca (przewidziano go na lata 2009-2014), ile do tej pory udało się osiągnąć i w jakim stopniu go zrealizować. W ramach projektu sfinansowano stypendia dla doktorantów i młodych doktorów, jak również wizyty profesorów zza granicy. Beneficjentami projektu byli też młoda kadra dydaktyczna UW, dla której zorganizowano 24 edycje szkoleń z dydaktyki szkoły wyższej, podczas których można było poznać najnowsze trendy w nauczaniu, jak również pogłębić wiedzę z dziedziny metodyki, oceniania studentów i planowania pracy dydaktycznej.

Jako ostatnia w tej części konferencji wystąpiła dr Katarzyna Lubryczyńska-Cichocka, Dyrektor Uniwersytetu Otwartego UW i zarazem Koordynator programu doskonalenia nauczycieli akademickich Uniwersytetu Warszawskiego. W swojej wypowiedzi przedstawiła pokrótce Program Doskonalenia Nauczycieli Akademickich.

Po przerwie kawowej nastąpiła druga część wykładów plenarnych. Wzięli w niej udział: dr Anna Marianowska z Wydziału Pedagogicznego UW, która przedstawiła strategię uczenia się przez całe życie, tzn. *LLL (lifelong learning)*, oraz *LWL (life-wide learning)*, ich założenia oraz sposób ich realizacji na różnych uczelniach na świecie. Omówiła też miejsce Uniwersytetu Warszawskiego w światowych statystykach oraz postępy UW w realizacji owych strategii.

Drugim prelegentem tej części była Anna Wroczyńska, Kierownik Biura ds. Jakości Kształcenia UW. W swoim wystąpieniu przedstawiła projekt nowelizacji ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym* oraz projekt *Standardów i wskazówek zapewniania jakości w EOSW* w kontekście koncepcji uczenia się przez całe życie. Zaprezentowała i omówiła takie innowacyjne metody, jak, *SCL (Student Centred Learning)* oraz *PBL (Problem-Based Learning lub Project-Based Learning)*. Są to coraz częściej stosowane metody nauczania na świecie i stanowią nowe wyzwanie dla wykładowców akademickich. Część swojego czasu poświęciła również na omówienie *RPL (Recognition of Prior Learning)* - nowego standardu uznawania doświadczenia i wiedzy zdobytych poza uniwersytecką formą kształcenia, stawianego przed uniwersytetami całego świata, do którego również Uniwersytet Warszawski musi się dostosować w kwestii programów i metod nauczania.

Jako ostatnia w sesji plenarnej głos zabrała dr Anna Rosner z Wydziału Prawa i Administracji z wystąpieniem pt. „Nowoczesność i tradycja w akademickiej dydaktyce. O *Student Centered Learning (SCL)* i *Problem-Based Learning (PBL)* w praktyce”. *SCL* należy rozumieć, jako kształcenie

zorientowane na studenta, a PBL jako kształcenie/uczenie się na bazie problemu. Standardy te dostosowane są do wymogów współczesnego rynku pracy i należy je wykształcać w studentach od samego początku studiów.

Po sesji plenarnej nastąpiła sesja warsztatowa.

Istotnym aspektem i interesującą formą pracy na konferencji była praca w grupach warsztatowych, które odbyły się symultanicznie w dwóch sesjach. Grupy warsztatowe obejmowały 20 osób. Rejestracja na określone warsztaty odbywała się dużo wcześniej przez Internet, lecz w dniu konferencji można było jeszcze zmienić grupę lub ewentualnie wypisać się z warsztatu oraz dopisać do grupy.

Warsztaty zorganizowano w różnych budynkach i salach UW – Auditorium Maximum, w Pałacu Kazimierzowskim, w Instytucie Historycznym oraz w Collegium Iuridicum Wydziału Prawa i Administracji.

Jako prelegenci prowadzący sesje warsztatowe wystąpili dydaktycy akademicy z różnych wydziałów Uniwersytetu Warszawskiego. Uczestnicy mieli do wyboru dwa spośród sześciu proponowanych warsztatów.

Dr Krzysztof Pierścieniak z Wydziału Pedagogicznego UW zaprezentował wykład pt. *„Czym różni się iluzjonista od magika, czyli o roli metodyki w procesie kształcenia uniwersyteckiego”*. Wykład ten miał formę interaktywną i angażował publikę, gdyż dr Pierścieniak już na samym wstępie rozdał słuchaczom instrumenty muzyczne – bębunki, kołatki, kastaniety, trójkąty itp. Udowadniając, iż nauczyciel akademicki przypomina jednocześnie dyrygenta orkiestry grającej określoną partyturę, na odpowiedni sygnał prosił słuchaczy o granie na udostępnionych im instrumentach. Podczas swojego wykładu prezentował też sztuczki bazujące na prawach fizyki i chemii. Miało to na celu udowodnienie, że niewiele potrzeba do tego, aby na zajęciach i wykładach przemienić się w iluzjonistę lub magika w celu zwiększenia skupienia uwagi na sobie i wykładanym przez siebie przedmiocie, a także podniesienia zapamiętywalności wkładanego przez siebie materiału.

Warsztat zatytułowany *„Jak uczyć, żeby nauczyć - wykorzystanie Problem-Based Learning w praktyce na przykładzie CSI”* przygotowany i przeprowadzony przez mgr Magdalenę Tomaszewską z Wydziału Prawa i Administracji polegał na praktycznym zastosowaniu zasad metody Problem-Based Learning (PBL) w dydaktyce akademickiej. W tym celu uczestników warsztatu podzielono na 4 grupy i rozdane im były konkretne zadania, które musieli rozwiązać grupowo na zasadzie dyskusji i kompromisów, a następnie zaprezentować na forum złożonym ze wszystkich uczestników warsztatu wraz z uzasadnieniem wybranego przez siebie rozwiązania.

Oprócz tych dwóch warsztatów można było jeszcze wziąć udział w następujących, zatytułowanych:

- „*Wprowadzenie na uczelnie Recognition of Prior Learning (RPL) – podejście praktyczne*”, poprowadzonym przez dr hab. prof. UW Pawła Stępnia, Pełnomocnika Rektora ds. Jakości Kształcenia.
- „*Wykorzystanie MOOCs w kształceniu ustawicznym*” zaprezentowanym przez mgr inż. Bartłomieja Michałowicza z Centrum Otwartej i Multimedialnej Edukacji UW.
- „*Wyzwania współczesnej dydaktyki, czyli o specyfice kształcenia na kursach otwartych*” pod kierunkiem dwóch pań, mgr Marii Golińskiej – Wapińskiej oraz mgr Weronika Preidl z Uniwersytetu Otwartego Uniwersytetu Warszawskiego.
- „*Wybrane metody szkoleniowe sprzyjające uczeniu się i rozwojowi kompetencji studenta*” przygotowanym przez mgr Jolantę Porębską, Członka Grupy Ekspertów Programu doskonalenia nauczycieli akademickich UW.

Wszystkie warsztaty cieszyły się ogromną popularnością wśród uczestników konferencji, lecz ze względu na niewielkie liczebnie grupy warsztatowe (limit wynosił 20 osób), nie wszystkim udało się na nie dostać. Ponadto jeden uczestnik mógł z całej bogatej oferty wybrać i uczestniczyć maksymalnie w dwóch szkoleniach, gdyż odbywały się one wszystkie symultanicznie. Zorganizowano je w dwóch sesjach, pierwsza sesja trwała od godziny 12:00 do godziny 13:30, a druga tura miała miejsce po przerwie obiadowej, w godzinach 14:30 – 16:00

Konferencja Dydaktyczna była miejscem refleksji nad swoimi metodami nauczania, okazją do odkrycia nowych form prowadzenia zajęć dydaktycznych i sposobów urozmaicenia ich, a wszyscy jej uczestnicy zostali wyposażeni w nowe i innowacyjne narzędzia do pracy ze studentami.

SYLWETKI NAUKOWE

MAGDALENA KURATCZYK

Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej

**PROFESOR WANDA ZMARZER –
BADACZ I ORGANIZATOR NAUKI**

Swoją pracę zawodową Pani Profesor rozpoczęła w 1965 roku w Katedrze Języka Rosyjskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Poprzedziły ją bezpośrednio studia w zakresie filologii rosyjskiej na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie im. M. Łomonosowa w Moskwie, co dało Jej gruntowne przygotowanie językoznawcze i slawistyczne, ukształtowało dążenie do samodzielnego odkrywania praw rządzących językiem, niezależność myślenia, rozległość i wielopłaszczyznowość zainteresowań badawczych. Solidny fundament wiedzy, pracowitość i wytrwałość w dążeniu do wytyczonego celu zaowocowały szybką karierą zawodową.

W roku 1973 obroniła rozprawę doktorską pt. *Substantywacja przymiotników rosyjskich drogą derywacji* napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. P. Zwolińskiego, uzyskując stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa rosyjskiego.

W 1981 roku za rozprawę pt. *Charakterystyka semantyczna czasowników stanu psychicznego w języku rosyjskim i polskim* uzyskała stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa rosyjsko-polskiego.

W 1991 roku uzyskała tytuł profesora. W 1992 roku ukazała się Jej monografia *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych*, wnosząca istotny wkład do językoznawstwa konfrontatywnego.

W swoich pracach Pani Profesor porusza szeroki zakres zagadnień dotyczących językoznawstwa rosyjskiego i konfrontatywnego polsko-rosyjskiego: od fonetyki i słowotwórstwa, poprzez fleksję, składnię i leksykologię. Ważne miejsce w Jej dorobku zajmuje semantyka czasownikowa w ujęciu konfrontatywnym. W studiach nad słownictwem zajmuje Ją szczególnie problematyka związana z przemianami i rozwojem ogólnonarodowego zasobu

leksykalnego języka rosyjskiego końca XX w. w aspekcie kulturowym i socjolingwistycznym oraz zagadnienia systemowości leksyki. Jej uwagę zaprzęta też onomastyka – zwłaszcza autorska, oraz frazeologia i paremiologia.

Wyjątkowej wartości są dokonania prof. dr hab. W. Zmarzer w badaniach leksykograficznych ostatniego okresu oraz publikacje związane z tak ważną społecznie dziedziną językoznawstwa, jaką jest terminologia.

Prof. dr hab. Wanda Zmarzer była członkiem zespołu autorskiego i współredaktorem naukowym słowników *Wielkiego słownika frazeologicznego polsko-rosyjskiego i rosyjsko-polskiego* (1998), *Rosyjsko-polskiego słownika paremiologicznego* (2001), *Słownika terminologii przedmiotowej* (wyd. 1 – 2002), *Polsko-rosyjskiego tezaurusa konstant kulturowych* (2007), *Rosyjsko-polskiego słownika terminologii politycznej* (2011).

Jej naukową sylwetkę wzbogacają osiągnięcia w kształceniu kadry naukowej. Jest niezwykle cenionym i doskonałym dydaktykiem akademickim. Jej wykłady kursowe z gramatyki języka rosyjskiego i monograficzne z leksykologii, onomastyki, terminologii i semantyki przez całe lata cieszyły się wśród studentów dużym uznaniem, a prowadzone przez Nią przez wiele lat seminaria magisterskie zdobyły wysoką naukową renomę. Prof. dr hab. Wanda Zmarzer wypromowała ośmiu doktorów i ponad 200 magistrantów. Jako recenzent uczestniczyła w licznych przewodach doktorskich i habilitacyjnych. Należy do grupy profesorów cieszących się wielkim autorytetem, jest osobą powszechnie szanowaną i lubianą, stawiającą wysokie wymagania wobec siebie samej i wobec innych.

Swoją sprawność naukowo-dydaktyczną i organizacyjną Pani Profesor ujawniła nie tylko jako wieloletni kierownik Zakładu Języka Rosyjskiego w Instytucie Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, ale też jako zastępcą dyrektora Instytutu Rusycystyki w latach 1976-1978 i 1986-1987, kiedy to położyła ogromne i trwałe zasługi w organizacji toku dydaktycznego studiów rusycystycznych w Uniwersytecie Warszawskim oraz w ruchu naukowym pracowników i studentów.

Jako długoletni prodziekan Wydziału Rusycystyki i Lingwistyki Stosowanej (w latach 1982-1984, 1988-1991 i 2004-2012) poważnie przyczyniła się do rozwoju międzynarodowej współpracy naukowej Wydziału ze światowymi ośrodkami slawistycznymi i ożywienia życia naukowego. Brała też bezpośredni udział w uruchomieniu w roku 2006 na Wydziale Lingwistyki Stosowanej UW Międzywydziałowych Studiów Wschodniosłowiańskich utworzonych wspólnie razem z Wydziałem Dziennikarstwa i Nauk Politycznych i Wydziałem Zarządzania.

Prof. dr hab. Wanda Zmarzer była członkiem Komitetu Redakcyjnego wydawanego w Moskwie kwartalnika *Russkij jazyk za rubieżom*, przewodniczącą ogólnopolskiej Komisji ds. Metod i Zasad Działalności Terminologicznej przy Polskim Komitecie Normalizacyjnym, redaktorem i współredaktorem wielu oddzielnych wydawnictw. Przez 8 lat (1991-1999) pełniła funkcję redaktora naczelnego czasopisma naukowo-metodycznego *Przegląd Rusycystyczny*, była członkiem komitetu redakcyjnego wydawnictwa *Studia Rossica*.

Od 1994 r. była przewodniczącą Komisji Nr 256 ds. Zasad i Metod Działalności Terminologicznej przy Polskim Komitecie Normalizacyjnym. W 2005 roku razem z kierownictwem PKN zorganizowała w Warszawie (po raz pierwszy w Polsce) międzynarodową konferencję terminologiczną, w której udział wzięło ponad 100 uczestników z ok. 30 krajów – członków ISO.

Osiągnięcia naukowo-badawcze prof. dr hab. Wandy Zmarzer zajęły trwale miejsce w slawistyce polskiej i nie pozostają bez echa w slawistyce światowej. Za swoją działalność była wielokrotnie nagradzana – zarówno na polu uniwersyteckim – przez Jego Magnificencję Rektora Uniwersytetu Warszawskiego, jak też „na zewnątrz”: Złotym Krzyżem Zasługi (1986), Medalem Puszkina – najwyższym odznaczeniem MAPRJAL (1999), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (2002) oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (2006).

Prywatnie – Pani Profesor jest miłośniczką muzyki operowej i kwiatów, które uprawia na swoim balkonie z takim zaangażowaniem i efektem, że nie uszło ono uwadze władz Warszawy. Za wieloletnie ukwiecanie balkonu otrzymała specjalną nagrodę Prezydenta Miasta St. Warszawy.

Z okazji pięćdziesięciolecia pracy zawodowej na Uniwersytecie Warszawskim dziękujemy Pani Profesor za to, że mogliśmy być przez długi czas razem, wspierani Pani życzliwością, dobrocią, przyjaźnią i oddaniem naszym wspólnym sprawom.

Ważniejsze publikacje

Monografie

- *Charakterystyka semantyczna czasowników stanu psychicznego w języku rosyjskim i polskim*, Warszawa: Wyd. UW, 1985.
- *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*, Warszawa: Wyd. UW, 1992.
- *Teoretyczne podstawy terminologii* (współautor: J. Lukszyn), Warszawa: Wyd. KJS UW, 2001.

Podręczniki

- *Gramatyka współczesnego języka rosyjskiego, cz. II, Leksyka. Słotwórstwo*, Wyd. PWN, Warszawa 1987.
- *Gramatyka współczesnego języka rosyjskiego, cz. III, Morfologia* (współautor: J. Wawrzyńczyk), Wyd. PWN, Warszawa 1987.

- *Teoretyczne podstawy pracy terminologicznej. Skrypt z ćwiczeniami w 4 zeszytach* (współautorstwo), Warszawa: WSJOiZF „Avans”, 2000.
- *Intensywny kurs języka rosyjskiego dla biznesmenów polskich* (współautor: J. Lukszyn), Warszawa: Wyd. Studia Rossica, 2005.
- *Учебная грамматика русского языка (пособие для студентов)* (współautor: J. Lukszyn), Warszawa: UW, 2008.

Słowniki

- *Wielki słownik frazeologiczny rosyjsko-polski i polsko-rosyjski* (współautor i współredaktor naukowy), Warszawa: Wyd. Herald G. Dictionaries, 1998.
- *Rosyjsko-polski i polsko-rosyjski słownik paremiologiczny*, (współautor i współredaktor naukowy), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, 2001.
- *Słownik terminologii przedmiotowej* (współautor), Warszawa: KJS UW, 2002.
- *Podręczny polsko-rosyjski słownik biznesmena* (współautor i współredaktor naukowy), Warszawa: Wyd. Difin, 2004.
- *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (współautor), wyd. drugie, uzupełnione, Warszawa: KJS, 2005.
- *Polsko-rosyjski tezaurs konstant kulturowych* (współautor i redaktor), Warszawa: KJS, 2007.
- *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*, (współautor i współredaktor naukowy), Warszawa: KJS UW 2009.
- *Rosyjsko-polski słownik terminologii politycznej* (współautor J. Wasiluk), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, 2011.

Artykuły i rozprawy

- *Wtórne przyimki trójczłonowe w języku rosyjskim w zestawieniu z językiem polskim*, [w:] „Slavia Orientalis”, nr 1 (XVII), 1968.
- *Словообразовательные функции суффикса -ок/-ек в русском языке*, [w:] „Русский язык в школе”, № 3, 1972.
- *Антропонимы старорусские на тле rosyjskiego słownictwa pospolitego*, [w:] Studia Rossica, Warszawa: Wyd. UW, 1976.
- *К вопросу о происхождении существительных на -овник в русском языке*, [w:] „Этимологические исследования”, вып. 8, под ред. Н. М. Шанского, Москва: Издательство Московского университета, 1976.
- *Об одном семантическом явлении в классе отпричастных существительных (на материале русского и польского языков)*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 4, 1976.
- *Substantywacja przymiotników rosyjskich przy pomocy formantu -ka*, [w:] Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, Warszawa: Wyd. UW, 1977.
- *Антропонимика Салтыкова Щедрина*, [w:] „Zeszyty Naukowe”, Białystok 1977.

- *Соотношение имен и прозвищ (заметки на полях „Ономастика” Веселовского)*, [w:] „Onomastica”, XXIII, 1978.
- *О фонемном поле*, [w:] „Slavia Orientalis”, nr 3 (XXVII), 1978.
- *О некоторых признаках авторской ономастики*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 3, 1978.
- *Работа с учебной литературой по описательной грамматике современного русского языка*, [w:] Проблемы подготовки и повышения квалификации преподавателей русского языка и литературы, Lublin 1979.
- *Об одном приеме описания лексико-семантических групп слов*, [w:] „International Review of Slavic Linguistics”, nr 1-2, vol. 4, Canada 1979.
- *Информативность имени собственного в повестях Льва Толстого*, [w:] Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, t. 3, Warszawa: Wyd. UW, 1979.
- *Префиксальная парадигматика глагола как характеристика функционального семантического ряда*, [w:] Materiały konferencji naukowej, Bydgoszcz 1979.
- *Слово и слово-термин*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 3, 1980.
- *Kilka uwag o prowadzeniu zajęć z gramatyki opisowej języka rosyjskiego*, [w:] Problemy nauczania przedmiotów kierunkowych na studiach rusycystycznych, Lublin 1980.
- *К вопросу о функциях имен собственных в художественной литературе (вариативный антропонимический ряд в произведениях Л. Леонова)*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1, 1981.
- *О семантическом и прагматическом аспектах при сопоставительных исследованиях лексики*, „Język Rosyjski”, nr 4, 1982.
- *Tematyka językoznawcza w czasopiśmie «Język Rosyjski»*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 4, 1983.
- *Paradygmat derywacyjny jako instrument analizy leksyko-semantycznych ugrupowań czasowników*, [w:] „Prace Filologiczne”, t. XXXI, Warszawa 1983.
- *Zasady sporządzania dwujęzycznego słownika semantycznego o ograniczonym zasobie leksykalnym*, [w:] Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, t. 11, Warszawa: Wyd. UW 1983.
- *К вопросу о семантической структуре предложения (по поводу монографии Г. Золотовой „Коммуникативные аспекты русского синтаксиса”)*, [w:] „Slavia Orientalis”, nr 3-4, 1984.
- *Часовники выражающие zewnętrzne sygnały stanu wewnętrzного w języku rosyjskim i polskim (analiza semantyczno-składniowa)*, [w:] Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich, (red.) A. Bartoszewicz, A. Szyrokowa, Warszawa: UW, 1985.
- *К вопросу об учебных пособиях по курсу современного русского языка в польской аудитории*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1, 1987.
- *Sprawozdanie z międzynarodowego sympozjum MAPRJAL*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 2, 1988.

- *Czasowniki polisubiektywne we współczesnym języku rosyjskim i polskim*, [w:] „Z polskich studiów slawistycznych”, seria VII, Warszawa 1988.
- *Z problematyki modelowania pól semantycznych na przykładzie rosyjskich i polskich czasowników stanu wewnętrznego*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 15, Warszawa: Wyd. UW, 1989.
- *O jednym ze sposobów wyrażania stanu wewnętrznego w opowiadaniach A. Czechowa*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 16, Warszawa: Wyd. UW, 1989.
- *Полисубъектные взаимно-возвратные глаголы в современном русском и польском языках*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 18, Warszawa: Wyd. UW, 1989.
- *Книжно-славянская лексика в русских народных пословицах (по данным Толкового словаря Даля)*, [w:] Z badań nad językiem i współczesną literaturą rosyjską, (red.) W. Piłat, Olsztyn: WSP, 1990.
- *Leksykografia terminologiczna*, [w:] Teoretyczne podstawy terminologii, (red.) F. Grucza, Wrocław: Ossolineum, 1991.
- *Антропонимическая характеристика персонажей в комедиях А. Островского*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 19, Warszawa: Wyd. UW, 1991.
- *Глаголы перемещения в пространстве одушевленного субъекта в „Слове о полку Игореве”*, [w:] Исследования по глаголу в славянских языках. История славянского глагола, Москва: МГУ, 1991.
- *Z badań nad systemowością leksyki języka rosyjskiego*, [w:] Materiały konferencji naukowej, Katowice 1992.
- *Podstawy analizy konfrontatywnej leksyki języka rosyjskiego i polskiego*, [w:] Materiały konferencji naukowej, Olsztyn 1992.
- *Семантические изменения в политической лексике русского языка за последнее десятилетие*, [w:] Rosyjska literatura emigracyjna. Język, styl, poetyka, (red.) W. Piłat, Olsztyn: Wyd. WSP, 1992.
- *Definicja słownikowa jako instrument systematyzacji leksyki*, [w:] Semantyka i pragmatyka w opisie języków słowiańskich, (red.) M. Blicharski i H. Fontański, Katowice: Wyd. UŚ, 1993.
- *O niektórych pojęciach z zakresu językoznawstwa konfrontatywnego dotyczących współczesnej derywatologii*, [w:] Historia i teraźniejszość Rosji w świetle faktów językowych, Kraków: WSP, 1993.
- *O явлении семантического плюрализма в современном русском языке*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1994.
- *Стереотипы отрицательной оценки людей в русском и польском языках*, [w:] „Studia Rossica”, t. II, Warszawa: UW, 1994.
- *Актуальные процессы в русской лексике последнего десятилетия ее развития (по материалам прессы)*, [w:] Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich, (red.) M. Blicharski, H. Fontański, Katowice: Wyd. UŚ, 1994.
- *Социальные стереотипы в современном русском и польском языках*, „Studia Rossica Posnaniensia”, t. XXVI, 1995.

- *O podobieństwie i różnicy znaczeniowej wyrazów „własność” i „właściwość” w języku polskim*, [w:] „Normalizacja”, nr 10, 1995.
- *Интернационализмы в стереотипах, определяющих человека в русском, польском и французском языках*, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia”, t. XXVII, 1996.
- *Народный раек как актуальное явление в современном русском языке*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1996.
- *Семантическая характеристика ядерных глаголов в современном польском и русском языках*, [w:] Исследования по глаголу в славянских языках, (ред.) В. Змарзер, Е. Петрухина, Москва: Филология, 1996.
- *O русско-польском семантическом контрастном словаре*, [w:] Tekst i słownik w nauczaniu języka i literatury, Opole 1996.
- *Syntaktyczna charakterystyka czasowników jądrowych w języku rosyjskim i polskim*, [w:] Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich, Katowice: Wyd. UŚ, 1997.
- *К вопросу о грамматическом описании русского языка на уровне средней школы*, [w:] Новое в русском языке и методике его преподавания, Warszawa 1997.
- *Paremia w języku rosyjskim i polskim jako obiekt opisu leksyko-graficznego*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1997.
- *Национально-культурные стереотипы в паремии русского и польского языков*, [w:] Nowe elementy teorii i praktyki opisu i dydaktyki nauczania języka rosyjskiego. Materiały Konferencji Naukowo-Metodycznej, (red.) N. Isajew, J. Isajewa, T. Miedziński, Warszawa: Perspektywy Press, 1997.
- *O pojęciu systemu paremiologicznego*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1998.
- *Словообразовательные явления в области фразеологии*, [w:] Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich, t. 2, (red.) H. Fontański, M. Blicharski, Katowice: Wyd. UŚ, 1998.
- *Языковой образ России в конце XX века (на основании русских словарей)*, [w:] Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка, Warszawa 1999.
- *Культурологический аспект в сопоставительных исследованиях*, [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. IV, (red.) M. Aleksejenko, Szczecin 2000.
- *Актуализация церковной лексики в современном русском языке*, [w:] Studia Rossica, t. XI, Warszawa 2000.
- *Структура учебника русского языка для корреспондентского обучения*, [w:] Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка, Warszawa 2000.
- *Systematyzacja paremii w słowniku dwujęzycznym*, [w:] Frazologia słowiańska, (red.) M. Balowski, W. Chlebda, Opole 2000.
- *К вопросу о переводимости пословиц*, [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. V, (red.) M. Aleksejenko, Szczecin 2001.

- *Typologia słowników terminologicznych*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.1, „Metajęzyk lingwistyki”, (red.) J. Lukszyn, Warszawa: KJS UW 2001.
- *Paradygmat syntaktyczny jako podstawa badań konfrontatywnych*, [w:] Problemy gramatycznego opisu języków słowiańskich, (red.) Z. Czapiga, Rzeszów 2002.
- *Принципы русско-польского тезауруса культурологических понятий* (współautor: J. Lukszyn), [w:] Слово. Фраза. Текст, (red.) В. Мокиенко, Москва: „Азбуковник”, 2002.
- *Typologia lingwistyczna a analiza konfrontatywna języków*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 4, 2002.
- *Typologia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.3, „Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych”, (red.) B. Kiełlar, S. Grucza, Warszawa 2003.
- *Язык политической элиты России как юмористический феномен* (współautor: J. Lukszyn), [w:] „Studia Rossica”, t. XIII, (red.) A. Wołodźko, W. Zmarzer, Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2003.
- *W kwestii typologii słowników terminologicznych*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.4, „Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka”, (red.) J. Lewandowski, Warszawa: KJS, 2004.
- *Предикаты обозначающие стан психичны чловека we wczesnych utworach Fiodora Dostojewskiego*, [w:] Rosja literacka. Od Karamzina do Sołżenicyna, „Studia Rossica”, Warszawa 2004.
- *О языке Чехова*, [w:] Studia Rossica – Dzieło Antoniego Czechowa dzisiaj, Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2005.
- *Onomazjologiczne klasy słownictwa specjalistycznego*, Teoria i praktyka upowszechniania nauki. Wczoraj i jutro, (red.) F. Grucza, W. Wiśniewski, Warszawa: PAN, 2005. Przedruk [w:] „Języki specjalistyczne”, t.5, „Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, (red.) J. Lewandowski, M. Kornacka, Warszawa, KJS, 2005.
- *W kwestii typologii słownictwa specjalistycznego*, [w:] Ogród nauk filologicznych, (red.) M. Balowski, W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005.
- *Достоевский об экономическом состоянии пореформенной России*, [w:] „Studia Rossica”, t. XVII, Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2006.
- *Estetyka języków specjalistycznych*, [w:] „Studia Rossica”, t. XVIII. Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe, Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2006.
- *Dydaktyczne aspekty badań terminologicznych*, „Przegląd Glottodydaktyczny”, t. 21, 2004. Przedruk [w:] Podstawy technolingwistyki, t. I, Warszawa 2008.
- *O strukturze wiedzy terminologicznej (na marginesie słownika: В.А. Татаринова «Общее терминоведение. Энциклопедический словарь»)*, [w:] „Języki specjalistyczne”, t.7, „Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej”, (red.) M. Kornacka, Warszawa: KJS UW 2007.
- *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych* (współautor: J. Luk-

szyn), [w:] „Języki specjalistyczne”, t.8, „Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych”, (red.) Ł. Karpinski, Warszawa: KJS UW, 2008.

- *Przysłowia jako element matrycy kulturologicznej*, [w:] Słowo i tekst w opisie porównawczym, (red.) A. Czapiga, Z. Czapiga, Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010.
- *Przysłowia jako obiekt opisu leksykograficznego*, [w:] „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 10, (red.) L. Dacewicz, Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, 2010.
- *Struktura słownictwa specjalistycznego*, [w:] Publikacja jubileuszowa, t. III: Lingwistyka stosowana – języki specjalistyczne – dyskurs zawodowy, (red.) J. Lukszyn, Warszawa: KJS UW, 2010.
- *Просветительская функция лексикографии* [w:] Zmarzer W. (red.), Język rosyjski współczesnej Rosji, Warszawa: IR UW, 2010.
- *Paremie ludowe w dwujęzycznym słowniku kulturologicznym*, [w:] Translatoryka: Konceptje – Modele – Analizy. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Barbarze Z. Kielar z okazji 80. rocznicy urodzin, (red.) S. Grucza, A. Marchwiński, M. Phūżyczka, Warszawa: UW, 2010.
- *Przysłowia jako obiekt opisu leksykograficznego*, [w:] „Acta Albarruthenica”, t. 10, Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu na 80-lecie, (red.) M. Timoszuk, M. Chaustowicz, Warszawa: KB UW, 2010.
- *Kilka uwag o sposobach odtwarzania struktury znaczeniowej tekstu*, [w:] Języki wiedzy, (red.) W. Zmarzer, Warszawa: IR UW, 2011.
- *Wstęp* (współautor: J. Lukszyn), [w:] Języki wiedzy, (red.) W. Zmarzer, Warszawa: IR UW, 2011.
- *Struktura jednostek informacyjnych* (współautor: J. Lukszyn), [w:] Struktura jednostek informacyjnych, (red.) W. Zmarzer, Warszawa: IR UW, 2012.
- *W poszukiwaniu skutecznych form przekazu wiedzy lingwistycznej* (współautor: J. Lukszyn), [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. XI. Frazeologia słowiańska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym, (red.) M. Hordy i in., Szczecin, 2012.
- *System syntaktyczny a analiza konfrontatywna języków pokrewnych* (współautor: J. Lukszyn), [w:] Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee. Księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Henrykowi Fontańskiemu z okazji 65 rocznicy urodzin, (red.) J. Lubocha-Kruglik, M. Borek, Katowice: UŚ, 2013.
- *Narzędzia pracy lingwistycznej* (współautor J. Lukszyn), [w:] Narzędzia pracy lingwistycznej, red. W. Zmarzer, Warszawa: IR UW 2014.

Redakcja naukowa

- *Z aktualnych studiów rusycystycznych: językoznawstwo i glotto-dydaktyka. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Olsztyn 30.V-1.VI 1985 r.*, Olsztyn: Wyd. WSP, 1987.
- *Historia i współczesność w języku rosyjskim i literaturze. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Olsztyn 28-30 V 1987 r.*,

- (współredaktor: W. Piłat), Olsztyn: Wyd. WSP, 1989.
- Studia Rossica, t. II. *Związki interdyscyplinarne w badaniach rusycystycznych. Materiały konferencji naukowej (18-19 listopada 1993 r.)*, (współredaktor: W. Skrunda), Warszawa: Wydawnictwo „Studia Rossica”, 1994.
 - Studia Rossica, t. III. *Literatura rosyjska na emigracji. Współcześni pisarze rosyjscy w Polsce. Frazeologia i frazeografia. Materiały konferencji naukowej (9-10 listopada 1995 r.)*, (współredaktor: W. Skrunda), Warszawa: Wydawnictwo „Studia Rossica”, 1996.
 - *Исследования по глаголу в славянских языках*, (współredaktor: E. Петрухина), Moskwa: Филология, 1996.
 - Studia Rossica, t. VI. (współredaktor: W. Skrunda), Wyd. „Studia Rossica”, Warszawa 1998.
 - Studia Rossica, t. XI. *Puszkiniada. Literatura rosyjska dawna i nowa. Leksyka i leksykografia. Paremiologia i paremiografia*, (współredaktor: W. Skrunda), Wydawnictwo „Studia Rossica”, Warszawa 2000.
 - *Rosyjsko-polski i polsko-rosyjski słownik paremiologiczny*, (współredaktor: J. Lukszyn), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, 2001.
 - Studia Rossica, t. XIII. Część I – Literaturoznawstwo: Literatura i literaturoznawstwo na styku kultur Polski i Rosji. Inspiracje, więzi, animozje; Część II – Językoznawstwo: Humor językowy jako atrybut kultury etnicznej, (współredaktor: A. Wołodźko-Butkiewicz), Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2003.
 - *Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Władysławowi Figarskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, (współredaktor: Alicja Wołodźko-Butkiewicz), Warszawa: Wyd. „Studia Rossica”, 2006.
 - *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych*, Warszawa: KJS, 2007.
 - *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*, (współredaktor: J. Lukszyn), Warszawa: KJS UW, 2009
 - *Język rosyjski współczesnej Rosji*, Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, 2010.
 - *Języki wiedzy*, Warszawa: IR UW 2011.
 - *Struktura jednostek informacyjnych*, Warszawa: IR UW, 2012.
 - *Narzędzia pracy lingwistycznej*, Warszawa: IR UW, 2014.

PIOTR MICHAŁOWSKI*Uniwersytet Warszawski – Wydział Lingwistyki Stosowanej***PROFESOR JURIJ LUKSZYN – BADACZ,
ORGANIZATOR, MISTRZ**

Prof. zw. dr hab. Jurij Lukszyn jest pracownikiem Wydziału Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego. Wykształcenie wyższe w zakresie filologii rosyjskiej zdobył w Leningradzkim Uniwersytecie Państwowym (Ленинградский государственный университет – ЛГУ). Po ukończeniu studiów pracował m.in. jako nauczyciel w szkołach średnich oraz zastępca dyrektora Technikum Materiałów Budowlanych w Leningradzie. W 1970 r. po uzyskaniu stopnia naukowego doktora rozpoczął pracę w Katedrze Języka Rosyjskiego Leningradzkiego Uniwersytetu Państwowego.

Jego związki z Uniwersytetem Warszawskim trwają od 1973 r., kiedy przyjechał na 3 lata do Instytutu Rusycystyki jako docent kontraktowy. W 1976 r. powrócił do Leningradu, by niedługo potem znów znaleźć się w Warszawie. W latach 1977-1980 był adiunktem w Instytucie Kształcenia Nauczycieli przy Ministerstwie Oświaty i Wychowania. Od 1980 r. do 1984 r. pełnił funkcję kierownika Zakładu Filologii Rosyjskiej w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku. W latach 1984-2000 Profesor pracował w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW, gdzie kierował Zakładem Translatoryki, następnie Zakładem Leksykografii i Gramatykografii Dydaktycznej oraz był wicedyrektorem.

W roku 2000 z inicjatywy prof. Jurija Lukszyna i na podstawie opracowanej przez Niego koncepcji lingwistycznych badań nad językami specjalistycznymi powołano do życia Katedrę Języków Specjalistycznych, która weszła w skład Wydziału Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich UW. Profesor był jej kierownikiem do roku 2008. Powstanie Katedry stało się ważnym wydarzeniem naukowym o wyraźnych implikacjach społecznych. Była to pierwsza w kraju jednostka akademicka, która swym głównym zadaniem badawczym i dydaktycznym uczyniła teorię i praktykę interlingwalnej komunikacji zawodowej. Absolwenci Katedry posiadają

kwalifikacje m.in. w zakresie dwóch języków obcych, pisemnego i ustnego tłumaczenia tekstów specjalistycznych, tworzenia i oceny słowników terminologicznych oraz nauczania technolektów. W Katedrze Języków Specjalistycznych powstały zręby nowej warszawskiej szkoły terminologicznej. W roku 2012 Profesor powrócił do Instytutu Rusycystyki, w którym niegdyś rozpoczęła się Jego długa i owocna praca w Uniwersytecie Warszawskim.

Działalność naukowa Profesora jest bardzo bogata i zróżnicowana tematycznie. Można w niej wyróżnić trzy główne kierunki:

- 1) badania w zakresie składni języków rosyjskiego i polskiego,
- 2) teorię i praktykę komunikacji specjalistycznej oraz komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej (translatorykę),
- 3) leksykografię i terminografię.

Profesor jest autorem, współautorem i redaktorem wielu monografii, podręczników, słowników, serii oraz artykułów naukowych. Wśród publikacji o charakterze monograficznym można wymienić m.in.: *Принципы синтаксического анализа предложения в русском языке* (1987), *Стилистический анализ русского текста* (1990) oraz we współautorstwie z W. Zmarzer *Teoretyczne podstawy terminologii* (I wyd. – 2001, II wyd. – 2006).

Kolejne pokolenia młodych filologów, lingwistów i tłumaczy na polskich uniwersytetach uczą się z Jego książek i słowników. Są to m.in. *Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego, cz. IV – Składnia* (1987), *Tezaurus terminologii translatorycznej* (I wyd. – 1993, II wyd. – 1998), seria *Języki Specjalistyczne, t. 1-10* (2000-2010), czy *Учебная грамматика русского языка (пособие для студентов)* (2008).

Ważną część dorobku naukowego Profesora stanowią dzieła leksykograficzne, które cieszą się niesłabnącą popularnością i uznaniem szerokiego kręgu użytkowników (studentów, tłumaczy, specjalistów). Jest On współautorem, redaktorem oraz kierownikiem zespołów autorskich następujących słowników: *Rosyjski wyraz. Słownik naukowo-dydaktyczny* (1988), *Tezaurus terminologii translatorycznej* (I wyd. – 1993, II wyd. – 1998), *Wielojęzyczny słownik wypowiedzi „Zostań poliglota”* (1998), *Wielki słownik frazeologiczny rosyjsko-polski i polsko-rosyjski* (1998), *Wielojęzyczny słownik modułowy: polsko-angielsko-niemiecko-francusko-hiszpańsko-rosyjski, t. 1-5, Suplement* (2000-2001), *Rosyjsko-polski słownik paremiologiczny* (2001), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (I wyd. – 2002, II wyd. uzupełnione – 2005), *Podręczny polsko-rosyjski słownik biznesmena* (2004), *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych* (2007), *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej* (2009).

Należy podkreślić, że w pracach nad tymi dziełami brali udział nie tylko współpracownicy naukowcy i doktoranci Profesora, ale również Jego studenci, co często miało znaczący wpływ na ich wybór drogi życiowej. Pod opieką prof. Jurija Lukszyna około 400 osób uzyskało dyplom magistra i blisko 30 – stopień naukowy doktora, a kolejni doktoranci przygotowują swoje rozprawy pod Jego kierunkiem. Profesor jest też recenzentem w licznych przewodach doktorskich oraz postępowaniach habilitacyjnych i pro-

fesorskich. Zawsze otoczony przez studentów i doktorantów, którzy widzą w Nim wybitnego badacza, profesjonalistę, ale przede wszystkim Mistrza, za którym warto podążać, który wskaże kierunek, pomoże, doradzi.

Osiągnięcia naukowe, organizacyjne i dydaktyczne Profesora były wielokrotnie nagradzane. Otrzymał m.in. Nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego III stopnia i II stopnia oraz liczne Nagrody Rektora Uniwersytetu Warszawskiego. Został również odznaczony Medalem Złotym za Długoletnią Służbę.

Dziękując za przeszło 40 lat wspólnych działań na Uniwersytecie Warszawskim, mamy nadzieję, że Pan Profesor nadal będzie nas wspierał swoją wiedzą i doświadczeniem.

Ważniejsze publikacje

Monografie

- *Членение и лингвостилистический анализ литературного текста (на материале русской прозы второй половины 18 – первой трети 19 вв.)*, Warszawa: Instytut Kształcenia Nauczycieli 1978.
- *Semantyka praktyczna języka rosyjskiego. Materiały pomocnicze dla nauczycieli języka rosyjskiego*, Warszawa: Instytut Kształcenia Nauczycieli 1980.
- *Принципы синтаксического анализа предложения в русском языке*, Warszawa: PWN 1987.
- *Стилистический анализ русского текста*, Warszawa: PWN 1990.
- *Teoretyczne podstawy terminologii* (współautor W. Zmarzer), Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW, wyd. I – 2001, wyd. II – 2006.

Podręczniki

- *Синтаксис русского языка (пособие для студентов заочного отделения русской филологии)*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1976.
- *Materiały pomocnicze dla olimpiady Języka Rosyjskiego* (red. S. Czochara), Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1980.
- *Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego, cz. IV – Składnia*, Warszawa: PWN 1987.
- *Teoretyczne podstawy pracy terminologicznej: skrypt z ćwiczeniami*

w 4 zeszytach (współautor W. Zmarzer), Warszawa: WSJOiZF „Avans” 2000.

- *Intensywny kurs języka rosyjskiego dla biznesmenów polskich* (współautor W. Zmarzer), Warszawa: „Studia Rossica” 2005.
- *Учебная грамматика русского языка (пособие для студентов)* (współautor В. Змарзер), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, Katedra Języków Specjalistycznych UW 2008.

Słowniki

- *Rosyjski wyraz (słownik dydaktyczny, zeszyt próbny)* (red. i kierownik zespołu autorów), Białystok 1981.
- *Rosyjski Wyraz. Słownik naukowo-dydaktyczny* (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: PWN 1988.
- *Słownik dydaktyczny terminologii translatorycznej* (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1991.
- *Tezaurus terminologii translatorycznej* (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: PWN, wyd. I – 1993, wyd. II – 1998.
- *Wielojęzyczny słownik modułowy*, t. 1-5, suplement, (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: WSJOiZF „Avans” 2000-2001.
- *Rosyjsko-polski słownik paremiologiczny* (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, Katedra Języków Specjalistycznych UW 2001.
- *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (red. i autor 51 haseł), Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW, wyd. I – 2002, wyd. II uzupełnione – 2005.
- *Podręczny polsko-rosyjski słownik biznesmena* (red. i współautor), Warszawa: DIFIN 2004.
- *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych* (red. i współautor), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, Katedra Języków Specjalistycznych UW 2007.
- *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej* (red. i współautor: *Prolegomena*), Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW 2009.

Artykuły i rozprawy

- *Безличное предложение с предикативными наречием на –о в составе сложного синтаксического целого (на материале языка 18 века)*, [w:] X научно-методическая конференция Северо-западного зонального объединения кафедр русского языка, ч. 2, Ленинград 1968.
- *Безличное предложение в составе сложных синтаксических структур (на материале литературного языка 18 столетия)*, Ленинград 1968, (диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук).

- *Безличное предложение в составе сложных синтаксических структур (на материале языка 18 в.)*, Ленинград: АКД, 1969.
- *Сложное предложение с именным безличным предложением в качестве составляющего компонента*, [w:] Юбилейная научно-методическая конференция Северо-западного зонального объединения кафедр русского языка, Ленинград 1969.
- *Безличное предложение с предикативным наречием на –о в составе сложного предложения*, [w:] „Вестник ЛГУ”, № 14, вып. 3, Ленинград 1969.
- *О значении слова „вовсе” (на материале картотеки Словаря русских говоров Карелии)*, [w:] Проблемы комплексного изучения Северо-Запада РСФСР, Ленинград 1972.
- *Обсуждение Грамматики современного русского языка на Кафедре русского языка ЛГУ*, „Филологические науки”, № 4, 1972.
- *„Рождество голубого ручья...”*, „Русская речь”, № 5, 1972.
- *К вопросу о поэтической маркированности значения слова*, [w:] Слово в лексико-семантической системе языка, Ленинград 1972.
- *Безличное предложение в качестве замыкающего компонента в составе сложного синтаксического целого*, [w:] Развитие синтаксических конструкций в русском литературном языке 18 века, Казань: Казанский государственный университет 1972.
- *Методические указания к контрольной работе № 1 по курсу современного русского языка* (współautor В. Ф. Иванова), Ленинград: ЛГУ 1972; ЛГУ 1975.
- *Памятка абитуриенту ЛГУ* (red. В. Ф. Иванова), Ленинград: ЛГУ 1973; ЛГУ 1976.
- *К вопросу о синтаксических позициях односоставных предложений*, „Ученые записки ЛГУ”, № 375, Исследования по грамматике русского языка, вып. 5, Ленинград 1973.
- *Некоторые типы структурно-смысловых объединений предложений в книге Радищева „Путешествие из Петербурга в Москву”*, „Вестник ЛГУ”, № 20, вып. 4, 1974.
- *Об одной особенности смысловой структуры общенародного слова в говоре (по материалам картотеки Словаря русских говоров Карелии)*, [w:] Современные говоры, вып. 2, Ленинград 1975.
- *О сочетаемости слов*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 1, 1976.
- *Смысловый анализ сложного предложения и синтаксическая синонимия*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 3, 1976.
- *О некоторых приемах анализа сверхфразовых синтаксических единств в художественном тексте*, [w:] Studia Rossica I, red. E. Lorenc, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1976.
- *О понятии единицы ponadfrazowej w językoznawstwie radzieckim*, [w:] „Slavia Orientalis”, nr 4, 1976.

- *Strukturalno-semantyczna transformacja jednostek frazeologicznych w utworach Sałtykowa-Szczedrina*, [w:] „Zeszyty Naukowe Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku”, z. 19, Filologia Rosyjska, t. IV, Białystok 1977.
- *Сверхфразовое единство как объект лингвистического анализа художественного текста*, [w:] „Lingua Posnaniensis”, XX, Warszawa-Poznań 1977.
- *О некоторых лингвостилистических признаках прозы Фон-визина*, [w:] „International Review of Slavic Linguistics”, vol. 2, nr 2-3, Canada 1977.
- *О функциональных типах текстов*, [w:] „Slavia Orientalis”, nr 3, 1978.
- *„Дневник одной недели” А. Радищева – лингвостилистический анализ текста*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, Językoznawstwo, t. 3, Uniwersytet Warszawski 1979.
- *Об обучении литературному монологу на русском языке*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 1, 1979.
- *Понятие „труд” в поэзии А. Пушкина*, [w:] Materiały sesji naukowej: Aleksander Puszkina 1799-1979, Białystok 1980.
- *Семантика простого глагольного предложения и синтаксический ряд*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 4, 1980.
- *Концепция учебного словаря-справочника „Русское слово”*, [w:] Materiały V Kongresu MAPRJAL, Praha 1982.
- *Принципы учебного словаря русского языка*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 1, 1982.
- *О некоторых cechach spójności tekstu Fiodora Dostojewskiego*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 2, 1982.
- *Treść znaku językowego*, [w:] „Zeszyty Naukowe”, z. 34, Filologia Rosyjska, t. VI, Białystok 1982.
- *Profesor Mściśław Olechnowicz*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 1, 1983.
- *Русский глагол в учебном словаре для польских студентов*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1983.
- *Предложение и текст*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 11, Uniwersytet Warszawski 1983.
- *Предложение как форма проявления бытия субъекта*, „Slavia Orientalis”, nr 3-4, 1984.
- *Синтаксические повторы в поэзии Блока*, [w:] „Zeszyty Naukowe”, z. 40, Filologia Rosyjska, t. VII, Białystok 1984.
- *Принципы построения учебного словаря грамматических терминов типа тезаурус*, [w:] „Zeszyty Naukowe”, z. 44, Filologia Rosyjska, t. VIII, Białystok 1984.
- *Глагольные лексемы в дискурсном ряду*, [w:] Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich, red. A. Bartoszewicz, A. Szyrokowa, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1985.
- *Слово о полку Игореве (1185-1985)*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 4, 1985.

- *Об одном архаическом способе организации синтаксического ряда в русской литературе*, [w:] Кирило-Методиевите традиции в славянските езици, София 1985.
- *Модель синтаксического анализа предложения в русском языке*, [w:] Materiały VI Kongresu MAPRJAL, Budapeszt 1986.
- *Модель синтаксического анализа предложения в русском языке*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1, 1987.
- *Сентенции в стихах Сергея Есенина*, „Zeszyty Naukowe”, z. 53, Filologia Rosyjska, t. X, Białystok 1987.
- *Parametry leksykalne a badania konfrontatywne leksyki języków pokrewnych*, [w:] Słownictwo języków słowiańskich w aspekcie porównawczym, red. M. Łesiów, Lublin 1987.
- *Принципы синтаксического описания предикативных единиц в русском языке*, [w:] Z aktualnych studiów rusycystycznych, red. W. Zmarzer, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna 1987.
- *Архаизация как поэтический прием*, [w:] Tradycje Cyryla i Metodego w językach i literaturach słowiańskich, red. A. Bartoszewicz, R. Pawłowa, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1988.
- *Słownik dydaktyczny rosyjskiej terminologii gramatycznej*, [w:] Z teorii i praktyki tworzenia materiałów dydaktycznych, red. F. Grucza, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1988.
- *Слово о полку Игореве как древнерусская воинская повесть*, [w:] „Język Rosyjski”, nr 5, 1988.
- *Słowniki jako źródło informacji kulturowej*, [w:] Bilingwizm, bikulturyzm, implikacje glottodydaktyczne, red. F. Grucza, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1989.
- *К проблематике сопоставительных исследований лексики*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 15, Uniwersytet Warszawski 1989.
- *Рассказ А. Чехова „Тоска” (приемы ритмической организации текста)*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 16, Uniwersytet Warszawski 1989.
- *Бытовые термины в русском языке*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 17, Uniwersytet Warszawski 1989.
- *Сложные синтаксические конструкции со следственным безличным предложением в русском литературном языке 18 в.*, [w:] „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej”, t. 18, Uniwersytet Warszawski 1989.
- *Типы вербальных знаков в текстах научных*, [w:] Historia i współczesność w języku rosyjskim i literaturze, red. W. Zmarzer, W. Piłat, Olsztyn 1989.
- *Лингвостилистический анализ русского текста в польской аудитории*, [w:] Русский язык и литература в общении народов мира (тезисы 7 конгресса МАПРЯЛ), t. 1, Москва 1990.

- *Lingwistyczne problemy badań terminologicznych*, [w:] Teoretyczne podstawy terminologii, red. F. Grucza, Wrocław: Ossolineum 1991.
- *Грамматика отношений*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1992.
- *Языковая семантика и лексикографическая техника*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1992.
- *Gramatyka pomotetyczna i gramatyka idiograficzna*, [w:] Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość, red. F. Grucza, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1992.
- *Kształcenie tłumaczy i nauczycieli języków obcych w zakresie leksykografii dydaktycznej*, [w:] Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy, red. F. Grucza, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1993.
- *Псалом 143 в переводе Михаила Ломоносова*, [w:] Literatura i słowo wczoraj i dziś. Piśmiennictwo rosyjskie a państwo totalitarne, red. A. Semczuk, W. Zmarzer, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1993.
- *Художественный идиолект и общественное сознание*, [w:] Literatura i słowo wczoraj i dziś. Piśmiennictwo rosyjskie a państwo totalitarne, red. A. Semczuk, W. Zmarzer, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1993.
- *О понятии языковой семантики*, [w:] Semantyka i pragmatyka w opisie języków słowiańskich, Katowice: Uniwersytet Śląski 1993.
- *Метафрастическая грамматика*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1993.
- *Лексикографический канон как культурологический показатель*, „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1994.
- *Учебная лексикография и когнитивная психология*, [w:] Studia Rossica II. Związki interdyscyplinarne w badaniach rusycystycznych, red. W. Skrunda, W. Zmarzer, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1994.
- *Kierunki działalności badawczej w Zakładzie Leksykografii i Gramatykografii Dydaktycznej*, [w:] Polska szkoła lingwistyki stosowanej, red. B. Z. Kielar et al., Warszawa: Uniwersytet Warszawski 1994.
- *О единицах лексикографических в обcojęзычном словнике dydaktycznym*, [w:] Języki specjalistyczne, red. F. Grucza, Z. Kozłowska, Warszawa: „Akapit-DTP” 1994.
- *О стилистических сдвигах в русском языке*, [w:] Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich, t. I, red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice: Uniwersytet Śląski 1994.
- *Периодик терминологичны в Росји в очлах Polaków*, „Neoterm”, nr 2-4, 1994.
- *Систематический словарь лингвистических терминов как учебное пособие*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1995.
- *О лексикографических единицах в двуязычном учебном словаре*, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia”, t. XXVI, 1995.

- *Интернационализация отраслевых терминологий в современном русском языке*, [w:] „Studia Rossica Posnaniensia”, t. XXVII, 1996.
- *Фразеология в тексте и в словаре*, [w:] Studia Rossica III. Literatura rosyjska na emigracji. Współcześni pisarze rosyjscy w Polsce. Frazeologia i frazeografia, red. W. Skrunda, W. Zmarzer, Warszawa: [w:] „Studia Rossica” 1996.
- *О лингвистических измерениях словарного состава языка*, [w:] Вопросы лингвистики и лингводидактики, Kraków: МАПРЯЛ 1996.
- *Об одном лингвистическом измерении словарного состава языка*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1996.
- *Gramatyka translacyjna. Założenia ogólne*, [w:] Gramatyki translacyjne, red. J. Lukszyn, Warszawa: „Topos” 1996.
- *Вторичное бессюжетное как синтаксическое явление в русском языке*, [w:] Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich, t. II, red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice: Uniwersytet Śląski 1997.
- *Коммуникативные типы предложений в русском языке*, [w:] Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich, t. I, red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice: Uniwersytet Śląski 1997.
- *О стиле древнерусских воинских повестей*, [w:] Studia Rossica V, red. W. Skrunda, Warszawa: „Studia Rossica” 1997.
- *Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski słownik frazeologiczny (zasady leksykograficzne)*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 1-2, 1998.
- *Язык специализированный а мышление трудовое*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1998.
- *Синтаксические парадигмы фразеологических единиц*, [w:] Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich, t. 2, red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice: Uniwersytet Śląski 1998.
- *Пушкинская реформа русского поэтического языка*, [w:] Nowe elementy teorii i praktyki opisu i dydaktyki nauczania języka rosyjskiego, Warszawa: „Artico” 1999.
- *O lingwistycznym substracie terminologii translatorskiej*, [w:] Aktualne kierunki traduktologii polskiej, red. P. Płusa, Częstochowa 1999.
- *Поэтический язык Александра Пушкина*, [w:] „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3-4, 1999.
- *W jakim języku mówił Nemrod w „Boskiej Komedii” Dantego (w kwestii definicji języka)*, [w:] Problemy komunikacji międzykulturowej – lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka, red. B. Z. Kielar et al., Warszawa: „Graf-Punkt”, 2000.
- *О понятии лингвокультурной единицы*, [w:] Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка, Warszawa: „Artico” 2000.
- *Латинские пословицы в польском и русском языках*, [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. IV, red. M. Aleksejenko, Szczecin 2000.

- *Zasady pracy terminologicznej*, [w:] Problemy frazeologii i leksykografii, red. A. Kątny, K. Hejwowski, Olecko: Wszechnica Mazurska 2000.
- *Пословица как текст*, [w:] Studia Rossica XI. Puszkiniiana. Literatura rosyjska dawna i nowa. Leksyka i leksykografia. Paremiologia i paremiografia, cz. II, red. W. Skrunda, W. Zmarzer, Warszawa: „Studia Rossica” 2000.
- *Фразеологический тезаурус*, [w:] Frazeologia słowiańska, red. M. Ballowski, W. Chlebda, Opole 2000.
- *Книга „Апостолъ” как лексикографический объект*, [w:] Studia Rossica XI. Puszkiniiana. Literatura rosyjska dawna i nowa. Leksyka i leksykografia. Paremiologia i paremiografia, cz. II, red. W. Skrunda, W. Zmarzer, Warszawa: „Studia Rossica” 2000.
- *Termin i system terminologiczny w świetle praktyki terminograficznej*, [w:] Języki specjalistyczne 1. Metajęzyk lingwistyki, red. J. Lukszyn, Warszawa: „Aquila” 2001.
- *Systemowy słownik terminologii branżowej*, [w:] Języki Specjalistyczne”, t.1, Metajęzyk lingwistyki, (red.) J. Lukszyn, Warszawa: „Aquila” 2001.
- *Пословица как текст в модели перевода*, [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. V, red. M. Aleksejenko, Szczecin 2001.
- *Struktura kursu korespondencyjnego „Русский деловой язык“*, [w:] Актуальные вопросы изучения русской литературы и культуры, русского языка и методики его преподавания в европейском контексте, red. Я. Генцель et al., Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2001.
- *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.2. „Problemy technolingwistyki”, (red.) J. Lewandowski, Warszawa: KJS UW 2002.
- *Принципы русско-польского тезауруса культурологических понятий* (współautor B. Zmarzer), [w:] Слово. Фраза. Текст, Москва: „Азбуковник” 2002.
- *Parametry analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.3, „Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych”, (red.) B. Kielar, S. Grucza, Warszawa: KJS UW 2003.
- *Об одной стилистической фигуре в поэтическом языке Анны Ахматовой*, [w:] Problemy gramatycznego opisu języków słowiańskich, red. Z. Czapiga, Rzeszów 2002.
- *Язык политической элиты России как юмористический феномен* (współautor B. Zmarzer), [w:] „Studia Rossica” XIII, red. A. Wołodźko-Butkiewicz, W. Zmarzer, Warszawa: „Studia Rossica” 2003.
- *Слово в поэтическом тексте (лексический диссонанс как явление художественной речи)*, [w:] „Studia Rossica” XIV. Dawni i Nowi. Szkice o literaturze rosyjskiej, red. A. Wołodźko-Butkiewicz, Warszawa: „Studia Rossica” 2004.

- *Leksykon specjalistyczny – Słownik terminologiczny – Seria terminograficzna*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.4. „Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka”, red. J. Lewandowski, Warszawa: KJS UW 2004.
- *Leksykon specjalistyczny jako nośnik wiedzy zawodowej*, [w:] Teoria i praktyka upowszechniania nauki. Wczoraj i jutro, red. F. Grucza, W. Wiśniewski, Warszawa: Polska Akademia Nauk 2005.
- *Wiedza zawodowa a leksykon specjalistyczny*, [w:] „Ogród nauk filologicznych”, red. M. Balowski, W. Chlebda, Opole: Uniwersytet Opolski 2005.
- *Struktura kognitywna leksykonu specjalistycznego*, [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.5. „Teksty specjalistyczne w kontekstach zawodowych i tłumaczeniach”, red. J. Lewandowski, M. Kornacka, Warszawa: KJS UW 2005.
- *Zasady analizy tekstów specjalistycznych*, [w:] Studia Rossica XVIII. Glottodydaktyka i jej konteksty interkulturowe, red. A. Wołodźko-Butkiewicz, W. Zmarzer, Warszawa: „Studia Rossica” 2006.
- *Языковые маркеры творческой личности*, [w:] Droga ku wzajemności, red. M. Timoszuk, M. Chaustowicz, Warszawa: Katedra Białorutenistyki UW 2006.
- *Tekst specjalistyczny pod lupą lingwistyczną*, [w:] Języki Specjalistyczne”, t.7, „Teksty specjalistyczne jako nośniki wiedzy fachowej”, red. M. Kornacka, Warszawa: KJS UW 2007.
- *Polsko-rosyjski teaurusz konstant kulturowych* (współautor W. Zmarzer), [w:] „Języki Specjalistyczne”, t.8, „Kulturowy i leksykograficzny obraz języków specjalistycznych”, red. Ł. Karpiński, Warszawa: KJS UW 2008.
- *W kwestii definicji pojęcia „tekst specjalistyczny”*, [w:] „Komunikacja Specjalistyczna”, t. 1-2009, Warszawa: KJS UW 2009.
- *Дебрь Кияня*, [w:] Języki Specjalistyczne 9. Wyraz – Tekst – Interpretacja, red. M. Kornacka, M. Górnicz, Warszawa: KJS UW 2009.
- *Professional Text Analysis Algorithm*, [w:] On Language Structure, Aquisition and Teaching, red. M. Wysocka, Katowice: Uniwersytet Śląski 2009.
- *Typologia metafrastyczna języków*, [w:] Słowo i tekst w opisie porównawczym, red. A. Czapiga, Z. Czapiga, Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski 2010.
- *Słownik dydaktyczny terminologii lingwistycznej*, [w:] „Studia Wschodniosłowiańskie”, t. 10, Uniwersytet w Białymstoku 2010.
- *Język naturalny jako obiekt układu translatorycznego*, [w:] Publikacja jubileuszowa, t. III, Lingwistyka stosowana – języki specjalistyczne – dyskurs zawodowy, red. J. Lukszyn, Warszawa: KJS UW 2010.
- *Формы манифестации беллетристического стиля в русском языке*, [w:] Skripten des Slavischen Seminars der Universitat Tübingen, Nr. 39, Trójkąt inny: Rosja – Polska – Niemcy, red. M. Semczuk-Jurska, R.-D. Kluge, Tübingen 2010.

- *Słownik przedmiotowy jako tekst edukacyjny*, [w:] Translatoryka: Koncepcje – Modele – Analizy. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Barbarze Z. Kielar z okazji 80. rocznicy urodzin, red. S. Grucza, A. Marchwiński, M. Płużyczka, Warszawa: Uniwersytet Warszawski 2010.
- *Об одном загадочном выражении в „Слове о полку Игореве”*, [w:] Acta Albaruthenica 10. Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu na 80-lecie, red. M. Timoszuk, M. Chaustowicz, Warszawa: Katedra Białorutenistyki UW 2010.
- *Języki wiedzy*, [w:] Języki wiedzy, red. W. Zmarzer, Warszawa: Instytut Rusycystyki UW 2011.
- *Wstęp* (współautor W. Zmarzer), [w:] Języki wiedzy, red. W. Zmarzer, Warszawa: Instytut Rusycystyki UW 2011.
- *Struktura jednostek informacyjnych* (współautor W. Zmarzer), [w:] Struktura jednostek informacyjnych, red. W. Zmarzer, Warszawa: Instytut Rusycystyki UW 2012.
- *W poszukiwaniu skutecznych form przekazu wiedzy lingwistycznej* (współautor W. Zmarzer), [w:] Słowo. Tekst. Czas, t. XI. Frazeologia słowiańska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym, red. M. Hordy et al., Szczecin 2012.
- *System syntaktyczny a analiza konfrontatywna* (współautor W. Zmarzer), [w:] Konfrontacje składniowe. Nowe fakty, nowe idee. Księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Henrykowi Fontańskiemu z okazji 65 rocznicy urodzin, red. J. Lubocha-Kruglik, M. Borek, Katowice: Uniwersytet Śląski 2013.
- *Stanisław Szadyko – naukowiec, dydaktyk, człowiek* (współautor Ł. Karpiński), „Komunikacja Specjalistyczna”, t. 6-2013, Warszawa: IKLA UW 2013.
- *Narzędzia pracy lingwistycznej* (współautor W. Zmarzer), [w:] Narzędzia pracy lingwistycznej, red. W. Zmarzer, Warszawa: Instytut Rusycystyki UW 2014.

Redakcja naukowa

- *Tezaurus terminologii translatorycznej*, Warszawa: PWN, wyd. I – 1993, wyd. II – 1998.
- *Gramatyki translacyjne*, Warszawa: „Topos” 1996.
- *Wielojęzyczny słownik wypowiedzi „Zostań poliglotą”*, (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: „Energeia” 1998.
- *Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski, rosyjsko-polski*, (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: Harald G Dictionaries 1998.
- *Rosyjsko-polski słownik paremiologiczny* (red. i kierownik zespołu autorów), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, Katedra Języków Specjalistycznych UW 2001.

- *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej* (red. i autor 51 haseł), Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW 2002.
- *Podręczny polsko-rosyjski słownik biznesmena* (red. i współautor), Warszawa: DIFIN 2004.
- *Polsko-rosyjski tezaurus konstant kulturowych* (red. i współautor), Warszawa: Instytut Rusycystyki UW, Katedra Języków Specjalistycznych UW 2007.
- *Podstawy technolingwistyki* (red.), t. I, Warszawa: Euro-Edukacja 2008.
- *Podstawy technolingwistyki* (red.), t. II, Warszawa: Euro-Edukacja 2008.

INFORMACJE EDYTORSKO-WYDAWNICZE

RODZAJE PUBLIKACJI

Redakcja przyjmuje do druku zamówione materiały oraz nadesłane artykuły, które wpisują się w tematykę poszczególnych tomów. Języki artykułów: polski, angielski, niemiecki, rosyjski. Materiały będą publikowane w następujących działach:

1. *Rozprawy naukowe, artykuły i przyczynki – zagadnienia aplikatywne* stanowią zbiory wcześniej niepublikowanych prac, zatwierdzonych do druku przez Radę Redakcyjną. Objętość tekstu nie powinna przekraczać 20 stron standardowych. Prace o większej objętości wymagają uzgodnienia z Redakcją.
2. *Sprawozdania – zapowiedzi – komunikaty* – zawiera relacje z krajowych i zagranicznych konferencji tematycznych oraz materiały dotyczące kolejnych konferencji, a także informacje o planowanej i oferowanej współpracy naukowo-dydaktycznej oraz działalności samorządu studenckiego i kół naukowych.
3. *Recenzje i wydawnictwa* jest otwarty na opisy prac naukowych, skryptów, pomocy dydaktycznych, słowników itd., związanych tematycznie z językami i komunikacją specjalistyczną. Objętość recenzji nie powinna przekraczać 6 stron. Do pracy należy dołączyć czytelny skan okładki i strony tytułowej z informacjami wydawniczymi (liczba stron, numer ISBN, autorzy i redaktorzy nauki). Zalecamy dostarczanie także skanów spisu treści.
4. *Warsztaty i debiuty* – ta część przeznaczona jest na przedstawienie konkretnych problemów warsztatowo-dydaktycznych, opracowywanych na zajęciach ze studentami z podkreśleniem ich kreatywnej roli w rozwiązaniu danego zagadnienia. Wskazana rekomendacja prowadzącego zajęcia lub opiekuna naukowego.
5. *Sylwetki naukowe*.
6. *Varia*.

TECHNICZNE PRZYGOTOWANIE TEKSTÓW

Wszelkie niezbędne informacje, warunkujące przyjęcie pod względem technicznym tekstów, podane są na stronie: ks.uw.edu.pl

Przy artykułach wykonywanych we współautorstwie Redakcja wymaga dostarczenia razem z tekstem artykułu podpisanego „Oświadczenia współautorów”.